Coperta și supracoperta: *Petre Vulcănescu*

857.0
A7

TUDOR ARGHEZI

R

33

9357

PROZE

EDITURA MINERVA

Bucureşti

O GALERIE DE PORTRETE

(1911—1966)

PIMEN AL MOLDOVEI

Cel mai mărunțel din episcopii autocefali români, să tot aibă un cot și jumătate. De păstori pitici biserica noastră n-a fost dealtfel lipsită și am cunoscut pe unul care în statul lui de copil înfățișa demnitatea solemnă a unui ierarh dintr-un veac de demult. Dar acesta se numea Iosif Gheorghian și de la el la mitropolitul Pimen providența a pus oarecîcare răzgîndire. Iosif nu purta tocuri înalte, nu-și făcea pieptul scorțos, și nu își îngroșa vocea din gîtlej, ca să pară majestuos, și era impresionant și mare prin părți care părintelui Pimen îi scapă foarte. Acesta recurge, dimpotrivă, la toate mijloacele pe care i le poate pune la îndemînă pantofarul și un suflet factice. Evident, preocuparea de-a se impune și necazul de-a nu reuși îl rod și cred că de ar încălța și picioroange de fildeș sau de aur aceasta n-ar înălța cu nimic personajul lui supărător și ridicol.

Supărător p.s. Pimen este ca un țînțar sau purice și tot ca puricele de afectat în salturi și atitudini colosale. Observații searbăde, un creier lipsit de orice sare și presărat poate cu o singură sare, de Bălțătești.

Face parte din moderni. E doctor în teologie și venind pe lumea arhiereilor cu convingerea făcută din auzite, că e ceva de schimbat în biserica noastră,

a luat un aer grav şi gros vorbăreţ, s-a gîndit anume ce este de schimbat.

Teologii ridicînd acum vreo cincisprezece-douăzeci de ani speranţe în cei care credeau sau aşteptau să creadă pentru vremea depărtată cînd clerul va fi transformat, mulţi s-au grăbit şi-n jurul mitropolitului Pimen cu îndemnurile lor:

— De la dumneata aşteptăm mult. Oameni mulţi ca dumneata ne trebuiesc în biserică. Biserica, preasfinte, a decăzut!

— Da, negreşit, onorabile domn, răspundea arhiereul Pimen, a decăzut...

Şi iar se pierdea în gînduri şi iar se întreba cum vede lumea clerul decăzut. Şi nu mai pricepea nimic.

Prins între datoria forţată de a răspunde aşteptărilor şi o binecuvîntată zăpăceală, p.s. s-a pus pe discursuri, şi nu a pregetat nici o clipă să predice că o sarcină mare apasă umerii săi de episcop.

«Să o iau, şi-a zis p.s. sa, aşa, poate merge». Şi a luat-o aşa. Şi n-a mers. Fie că limba îi este mai mare decît gura, fie că mai mic decît limba creierul, discursurile sfinţiei sale sînt searbede ca nişte tartine de alifie pentru gîlci. Opinteli, măsuri episcopale care nu nimereau în nimic, p.s. Pimen s-a clasat singur printre caraghioşi. Şi după fiece gest, după fiece discurs, atent la efect, se întreabă din fundul conştiinţei: «Oare mai e biserica decăzută, şi mai rămîne într-însa ceva de schimbat?»

Ca să scape de acest neostenit şi gălăgios cimpoi pedant, studenţii de la Internatul teologic Radu-Vodă, unde p.s. sa era director, alergau la un truc infailibil. Căutau pe director şi subit şi respectuos îl vîrau într-o discuţiune controversată. Numai-

decît p.s. Pimen o sfeclea şi făgăduia studenţilor că le va răspunde a doua zi. P.s. spera să cerceteze prin oareşicare dicţionare. Dacă, lucru extrem de rar, găsea ceva, un discurs doctoral ieşea de acolo, pe care directorul îl fraza cu satisfacţie. Regula era ca să nu se găsească nimic şi atunci zile întregi, pînă ce o nouă problemă se arăta, p.s. nu mai dădea ochi cu studenţii indiscreţi.

1911

G. DIMITRIU

G. Dimitriu, căruia i-aş aduce mustrarea că-i lipseşte un nume original şi mai lesne de ţinut minte, pare cu barbişonul lui ca şofranul, cu figura-i lunguiaţă, un timid şi discret, şi rar la vedere, puţin făcut pentru a trăi din sunetul dălţilor şi al pietrelor lui cioplite. Căci arta care se vede de la artist, trebuie să aibă talente comerciale, ca să poată trăi din ea, şi nu numaidecît talent. Acest talent e chiar dăunător cuiva care doreşte să « ajungă ». În privinţa aceasta ne-ar putea informa cît se poate de bine un şir întreg de pictori şi sculptori, persoane azi oficiale.

Talentul are ceva jignitor mai pentru toată lumea. Ne mulţumim îndeobşte cu meşteşugul şi un meşteşug grosomodo, cînd nu lipseşte şi acesta, cu abilitatea şi cu scamatoria. Un sculptor saltimbanc are înaintea lui o carieră vastă.

Dimitriu, poate nu l-am jigni afară din cale, afirmînd că nu are nici o situaţie. Cîteva bucăţi de argilă în odaia lui, pe care le tot frămîntă în mînă, cu acel frumos dezinteres pe care l-a pus Dumnezeu să plămădească pe Adam. E toată avuţia lui, putem zice... pămîntească. Confraţii lui au dacă nu cei mai mulţi avere, cel puţin cîte un atelier şi putinţa de a lucra operele de artă de la care îi abat ocupaţiile bănoase şi lipsa de talent.

Însă dumicatul de argilă pe care Dimitriu îl învîrteşte între degete cu neastîmpăr, are norocul

să poată ajunge simbolul unei gîndiri şi al unui sentiment. Mîna care-l frămîntă are viaţă şi dogoare spirituală.

Dimitriu a lucrat pînă azi destul de puţin; singure cîteva schiţe de ale lui ne-ar putea face să credem ce ar putea produce acest tînăr cu netăgăduit talent în ziua cînd ar trăi mai liber şi ar respira mai uşurat.

Din reproducerea bucăţilor lui, se vede că G. Dimitriu îşi caută fiinţele pe alte tărîmuri decît regnul imperturbabil şi numai exterior al Academiilor. Obscuritatea senzaţiilor şi a simţămintelor e anotimpul şi lumea din care îşi adună el fantomele, pe care le scoate la lumină şi le învelește cu un veşmînt de pămînt care în mîinile sculptorilor ce ţin de revoluţia lui Rodin, e aproape transparent. Dimitriu nu-şi poate închipui viaţa fără zbucium şi liniile fără palpitarea lăuntrică a vieţii misterioase. Cîteva idei puternice şi adevărate fac tot bagajul teoretic al acestui temperament. După cum singur afirmă, el e sculptorul «stărilor sufleteşti». Adevărul este că aceste stări sufleteşti sînt mult mai variate şi mai numeroase decît formele, pe care sufletul le multiplică la infinit.

Închipuiţi-vă corpul omenesc, placid, fără acele resorturi misterioase care dau fiecărei fibre mentalitatea şi nuanţa lor; corpul de o frumuseţe inutilă şi enervantă cum e femeia de care spune Baudelaire că:

...Jamais je ne pleure et jamais je ne ris.

Lume de păpuşi, univers de fiinţe trezite ca vinurile, a căror viaţă se aseamănă la moral cu o indigestie de ciocolată cu cremă sau de bomboane englezeşti.

Dimitriu priveşte arta oficială ca o umbră de artă, ca o eroare, ca o sofisticare conştientă a sculptorilor noştri, prea slabi ca să poată face altceva decît

capete şi trupuri convenţionale. Decalculul academic, după care toate statuile şi grupurile nu pot avea în situaţia cutare decît atitudinea cutare, jigneşte simţul de artă al lui Dimitriu.

Şi în aceste idei el se socoate solidar cu arta antică a Renaşterii, cu Donatello şi Michelangelo, cu Dalou, cu Meunier, cu Rodin pe care îi numeşte nişte « îndumnezeiţi apostoli ».

Dimitriu încă nu a abordat masele mari de materie pe care să imprime o concepţie întreagă şi să dea un complex de viaţă, precum o înţelege el.

Cu toate că zădărnicit tot atît de mult, în cugetarea lui, scriitorul are cel puţin norocul să-i ajungă, pentru zămislirea unei opere, un ungher de odaie şi un colţ de masă. O pană şi un sul de hîrtie se poartă în buzunar şi-ţi vine să crezi că multe pagini frumoase au fost scrise şcolăreşte, pe genunchi.

Sculptorul însă are nevoie de spaţiu ca să-şi ridice schela pe care se va urca îngerul lui inspirator, ca şi pictorul care vrea să desfăşoare pe un panou o viaţă imensă. E curios că un tavan scoborît şi o casă meschină pot fi factorii decisivi la starea pe loc a geniului creator. Subt un aşa tavan se pitesc şi lucrările înghesuite ale sculptorului Dimitriu, pe care statul, ar fi momentul, în lipsa particularilor, să-l ajute să-şi spargă tavanul şi pereţii.

Dealtfel, frumuseţea strălucitoare a piscurilor din Alpi şi gravitatea melodioasă a cedrilor seculari n-ar fi putut aduce imaginile lor de veşnicie, fără depărtarea bolţilor şi retragerea lor primitoare.

Notăm aceste impresii asupra cărora vom reveni cu speranţa că vom stîrni la cititorii noştri, cu gusturi artistice, interesul pentru un artist de talent ca Dimitriu. Sculptura noastră suferă de lipsa de talente mai mult decît oricare artă. Mai tot ce se

face este meschin; dălțile sînt duse de mîini greoaie și false; nici o inspirație, nici un avînt, nici iubire, pentru minunata formă omenească.

Domnul C. Arion se arată pornit să lase un nume de mare protector al artelor. Îi recomandăm pe sculptorul George Dimitriu...

1912

VIRGIL ARION

Domnul Virgil Arion e un om mare idealist. Un idealist superior şi suav, un idealist cum produce omenirea doar din An în Paşte. Rasa marilor idealişti s-a stins. Domnul Virgil Arion face parte din această rasă stinsă, şi trebuie să ne simţim fericiţi că ţara noastră are, într-o epocă vîndută şi meschină, un idealist atare, un fel de arhanghel al sentimentelor înalte şi mîndre.

Cînd mai toţi guvernanţii îşi trădează în toate felurile ţara, domnul Virgil Arion veghează, pătrunde şi înţelege. Domnia sa rezumă în România patriotismul, superioritatea morală, demnitatea naţională întreagă. Fără domnul Virgil Arion, incontestabil că ne-am găsi la o cotitură, cum se zice, gravă, la un colţ de unde n-am şti pe unde o apucăm.

Lumea-i confuză, politica externă ne ruşinează, guvernul ne minte: miniştri nu se gîndesc nici la popor, nici la o cîrmuire demnă. Nu e nimic! Domnul Virgil Arion îşi are ochiul deschis, domnia sa nu doarme. Domnul Virgil Arion e un idealist. Pentru ca să cunoască totul, să afle totul, să scruteze toate ideile, ca altădată Petru cel Mare, care a fost şi împărat şi lucrător corăbier, domnul Virgil Arion a trecut prin toate partidele politice, a luat de la fiecare ce este bun şi şi-a perfecţionat astfel idealismul.

Domnul Virgil Arion e un bărbat de stat. Un mare bărbat de stat! Europa avea pe Bismarck,

avea pe Napoleon, pe Crispi, pe Metternich. Am să vă spun ceva la ureche: toți aceștia nu fac o parà. Știți cine-i întrece pe toți, și-n concepții, și-n mijloace sufletești, și-n abilități, și-n autoritate? Domnul Virgil Arion, capacitatea de stat cea mai vastă, cea mai fluidă, cea mai... de ce n-am atîtea cuvinte cîte idei mă năvălesc în sfînta mea tăcere extatică și admirativă!

Ei, da, domnul Virgil Arion, el e bărbatul acesta de stat care dă de gîndit cancelariilor străine. Domnia sa știe să umble printre evenimente și printre oameni discret și lin ca un șoarec și ca un chelner cu pantofii de pîslă. Știe să se strecoare în umbra unei trăsuri ce se oprește, a unei perdele, a unei scări, știe să circule seara pe galerii și pe coridoare, știe să se refugieze în strîmtoarea unui closet luxos, știe să puie cu artă urechea unde trebuie și să asculte, știe să-și potrivească ochiul la gaura broaștei, să vadă, să afle, să prindă...

Domnul Virgil Arion e un mare bărbat de stat, și noi trebuie să ne simțim mîndri că, în momentele superlativ excepționale prin care trecem, domnia sa ne aparține nouă și nu Germaniei, Rusiei sau Engliterei.

30 aprilie 1918.

ION CORNOIU

Ieri a fost înmormîntat, după-amiază, decanul Facultății de teologie, doctor Ion Cornoiu.

Moartea lui a surprins și pare ciudată. În aceeași zi Cornoiu lucra în consiliul de administrație al unei bănci, în aceeași zi se preumbla pe Calea Victoriei, petrecea cu niște prieteni, făcea o vizită unui doctor și tot într-aceeași zi... murea!

S-a zis că Ion Cornoiu ar fi murit de o boală de inimă.

Oricum ar fi, cunoscuții regretă în fostul profesor și director al mitropoliei, un om de-o supremă onestitate, un prieten binevoitor și demn și un muncitor conștiincios. Calități, s-ar zice, pe care tot omul trebuie să le aibă, e-adevărat, dar pe care dacă toți doresc să le descoperi la ei, foarte puțini le au de fapt.

Viața lui Ion Cornoiu, care a trăit în același timp în două lumi deosebite, o jumătate de zi preot și altă jumătate profesor, a fost, în definitiv, frumoasă, cu toate neplăcerile bisericești și politice, și acoperită de un neîncetat idealism, de-o continuă preocupare de perfecție creștinească.

Ar fi de-ajuns să spunem că Ion Cornoiu a fost cel mai intim prieten al mitropolitului Iosif Gheorghian, ultimul arhiereu din seria marilor ierarhi ai bisericii românești: că a fost prietenul hotărît și credincios pînă la ultima clipă de viață, al episco-

pului detronat Gherasim Safirin cu care neamul acelor arhierei se stinge cu desăvîrșire — pentru ca să reiasă tipul sufletesc al doctorului Cornoiu.

Fiu de țăran oltean, Cornoiu a avut norocul să fie din copilărie sfătuit de cei mai cinstiți și mai inteligenți călugări din vremea lui, începînd cu starețul schitului Lainici, Irodion, un ascet frumos, un cuvios blînd și un cărturar, și sfîrșind cu mitropolitii Calinic Miclescu și Gherasim, care l-au subvenționat în străinătate pînă la obținerea doctoratului la Cernăuți.

Cu Iosif Gheorghian el a trăit ani întregi la mitropolie, ca secretar intim și ca director al eparhiei Ungro-Vlahiei. De la Iosif Gheorghian, care cu o inteligență fină și o erudiție literară și artistică neîntîlnită în clerul nostru unea toate civilizațiile perfectului gentilom, a moștenit blîndețea și modestia. Unii au crezut că văd în Cornoiu un om aspru și înverșunat: aceia nu l-au cunoscut și au confundat violența trecătoare a firilor în fond excelente, cu răutatea.

De la moartea lui Iosif Gheorghian, Cornoiu s-a retras aproape cu desăvîrșire în casa lui monastică, o casă simplă, albă, limpede, luminoasă și tăcută ca sufletul unui om convins, visător și întristat.

El privea de acolo, ivindu-se rîndurile prelaților și sinodul ajungînd tot mai mult patria nerușinaților de azi. Scoaterea din scaun a episcopului Gherasim al Romanului sfîrși prin a-l izola cu totul. De-aci încoace, Cornoiu nu mai trăi decît cu amintirile, cu Dumnezeu și cu speranțele depărtate

Suferința lui Cornoiu fu cu atît mai tristă cu cît arhiereii care necinsteau biserica acum, erau, în mare parte, arhierei, grație stăruințelor lui înșelate.

9357

SECȚIA LITERARĂ
București

El visa în ultimul timp să plece din țară, fie în Occident, fie la Muntele Athos, unde muncea să se creeze un schit românesc independent.

Adeseori ne-a destăinuit, vorbind cu noi, toate mihnirile la care a fost supus din partea conservatorilor-democrați. Putem încredința pe domnul Take Ionescu că un om care l-a iubit cu cea mai desăvîrșită dezinteresare a fost Ion Cornoiu, complet decepționat în ultimul timp de felul cum ministrul de Interne, în urma unui angajament formal, a știut să soluționeze afacerea Safirin.

Să facem o mărturisire, acum cînd Ion Cornoiu a murit.

Cunoscute fiind relațiile noastre, care din bisericești cum au fost pe vremuri s-au transformat în raporturi omenești și am putea zice și de prietenie, cu decanul, unii arhierei, între care josnicul Sofronie Vulpescu, au acuzat pe Cornoiu că ar fi inspirat campaniile din *Seara* împotriva clerului.

Ținem să spunem cu toată sinceritatea că Ion Cornoiu ne-a mustrat întodeauna pentru articolele noastre și că ne-am opus întodeauna argumentului său admirabil dar ineficace: «Lăsați că vede Dumnezeu».

1913

ION KALINDERU

De ce ne surprinde atît de mult moartea acestui bătrîn, care avea dreptul şi el, la vîrsta lui, cel puţin, să moară? Nu înţelegem. S-ar zice că un sentiment secret se stabilise în afară de Academie, în noi, că Ion Kalinderu trebuia să fie etern. Şi aveam în acelaşi timp sentimentul că prin moartea acestui om, pe care abia îl cunoşteam, am pierdut mai mult decît am crede, în urma unei socoteli bine făcute despre activitatea lui.

Ceea ce am pierdut noi, cei din Bucureşti, este o figură simpatică, o figură care făcea parte mare din viaţa oraşului, unde figurile adevărate şi care stăruiesc să se menţie în individualitatea lor, păstrîndu-şi unitatea întreagă, tipurile, excentricităţile, şi dispreţuind influenţa străină şi nivelarea, sînt foarte puţine. Sînt figuri care joacă, în viu, rolul statuilor sau al palatelor — şi pentru care simţi o suferinţă cînd, în timpul unei absenţe, au dispărut. Golul acesta este, fără pricină imediată, trist.

Dacă ar fi fost să vorbim despre Kalinderu în viaţă, desigur că obişnuinţa pregătirii literare şi a gustului picant în descripţii şi biografii ne-ar fi împins mai repede la satiră, o satiră foarte uşoară, asupra acestui om care a ştiut să-şi creeze un tip şi o viaţă, şi a cărui fidelitate — o însuşire sufletească de cea mai frumoasă virtute — e ilustrată

prin cei treizeci de ani slujiți, în condiții de complet dezinteres.

Ion Kalinderu are un titlu la atenția noastră, mai însemnat decît cele de doctor în drept, de prezident al Curții de Casație și chiar — haide! — de academician: acela de iubitor de artă și literatură.

În casa lui, barocă, din strada Renașterii, an cu an, sîrguitor a adunat piatră cu piatră, bolovan cu bolovan, marmoră cu marmoră, tot ce i-a ieșit interesant în cale, ca stei cioplit și găunos cu o intenție artistică. Și, în același timp, el a adunat o colecție mare de tablouri, al căror preț artistic nu-l cunoaștem îndeajuns, muzeul ce și l-a construit lîngă casă, cu proporții de gară și autogaraj, fiind închis tuturora și rezervat numai plăcerii singurătății lui. Și muzeul, și colecția vor ajunge publice numai acum, după moartea lui Ion Kalinderu.

În literatură nu știm că el să fi scris alte lucruri decît cele gustate de Academie, care l-a ales printre membrii; poate că între manuscrisele lui se vor găsi unele, ode închinate dragostei pentru care avea o atracție amuzantă și, ca să zicem așa, părintească. Ne aducem întodeauna aminte insistența lui pe lîngă pictori, rugați cu tenacitate să-i spuie discret ce femeie a pozat pentru cutare nud și pentru cutare cap. În salonul atelier al societății « Ileana », unde pictori ca Luchian, Vermont și alții, pe atuncea contestați și de tot tineri, lucrau la șevalet în fața modelului nud, Kalinderu obișnuia să vie cît mai des și să se intereseze de anatomia fetelor cu sînii goi, care îl primeau ascunzîndu-se și, spre regretul vizitatorului, acoperindu-se cu un paravan.

Numele lui Kalinderu figurează pe o sumă de broșuri casnice, scrise pentru țărani, și protecția

lui a căutat să se întindă, cu oareşcare ţinută, este drept, asupra unor scriitori tineri şi săraci, a căror mentalitate putea să i-o amintească pe a săteanului, către care credem că îl împingea multă simpatie.

O caracteristică a lui Ion Kalinderu era călăria. Adorator al calului, care merge şi cu arta şi cu femeia, şi cu romantismul mai ales, bătrînul făcea dese apariţii la Şosea, îmbăiat rece, de curînd, cu barba despicată de o cărare reprodusă în creştetul capului, cu mustăţile întărite viguros de un clei de lux, cu joben, cu pantaloni scurţi de biciclist, înstelaţi, în latura genunchiului, de nasturi licăritori de sidef.

Ultima dată cînd l-am întîlnit pe Kalinderu călare, a fost acum vreo cincisprezece zile, prin strada Păunilor, o mahala din care animalul se hotărîse să nu mai iasă. Un alai pestriţ înconjura pe academician, pe academicianul care a dispreţuit atît de mult pe domnul Ion Bianu. O sută de oameni făceau reflecţii în jurul călăreţului iritat.

Calul, un splendid armăsar alb, ridica din picioare, şi Iancu Kalinderu scobora ritmic cravaşa.

Bucureştii au pierdut în Ion Kalinderu toate acestea şi, desigur, o infinitate de calităţi care făceau parte din orbita personalităţii lui regretate.

Ţărîna lui să fie uşoară.

1913

TAKE IONESCU

Tăcerii asupra operii lui, omul i-a preferat întodeauna injuria și calomnia. Cînd îți dăruiește ultima lui carte, scriitorul te și roagă: « Înjură-mă, și nu mă uita »... Născut pentru publicitate, omul nu cunoaște discreția tăcerii, și admirația reținută, de pildă, nu are pentru celebrul de reclamagiu nici o valoare. De mă iubești, vino și mi-o spune și caută să mai fie de față și alții.

Domnul Take Ionescu a provocat mai întodeauna critica și insulta. O vorbă defavorabilă îl face să leșine: un articol de gazetă îi taie sufletul și pofta de mîncare. Ce-are-aface! S-a vorbit de domnia sa, și suma criticilor primite îl face să cugete că, inevitabil, omul de care s-a scris atît, trebuie să fie măcar un uriaș.

Pentru ca să se vorbească, fie și de rău, domnul Take Ionescu în toate timpurile găsește nota mai tare, dominantă, a zgomotului ambiant. De cum slăbește atenția publică, el inventează ceva, o lege a clerului, o expoziție la Filaret, și chiar o lichidare sumară a tuturor bogățiilor țării sale, care l-a zămislit ministru. Sau, în sfîrșit, cere război și, după sleirea faptelor, imaginația lui povestește din aduceri-aminte.

Take Ionescu e mașina cu resort din galantarul prăvăliei, care bate în geam ca să atragă atenția enervată a trecătorului către obiectele falsificate.

Cînd îţi înfăţişezi pe un Brătianu sau pe un Catargiu, de pildă, din care şi-a manifestat obîrşia pe vremuri, ai impresii de bronz; imaginea lui Take Ionescu e un *doublé*, fixat pe tinichea artistic lucrată. Căci în afară de voinţa lui, trădat fără ştire, omul de acţiune emană o atmosferă unitară care-l însoţeşte şi-l păstrează intact, valoros ori factice, şi cu care moare. Nimeni în Ţara românească nu se îndoieşte, socotind şi admiratorii, că domnul Take Ionescu e un « pezevenchi ».

Personalitatea şefului « conservator-democrat » evocă strălucinţa centrelor mari, firmele luminoase multicolore, steagurile de hîrtie, căluşeii cu motor, cinematograful, afişul kilometric, fotografia à la minut, flaşneta electrică, pişoarul de lîngă optician, cocota ieftină cu galoşi, bîlciul duminical pentru distragerea de la durere şi idei a vulgului cu guler. Americanismul, aventura, douăzeci de cărţi poştale la un franc! Poftiţi, domnilor, spectacolul începe! — Dacă ne ameninţă cu dezertarea, domnul Take Ioneascu ne vorbeşte întodeauna, ca un ratat, de America, şi comparaţiile morale şi le plasează, ca în ultimul său discurs din Iaşi, la Chicago... Cînd caută un efect măreţ, acest bărbat cu bărbăţia absentă, cochetează din şolduri, îşi încordează un picior şi o fesă, duce mîna la cravată şi, părinte imaginar al unor vlăstare sucumbe, ne mărturiseşte, cu o divină nerusinare, cum şi-ar fi sacrificat el doisprezece copii, dacă ar fi avut măcar unul, năzuind astfel, ca pe lîngă personalitatea-i sufletească analină să-şi atîrne de culorile naţionale, neantul aparatului său veşted şi steril.

Redus la rolul unui gospodar, în vremuri normale bărbatul de stat poate fi orişicine. Politica lui strînge la o contabilitate oarecare, de oameni, de situaţii şi de cifre, pe care le amestecă, le înmul-

țește, le scade. Încercarea omului de stat se face în timpurile grele cu adevărat.

În 1907, faimosul nostru «democrat» și «reformator» tremura în Adunarea Deputaților lîngă sobă, speriat că țăranii vor intra în București să cerceteze catifelura nobilelor sale mațe. El vedea focul, furca și toporul pretutindeni. La Cameră, Take Ionescu plînsese. Talpa Țării începuse să-l frigă. Șmecher pentru a vinde solul petrolifer românesc lui Rockefeller, într-o noapte, pe nimic, marele european dovedi o incapacitate de concepție și de voință, vastă — și trebui să-l salveze de spaimă și deșertăciune domnul Ion Brătianu...

În 1912... Londra, Silistra, Caracal.

În 1915, în lovitura talazelor de sînge ce se izbesc de statuile albe ale năzuințelor românești și aleargă, aprinse în jurul țării, domnul Take Ionescu se face gazetar — prost gazetar — și cu o inabilitate care manifestă o lipsă totală de credință și chiar de bună-credință, flecar ca o babă, agiamiu ca un paralitic, inconștient ca o muscă nebună, se cheltuie în gesturi, se pulverizează în acțiuni, pregătit sufletește să deoache țara și să-i zădărnicească efortul lent și stăruitor ce-l face.

Transilvania?... Poate mai sînt naivi care să creadă că amicul democrației s-a gîndit vreodată la Transilvania, că suferă pentru ea, că cel puțin o dorește, că în acest putregai activ al epocii noastre nefericite s-a trezit o conștiință și o gîndire. Nu. Gîndirea, conștiința, credința sînt puteri liniștite și adînci ale sufletului nostru. Ele au exclus întodeauna pripeala și afișul. Ele se comportă ca toate forțele din lume, cu stăpînire. Stăpînit rodește brazda pînă la spic. Stăpînit este geniul. O politică demnă de un ideal este stăpînită.

Mobilitatea de maimuțoi a domnului Take Ionescu nu poate face din nimeni un om de stat și el însuși a simțit-o, după ce, în public, de mai multe

ori a rămas în pielea goală, căutîndu-şi o cămaşă politică ocupată. Exasperat că a dat un greş, înfiorător, el stăruie în greşul lui, neavînd ce alta face — şi, zi cu zi, actele sale ridicule, de bătrîneţe superficială, se adună şi-l înmormîntează. Şi pe măsură ce masca lui uzurpată s-a descompus, a crescut în linişte figura energiei supărătoare de la guvern, care, o dată mai mult, confirmă tipul bărbaţilor de stat.

Greşeala domnului Take Ionescu nu este în teza, absurdă pentru un politician care a primit cu tremur şi entuziasm politica de prietenie cu Germania, filorusă; el putea să fie ca mai-nainte, filoaustriac... Greşeala lui este a nu şti să fie om de stat, nicidecum, de-a nu putea să aibă o părere, pe care nici nu o are.

El a mobilizat toate forţele tîmpite şi mocirloase ale canaliei orăşăneşti ca să asalteze publicul, ca să ameninţe şi Guvern şi Tron. Catîrii, viermii de cerneală, băloşii, spălătoresele presii, molia intelectuală, personagiile politico-literare à un pol şi mai mult şi mai puţin bucata, alcătuiesc ilustrul său stat-major. Take Ionescu aprinde reporterilor ţigara, le scutură pălăria şi le făgăduieşte Bugetul. Luaţi, mîncaţi, acesta este trupul şi sufletul meu.

Jocul de astăzi e ultimul al domnului Take Ionescu, care a ocupat atît de mult atenţia cînd scandalizată, cînd enigmatică a celor ce s-au îndeletnicit cu politica pînă azi.

Nu lipsesc însă oamenii care să scoată din această funcţiune de a se menţine a domnului Take Ionescu, şi din faptul că este unul din cei mai criticaţi oameni politici, o bănuială de valoare. Valoarea acestui om politic e de necontestat. E de ştiut însă soiul valorii lui, de simplu *arracheur de dents*.

Domnul Take Ionescu posedă, mai bine decît orişicine din concurenţii săi, arta politicii melo-

dramatice. El e un demagog deplin. Nu este mijloc pe care să-l cruțe și ușurința adaptării lui la orice situație e de-o complexitate fenomenală. El poate să mintă cît un samsar, dar știe să mintă și ca o prostituată, cu lacrimi autentice pe obraji. Mimînd toată masca tragediei, el joacă la perfecțiune chiar tipul omului superior și nedreptățit, face pe Christ ca și pe Dracul și știe să ia atitudinile clasice pe care le-a citit, cu o imperturbabilă seninătate de cabotin.

1915

ION I. C. BRĂTIANU

În faţa oamenilor politici, apreciaţi după faptele împlinite, se definesc forţele ce-şi trag înfăţişarea din actele pe care nu le-au făcut. Într-un fel se enunţă domnul Take Ionescu, de pildă, şi cu totul într-alt fel domnul Ion Brătianu.

Cel dintîi e chemat să farmece lumea şi să o inducă în eroare, pregătit succeselor facile şi întreprinderilor fără rezultat. E instantaneu, imediat şi provizoriu. Îndeplinindu-şi rolul, fără utilitate, politicianul cu bărbatul politic prezintă asemănarea şi deosebirea dintre hîrtia subţire şi pergament.

Bărbatul politic e un necunoscut şi un neînţeles; lent în orice caz şi tîrziu. Popularitatea demagogului îl dezinteresează şi, orice crez politic şi social ar sluji, el e, înainte de toate, un aristocrat. Daţi-l pe mîna lui Jaurès, şi socialismul va cîştiga ţinuta pură a unei idei. Acordaţi-i doctorului *Mendonide* privilegiul doctrinei conservatoare, şi teza prinţilor de Coroană se va transforma numaidecît în... tocană naţională.

Bărbatul politic îşi alcătuieşte o atmosferă depărtată. Puţin comerţ cu lumea, taină şi tăcere. Mintea îl concepe închis într-o armură, armura lui într-o cetate, cetatea lui aşezată pe un pisc. Demagogul are trebuinţă de galerie, ca musca de cal. Omul superior o dispreţuieşte, şi calitatea acestui dispreţ e cu atît mai pură şi mai definitivă cu cît nici nu s-a manifestat. Legende se nasc; omul po-

litic le lasă să circule sau să dispară, după voie. Fiinţa lui morală atîrnă de un lucru secret, de conştiinţă: tribunalul public înjghebat la răspîntii e indiferent. Alături de omul care se apără şi protestează, morala cunoaşte un tip întrutot deosebit, al aceluia care suportă învinuirea şi cunoaşte stilul unei arte mai mari decît oratoria, de a tăcea. Domnul Take Ionescu poate să vorbească: domnul Brătianu ştie să tacă. Rezultat: domnul Ionescu s-a uzat, domnul Brătianu se împuterniceşte.

În asemenea însuşiri, vulgul intelectual, nerozia perfecţionată, găseşte, evident, un complice. Împotriva celui ce se simte micşorat de-o apărare se asociază cei exasperaţi de ofensa seninătăţii lui. E pizma de todeauna, cu care, ca pe un drum de ghimpi şi curse, este primit în societate omul superior, servită de semidocţii politicii, gazetăriei şi universităţii, făpturi produse de o concepţie de drepturi exclusiv. Ei cer să fie băgaţi în seamă, căutaţi, recunoscuţi folositori şi mai ales indispensabili. Noaptea tace, viermii lucrează.

Împotriva tipului ales de om politic se întovărăşesc energiile proaste, moleculele pierdute negative. Ele vin, vătămate, din insulele de noroi şi putreziciune create de madrepora evacuată de oraşe, la lumina soarelui nepăsător, germinativ de-a valma, de pîine curată şi de omizi. Trăieşte în Bucureşti un ziar a cărui «independenţă» s-a datorat rezistenţii dispreţuitoare a numelui Brătianu.

Puţini din oamenii noştri politici apreciază pe gazetari şi gazetăria la justa lor valoare, ca domnul Brătianu, şi poate că masa înfluenţează spiritul său destul de mult, ca să facă abstracţie şi de personalităţile reale şi oneste din jurnalism. Sentimentele şi preferinţele altui şef de partid, cu deosebirea ficţiunii, domnul Take Ionescu, sînt, dimpotrivă, pentru presă, cu o slăbiciune marcată pentru foile demagogismului şarlatanist şi ziariştii cu

tupeu şi fără scrupul, nici condei. Statul-major al şefului «democrat» e al unui agent de publicitate acreditat la cîteva ziare: semi-reporterii-agenţi de-afaceri. Stima lui pentru ziariştii fără credinţe merge la servilism şi nu se opreşte ca, îndeobşte, la pungă. Domnul Take Ionescu e un produs al presii, după cum presa contimporană e un produs al domniei sale. Domnul Ionescu e advocat: domnul Brătianu, inginer...

Pentru toată lumea domnul Brătianu era un «necunoscut». Cum nu vorbise niciodată despre sineşi, cum nu însărcinase pe nimeni să-l zugrăvească avantajos, această infailibilă probă de clasică măsură şi de gust aşezase între eternii «cetăţeni» şi şeful partidului liberal, o barieră. Ca să-l cunoşti trebuia cel mult să-l spionezi, şi la Cameră şi pe drum, şi să deduci din balanţa supersensibilă a inteligenţii sale o cîntăritoare de cuvinte şi imagini, o regulă generală. În ce priveşte publicul, acest nenorocit era informat de ziarul din strada Sărindar...

Autoritatea pe care o degaja acest ministru cu vocea totuşi dulce şi cu gesturile sobre, era cunoscută, şi nu oricine şi-a explicat-o fără să însumeze în analiză şi prestigiul numelui său politic.

De la război încoace însă, prezidînd sub doi regi acelaşi guvern, avînd să lupte cu dificultăţi necunoscute nici unui cabinet pînă azi, cu împrejurările crîncene actuale şi să facă faţă unei situaţii diplomatice din cele mai grele ce a putut cunoaşte o ţară mică şi un stat recent, zidit între două împărăţii uriaşe şi antagoniste, fără să-şi amendeze sentimentele şi să uite în acest sinistru învălmăşag nici viitorul neamului pe care îl cinsteşte — Ion Brătianu, atacat de nebuni şi suspectat de laşi, a crescut, liniştit în conştiinţă, şi cu mijloacele

blînde, neobișnuite vremurilor de tragedie, ca o figură mare într-adevăr.

Nu știm să fi putut să aibă vreunul din politicii noștri, în același timp, și atîta răbdare, și atîta politețe, și atîta priveghere, și atîta virtuozitate în dibăcie, de cîtă a dat dovadă domnul Brătianu în zece luni de răsturnare și distrugere mondială. Apăsat și constrîns din afară, asaltat și prigonit din interior, legat acolo, dator aci către țară — o datorie multiplă — astăzi poate să fie socotit ca un victorios.

Opera de pace și de tirade a produs cîteva personalități politice relative, la noi. Pentru prima oară un guvern românesc se măsoară cu iscusința, cu tirania și cu autoritatea istorică a Europei. Cine n-ar fi făcut o greșeală, cine n-ar fi dat într-un laț din sutele cîte se întind, invizibile, zilnic, sub pașii României? Domnul Brătianu a știut să aibă atitudinea bărbaților de stat adevărați, pe care îi păstrează culturii generale istoria tuturor neamurilor valide.

1915

ION LAHOVARY

Noua grupare conservatoare își pierde, la cîteva zile după nașterea ei penibilă și enervantă, șeful. «Acțiunea Națională» își ține adunarea, vestită prin proclamații zgomotoase, și risipită de ploaie, subt un drapel de doliu. E o pierdere pentru noi, iar pentru asociații politici din jurul domnului Filipescu un eșec. Fatalitatea dă uneori iluzii pe care moartea le cernește. E-atît nenatural, atîta patimă, atîta violentare în ceea ce s-a întreprins de un timp încoace, că moartea trebuia să intervie ca să umilească trufia unora și ușurătatea celorlalți. E trist că dintre toți a căzut cel mai blînd și cel mai lipsit de vanitate și deșarte nădejdi.

Împins în afară de firea lui reflexă și liniștită, convins să acopere munca politică a celor ce se ridicau în umbra lui, Ion Lahovary le-a putut pricepe jocul și, neînzestrat pentru demagogia străzii, a căreia negare spiritul lui, onest și pacific, a fost. Moare de îmbrățișarea domnului Filipescu, ca altădată alt Lahovary de floreta lui.

Dotat cu o capacitate de neîncetată mișcare și diversă îndîrjire, pe care puțini o cunosc, domnul Filipescu are pasul mare, ca saltul de tigru, și nu oricine poate să-l însoțească fără tragedie în impetuosul și covîrșitorul său etern zigzag. Și e de neînțeles: ceea ce-i temperament la domnul Filipescu, trebuie transformat pentru uzul tovarășilor săi în credințe și în idei: și oricît de izbutită,

formula nu se poate face sînge întodeauna şi resorturi de muşchi, şi rămîne ca de astă dată, un epitaf. Atenţiune! în sala de banchet, printre scaune şi pahare, a intrat un oaspe nepoftit, vesel după zîmbet, trist după figură... Măsuraţi cuvîntul şi îmbătaţi-vă mai puţin, ca nu cumva să vă fure pe mai mulţi; căci oricît de fierbinte v-ar fi sufletul şi gîndul, arterele s-au întărit, carnea s-a stins, timpul v-a ajuns «fragil»... Şi vom rămîne că să vă plîngem noi, cumpătaţi însă tineri, credincioşi unei filosofii de abnegare, de simplicitate şi de smerită durată.

Ar fi trebuit ca viaţa lui Ion Lahovary să se curme într-alte împrejurări, în mijlocul unei păci de descoperiri ştiinţifice şi opere de artă. Inteligenţei lui calme, curiozităţii lui de harnic şi idealist pedagog, li se cuvin elogiile unei epoci academice şi universitare. El moare la netimp, atunci cînd, ca să-l jăluiască, orga trebuie să treacă la seninătatea imnului de repaos, din mugetul clocotitor de furtună.

Ca Ion Lahovary noi trebuie să ne aducem aminte că avem bărbaţi puţini. Puţini ca să cugete înainte de-a săvîrşi un act; puţini ca să urmărească şi să rabde; puţini ca să caute masa simplă a conştiinţei casnice curate, pe care gînditorul îşi reazimă pieptul ca să viseze frumos. Tipul lui face parte din ceea ce dorim să fie pentru biata noastră ţară: din averea viitoare a săracului nostru popor; el se asociază cu tot ce-i mai dezinteresat şi mai dureros legat în noi de pămîntul ăsta. Şi pentru că a muncit ca un sătean învăţat şi cuminte; pentru că a crezut în cele nebăgate-n seamă şi sfinte, pentru că n-a fost în greş sufletesc mai niciodată şi s-a ferit, ca un feciorelnic şi ca un bun, să facă ceea ce mai toţi au săvîrşit, să rugăm ţărîna şesurilor noastre să-i fie bine primitoare...

1915

N. FILIPESCU

Sînt oameni cu tenacitatea dîrză, care timp de ani de zile şi de vieţi întregi muncesc într-un punct anumit. Eşti surprins să descoperi întru tîrziu că fondul cheltuit era destinat să aibă ca termen perfecţionarea umbrelei sau gheata cu ventilatoare. Omul e însă fericit, scopul lui este atins; el poate să moară împăcat, căci a dat omenirii, ca să se adăpostească de ploaie, umbrela visată. A fost idealul lui integral să lase după trecerea lui prin focul albastru al planetei un atare monument.

Ce lupte n-a dus domnul Filipescu! De la combaterea cu toate armele intelectuale a socialismului pînă la masacrarea domnului Take Ionescu şi transformarea lui într-o măgură de gunoaie, acest fanatic om de idei, om de gîlceavă şi om de pumni, a lovit într-o singură stîncă. Diversitatea acţiunilor sale a fost mînată de-o singură ţintă şi, ca să o ajungă, el a mînuit floreta, condeiul, bastonul, cuvîntul şi, în sfîrşit, calibrul mare al sentimentului naţional, prezent cu discreţie în toate sufletele noastre. Cînd i-a trebuit contradicţia: s-a contrazis, cînd baricada: s-a baricadat. Boier şi revoluţionar, domnul Filipescu a trepidat ca o uzină şi a ştiut să fie şi subtil şi felin, cu condiţia ca o nuanţă din toate acestea să nu dureze excesiv de mult. Durabilitatea ultimei sale ipostaze, cu variante interioare oportune, a silit pe unii din prietenii acestui etern entuziast să-şi aducă aminte că omul

îmbătrînește. Domnul Filipescu a făcut mai mult, a putut să se alieze cu cei mai tehnici șnapani ai presei românești.

În sfîrșit!... în sfîrșit!... domnul Filipescu are un partid, este șeful unei grupări. Atîtea munci pentru atîta rezultat? Domnul Filipescu socotea mai bine și mai mult, iar realitatea, care i-a jucat, în sfîrșit, suprema farsă, l-a făcut să înscrie pe fațada trecutului său, răsturnat, un epitet. E duioasă melancolia șefului cînd își ia adio de la tinerețe, care afirmă că s-a risipit...

În sfîrșit! Poate că acest sfîrșit să fie începutul unui Niculae Filipescu nou. Un lucru nu se va spune însă despre Filipescu, că a mințit și a înșelat în cunoștiință de cauză, că din actele sale răzlețe și fabuloase au lipsit vreodată credința și sinceritatea.

Nu! El a crezut și în eroare ca un demon, cu avînt și magnificență.

1915

PIANISTUL DUMITRU DIMITRIU

Nimic din tipul romantic superficial, la el. Nici plete, nici cravată zburătoare, nici haină tăiată după un model reputat artistic.

O pălărie de postav, vag clericală, pe un cap masiv și liniștit de bun părinte. Figura lui are lărgimea, echilibrul și inteligența tuturor figurilor care au fost mai mult decît niște mutre sociale. Uu zîmbet feciorelnic, al celor ce nu știu surîde niciodată în bătaie de joc și la care surîsul e ca o bucurie numai interioară, cade pe fața lui cu mustață alburie și cu cioc...

Simplu, plin de voie bună, prietenos, îngăduitor, Dimitriu se înfățișează ca un răzeș bine legat, trandafiriu în obraji, și vorbește ca el, mai mult gîndind și atent la cuvinte, ca să fie așezate pe latul lor. Te desparți de dînsul ca de o gospodărie cu de-amăruntul curată și bogată, la care ai să visezi adeseori cu plăcere și părere de rău laolaltă.

Dar acest proprietar de grîne sau de păduri, cu care te-ai întîlnit din întîmplare și te-ai cunoscut, își va stinge țigara, își va scoate pălăria lui de preot unit și se va așeza la pian...

Trebuie să-l vezi acum și să-l asculți. Mîinile pe care le-ai strîns, adineaori, cu mulțumire, devin vocea înmiită a instrumentului de abanos și ivoriu. Nu cîntă clapele albe, vorbesc degetele pianistului, ale cărora nuanțe, sferturi și zecimi de nuanțe în

felul de-a atinge, dau o viață stranie de omenire tumultuoasă sau de univers răzvrătit ori calm, ori cugetător, uneltei cu dinți... E ca un zbor de polenuri nevăzut, și ca niște flori ce tresar sau ca niște vegetații desfăcute deodată pe profunzimi nocturne de lacuri nemișcate, semănate cu stele. Întreg Beethoven a fost năzuit și scris într-adins pentru Dimitriu...

Iată omul și iată lîngă el instrumentul. În curînd, între ei amîndoi se iscă un torent de influențe depărtate. A dispărut și insul și a dispărut și instrumentul. Rămîne curat și întreg artistul, rămîne arta ca un glas de pustie, ca o făptură fără consistență, și nu mai e nici muzică, nici artă, e mai mult decît toate aceste ciudate presimțiri și iluzii...

Poate că arta n-ar avea nici un sens dacă n-ar duce la această stare de intuiții și chintesențe: la turburarea fără seamăn de grandioasă, la chinul, la truda sufletului meu, la putința de-a pipăi parcă întunericul prin vecinătatea lacătelor grele subt care se găsește definitiv închisă personalitatea intrigantului mister al aparenței...

Am avut norocul de-a asculta cum vorbesc mîinile și geniul pianistului Dimitriu, de aproape, între patru pereți strînși în jurul nostru, de unde a lipsit mulțimea unui auditoriu concertist, murmurul picioarelor de scaune și-al „amatorilor de artă".

Nu ne aducem aminte să fi rămas vreodată atît de copleșiți și atît de zdruncinați în temeiile puterilor noastre, citind, văzînd, ascultînd, ca atunci. Și o umilință deplină și fermecătoare ne-a luat în stăpînirea ei.

E o datorie pentru noi să însemnăm cu timiditate aceste impresii, în lauda unui artist care a răscolit pisma tuturor concurenților săi parveniți fără merit, care a avut să lupte cu toți, înzestrat cu capacități de siguranță și răbdare pe măsura

lui. Dumitru Dimitriu nu e nici slav, nici italian şi n-a fost să fie cel puţin ţigan. Profesor al Conservatorului de muzică el a fost numit cu greu. Celebritatea nu i-a făurit-o nimeni. Afară de prietenia lui Caragiale, care l-a iubit ca pe puţini, el n-a cultivat nici o legătură cu presa, cu oamenii ei de litere, cu ziariştii ei speciali, misiţi de staluri şi paraziţi de cafe-concert şi teatre de vară, însărcinaţi să ilustreze nulităţile de calibru divers ale muzicii şi comediei.

Dimitriu e singur, cu pianul şi cu probitatea lui de artist nepotrivit de mare...

1915

DOCTORUL BOTESCU

Noaptea, în tren, pe linia Piteşti.

Vagoane pline peste puterile lor; medici şi gazetari.

— Bună seara, unde vă duceţi?

— La Govora.

Toţi se duceau la Govora, şi vizita lor într-un anotimp atît de tardiv, trebuia să ne mire. La Govora medicii, la Govora ziariştii... Şi cam fără voie, luarăm drmul lor şi noi, îngrijoraţi că punctul călătoriei noastre trebuia substituit cu altul, dar solidari cu tovarăşii de tren. Ne informarăm. Medicina şi presa erau chemate de doctorul Botescu, la băi, ca să li se dezvăluiască secretul unei munci cu adevărat extraordinare, în două staţiuni cunoscute atît de bine din nume şi de fapt atît de puţin.

Şi de-atunci încoace, timp de două zile, asistăm ceas cu ceas şi clipă cu clipă şi din ce în ce mai admirativi şi mai surprinşi, la ceea ce se poate numi opera doctorului Botescu, cu o emoţie analogă sentimentului cu care vorbeşti de piramida lui Kheops sau de cuceririle Imperiului roman.

Rînd pe rînd au trecut prin faţa noastră, instalaţiile nebănuite ale Govorei şi frumuseţile... botesciene ale Călimăneştilor. Sondele de iod şi de sulf, izvoarele minerale, subterane grandioase de sute de metri lungime, în care muncesc maşini formidabile, şi puterile industrializate ale naturii sînt aso-

ciate ca să aducă oamenilor provizorii, de la suprafață, bucuriile rare și ordonate ale metodei. Un palat imens de camere strălucite s-a ridicat pe un platou, cu terasele și balcoanele lui; e știința romantică. Un basm neîncetat se desfășoară în pîlnia vastă a Govorei. Ascensoare de aur, scări de diamant, bazinuri de alabastru, fîntîni cristaline în camerele abundente de spațiu și lumină. Drumuri de flori, leneșe ca o plasă, poteci albe, răspîntii de arbori metalici... Cînd peste toate acestea cade atlazul imaterial al lunii, impresii de miracol se desfac din confort și peizaj. Mă rog! opera doctorului Botescu se potrivește cu tot atîta poezie cît și proză suportă toate descripțiile, de la cele științifice pînă la dizertația suspectă de misticism.

L-am cunoscut pe doctorul Botescu acum cîțiva ani de zile, ca medic precis, abil și, lucru mai puțin obișnuit, vindecător; l-am descoperit din spusa oamenilor simpli și săraci, care nu cunosc nici luxul minciunei, ca pe un medic dezinteresat și milos. Odată cu vizitele sale, în casele depărtate, prin pulberea și noroiul mahalalei, el a lăsat, cu discreție, la căpătîiul bolnavului, și piesa de cinci lei pentru prînz. Prietenii doctorului au răspuns atunci că «Doctorului îi place reclama».

L-am văzut pe doctor la primărie, în luptă cu toate apucăturile abuzive ale negustorilor celor lacomi și murdari, doborînd o parte din ele. Și-atunci ni s-a spus că «îi place reclama».

Am asistat la conferințele lui, fermecătoare și utile — și același lucru l-am auzit.

Pentru că era drept, bun, inteligent și activ; pentru că n-a furat și a știut să rămîie sîrguitor și sărac acolo unde alții ar face mai multe rînduri de averi — pizmuit de mulți, combătut de mulți, pîndit zadarnic ca să greșească, doctorul Botescu a fost înfierat cu titlul de... reclamagiu.

Govora însă pune o mie de boturi pe labe. «Reclamagiul» s-a dovedit om de realizări fără pereche. Mîrîitul încetează. Forma pe care va lua-o în chip natural de-aci înainte invidia neputincioasă, va fi o ură crîncenă şi mare. Doctorul întrece toate proporţiile unei munci obişnuite — pentru toţi numele lui a intrat în rîndul numelor care rămîn, sprijinite pe-o operă mare. S-a isprăvit. Ura nu va mai putea face nimic. Ea rămîne jos, să se tîrască...

Mîhniţi că nu avem timpul nici locul în momentul de apariţie a revistei, să facem o dare de seamă întinsă a trudelor strălucit izbutite ale doctorului, să ne mulţumim a făgădui o revenire largă şi documentată asupra lor.

1915

ALEXANDRU MARGHILOMAN

A trebuit uneori, în trecut, privind pe domnul Marghiloman purtat în slava existenței de strălucita-i herghelie, să ne întrebăm cărui gen de evenimente va putea să aparție acest bărbat cu figura strînsă ca un pumn. Căci omul se particularizează ca un mobilier și ca o casă; forma lui e instinctiv sortită unui unic soi, mai ales, de acțiuni.

Față de persoana sa, domnul Marghiloman are atenția religioasă a sculptorului pentru statuia nudă. De la unghia piciorului, pînă la conturul urechii, domnia sa e o scumpete și o excelență. Măsurat cu greutăți și supersensibilitate, el poate cîntări politicește punctul psihologic și chiar oportunist, cu dibăcie... Subt cuvintele sale, ca subt turnurile medievale cu minutar, circulă subterana și se clatină pe resorturi ascunse podina parțial mobilă, în care adversarul poate să alunece discutînd.

Somnolent și aparent distrat în anotimpurile politice întunecoase, felinul său se înasprește și se aruncă impetuos, îndată ce într-un colț de cer se crapă de primăvară. Cine poate rezista atunci acestui crîncen cotropitor? După ce-l fermecase cu un surîs, inamicul satisfăcut e zdrobit instantaneu, ca de o moară cu pietre virgine.

Se pare că timpurile simbolice s-au apropiat. Domnul Take Ionescu și apoi domnul Filipescu au fugit din vecinătatea lentă a concurentului lor, ca să se poată sustrage dependenții definitive în care aveau

să cadă. În ziua despărţirii ei trebuie să fi avut, *la chair de poule* cu o sinistră răcoare în şira spinării. Unuia, domnul Marghiloman i-a îngheţat temperamentul cu stilul elegantei sale răceli; celuilalt, i-a opus o abilitate peste puterile lui de rezistenţă. Ura lor împotriva «trădătorului» atinge proporţii de fenomen. E ura de cimitir a omului asigurat că va sfîrşi subt lespezile lui — şi frica pruncilor de oamenii de ceară, care respiră şi se mişcă, în vitrina lor de cristal, graţie unui mecanism invizibil şi secret.

Domnul Marghiloman e cel mai hulit, cel mai dispreţuit, cel mai analizat şi osîndit, e ţinta furiilor universale. Cel mai gros venin şi cea mai fină otravă au fost neîncetat injectate un an de zile, în personajul său imun. Altul ar fi slăbit la jumătate: l-am văzut pe domnul Marghiloman, duminica trecută, alergînd, la douăsprezece ore, cu maşina către Palatul Cotroceni; avea o poftă de mîncare grandioasă.

Mai multe ziare apar în Bucureşti cu singurul scop să-l demonetizeze. Domnul Take Ionescu îl degustă cu lăcomie totuşi, ca pe un sirop reconfortant. Domnul Filipescu roade cu măsele mari de piatră din osu-i inepuizabil. Pacientul visează calm prin monoclu, cunoscînd cu de-amănuntul o sută de figuri cu care poate cîştiga... Pipăitul său exasperant şi frigid se exercitează totuşi în cîte un articol pe zi, scurt, ce se citeşte seara în *La Politique*.

Adversarul prob şi temut al domnului Marghiloman e domnul Ion Brătianu, căruia îi aduce omagii de căinţă. Domnul Brătianu are asupra şefului noului junimism şi avantajul de a nu scrie.

Cît despre domnii Filipescu şi Take Ionescu, să mă ascultaţi pe mine: independent de politica, bună sau rea, pe care o face fiecare, victoria va fi a domnului Marghiloman...

1915

BĂDĂRĂU ŞI TAKE IONESCU

Bădărău!

Cine mai vorbeşte de Alexandru Bădărău? Cîteodată *Opinia* din Iaşi publică, la anunţuri, lista produselor de fermă ale fostului ministru. Şi uneori, apare şi mustaţa «vulturului» în Bucureşti, albă ca un bandaj.

Germanii ar copia figura de Bismarck şi Hindenburg a celui mai «porcăit» dintre foştii miniştrii români, pentru intrarea unui palat industrial, ca să simbolizeze cu musculatura titanică de bronz, munca uzinei şi hotărîrea masivă.

Izolat la Iaşi, faurul takismului aşteaptă, toată lumea o simte, ceasul, un ceas al său, care încă nu a sunat. Cum va fi ceasul lui Bădărău, cine ştie? Va reveni ca să uite, sau tocmai ca să-şi aducă aminte?

Asupra domnului Bădărău se va rosti cu imparţialitate, la vremea lui, cronicarul. A fost el bun? A fost el dăunător? Şi poate că încă nici n-a putut să fie, de vreme ce se pregăteşte, cu studiul aplicat al forţelor sale, la o nouă ieşire în abatorul politic, unde oamenii sînt înţepaţi ca porcii şi încovoiaţi subt lovitură ca vitele mari, de hingherii şi ţiganii criticii politice.

Totuşi, o impresie de forţele vii ale «hoţului» o dă domnul Take Ionescu, formă recentă, în activitatea-i de azi.

Negîndu-se orice merit domnului Bădărău, s-a spus că existența sa politică se datorește, ca lui Dumnezeu universul, fanteziei domnului Take Ionescu, superastrul care răsfrînge în firmament planeți din propria-i materie și lumină.

Împrejurările par a dovedi dimpotrivă, că domnul Take Ionescu a fost creatura domnului Bădărău, și probabil... *son chef-d'oeuvre*. Care-i, într-adevăr, epoca istorică a domnului Take Ionescu?... Unii vor zice, înșelîndu-se, că epoca domniei sale începe odată cu războiul mondial. Nu. Zămislirea și funcționarea cu viață proprie a partidului conservator-democrat. Dintr-un om politic sclipitor, încîntător, contradictoriu, ca un șoarece de inteligent și de laș, cineva a făcut un șef de partid, fabricînd și partidul, cum se fabrică pentru feștilă, și lampa care să o întreție. Acest cineva e domnul Bădărău, *l'éminence grise* a takismului. Tot ce-și poate revendica, socotim, domnul Take Ionescu din această doctrină, este numele ei, marcat de perpetua domniei sale ambiguitate, de pasiunea domniei sale pentru punctul de contrast, numele ei de «conservatoare-democrată».

Domnul Bădărău care apărea ca un ministru de complezență al «șefului» său, a fost de fapt Dascălul lui permanent, un educator de «delfin». La toate examenele pe care le-a dat, șeful a obținut un neîncetat succes, atîta timp cît sufleurul se găsea în scenă, cu excesul lui de activitate a inteligenții în tonul minor, cu slăbiciunea convingerilor sale, care l-a silit, din autocontrazicere și suferință a curiozității, să adopte toate părerile diametral opuse, după o ritmică de simetrii — munca lui Bădărău a fost imensă.

Unul din prietenii domnului Take Ionescu și care a fost și prietenul nostru inimos, odihnitul doctor Cornoiu, putea să spuie în împrejurările

grele pentru «şef», cu mulţumire, că «Take are noroc cu Bădărău». Desigur că aceste timpuri nu vor face parte din gustatele «amintiri» ale domnului Take Ionescu.

Dar îmblînzitorul de şoareci ostenea. Şi obosise şi pensionarul lui, de a juca un rol de puternic. Domnul Take Ionescu e puternic în hotarele sale, ca un părinte în interiorul familiei, care nu se poate lupta cu taţii din mahala. De cînd i-a scăpat din mîini, tînărul Take execută o serie de salturi, cu o bucurie de şcolar în vacanţă. Neputînd totuşi rămîne multă vreme slobod, spiritul său trebuia să-l aşeze subt altă stăpînire de bărbat solid, a domnului Nicu Filipescu.

Lîngă Bădărău, situaţia «şefului» ar fi cu totul alta azi. El n-ar fi acumulat grşelile bizare pe care le face. N-ar fi scris *Souvenirs*, n-ar fi complotat ca un agent electoral, n-ar fi «fuzionat». Îngerul păzitor s-ar fi descoperit la fiece pas, ca să-l sfătuiască...

1915

« VINTILĂ »

Revistele serioase publică la sărbători portretul Domnului Nostru Iisus Hristos.

Noi, să căutăm o analogie între desenul nostru şi a celorlalte gazete, în faptul că domnul Vintilă Brătianu seamănă, la Crăciun şi pe la cincizeci de ani, cu Cristul de la Paşti, în vîrstă de treizeci şi doi. Vom călca tradiţia bucuros, mai ales că, vînduţi cum ne găsim la nemţi, împărtăşim cu Kaiserul lor asasin zminteala lui trufaşă de-a nu respecta nimic...

Lucrul se schimbă întrucîtva cu domnul Vintilă Brătianu, în jurul căruia scrîşneşte o admirabilă ură. Un om care prin străduinţa lui de-a zidi mîndria naţională din nou, fără să ceară pentru sineşi nimic, provoacă furia unei burghezii languroase, promovată în aristocraţie, un om care ridică furtuna cu un cuvînt şi excită nemulţumirea diverselor categorii de paraziţi şi sterpi ambiţioşi, trebuia să ne atragă.

Cînd l-am văzut întîia oară, era la Sinaia. Cineva ni l-a semnalat: « Vintilă ». Pas întreg şi cugetat, barba familiei Brătianu, haine cenuşii — ceva păstor lutheran amestecat cu ceva pictor peizagist. Subsoară, « Vintilă », ducea, acasă, un pachet.

Pentru acest pachet simbolic, pe care şi-l poartă singur, pe jos, trebuia să-l urască cel puţin cincizeci la sută din adversarii săi, răi dar respectuoşi; pălă-

riile salută toate, și zîmbetele cad în drum ca niște flori de Paradis. În pachetul lui, în ghiozdanul lui, « Vintilă » poartă veșnic, cu o formidabilă și — a simțit toată lumea — nedezarmată voință, macheta, în mic, a unui Mercur românesc. Se pare că în această divinitate mercantilă, în care se rezumă toată puterea, arta și toată bucuria unei nații, trecătorul din Sinaia și-a strîns toate nemistuitele lui forțe. Ce-i Mercur decît un Cupido energic cu aripile prinse de călcîie? « Vintilă » vrea să-i dea drumul într-o imensă zi albastră, vibrătoare de murmurul stupinei noastre, printre albine, și să-l vadă zburînd cu mierea lor departe...

Acest vis se plătește... Societatea bunilor București nu-ți permite să muncești cînd te bucuri de avere, din același spirit cu care înțelege, sărac, să te zdrobească. Ca o lume de chelneri, pentru care trebuie să porți cît mai multe obiecte de prisos, ca să dai prilej individual să te servească toți, societatea cea aleasă îți impune posesiunea celor mai diverse vicii, în vederea unui contact infinit permanent și a unui schimb, util robiei tale în clasa socială.

A te sustrage e o faptă atît de vexatorie încît e nevoie să te aperi sîngeros.

Această ură ia toate formele, de la verbiajul unui Constantin Mille, pe care ne oprește azi de a-l califica suferința lui, respectabilă și umană — pînă la bătaia făgăduită domnului Vintilă Brătianu pe domnul N. Filipescu, boier de rasă mare, prin palmele cunoscutului său fiu.

Cu înrudirile și autoritatea lui covîrșitoare, acest idealist modest și tăcut ar fi trebuit încă de mult să fie, grație limbajului curent, ministru. El n-a fost pînă azi decît primar, ca domnul Dobrescu, și deputat, ca domnul Victor Ionescu... Sînt demnități rezervate pentru puțini, neplătite și deosebit

de mari, pe care nimeni nu le poate dobîndi, fie-i puterile cît de nemăsurate şi arivismul genial. Acelea se nasc odată cu oamenii care le ilustrează — şi mai presus de orînduiri şi stat, independente de organizările maşinale, fac parte din viaţa istoriei... Ne temem să terminăm aceste linii cu imaginea elogioasă, cuvenită... Sîntem bucuroşi că am schiţat fugare însemnări asupra meritului deplin al celui mai harnic şi mai bîrfit român, din cîţi ne-au obsedat mai puternic.

În ce ne priveşte, nu suferim de nici o dependenţă, domnul Vintilă Brătianu ne-a refuzat revista regulat...

26 decembrie 1915.

V. G. MORȚUN

Încercăm portretul ministrului nostru într-o regiune rece, de prunării. Deși senină noaptea, și tîrzie foarte, ne supără toaca multiplă și tenace a domesticului ambiant — lătrat de cîini, hohote de curcani, orchestră pretențioasă de cocoși, cu bas profund de porci, în lumînarea noastră se frig în schimb țînțari incendiați cu picioare lungi, de păianjen.

Am voi să așteptăm stinsul acestei activități diavolești de dobitoace nocturne, ca să găsim, într-un liniștit întuneric, linia portretului cea mai bună și, în auzul nostru, identificat cu tăcerea însemnată a pădurilor dimprejur, bătaia cuvintelor potrivită.

E cu neputință. Proza trebuie dezvoltată de acord cu larma vecinului Grivei, și trimisă tipografului, din București, înainte de a se fi luminat de ziuă.

A schița portretul ministrului Morțun, numai unui cititor naiv i se va părea lesnicios. Aparent, el n-a știut să-și ascundă din personalitate nimic. Debonar ca o fîntînă, la care s-au oprit să se adape trecătorii, de-a valma cu vitele, de multe ori, s-ar crede că secret nu se mai află pentru nimeni. Și-l revendică pictori, actori, scriitori și simpli cetățeni alegători. Cel mai impertinent exploatează cu strălucire zîmbetul îmbietor și enigmatic al ministrului, care însă, cu surîsul lui, cu politețea lui ușoară, poate, în deplină siguranță, că nu e perceput, să

persifleze o lume întreagă. Rămîne să deduci dacă această lume întreagă comportă alt merit, paralel cu bunăvoinţa implorată, decît al ironiei.

Domnul Morţun e estetul acestei stări intelectuale care-i permite să nu se lege decît cel mai mult aproape de jumătate şi să-şi păstreze independenţa în acţiunile sale, intactă. Din gîndirea lui rămîne întodeauna ceva pentru altă dată, fraza lui nu are, nici în public, nici în particular, un punct de reazăm prea precis, finalul se amînă... Distracţii sincere sau voluntare, diversiuni dibaci mînuite, pot să oprească definitiv şi să congeleze, într-un spirit rafinat, fuziunea metalelor sufleteşti cele mai pure... E greu de formulat un elogiu mai deplin. Sînt pagini de Anatole France şi Nietzsche, care descurajează tocmai atunci cînd ţi-au făgăduit un exces de bucurii; scriitorul surîde şi ridică sprînceana... O glumă mistică şi atroce.

Cînd a părăsit un socialism, prea intelectual ca să fie şi util, domnul Morţun, a cărui propagandă e marcată, în epocă, cu discursuri pătrunse de-o admirabilă emoţie şi încă fragede şi noi pînă astăzi, a cunoscut insulta vulgară a unor adversari superficiali. Din toţi, socialişti sindicalişti, revoluţionari sau «independenţi» care au acuzat pe socialiştii trecuţi la liberali, de trădare, singuri conservatorii au avut dreptate, din simplă întîmplare. Ei au mustrat pe domnul Morţun de a fi rămas socialist, ceea ce de fapt era şi convingerea ministrului de Interne... Direcţia partidului liberal, singura care putea să se asocieze socialiştilor cu folos, a fost, în numeroase rînduri şi în genere, influenţată de dînşii.

Cînd un socialism strict profesional şi care exclude de sistematic pe intelectuali se lovi, la Galaţi, de improvizaţiile unor funcţionari fără creier, ministrul Morţun, sceptic şi distant, se vădi socialist.

Mulţumită atitudinei sale, foştilor săi camarazi li se acordară de guvern satisfacţii, pe care, singuri ei, nu le-ar fi obţinut.

[...] Ca să apere durerea familiilor ce şi-au văzut ucise personalităţile cele mai valide — şi onoarea de a îndrăzni în lupta socială sacrificiul, tovarăşul Morţun de odinioară, al celor de-o seamă cu Piţurcă, îşi regăsi în Consiliul de Miniştri timbrul energic şi accentul impresionant al celor mai frumoase timpuri revoluţionare.

Şi, de astă-dată, excelenţa sa, nu mai surîse... Redevenind ager, tînăr, înflăcărat şi utopic, domnul Morţun răsturnă stăvilarul şi dete drum liber talazului tumultos muncitoresc să deborde, în amintirea sîngelui vărsat, două zile de grevă funerară. Un guvern nu-şi poate pune numele pe un act mai chibzuit şi mai mişcător...

Cocoşii tot mai cîntă însă, şi «portretul» e numa o dorinţă. Ca şi desinatorul, schiţarăm numai o «interpretare» şi numai un început...

26 iunie 1916

DOCTORUL PUȚUREANU

Subt aparențele unei îndulciri a moravurilor, se repetă în ora de față un fenomen, pe care satisfacția de a trece drept civilizați, a semenilor noștri, ne obișnuise să-l atribuim exclusiv unui trecut urît, abandonat de insistențele istorice ale cărturarului modern. Sînt insinuări leneșe ale timpului nesupravegheat, păsări fugare, încăpute în aerul nostru din greșeală, pe care cîteodată sîntem datori să le verificăm și să le atribuim faunei adevărate.

S-a vorbit, cu accent, de virtuțile noi, pricinuite de studiul științelor, în sufletul servitorilor ei. Aceștia au blamat spiritul bisericesc, îndărătnic în fața cercetătorilor cu drepturi recunoscute de a se îndoi de adevărurile lui imutabile. Stării morale religioase, dispusă a considera în încercarea liberă de gîndire erezia și să o condamne ca o insultă, adusă lui Dumnezeu, i s-a opus starea morală științifică și obiectivismul laic al inteligenții.

În realitate, s-a schimbat numai terenul: personagiile în costume varii, sînt aceleași întrupări de pasiuni. Omul de știință — vreau să zic: omul rezultat al studiului științii — e tot atît de intolerant ca episcopul din secolele catolice și cu atît mai vehement și mai dîrz în intoleranță cu cît obiectul furiilor lui e mai apropiat, în spațiu, de el.

În realitate, tendința tuturor atitudinilor și ideilor noi, odată încăpute pe mîna specialiștilor, este și astăzi să devie invariabile doctrine și cor-

puri. Sectele cele mai persecutate, care au în trecutul lor martiri și frumuseți morale, imposibil de reeditat la două vîrste deosebite ale aceleiași vieți istorice, capătă de la succes și de la puterea acordată de succese îndrăzneli și exclusi visme, menite să le asigure stăpînirea perpetuă a terenului pe care s-au manifestat. Poate că dintr-un punct de vedere pur științific apucăturile aceste coincid chiar cu momentul falimentar, cu începere de la care noua doctrină îmbătrînește și devine o piedică în drumul progresului normal. Vreau să spui că știința unei epoci ajunge, grație luptătorilor ei, o biserică și că oamenii de știință, anchilozați în preceptele primitive, sfîrșesc prin a compune un cler care își apără cu sălbăticie digestia, privilegiile, domeniile și prestigiul.

Omul de știință și, mai cu seamă, specialistul, se închistează la un moment al evoluției lui în coaja noțiunilor cîștigate, și se odihnește: spiritul lui deprimat reprezintă maximum de cunoștință la care se poate parveni. Îndată ce un om de știință mai neliniștit, mai viu și nemulțumit cu maximul epocii, umblă să deranjeze lîna saltelelor pe care au adormit, solidari, confrații, adormitul devine agresiv cu picioarele și atunci se dezlănțuiește lupta, acea luptă folositoare științei și omenirii în timpul căreia știința recunoscută și oficializată, cu toate forțele ei, organizate pentru înăbușire prin constrîngere și calomnie, dă inevitabil înapoi.

Nu vom face nici un reproș acestui mecanism al eroismului noilor veniți; el e inevitabil și constituie condițiunea de tinerețe și de optimism a intelectului, care, între o înfrîngere și o victorie, merge totuși înainte și trece, din mînile unei generații de plecare, văpaia sfîntă în mînile generațiilor sculate. E jignitoare însă forma ce se mai dă și astăzi acestui soi de război, pe care ipocrizia culturală îl credea terminat. La descoperirea *Neosal-*

varsanului, doctorul Doyen publica articolul faimos şi ridicul *606 = 0*, în *Le Matin*. Descoperirea serului Puţureanu dă prilejuri unui medic de tuberculoşi să-şi întindă competinţa şi vanitatea blesată pe nesfîrşite pagini de ziar.

La Olăneştii Olteniei, un sat depărtat în Vîlcea, trăieşte un pustnic al ştiinţei, doctorul Puţureanu. De douăzeci de ani, acest izolat de ambiţii vicioase ale multora din confraţii săi, urmăreşte într-un laborator improvizat subt casă, nişte probleme ciudate, care pe confraţii lui, satisfăcuţi şi instalaţi pentru o rumegare definitivă, nu-i turbură şi nu-i lasă gînditori.

Este într-adevăr, să faci o jertfă pe care poate că, din punct de vedere al egoismului existenţii, contimporanii nu o merită cîtuşi de puţin; să renunţi la posibilităţile politice incalculabile ale situaţiei tale, să renunţi la limuzină, la mondaneitate, la gazetărie şi la toate deşertăciunile decorative ale timpului tău; să vrei să rămîi simplu şi singuratic.

Doctorul Puţureanu întreţine în persoana lui această jertfă, consimţită de toate pornirile lui de om sănătos, fără să se fi plîns cuiva de decepţiile sale de cercetător şi de timpul pierdut în ipoteză şi între himere. Din medicină nu şi-a făcut drumul sigur care duce la onoruri şi avuţie. În meseria lui de medic, craiovenii îşi aduc aminte, pe cei bogaţi şi susceptibili de maladii literare, care bîntuiesc pe opulenţii fără căpătîi, ori de cîte ori rămîn singuri, la crepuscul, fără parteneri la pocher, i-a neglijat întodeauna; şi tocmai această clasă socială, procură unui medic care ştie să exploateze nazurile şi să jongleze cu persoana lui profesională, putere şi situaţii în stat. Doctorul Puţureanu a primit însă întodeauna să-şi întrerupă studiile pentru a scăpa de suferinţă un trup de om sărac,

şi numeroase sînt cazurile cînd, odată cu reţeta, doctorul lăsa pe masă şi banii cu care bolnavul plăteşte pe farmacist.

Se degajează din această conduită nu prea obişnuită, a unui medic, altceva decît că practicantul ei e un savant autentic şi un bărbat neasemănat de onorabil şi de bun?

Şi, totuşi, acest om identificat cu ştiinţa lui, a fost arătat ca un impostor, ca un şarlatan şi ca un escroc, iar autoritatea medicală constituită l-a clasificat suspect, suspect turburător de sieste, pentru că şi-a permis să descopere un tratament poate că foarte imperfect al tuberculozii şi, ceea ce-i mai bizar, să vindece şi tuberculoşi.

Medicina oficială ajunsese la dogma tuberculozei incurabile — o dogmă de ordinea infailibilităţii papale — şi deci la consecinţa ei naturală, că cine îşi va permite să afirme contrariul trebuie excomunicat.

Cînd a început vîlva descoperirii doctorului Puţureanu, medicii l-au mustrat deocamdată pentru un număr de nerozii: că neglijează să ţie registre, că nu are fişe cu coloane tipărite, tip A, tip B sau tip W, cu linii transversale pe rubrici şi că nu le prevede cu cîte o foaie de hîrtie carbon. Apoi, i-au adus învinuirea că nu dă o reprezentaţie la Teatrul Naţional cu compoziţia serului său şi că nu-l împarte gratis, pe Calea Victoriei; şi s-au supărat pe doctorul Puţureanu, ieşit din ermitagiu după douăzeci de ani de umbră, unde a lucrat singur cu nădejdea lui, că nu ţine socoteală de carta lor de vizită, că nu-l emoţionează autoritatea lor sportivă. Starea de seninătate a doctorului, care, biet, îşi cunoaşte lumea şi o preţuieşte la valoarea ei exactă, a curs ca o gîrlă de imondice. Colegii lui au mers pînă la impertinenţa că doctorul Puţureanu face un vulgar oficiu de şarlatan, ca să scoată bani de

la naivi. O anchetă discretă îndreptată în acest sens a dat rezultatul că: din trei sute de bolnavi în tratamentul doctorului Puțureanu, la Olănești, treizeci erau căutați cu plată și... două sute șaptezeci gratuit!

Dar pentru noi alta e problema decît serul și eficacitatea lui și, în acest fapt medical, noi căutăm ceva mai puțin și ceva mai mult. Că serul vindecă sau nu, că creștinismul a izbutit sau nu să înfrățească lumea, nu ne privește. Ceea ce primează terapeutica, e aci importanța morală a faptului științific. Poate să fie permisă, mai ales la noi condamnarea unui efort cultural de douăzeci de ani, *fără o repercusiune brutală asupra educațiunii?* Este de-ajuns ca serul doctorului Puțureanu să fie ineficace, pentru ca aplicarea cumplită a savantului care l-a urmărit să nu reție și să nu impuie? Dacă în artă prețuiește numai rezultatul, care-i operă, de revelație pură, în știință și în toată disciplinele întemeiate pe muncă și stăruință, mijlocul are o valoare mai importantă chiar decît scopul zădărnicit; căci, independent de rezultate, munca intră în patrimoniul național al civilizației.

Voi fiți fără grijă, tineri ingineri, chimiști sau numai lucrători, încovoiați cu speranță și cu un vis profesional, pe uneltele voastre. Doctorul Puțureanu, care v-a dat o pildă glorioasă de abnegare și tenacitate, nu este pungașul prezintat pe grătarele detractorilor lui din medicină și presă; tipul lui social e o achiziție superioară pentru țară. Continuați efortul vostru penibil, lent și admirabil, fără descurajare. În jurul vostru nu este numai indiferență sau numai ură. Că izbutiți sau ba în muncile voastre, voi rămîneți dascălii noștri de voință biruitoare binecuvîntați.

1922

ALEXANDRU CIURCU

Prea puțini oameni au putut să moară, așa ca plecarea lor să pară o continuare... De obicei, viața se sfîrșește. De obicei, oamenii cad. Într-un punct care va marca finalul, se prăbușesc peste ființa lui, așteaptă la trecătorile timpului îngustat, lespezile destinului. Omul intră deodată în tragedie și strică seninătatea eternității cu o suferință și cu o scîrbă de naufragiat, batjocorit de marele diavol azuriu din natură.

Despre Ciurcu nici nu se poate spune că a murit, acum cînd s-ar părea că se întoarce. Zborul lui a fost atît de încordat și atît de sus, încît, ca despre pasărea ridicată în ceruri, pe care ai urmărit-o dispărînd, nu poți ști dacă a lunecat oblic înapoi sau s-a pierdut înlăuntrul tăriei, în clipa în care nu s-a mai văzut. Probabil că de la plantele, pe care le-a crescut la Copăceni și de la pămîntul în brazda căruia, zilnic întinerită, călca în fiece dimineață, Alexandru Ciurcu căpătase însușirea de-a trăi cu încrederea, cu siguranța și cu naivitatea lor.

Ciurcu a fost un poet primitiv de cîmp, care duce aratul și cîntă. Rareori o viață a putut să fie mai frumoasă și mai neatîrnată ca a lui. Ziua plugar și noaptea scriitor, el și-a împărțit mintea între secerișul bucatelor și semănatul gîndirii, ferit de numeroasele meschinării ale cetății, care pricinuiesc perversitate, politică și perfidie și fac din oameni niște caricaturi. Între soare și luceafăr, el descoperea

zilnic numeroase pretexte de-a fi simplu, liniştit şi onest — şi proza lui purta o neîncetată mireazmă de mirişte şi de grădină, care-i împrumutau farmecele curate.

O viaţă ca a lui s-ar cuveni tuturor scriitorilor şi artiştilor, micşoraţi în firea lor şi cu sufletele gîrbovite de povara unui salariu. Cînd în coşniţa cu struguri, adusă pe piaţă, scriitorul îşi va pune şi manuscrisul pentru tipografie, gîndirea lui va fi mai vitejească şi sinceritatea mai pură, şi în tovărăşia vitelor şi a legumelor sensibilitatea lui va fi mai folositoare şi mai umană...

Alexandru Ciurcu înfăţişează în presa românească tipul ziaristului care trebuie recăpătat, de convingeri şi de onestitate profesională. În el au persistat pînă-n ultima secundă a vieţii, principiile luptătoare pentru libertăţi. Ciurcu nu a făcut parte din acea elită a presii, care mai tîrziu pipăia pricinile şi efectele unui elogiu în buzunar şi care a povîrnit balanţa judecăţilor după greutatea pieselor daralei. Într-o privinţă, efigia lui morală se aseamănă cu a celuilalt ţăran aristocrat, Petre Carp, untarul.

Familia lui Ciurcu va putea simţi aleasa mîndrie, de-a fi avut în ascedenţă pe unul din bărbaţii cei mai frumoşi ai timpului şi mai superiori ai rasei.

1922

DUILIU ZAMFIRESCU

Solidaritatea ciudată a trunchiului cu vlăstarul, a făcut ca fiului ucis într-un duel mai idiot decît cele obişnuite, să-i urmeze în mormînt părintele, otrăvit cu ciuperci... Ştiu că s-a dat şi o versiune medicală morţii lui Duiliu Zamfirescu, dar legenda va păstra ciuperca veninoasă, ca un final mai iconografic decît decesul prin funcţiunile unui ficat stricat. Căci poetului îi şade în toate timpurile mai bine să moară din pricina unui vegetal, care ar fi putut să fie o floare.

Necrologul lui Duiliu Zamfirescu nu s-a deosebit prin nimic, în presa românească, de lauda pripită, evazivă şi proastă, care însoţeşte marşul funebru al unui deputat de rînd, şi am putut găsi chiar în presa aproape literară, atitudinile de bravadă ale celor cîţiva mucoşi, cu un caş fiziologic la gură şi pleoape, care întreţin, după război şi într-o valută morală scăzută la nulă, rubricile informative, cu ifose de pedanterie primară.

Poate că dacă în loc de Duiliu, poetul s-ar fi numit Marin sau Dumitru, zborul libelulelor care îi caracterizează poezia s-ar fi orientat într-altfel şi cititorul nu era să fie obsedat de atît atlaz şi atîtea mătăsuri cîte îi plăcea scriitorului cu sonorităţi adriatice să brodeze unui *auz* august. Unele poezii ale lui seamănă cu batistele de bal, în care o marchiză de porcelană consimte să-şi încredinţeze o lacrimă de diamant; altele, cu nişte lampioane. La

şoldul înalt al cîntăreţului, drapat în mantaua studentului cu mandolină, străluceşte o spadă agrară, care nu se ştie dacă înfăţişează amatorului de aspecte mai mult decît o teacă fină cu peruzele. Lama ei se înfăţişează febrilă şi într-ascuns netăioasă.

Dar Duiliu Zamfirescu are locul lui sigur în literatura românească, asemuitor rolului franţuzesc al lui Gautier. Grija lui de limbă, de simplicitate compusă, respectul lui de cuvînt, împins la exces şi manierism, acurateţa lui gînditoare sînt însuşirile unei aristocraţii ce năzuieşte la o arhitectură cu liniile lungi pe dinafară.

El nu a fost niciciînd boem şi nespălat, palmele lui au fost întodeauna uscate, unghiile lui fără căptuşeli de mocîrlă şi trupul lui s-a ferit de mîzgă şi de sudoare. La fizic şi la intelect, Duiliu Zamfirescu a luat baie zilnică şi rufărie proaspătă. Carnea lui a trăit sănătoasă şi cu voinicia rasei: fără bube şi degenerescenţe şi haina poetului a fost întodeauna aleasă şi călcată.

Toate aceste autocorecţiuni indică un tip de civilizaţie şi cultură şi le însemnăm cu gîndul la esteticii riguroşi pestilenţi sau rîncezi, care la moartea unui poet autentic îşi scot ciubotele şi ciorapii şi îşi expun cu agrement şi entuziasm emanaţiile personale.

Despre poetul ca şi despre insul Duiliu Zamfirescu, contimporanii păstrează o impresie de curat şi de fraged: (mozaic şi in topit) rămase în cărţile lui, ca nişte icoane şi ca nişte covoare. Rog ştergeţi picioarele.

1922

TAKE IONESCU

S-a scris atît de mult și din atîtea părți asupra marelui ațițător de oameni și de pasiuni dispărut, încît o pagină nu adaogă nici nu scade arhiva necroloagelor cu nimic. Toată lumea care l-a contestat, care a jignit și insultat gingășiile lui Take Ionescu, simțitoare și la calomnie și la adorație, a căzut, în fața doliului, de acord cu preoții cultului conservator-democrat.

Dacă totuși înscrim numele lui în paginile acestei reviste, este ca să facem o constatare aproape dureroasă. Din sutele și poate că miile de prieteni politici, literari și gazetărești ai lui Take Ionescu, nici unul nu a fost în stare să înjghebeze un manuscris demn de figura lui. Să fie pentru că l-au iubit mai puțin decît li s-a părut sau pentru că toți închinătorii lui Take Ionescu au fost mai prejos de cureaua încălțămintelor sale?

Pe mormîntul lui Take Ionescu, care a sprijinit numeroși ziariști, s-ar fi cuvenit să se așeze lespedea mare a unui articol puternic, tăiată în liniile întîlnite ale piramidei. O simțire adevărată ține loc, la moartea unui prieten mare, chiar de talent.

Această simțire absentă nu a putut să fie înlocuită cu banalele fraze ale elogiului postum, însoțit de fotografie. Prietenii politici ai lui Take Ionescu, au fost ceea ce au putut să fie, în necesitatea lor de a se acoperi cu lumina marelui șef. Răscolitor de mulțime, Take Ionescu a trăit în izolare morală și a închis ochii izolat.

Domnul Iorga, care-i un om neasemănat de bun, a scris pentru prohodirea mortului, elogiul bunătății lui Take Ionescu. Pentru ce s-au sfiit să grăiască despre această însușire a omului, partizanii care s-au folosit de milostenia ei din belșug? Ei nu și-ar fi pricinuit nici un neajuns, mărturisindu-se, în taina morții, creaturile lui Take Ionescu. Căci, spre deosebire de toți oamenii noștri politici, care se slujesc de alți oameni numai ca să-i lepede după ce s-au folosit de validitățile lor, adevărul este că Take Ionescu nu a lepădat niciodată pe nimeni și că s-a mîndrit cu bărbătescul curaj de a-și susține prietenii cu energie împotriva tuturora, nepăsător la insinuare, la rea-credință, ca și la satiră și de a-i susține cu atît mai mult cu cît erau mai mici și mai slabi.

E o însușire, ce singură ar merita monumentul de piatră proiectat deunăzi de zece subscriitori. Ceea ce dorim, după ce ziua scrisului frumos a trecut, este ca monumentul să ție loc, la ceasul lui, de tot ce nu s-a putut rosti pe hîrtie — și să însemneze prin alegerea ce se va face în persoana sculptorului chemat să înfățișeze pe Take Ionescu, o lucrare de artă adevărată.

1922

COLONELUL N. M. CONDIESCU

Începe să se arate și la noi răbdarea pentru notorietate și acceptarea noviciatului pentru meșteșug. De unde toate precocitățile maladive erau geniale la șaptesprezece ani, extraordinare la optsprezece, fenomenale la nouăsprezece și sterpe la douăzeci, iată-i venind către noi din turnurile înalte în care au studiat, oamenii vîrtoși ai maturității. Ieri îi cunoșteam ca pe niște personagii cultivate în materia gustului, putînd să strămute o discuție pe mai multe terenuri și uimindu-ne uneori cu reflecții care trădau obiceiuri îndătinate de gîndire și rafinamente. Azi, dintr-o dată, ei se afirmă scriitori și scriitori de meritul cel mai vădit.

Colonelul N. M. Condiescu ne aduce o carte surprinzătoare, din Grecia și Eghipet și mai ales din teritoriile pîn-aci necunoscute ale cosmosului său propriu. La aroma foarte evocativă, pătrunzătoare, a mărilor și țărilor străbătute cu prințul Carol, se adaogă, amplificînd-o, suculența atmosferii sufletești a fericitului autor. *Peste mări și țări*, cum e intitulat volumul, autorul ancorează în realitate la țara luxuriantă a personalității sale.

Pierre Loti, care a purtat și el uniforma, spada și pana, de-a lungul lumii, are în opera lui accentul permanent al pubertății de internat, care cîntă la pian, brodează, pictează flori și scrie. În mîna lui toată natura este de consistența trestiei încovoiate,

cu miezul gol. Cartea colonelului Condiescu, e cu totul altceva. Cuvîntul său e dinţat, fraza lui merge cu precizie viguroasă, uleiuri generoase îi lubrifică mecanismul. În tot ce vede şi scrie se ghiceşte bărbatul; simţirea autorului stampează. El arată luna cu un gest de îndrăgostit care o fură. Vîntul în mîinile colonelului Condiescu e o fiinţă vie. Pietrele bat ca nişte inimi. Pămîntul are grai, putere şi voinţă. În cartea domnului Condiescu natura nu zace pasivă, ca odalisca literară, cu ochii languroşi, din cele mai multe cărţi, ci acţionează, cugetă şi spune.

Ca un vîrtej se desfoaie volumul şi mergi cu spirala lui, sedus de elastica lui frumuseţe. Şi nici melancoliile pregnante ale autorului nu se sustrag puternicului lui optimism şi toate stările sufleteşti din cele vreo două sute cincizeci de pagini ale cărţii sînt ca nişte rugăciuni şi ca nişte ofrande ale unui voievod voinic, care se împărtăşeşte cu Domnul, călare.

Pe neaşteptate, domnul Condiescu se certifică scriitor din dinastiile cele mai bune.

Îndemnăm publicul să citească volumul colonelului Condiescu: e o datorie, răsplătită de un mare agrement. Negreşit că e supărător pentru profesioniştii penei să le afirmi că noul venit îi întrece. Dar e cazul colonelului Condiescu: de multă vreme nu a ieşit din tipare o carte comparabilă cu volumul său.

Şi e abia primul volum, al epocii sfielilor şi al îndoielii. Trebuie să aplaudăm tare pe autor, pentru ca în al doilea volum făgăduit, să se cuprindă toată impetuozitatea, neîmpiedecată, a individualităţii lui remarcabile, relevantă în Grecia şi Eghipetul celui dintîi.

1922

ANTON PANN

De Anton Pann critica oficială nici nu face menţiune. Autorul *Povestei vorbii* suferă şi azi de condiţiunea lui socială de cîntăreţ de biserică. E drept că nici corporaţia cîntăreţilor bisericeşti nu-l revendică şi, probabil, că nici nu-l cunoaşte. Căutînd un loc de frunte în cimitirul literar, pentru oasele de mucava ale domnului Rebreanu, Universitatea ar părea dispusă să izoleze pe Anton Pann cam între Cilibi Moise, alt original, şi Nicu Metz, şeful adevărat al şcoalei umoristice moderne, care începe cu *Furnica* şi se continuă cu *Padin...*

Se poate spune mai mult; anume, că pe Anton Pann nu l-a citit şi nu-l citeşte nici un autor român în viaţă, întrucît poeţii şi prozatorii curenţi nu pot imita de la el nimic.

Să vă citez un fapt caracteristic. Societatea Scriitorilor Români pregătise domnului ministru, în 1914, un banchet. Era în vremea cînd unii mai îndrăzneau să-şi facă iluzii despre activitatea unei organizări a scriitorilor români, speţă de oameni care din punct de vedere social şi colegial au încă mult de învăţat de la dulgheri şi chelneri. Făceam şi eu parte din aşa-numitul comitet al Societăţii Scriitorilor Români şi am primit cu plăcere însărcinarea de a compune, cu un desinator, înfăţişarea artistică a foaiei de hîrtie pentru care avea să se tipărească lista de bucate a banchetului.

Am lucrat atunci cu regretatul pictor Sanielevici, dominat peste talentul lui pictural fără expresie, de o foarte remarcabilă inteligență. Pentru că desenul avea să decoreze un ospăț de scriitori, ghirlandele listei de bucate trebuiau amestecate cu citate potrivite, din literatura românească.

— Ce punem în locurile astea goale? întreabă Sanielevici.

— Să alegem din Anton Pann.

— Anton Pann?... Nu am auzit vorbindu-se decît foarte evaziv despre el, răspunde Sanielevici. Crezi că face?

Deschidem *Povestea vorbii*. Citim amîndoi, și citim toată cărțulia, însemnînd cu roșu cuvintele care se leagă de mîncare, de cumpătare, de tîmpenie și de beție.

Din cînd în cînd, hohotul de rîs al pictorului scotea în evidență valoarea lucrului citit. Sanielevici venea din Paris și din Gros-Rouvre unde trebuia să se întoarcă. Spiritul și *pointa* care caracterizează viața intelectuală franceză, erau moneta cu care se obișnuise. Lecturile lui Sanielevici erau mari, el se desfăta cu autorii dificili ai cititorilor puțini. Anton Pann ar fi putut să-l lase indiferent...

— *Tu sais, mais c'est délicieux*, conchise Sanielevici după *Povestea vorbii*.

Am intercalat, prin urmare, citatele lui Anton Pann, în intervalele înghirlandate de către pictor, și m-am dus cu lista de bucate la... Comitetul Societății Scriitorilor Români, ca să o dăm zincografului și la tipar.

Pe atunci președintul Societății era un om deștept și învățat, George Diamandy, în personalitatea căruia literele românești au pierdut o minte de elită. Citesc «Menu»-ul în auzul comitetului întreg. Eram întruniți în biroul Direcției Teatrului Națio-

nal, al căruia titular era deasijderi Diamandy. Tăcere semnificativă, muţenie admiratorie.

Trece o pauză de mister şi de morfoleală a intelectului. Pe subt sprîncele, ridicate cu înţeles, ochii comitetului mă interogau. În sfîrşit, unul mă întreabă insinuant:

— De cine sînt?... (Adică: de cine dintre noi?).

— Cum, nu-l recunoaşteţi? am întrebat. De Anton Pann. A trebuit să scot *Povestea vorbii* din buzunar şi să dovedesc că în literatura românească există un clasic, de-o vervă scînteietoare, pe care « fiii Romei » îl ignorau cu desăvîrşire.

Probabil că de atunci încoace, scriitorii români au citit pe Anton, de vreme ce în programul « Insulei »[1] se vede şi numele lui. Dacă nişte « critici », de calitatea reporterilor noştri literari, încă n-au scris cincisprezece articole cu urmare asupra lui Anton Pann, este că ei aşteaptă să puie cineva la modă *Povestea vorbii*, fie Societatea de profilaxie a tuberculozei, fie vreo întrunire a cucoanelor domnilor miniştri.

Anton Pann şi-a petrecut viaţa într-o lume pe care nici scriitorii, nici cititorii din Bucureşti ai lui Baudelaire nu o cunosc, între Piaţa Mare şi Obor, cu popii lui, cu basmaua lui, cu tabacherea lui de tabac, la un nivel cu căruţaşii, cu cîrciumarii, cu geambaşii, în lumea ciorbei de burtă, a mititeilor şi a vinului turburel. De-acolo şi-a scos Anton Pann toată *Povestea vorbii*, pe care a scris-o, zi cu zi, seară cu seară, acasă la el.

E suculenţa celui mai bun Rabelais în scrisul cîntăreţului de biserică. Într-o facilitate glumeaţă curge toată povestea lui. Dacă şi-ar fi făcut din

---

[1] Notiţă scrisă anume, pentru a pregăti o lectură din Anton Pann la şezătoarea *Antologia romînă*, organizată săptămîna trecută, la Fundaţia Universitară, de grupul «Insula» (n.a.).

literatură o providență și nu un joc, Anton Pann, ar fi lăsat în urmă, artistic vorbind, pe Ion Creangă, în care se găsește vad sufletesc mai sărac și ar fi trecut de noi — acum cînd, în cîteva privințe, ne mai depășește — cu o sută de ani.

Așa cum a rămas și cum a vroit să fie, Anton Pann este singura sursă la care cititorul curios găsește acea înțelepciune tare, populară, absentă din tot ce se scrie astăzi, comunică neamurilor inteligente, și care nu are popular decît calificativul. Anton Pann se găsește în cea mai curată linie tradițională, preocupată și de formă, a literaturii românești. Cine nu-l cunoaște să facă bine să nu piardă timp și să-l citească.

23 ianuarie 1923

SARAH BERNHARDT

A murit, în cele din urmă, după ce presa, ostenită de atîta vitalitate, o înmormîntase de mai multe ori. Mama, Bunica, Străbunica teatrului european, aceea pe care au ascultat-o zeci de generaţii, de multă vreme defuncte, aceea care la douăzeci, la treizeci, la cincizeci, la şaizeci, la şaptezeci... de ani a jucat întodeauna la fel şi întodeauna tînără şi cu îndrăzneală nouă.

A-i aduce elogii, ar fi o absurditate. Sarah Bernhardt e mai presus de laudă, de litanie şi de critică, în stare de fenomen pur. A plînge că a murit, ar fi stupid. Moartea Sarhei e ca o prăvălire de stîncă — şi viaţa ei, din nefericire biologică, nu ar mai fi slujit nici artei, nici bunei bătrîne, copleşită de infirmităţi.

Ceea ce trebuie reţinut mai ales, din viaţa acestei tragediene, e un exemplu educativ. Ea n-a ştiut niciodată să-şi lenevească personalitatea, apropiată de marea odihnă, a stăruit cu duşmănie şi cu o energie cu atît mai mare, cu cît secolul o degrada mai mult, stafidindu-i carnea, zdrobindu-i gingiile, smulgîndu-i părul, descompunîndu-i surîsul şi stingîndu-i lumina ochilor aspră.

Sarah Bernhardt e o pildă de mare bravură triumfătoare, pentru toţi servitorii români ai artei; actori, actriţe, scriitori şi pictori, obosiţi şi descurajaţi întodeauna înainte de vreme.

Pilda Sarhei îi învaţă că niciodată în nimic avîntul nu trebuie să cedeze.

1923

II

Ochii în adîncul cărora luminile tinereții muriseră de mult s-au închis și buzele de pe care, ani de-a rîndul, și-au luat zborul silabele versurilor sonore, s-au încleștat pentru veci, iar Sarah Bernhard moare ducînd cu ea parte din gloria teatrului francez pe care ea l-a ridicat prin forța-i veșnic creatoare.

Scena franceză a învins dincolo de granițele pudice — datorită jocului cuceritor al tinerei Rachela, de-odinioară.

N-a fost țară în care Sarah Bernhard să nu poarte magia talentului ei dominator, identificînd cu teatrul francez. Pentru străinătate, jocul Sarhei face parte integrantă din teatrul pe care, decenii de-a rîndul, l-a animat cu o forță unică. Textul trăia, prin gest și ideea prin voce. N-a fost un glas mai dumnezeiesc decît al Sarhei Bernhard, care întrunea, deopotrivă, șerpuirea sonoră, evolta subită, exclamația aspră, urmată de melodia înduioșării.

Pentru noi, care am văzut teatrul francez, tot prin Sarah Bernhard, e mai ușor să înțelegem ce înseamnă la pasivul culturii franceze moartea unei artiste, care, deși părăsise de mult rolul sacru de propagatoare, împrumuta încă prestigiul gloriei trecute scenei pe care își trăise cariera triumfală.

Sarah a jucat, între altele, teatrul fastului. E cea ce a consacrat-o. Meritul ei însă e de a fi dat o sinteză a retoricei dramatice și a solemnității

— alegînd elementele esențiale de fast decorativ pentru a-l doza cu o gravitate pur omenească.

De-aceea, cînd teatrul liber cu simplicitatea vieții cotidiane mereu accentuată ca principiu estetic cucerea scena franceză, Sarah n-a rămas o izolată. Poate, că jocul ei nu mai alcătuia o formulă de artă în ziua cînd Réjane aducea simplicitatea care s-a impus, mai dominantă decît gravitatea retorică — poate că școala Sarhei a murit, dar nimeni accentuînd această realitate, cîtă pietate păstra Réjane pentru marea predecesoară. Și, nu s-a mai spus, că jocul Sarhei era numai al ei.

Gestul și vocea ei, în care solemnitățile se înălțau ca brațele în antica rugăciune către soare, iar implorările aduceau îngenuncheri pioase de sunete — vor rămîne veșnic retușate de personalitatea sa. Sarah moare lăsînd în urmă amintirea Sarhei. Discipolii nu vor mai juca teatrul ei, dar acest teatru va trăi numai prin felul cum l-a jucat ea. Jocul nu i l-a dat școala, i l-a dat natura. La cincisprezece ani uimea juriul, dîndu-și primul examen de Conservator și, doi ani mai tîrziu, părăsind severa instituție, cu premiul I, era angajată întîi și întîi — direct la Comedia Franceză.

La 1870 era consacrată și idolatrizată publicului parizian.

De atunci au mai trecut cîțiva ani, Sarah n-a făcut decît să-și augmenteze gloria.

1923

C. CARANFIL

S-a convenit, în uimire și revoltă, ca unii dispăruți, dispăruți fără sens, să fie așezați în rubrica „morții stupide". Rareori moartea și-a meritat calificativul ca-n cazul morții lui Caranfil, deasupra mormîntului căruia a desfoiat cîteva zile presa, fără o floare, fără o frunză, anunțuri și publicitate.

L-au cunoscut toți gazetarii, toți scriitorii, toți pictorii și toți oamenii politici pe omul discret pînă la șoaptă, blînd cu naivitate și sceptic cu surîs, care aducea atît de mult cu precursorul lui în tărîmurile morții, pictorului Luchian.

Născut în Galați, el era calificat prin dubla lui ascendență, atică și moldovenească, să fie inteligența fină ca acul și sensibilitatea de broderie ce-a fost. Trecut înainte de vreme și ostenit la netimp, înfățișarea lui chinuită, în secret, era răscumpărată de frăgezimea delicatului zîmbet, care-i sta în aspectul figurii ca trunchiului scorburos firul de salcie proaspăt.

Cu Caranfil s-a pierdut ceea ce-i mai rar și mai de cinste în vitrina Bucureștilor, un om de treabă. Cititor priceput, contemplativ duios, trist în toate lucrurile și chiar în zîmbetul lui adorabil, acest feminin și friabil a putut să fie cîndva, în furtuna războiului, și Cenzura, iar firea lui de melodii în surdină, a putut să inspire domnilor din presă și groază. Poate că tăcerea tuturor, la prohodirea trupului său de schivnic penitent, este și o răzbu-

nare, pentru toate frazele imbecile, pentru demagogiile ieftine fără sintaxă, pentru elucubrațiile mizere și improprii — curmate nervos de creionul roșu exasperat.

Fie-i bietului Caranfil localul cerurilor la toate orele deschis și Paradisul dulce ca țigareta « Regală »

1923

CIOTORI

Pocitanie suavă! capul lui de o imposibilă factură, ne este evocat de Crăciun. Ciotori a conferenţiat la Boston, pentru americani. Ciotori face parte chiar dintr-o comisiune financiară. Ciotori a fost însărcinat să «aranjeze datoriile» României. Şi Ciotori a vorbit! A făcut, aşa, idei, le-a emis şi le-a înlănţuit şi le-a acordat în englezeşte! A stilizat!

Cîtă plăcere orgolioasă nu-ţi fac atîtea ştiri neaşteptate, ţie care ai cunoscut pe acest minunat şi modest băiat taciturn. De la episcopie la Cotroceni, plimbarea cu el era un model nemaipomenit de puritate verbală şi de splendid vid intelectual. Ciotori era cel mai odihnitor dintre confraţi; zicînd *bre!* o dată, prin faţa Cercului Militar, el mai deschidea o dată gura — gura lui cu măselele în faţă — pe la Cişmigiu, ca să zică, sentimental *frăţioare*, şi diminutiv. Pe atunci gura asta nu putea să aibă nici o întrebuinţare şi nici să scuipe nu ştia, fără să-şi ude nasul. Dar cunoştea la perfecţie gimnastica suedeză. De pe parchet, se scula drept în picioare, prin unica încordare a corpului în călcîie. Putea să facă rotaţiunea trunchiului, de la răsărit la vest, fără să i se clintească un singur muşchi dintr-altă regiune. Umfla toracele ritmic, după regula respiraţiei ştiinţifice din Stockholm. Se scărpina cu voinţa şi cu autosugestia, făcea băi cu apă rece şi masaj.

Să fi presupus cineva că bunul şi sfiiosul Ciotori va fi chemat de Dumnezeu în diplomaţie şi trimis să ţie o conferinţă întreagă dincolo de Ocean? Bărbatul politic, oratorul şi propagandistul, plecase din bordeiul lui cu o cărticică de treizeci de bani în buzunar, predestinat să cucerească lumea şi să facă fala ţării, ca o expresie superioară a inteligenţii, documentat cu *Sistemul Meu*, în care Müller apare în pielea goală cu bicepsul demonstrativ.

Diplomaţia celebrităţilor fioroase din istorie nu e prin urmare întodeauna atît de exclusivistă şi de trufaşe, pe cît pretind uşuratecii ei detractori. Nu există o lege de fatalitate care împinge în carieră numai pe aristocraţi, refuzînd intrarea subt cupolele-i glaciale personalităţilor ivite din profesiunile artistice. Nu avem oare şi alte exemple? Diplomatul acela rubicond şi simpatic ca un bucătar, la care te gîndeşti şi dumneata, vei fi crezînd că-şi datoreşte postul de quasi-ministru unor însuşiri speciale şi nu talentului de-a cînta cu acompaniament de lăutari, *Barca pe valuri saltă uşor*. Criteriile şi-au pierdut rigiditatea.

Să-l chemăm mentalmente pe scumpul nostru Ciotori, în mijlocul florilor de zăpadă. Numai să nu uite să le spună americanilor că e singurul român urît de pe continent şi că femeile noastre nu ar consimţi să-i acorde o perină decît în automobil.

1925

KREISLER

A trecut prin Bucureşti şi o vioară. Două seri, Kreisler a cîntat la Ateneu, împărechind demenţa mistică a sunetului cu o întîlnire de corzi dureros cerească. Acest artist poate isca şi noi străluciri şi pauze, prin care atingi cu un instinct halucinat mîna imaterială a urzitorului de umbră. Înainte încă de-a fi fost prinsă sub tăişul arcuşului, alăuta a ţipat şi a plîns. Parcă muzica lui Kreisler vine de mai sus de vioară şi dintr-altă parte şi parcă ecoul se iveşte înaintea vocii care l-a chemat. El cîntă pe o vioară tăcută şi cineva îi răspunde: un infinit ventriloc... Vioara lui desfrunzeşte, scutură parcul nostru, închis între zidurile cerului, îl reconstituie reînfloreşte. E aproape timpul întîlnit cu lumina, în adîncul unui lac obscur, păzit pe margini de plopi şi centauri neliniştiţi.

Într-o poveste, copiii unui sat întreg se ţin după o vioară care i-a fermecat şi vioristul intră cu ei cîntînd, în fundul apelor, unde-i îneacă. Publicul nu s-a putut despărţi, decît violentat de o definitivă fugă a meşterului, de vioara lui Kreisler. O mie de ascultători aşteptau în picioare reapariţia viorii, pentru o nouă bucată suplimentară, afară din program. O mie de oameni gemeau cînd maestrul saluta de plecare. Nu am văzut un auditoriu mai hipnotizat şi mai ieşit din fire, la nici un muzicant, niciodată. Între vioara şi arcuşul lui Kreisler se chinuia sufletul în întregime, prins acolo, amalga-

mat. Am auzit strigăte de: bravo! cu accentul: mor! și cu semnificarea: nu mă lăsa singur. Cînd vioara lui Kreisler a tăcut, ascultătorii, pribegi și cu aripile pierdute ca niște locuitori de două ore ai unui Paradis dizolvat, au apucat fiecare încotro, debilitați pe cîte o galerie a imensei singurătăți, într-adevăr.

Critica profesională care își întreține inspirația cu superlative și diminutive și concepe artele ca niște circuri cu hipodrom și echivalența talentului ca un salariu, ne vorbește de un Kreisler *mai* mare, *mai* liniștit, *mai* valoros decît el însuși în prezent. Probabil că e vorba de-o amăgire și de o instabilitate în timp a unui auz literarizat. Dacă o cochetărie a lichelismului sensibilității consistă în a tăgădui ceea ce ai descoperit întîia oară, aceeași cochetărie îți impune să-ți pară mai slab decît în trecut, ceea ce se repetă. Este și asta o literatură și nu cea mai puțin reprezentată; o întreagă categorie de agenți de-a zecea mînă de expediții literare în provincii, vegetează în cimitirul acestui criteriu.

1927

TANCRED

Un tînăr cu limba mai groasă ca înghiţitoarea nu ajunge, de obicei, ca şi camarazii lui de nefericire, cocoşaţii, dincolo de îndeletnicirile care fac abstracţie de folosinţa gurii şi de purcederea verticală. Osîndiţi la tăcere şi la şederea pe brînci, ei se armonizează bucuros cu tictacul pendulei şi cu dosarele din arhivă, clasaţi de fiziologie între idioţi şi cimpanzei. Totuşi, cîteodată destinele lor se răzbună, prin scoaterea în evidenţă a cîte unui fenomen de bîlbîit cursiv şi de tîmpit genial.

Îşi mai aduce, poate, aminte de un exemplar hazliu şi funebru al speciei guturale, gata să cucerească lumea financiară printr-un instinct de zece ori mai rapid ca funcţiunea vocabularului. Animal voluminos şi muşculat ca un armăsar, el avea un mic defect în beregată, care-i strica ifosul şi prestigiul. Îl puneai să vorbească, şi retorica lui se rezolva în serii repetate de sforţări guturale, ca şi cum un os de peşte i s-ar fi pus de-a curmezişul undeva şi ca şi cum o flegmă eternă i-ar fi stat nedezlipită îndărătul nasului şi pe ceafa limbii. Era ca o armonică mare, cu burduful umflat, cu care ai fi voit să cînţi, şi sufletul ei, la apăsare, ar fi zburat pe găurile mute. Financiarul a căzut: aripa lui era beteagă din gît.

Tancred şi-a biruit soarta de magaziner sau de ajutor de şofeur, printr-un instinct de şiretlic organizator, şi personajul lui fără limbă, ca muzicile

goale, a figurat și în parlament, un loc unde limba catifelată sau ascuțită joacă un rol preponderent. Infirmitatea lui labială e clasică și simplă. Fostul ministru pune litera *l* după consonante, și după litera *l* pune puțin scuipat, împrumutînd elocinței sale o soluție de rotacism lichid. El rostește industrie ca pîlnie; vrea să zică fiindcă, și zice fișă; a spus petrol și s-a auzit pistol.

Przemzil, care se pronunță polonește *Pșemișl*: dă cifrul și cheia verbală a domnului Tancred. Cînd era tînăr și se recomanda Tancred, la Budapesta, unde de preferință trata afacerile Căilor Ferate Române, într-o cameră încuiată, de hotel, curtierii și agenții firmelor europene notau, pentru a raporta la fabrică și la bancă, numele exact așa cum îl auzeau: Flanfled.

Dar, tîrșind o silabă, înghițînd alta, suflînd, scuipînd, estropiind propoziția, uitînd gramatica și vizitînd foarte des capitala Ungariei, delegatul gîngavilor din România a improvizat o avere de un miliard. Și s-a ivit beteșugul aripii, care ține din înghițitoare; zborul nu a rezistat, acvila s-a prăbușit. Expulzat de rigiditatea lui Vintilă Brătianu din minister, șiretlicurile gîngavului converg activ către o singură țintă: să stabilească în noțiunile șefului său convingerea imposibilă că este sărac, lipit pămîntului de sărac. El face toate muncile de încadrare ca să afle șeful că s-a împrumutat la Banca Generală cu o sută de mii de lei și că a trebuit să-și ipotecheze proprietatea ca să poată vegeta.

După decesul unui ministru, a căruia inteligență politică nu se poate reproduce lesne a doua oară într-un partid, Flanfled a chibzuit să-l înlocuiască. Pardon! să-l înlocuiască în consiliile de] administrație. În consiile de administrație a două mari societăți industriale. El a chemat, separat, pe fie-

care din reprezentanții celor două societăți și i-a pulverizat cu scuipat sentimental cîte două ceasuri întregi, ca un om simțitor și languros. Oftînd și ducîndu-și batista la ochi, Tancred plînse întîi dispariția marelui bărbat de stat. Lacrimile se repetară de cîteva ori, decolorînd roșul de buze și carminiul de îmbălsămare al obrajilor, împurpurați. Apoi insinua că el a fost în ochii mortului nu o creatură, din acelea de care teatrul politic are regretabile nevoi reiterate, dar un prieten de aproape, un fel de frate sîlciu, că mortul i-a încredințat toate tainele inimii lui și că ultimul secret i l-a trecut șoptit chiar pe patul de moarte. «Am iubit-o, spunea omul în agonie; am iubit-o ca pe lumina ochilor mei. Mor și nu știu ce se face ea... Ascultă, Tancred, ți-o confiez. Fă-ți datoria și fii atent să nu cadă pe mîini necunoscute».

Reprezentantul industriei, care auzea gemetele lui Tancred, se găsea emoționat. «Trebuie să fie vorba de vreo doamnă foarte distinsă din înalta societate, a cărei stare civilă nu se poate împăca elegant decît cu un sprijin discret», își zicea reprezintantul. «Puteți să-mi spuneți cum o cheamă? Știu să păstrez o mărturisire în întregime». «Credeai că e o femeie! Vai! răspundea Tancred. Nu e o femeie... E o societate de petrol... reprezintată de dumneata. Bătrînul i-a purtat de grijă pînă-n ultima clipă a vieții, o grijă de părinte și de amant, patriotică și națională. Mi-a poruncit bătrînul: „Ia povara mea pe umeri și intră în consiliul de administrație... Te conjur"». Primul reprezintant, îngrețoșat de procedeu, a scuipat, a salutat și a plecat. Al doilea s-a dovedit naiv: Tancred, între numeroasele-i atribuții, cumulează, de la discurs încoace, cu veniturile sale diverse, și locul de pre-

zident al consiliului de administrație al societății «Astra Română» petroliferă.

Dar șiretenia lui Tancred nu se asortează cu o inteligență din cale afară de licăritoare și informată. În materii nepetrolifere și inindustriale, cerebrul său dă greș. O împrejurare *noștlimlă*, cum ar zice guriță lui cu buzele vopsite. Se colectau fonduri pentru o mare *flundație* politică, și Tancred, ministru de industrie, convocase pe delegații industriilor din toată țara, ca să-i silească la contribuție culturală spontană și benevolă. Discurs de rigoare, scuipat de rigoare. Incontinentul salivar numea fundația «un institlutl». «Ce fel de institut voiți să faceți, domnule ministru?» îl întrerupe unul din industriașii prezenți, amuzat de sudoarea verbală a neașteptatului întemeietor de institute. Întrebarea lasă mut pe ministru, un moment iritat ca de o palmă primită peste figură, și totodată confuz. Cuvintele nu mai sosesc, ochii holbați caută, brațele se agită, insul întreg face o larmă haotică pe dinăuntru, ca un automat de gară gol, în care ai introdus un ban și, tot auzindu-l că se scoboară, nu iese pe gaura de jos nimic. În sfîrșit, ministrul definește cum poate mai bine și mai greu: «Un institlutl istorlic...» Industriașul își vîră degetul întreg în pauza intelectuală pe care numai o pipăise. «Istoric înțelegem să devie institutul dumitale după trei, patru sute de ani de existență, dar acum, cînd încă nu a fost înființat, vrem să știm, ca să ne înțelegeți mai bine, cu se ce ocupă».

Tancred încremeni cu gura căscată. Nu prevăzuse nici întrebarea, nici răspunsul ce trebuia acordat; căci l-ar fi cerut din vreme la locul competent — și nu a priceput despre ce fusese vorba exact, nici pînă azi.

1928

N. TITULESCU

Pînă acum douăzeci de ani oltenii noştri, de la Jii şi de pe Amaradia, treceau drept nişte buni negustori; bogătaşii: de sămînţă; săracii: de partea din aer, verde, a sămînţii. Un cîntar agil, fabricat dintr-o ghiulea cu inel, preumblată pe un răboj de fier, prin crestături, descumpănea tirizia concavă, todeauna în folosul zarzavagiului din Gorj. Cu ajutorul acestui aparat al echilibrului instabil, sătenii din cele cinci judeţe de peste Olt, surîzînd şi mobili în pledoariile lor fără sfîrşit, purtători de cobiliţe grele şi de marfă frumoasă vie, au sustras magnetic din capitalul oraşelor, leu după leu, pol după pol şi sutar după sutar, transportînd prada pe ouă şi pe drăgănele acasă. Oltenii vin şi se duc toată vremea între oraşe şi vatră, ca rînduneaua care îşi construieşte gospodăria confortabilă din firimituri, ciupind noroiul şi ridicîndu-l în streşini.

Oltenii aleargă de cincizeci de ani pe toate drumurile ţării, fără să se poticnească. Ei s-au întors cu toţii acasă necontenit şi în oraşe au trăit izolaţi în lumea lor, oltenească fără amestec, jucînd duminica bătuta, printre curci, la sunetul fluierului din brîu. Unguroaicele de la bucătărie, prin mîna cărora trece în buzunarul purtat la gît al oltenilor, banul bun al boierului, au cunoscut numai mierea verbală a zarzavagiului şi atîta timp cît a cumpărat, zarzavagiul nu s-a coborît în subsol să legene gra-

ţiile macerate în sosuri ale servitoarei; el a stat la «odaia» lui şi a păzit datina dragostei din sat, stăpînitor întreg al instinctelor şi al ispitei.

Cînd a intrat pe drumurile celelalte, ale inteligenţii ştiinţifice, olteanul s-a vădit deopotrivă destoinic şi repede a cucerit şi piaţa intelectuală — şi în patruzeci de ani a dat naştere unui diplomat de statura domnului Titulescu, marele nostru Precupeţ. Dovlecei, dovlecei: noi smochine, noi alune, noi roşcove, noi; Precupeţul României e furnizorul aproape exclusiv de idei şi soluţii al Europei occidentale. Merele lui au plăcut chiar cînd a dat drumul unui creţesc între Mussolini şi Poincaré. Chamberlain consumă exclusiv din coşul precupeţului nostru. Şi chiar atunci cînd poamele lui par niţel bătute, flămîndul nu le vede şi le mănîncă, înainte de-a le fi observat; căci pe cînd precupeţul *tomneşte*, vorba lui joacă, mintea lui înfăşoară, farmecul lui ameţeşte, şoapta seduce.

Unguroaicele politice au încercat să-l ducă în subsol; el îşi face serenada numai la fereastră! Bucătăria pute şi lui îi plac sărutarea şi mirosul de razachie al fluierului, pe care cîntă. Pe nebăgate de seamă, Precupeţul nostru a transportat încet acasă, în lei, în poli şi în sutari averile, din care trăiesc popoarele şi se împuternicesc: prestigiul.

1928

OTILIA CAZIMIR

Succesul literar al domnişoarei Otilia Cazimir, premiată la Paris acum cîteva zile, provoacă de o săptămînă încoace un val neaşteptat de literatură feminină. Toate cucoanele, toate domnişoarele visează să scrie şi scriu, într-adevăr, cu o febrilitate nouă. Cele care n-au mai scris au început, iar descurajatele şi-au primenit sentimentele şi zboară în speranţe planate către încoronările mistice ale azurului. Redacţiile publicaţiilor cu caracter literar sînt invadate de manuscrise cu literele ascuţite. Domnişoara Cazimir a scris şi mai nainte de fericitul eveniment, dar scriitoarele, grupate într-o societate specială a sexului frumos, la toate vîrstele şi la vîrsta cînd sexul începe să semene la fizic şi la mustaţă cu sexul complementar, nu profesau o încredere accentuată în suavităţile sale literare. Premiul a fost pentru aceste doamne o consacrare. Va să zică era adevărat, domnişoara Cazimir avea talent. Va să zică se poartă. Să ne cumpărăm şi noi.

Între Otilia Cazimir şi camaradele literare s-a intercalat întodeauna rezerva unei distanţe. Pe cînd cele mai multe din ele mîngîiau idealul femeii-bărbăţoi şi al femeii june-amorez, femeie şofeur, femeie deputat şi cîteodată femeie senator, surioara de la Iaşi ieşea în literatură cu cercul, alergîndu-l cu un băţ tăiat din crengi elastice de salcie, fetiţă sfiioasă şi zglobie de-a lungul grădinilor cu jucării

vegetale. Din nimicuri, şi din puţină beteală de soare, din poleieli pulverulente, dintr-un fir de ceaţă înnodat cu unul de lumină, domnişoara Cazimir a extras un mare liliput, de care se împiedicaseră toate fetele fără să-l vadă. Degetul dumisale transparent a cules şi ales molecule imperceptibile, pe care grămădindu-le într-un şorţ brodat de şcolăriţă harnică şi gentilă, le-a pus în palmă, le-a suflat în văzduh şi le-a dat un zbor irizat. Albină gospodină, a strîns farmece, miericică de stele şi le-a pus într-un stup păzit de un moş cu barbă, nu mai nalt decît o sticlă cu cerneală. Cum au găsit-o doamnele din Paris în prisaca ei de aromate curate, ascunsă într-un ghiveci de flori, e un mister delicat ca şi inspiraţia cu gîngănii colorate a scriitoarei. Căci nu cred să fi fost autoare mai timidă, afară de concetăţeanca domniei sale, domnişoara Lucia Mantu, şi mai depărtată de trompetele de carton guralive ale publicităţii, ca domnişoara Cazimir.

Ei bine, genul discret al poeziei sale, apucat de indiscreţia agreabilă a unui premiu literar, intră, vorba ceea, în domeniul public şi devine şcoală. Scriitoarele, confuze în ascensiunile lor către tipul masculinizat, se întorc la păpuşi, la perina cu ace, la tăgîrţele cu cîrpe, bolnave sufleteşte de... cazimirită. Ele îşi dau seama tîrziu că ar fi putut descoperi genul mai dinainte şi cu necaz pornesc să-l întreacă. În ce mă priveşte, am primit la ziarul meu minuscul, *Bilete de Papagal*, o ladă de manuscrise imitate după domnişoara Cazimir, reeditînd în sute de exemplare însemnările în versuri şi proză ale poetei. E o epidemie de fluturi, de surîsuri pure, de stări sufleteşti din Sfinte Dumnezeule.

De Florii mă tem că o să avem o literatură renovată şi că poeţii dorind să ia graiul Otiliei Cazimir,

seducător, vor cînta cu o bomboană englezească în gură și vor vorbi peltic. O epocă! Și poate că nu cea mai antipatică. Furnici începeți și greieri aduceți ghitare. Soare mititel a răsărit: tic-tac! tic-tac! — rotund, cît un ceas de buzunar.

1928

DOCTORUL SINGER

A murit vineri după-amiază. Nimeni nu credea că a murit şi nici nu trebuia să moară un om atît de tînăr şi un învăţat atît de iscusit. Pentru vîrsta maladivă a copiilor pînă la doi ani, cea mai grea din medicină, doctorul Mauriţiu Singer nu avea rival în Bucureşti, şi în toată ţara un singur alt medic dispune de puterea lui de a cunoaşte şi de de-a tămădui copiii, doctorul Scheeser, un saxon din Braşov.

Dată fiind cantitatea egală de ştiinţă ce stă la îndemîna profesioniştilor meşteşugului de vindecare, sporită desigur printr-o experienţă inegală, trebuie să credem că varietatea valorilor medicale se datoreşte mai ales individualităţii, şi infailibilitatea acesteia unui talent deosebit. Doctorul Singer avea la superlativ proprietăţile reunite ale plantelor curative şi ale celulelor victorioase, în lupta pe care atenţia, curiozitatea şi pipăitul lui o duceau împotriva morţii la copii.

L-am văzut stînd ore întregi nedezlipit de căpătîiul clienţilor lui din scutece şi leagăn şi ridicîndu-se de pe un scaun numai în momentul cînd a *înţeles*. Atunci începea lupta; minuţioasă, compusă din miracole mărunte, vizibile, însumate la timp în miracolul mare al vieţii reciştigate. Simplu, sfiios şi tăcut, copilăresc el însuşi ca un şcolar, doctorul Singer alerga între zeci şi sute de leagăne şi de

ameninţări, mai todeauna flămînd şi neodihnit, între spitalul «Caritas» şi păpuşile lui bolnave din oraş, abia făcîndu-şi timpul, cu temeri de părinte, să-şi sărute pruncii lui, din leagănul de-acasă.

Medicul copiilor a murit ca un copil, de-o boală de copii, căpătată de la un camarad nevîrstnic, pe care poate că, murind, l-a vindecat. Nici nu leşise luceafărul de vineri seara şi mîna lui fermecată a lunecat de-a lungul cearşafului şi a rămas nemişcată. Copiii au pierdut definitiv un mare meşter şi un arhitect gingaş al sănătăţii lor, societatea românească a pierdut un om folositor, şi familia medicului, tînără şi bravă, un soţ incomparabil şi un tată suav. Îi rămîne din el numai atît: o probitate activă, o hărnicie fără răgaz, un nume cinstit. Şi, desigur, tot ce rămîne, după ce totul s-a stins, este puţin...

1928

II

Omul a fost asemănat cu florile, care-şi dau rodul lor la vreme şi pier la netimp, încă din cîntecele de nădejde amară ale psalmistului şi, după ce s-a stins, nimic nu se aseamănă într-adevăr, cu florile, ca omul, gingaş ca ele, tot atîta de provizoriu şi de fermecător. Piciorul nevinovat al unui copil le calcă şi le sfîrşeşte...

Obosit de munte şi de piatra lui, călătorul de înălţimi descoperă uimit, în depărtările marilor singurătăţi ale piscului, o floare, care nu ştie pentru ce s-a ivit acolo şi cum s-a întocmit, fără pămînt şi numai din lumină. O asemenea mirare încerci cînd în pustietăţi întîlneşti un om inexplicabil.

Doctorul Singer a fost un medic al copiilor, şi fără număr sînt căminurile unde fulgerul alb al soarelui de azi-dimineaţă, intrînd ca un prevestitor de belşuguri şi ca o mîngîiere din cer, aduce aminte pe medicul care a pierit. Vindecător miraculos şi om de ştiinţă în greul înţeles al cuvîntului, acest binefăcător, abia mai vîrstnic decît bolnavii lui, serios ca un octogenar şi candid ca un prunc, lipsit de pedanteria şi suficienţa celor mai mulţi înfăţişetori ai lui Hippocrat, înfumuraţi, fără cauză, avusese răgazul şi curiozitatea intelectuală — şi una şi alta — să fie mai mult decît un doctor în medicină: un cetăţean complet, un cetăţean gînditor un bărbat cu o măsură şi o concepţie socială, o unitate umană integrală, în sensul enciclopediştilor

francezi. Şi mai avusese timp să se informeze şi să citească şi în domeniul acelor activităţi minore, pe care unii din noi le socotesc, în educaţia generaţiilor, esenţiale.

Pentru noi, care am cunoscut medici absenţi din literatura de la Bolintineanu încoace şi confundînd cu bunăvoinţă pe Caragiale cu fosta firmă a unei berării, şi cărora timpul, nici în întindere nici în adîncime, nu le permisese să afle mai mult din cîte poleieli groase şi fierbinţi puseseră zugravii limbii româneşti pe cuvinte, tictacul artistic al inteligenţii doctorului Mauriciu Singer, aplecat pe cutia lui cu instrumente nichelate, a fost o descoperire încîntătoare. Cu o justeţe în aprecierea conţinutului şi a calităţii, care lipseşte nu numai multora dintre scriitori, dar majorităţii acelor sticlări revînzători, cunoscuţi *subt numele de critici*, greoi în a percepe sunetul cupelor şi al vaselor pentru bujori şi tuberoze, după bobîrnac, doctorul Singer cunoştea, pe lîngă linia orizontală de profiluri, şi detaliile literaturii.

Ca şi dinaintea florilor răsărite la o palmă de stînca vînătă a înălţimii, te-a mişcat acelaşi mister: cînd s-a putut prinde, cum s-a putut întocmi şi de unde şi-a putut scoate suavul parfum?

19 mai 1928

TITUS ENACOVICI

Din activitatea acestui inginer simpatic şi darnic, proprietar al unei inimi generoase şi al unei mari averi, care îi acorda şi lui dreptul, dus la exces de fanteziile de individualitate ale terestrului altor milionari, să facă abstracţie de frămîntarea gîndurilor, de durerile năzuinţelor şi de întinderea ideilor şi să toarcă şi el pisiceşte lent, într-un fald social elastic şi confortabil, firul de mătase searbădă al timpului uşor, cultura românească — intelectul şi presa — reţin jertfa lui de a fi consimţit să-şi puie sufletul, hodina, şi mijloacele în serviciul lor.

Titus Enacovici moare tînăr, dar cade la lucru, ucis de un glonţ bastard, rătăcit din cîmpul medicinii. Cei pe care moartea îi găseşte la strung şi lîngă topitorii, au murit întodeauna frumos, în randamentul deplin al efortului personalităţii lor.

1928

PARFUMIERUL COTY

În Franța se produce azi fenomenul unei personalități extraordinare care va copleși toate acele nenumărate socoteli ale mediocrității, din care e alcătuită fericirea și lenea vieții. Parfumierul Coty, care are un venit cam de o sută douăzeci de milioane franci pe an — și venitul crește pentru că parfumierul nu înșeală ci vinde parfum bun și adevărat tuturor locuitorilor pământului — are și o patimă: ziaristica. Din acești franci fără număr o parte e hotărît să-i piardă punînd în mișcare rotative tipografice noi, spre deosebire de amicii săi industriași care-și cheltuiesc surplusurile financiare și fiziologice în cabarete și la rulete.

Întodeauna activitățile cerbrale au fost scumpe. Călugării din mînăstirile medievale își primeau sacul de făină, din valea depărtată arată, semănată și secerată de țăranul care, la chindie, cînd auzea *l'Angélus du soir* își scotea pălăria și se-nchina umil. Învățăceii jidovi, comentatori subtili ai *Bibliei*, cerșeau o zi pe săptămînă prin tîrgurile poloneze, ca în celelalte șase să stea față în față cu duhul de pe Muntele Sinai, al cărui nume nu trebuie rostit.

Numai falsa și superficiala democrație a putut da naștere cîștigului din creație cerebrală, « populariznd » pe Baudelaire la ziar și reproducînd cu cerneală de tipar pe hîrtie de împachetat, surîsul Giocondei.

Parfumierul Coty are o idee politică pentru împărtășirea căreia e gata să facă sacrificii: ziarele lui se vor vinde cu cinci centime mai ieftin ca toate celelalte ziare.

În Franța e o răscoală: toate ziarele s-au coalizat împotriva acestui atentat al industriașului de parfumuri care se vădește un ascet al ideii. I s-au suprimat serviciile de librărie și expediție, prin terorizarea librarului concesionar. Coty a făcut o societate nouă de expediție, depunînd capital inițial cincizeci de milioane franci. I s-a suprimat ziarul din gări. A obținut vînzarea în gări, direct din partea guvernului.

I s-a aruncat în față ultimul argument, care e o cerșire: va lăsa pe drumuri o sută de mii de oameni de la celelalte ziare... Argumentul e ipocrit. Oamenii vor găsi oricînd de lucru, o parte chiar la noile ziare. Vor dispare însă ploșnițele grase încuibate în cutele ziarului — desigur, dar Coty ține mai mult la ideea lui costisitoare.

În țara noastră un singur om a cunoscut în parte această superioară frenezie — Titus Enacovici. Dar a murit.

1928

PROFESORUL NICULAE MINOVICI

Într-o strălucită dimineaţă de toamnă, luminoasă ca o trîmbiţă şi ca trîmbiţa de sonoră, Cocò a pornit, experimental, la primarul de Albastru, la periferiile culorii. Pe primar, îl cunoaşteţi, nu-l cunoaşteţi, Cocò a fost ispitit să-l fabulizeze, şi nu e vina lui. Vinovat e fantasticul gospodar. Culoarea lui ocupă ca azurul întinderea cea mai mare din universul capitalei. Doctorul Minovici, face gospodăria după cum face apa rotogoale, cu o vervă cursivă şi aproape fără să-şi dea seama.

A făcut un palat, al « Salvării », un garaj plin de maşini de transportat bolnavii, de volumul unui depozit de tramvaie. Surîde. La etaj a construit o sală de adunări, cu un ecou de pădure, primit gratuit din mîna întîmplării. Surîde. Îţi auzi propria respiraţie ca o locomotivă. Nu deschizi gura şi gîndurile încep să grăiască: peste două luni sala, în chip spontan, îşi va ţine singură discursurile şi conferinţele. Pereţii ei sînt zugrăviţi, aşa cum nu se mai zugrăveşte din timpul medieval al călugăriei; motivele picturii sînt strămutate din decorativul ţărănesc; candelabrele sînt improvizate după policandrele din vechile mînăstiri. Surîde. Marmura, piatra şi linia se întrec în atitudini. Din etaje, se lasă pînă în stradă o scară, care e un monument. Surîde. Te miri, doctorul, profesorul, primarul etc., rîde. De ce rîde? Palatul a fost făcut din distracţie, ca pocherul altora. A voit niţel şi s-a făcut de tot

și peste așteptare. Abia se oprește din rîsul, cu care primește admirația lui Cocò, ca să spuie ceva serios: «Dacă— întrebuințezi banii și nu-i furi, se poate orișice». Doctorul Niculae Minovici știe documentar că se «fură» — e medic legist și succesorul în curînd al fratelui său, savantul profesor Mina Minovici, la Institutul medico-legal. Numai că o spune: marii demnitari din municipiu și de la stat, o tac, refuzînd să popularizeze o idee, pe care o știe și Polișinel.

E o atitudine strengărească. Primarul lucrează cît cele zece mii din Anavazis, însă, cu mîna în buzunarul jiletcii, sprinten, vesel, lipsit de acea gravitate mohorîtă pe care o arborează oamenii foarte ocupați. În cîteva luni, a transformat fizionomia întregului sector, fredonînd și surîzînd. Tuturor autorităților le trebuiesc fonduri, cu care nu știu ce să facă; primarul de Albastru pune un salahor să dea cu tîrnăcopul în asfalt și sar milioanele din pămînt: el știe să le utilizeze și surîde. Tot ce-și pune de gînd, iese gata isprăvit în cîteva minute, zile sau săptămîni, după caz. Profesorul N. Minovici nu cunoaște toate acele răspîndiri preliminare, care poartă succesiv numele de studii, anteproiecte, proiecte, deliberări, comisii, propuneri, legiferări. O singură acțiune desparte intenția de sigur, cu simplicitate însă accelerat — și surîzînd.

Acest primar, profesor de universitate și medic, e un japonez al petalei: pentru ca să-și scalde pasiunea de floare, crește flori acasă. Pentru cîini are un respect, pe care cîinii îl merită integral: ca să stea de vorbă cu cîinii, și-a populat grădina cu cîini. Îi place — sufletește — păsările: ca să le aibă la îndemînă, și-a făcut o Curte — cuvîntul trebuie scris în litera mare — de găini. Ele dorm pe nisip, laolaltă, în camaraderie cu mîțele cenușii. Înfrumu-

seţările uneltelor casnice şi ale costumului, îl atrag. «Vila Minovici» de la Şosea, unde vîntul din turlă bate-n potire de cristal cu limbi de clopote minuscule şi scoate din alternanţa lor rugăciuni delicate, de sunete clare, e un muzeu de cojoace brodate, de ii, de fote, de olărie, de fluiere, de scoarţe, de crestături şi încondeieri. Portul tuturor femeilor, fecioarelor şi flăcăilor din neamurile frumoase româneşti, e orînduit acolo în dulapuri şi pe laviţi.

— Ale cui vor fi într-o zi toate astea, domnule profesor?

— Ale statului, răspunde surîzînd profesorul primar. Dacă le-aş lăsa altuia, el ar vinde casa şi s-ar deschide aci în gospodăria mea, cel mai frecventat local de petrecere şi beţie.

Cocò a parcurs cu primarul cheul drept al Dîmboviţei, care aparţine sectorului, malul stîng intrînd în competinţa altor sectoare. Malul doctorului Minovici, spre deosebire de cel de peste drum, e verde: Doctorul a pus, foarte simplu, să fie semănat cu trifoi şi toată îmbrăcămintea malului a costat cinci mii de lei... Şi de-acolo, Cocò a străbătut toată calea Văcăreştilor pînă la sfîrşitul ei, din şoseaua Olteniţa. Şoseaua, mai bine pavată decît bulevardele, e pardosită cu granit în cuburi egale. Cît priveşte Calea Văcăreştilor, trotuarele s-au luminat: în tăcere, au fost dărîmate baracele şi suprimate prelungirile de mustărie ale acoperişurilor, povîrnite încă nu de mult, peste şosea. Băltoacele clasice ale cartierului, care încă anul trecut trăia între mocirle paralele, verzi, s-au uscat: un pămînt curat se cerne, ca pe răsaduri, în fund. Se vor astupa toate şanţurile laterale şi se vor construi rigole, zîmbeşte primarul. O inovaţie neaşteptată: muncitorii îngroapă în galeriile săpate pe înconjurul periferiei pînă la ultimele margini, cablul electric.

Sîntem în strada Lînăriei. Primarul are de dat un ordin în vecinătate.

— Vii sau aştepţi? întreabă primarul. Dacă nu te plictiseşti, aşteaptă.

Cocò vine. Cocò se trezeşte în mijlocul unui şantier uriaş. Malurile de pămînt ale unui deal dispar, tăiate geometric ca o pîine de patru kilograme. Se betonau stîlpii de sprijin şi se construia un labirint de săli de-a lungul lor. Înainte se ridica streaşina masivă a unei clădiri. În stînga se acoperea cu căpriori un pogon de ziduri construite.

— E tot a dumneavoastră? întreabă Cocò intimidat.

— E tot a sectorului nostru, surîde primarul. Sînt locuinţele viitoare ale măturătorilor, care acum dorm ca nişte cîini pribegi pe subt poduri şi pe măidane. Trebuia să recrutăm măturători civilizaţi şi să le dăm locuinţe confortabile.

Dincolo, erau grajdurile. Primarul strînge mîinile unui inginer voios şi simpatic, îmbrăcat ca un salahor şi încălţat cu bocanci de var.

— Merge repede, surîde primarul.

— Repede de tot, surîde inginerul.

Cocò şchioapătă către automobil cu ciocul de trei ori mai lung şi cu o figură impresionată de cea mai ridiculă mirare. E consternat şi începe să i se coloreze sentimentele cu fetişism. Dîndu-şi seama că are de-a face cu un idol şi nu cu un primar, nu mai îndrăzneşte să se urce în maşina lui. Maşina porneşte.

— Acum mă duc la Cotroceni, unde am început un...

Nemaiputînd suporta un adaos de surprize,Cocò opri automobilul şi se dete jos.

— Pe ziua de azi îmi ajunge. Zece miracole pe zi nu înghite nimeni, afară de primarul de Albastru.

Vă rog să-mi dați drumul, s-o iau pe jos, să mă refac.

Primarul surîde. Cocò se mai uită o dată la el. Acest om care se laudă că ar fi avînd șaizeci de ani, are douăzeci.

— Satan! îi zise, Cocò, pe tăcute, văzîndu-i ochii aprinși înflăcărați.

— La Cotroceni! porunci șoferului primarul.

1928

DOCTORUL GHELERTER

Doctorul Ghelerter e un tovarăş socialist, un tovarăş uriaş, un uriaş cu zîmbetul de pici. În figura de gal, cu mustăţile de cucuruz, se joacă blajin, cu ochii şi cu zîmbetul lui, o figurină. Pe inima cuprinsă de un piept imens, doctorul strînge o păpuşă de care nu se mai despărţeşte. E copilul lui cel mai vechi, şi totuşi cel mai staţionar, născut odată cu tatăl, care, el, a cărunţit.

Şi păpuşa, el o poartă pretutindeni, căci e inteligenţa şi mistica lui naivitate de bărbat, la vîrsta altora de materialitate sceptică şi de ramolisment fericit. Impetuos şi alert, pe cît de blînd şi de sfătos, doctorul arată, de cum îl vezi, păpuşa; o culcă şi o ridică, o mîngîie şi plînge pentru ea. E realitatea şi visul acestui om, combinate ca porcelanul şi ştofa; e idealul lui de-o lume roză, cu părul auriu, şi care închide pleoapele şi le deschide, în strălucirea luminii socialiste, cu o lacrimă de bucurii pe gene. De treizeci de ani, cel puţin, el aleargă după o fiinţă a necunoscutului adevăr integral, întrupată. Se urcă pe capră, dă bice cailor, urneşte povara, opreşte, se dă jos şi ia loc într-altă căruţă: drumul cu pîlcuri al proletariatului, dintre social-democraţie şi comunism, a răsunat variat însă continuu de pocnetele biciului acestui căruţaş de idei, de suferinţe şi de susceptibilităţi, pornit ca să-l parcurgă întreg.

La popasuri, el a ridicat cîte o fîntînă, şi e cel mai adevărat gen de monumente, zidite de hărnicia îndrăgostită a medicului celui fără de arginţi moldovean. Himera l-a împins din Iaşi către Bucureşti. Boala se confundă în şcoala lui cu omenirea, maladivă cu prisosinţă în toate instituţiile ei, şi cînd doctorul Ghelerter îşi pleacă urechea la coasta unui pacient, auzul lui discerne tictacul acumulat de dureri tăcute, al universului omenesc. Revolta lui e de zece ori mai mare decît la alţii, şi mila lui de asemeni. El ştie să geamă de zdruncinul lumii, atunci cînd alţii l-au dat de tot uitării, şi singura deosebire fundamentală între acest medic, care putea să considere pe om ca pe un client, şi detractorii lui din burghezie, profesionişti molcomi şi tihniţi într-o dogmă a digestiei, consistă în sentimentul unei datorii neîmplinite.

Ne-am îndreptat într-o dimineaţă de toamnă către casa cu leacuri, pe care iniţiativele asociate ale medicului socialist, au clădit-o în Bucureşti, cu inscripţia pe frontispiciu « Iubirea de oameni ». Altcineva i-ar fi zis sanatoriu, policlinică, spital, ca să deştepte în bolnavi un resentiment, evocator de imagini. « Iubirea de oameni » atenuează contactul şi-l învăluie cu o aripă a speranţei. Omul e mic şi trebuie iubit, şi în lipsa duhovnicului, care l-a izgonit din uşa bisericii, el are nevoie de un refugiu părintesc. Pace vouă: doctorul stă în poarta casei cu leacuri şi zice: lăsaţi oamenii să vie la mine.

Intrarea nu se aseamănă cu nici o intrare de spital. Parterele de iarbă, geometric separate prin trotuare de bazalt, poartă cădelniţi de flori şi iconostase de trandafiri, ca în faţa unui conac aristocratic, şi fizionomia casei, în care suie treptele bolnavii, nu aduce aminte nici cazarma, nici internatul, nici ţintirimul. O viaţă albă licăreşte în

unda de soare a fațadei. Ai crede că începe un concert de orgi sau se tîrnosește o expoziție de pictură, animată de cîteva nuduri de marmură în mișcare. În ferestrele deschise se acordă setea de viață cu florile de mușcată. Vom vedea pretutindeni ghivece cu flori, de-a lungul coridoarelor, pe scări, la sala de operații, curată ca un interior cu fîntîni săritoare marocan, în anticamera bolnavilor, numeroși, la radiografie, la băile electrice, la raze și laboratorul de analize. Într-o sală, medicii și confrații lor medicii-doamne, în stihare ireproșabile, pure, cercetează o femeie palidă, nudă pînă la șolduri, cu omoplații tragic proeminenți: sala de consultații. Ca să nu supărăm bolnavii, pasul nostru se pitește furtiv printre mobilier, se strecoară printre uși, ochii ni se închid, atitudinea noastră împacă pudoarea gingașă cu o expresie de nu știu și de n-am văzut. În sălile tratamentului cu lumini și curenți, colțurile sînt închise, pe bare de alamă, cu perdele pătrate, de jur împrejur: s-ar părea că te afli în cabinele unui teatru elegant și într-un antract: îndărătul cutelor de pînză se pudrează actrițele și se schimbă marchizele piesei. Străinul e impresionat de buna camaraderie științifică a personalului medical, în toate sălile, prin care trece incompetent însă observator, — și tot atît de neașteptat, de seriozitatea organizării fiecărui serviciu. Nimic pripit, nimic incomplect, nimic superficial: zestrea fiecărei specialități e minuțios înavuțită, mijloacele fizice și intelectuale sînt vizibil abundente.

Spitalul propriu-zis se construiește în fundul proprietății, în etaje legate cu serviciile în funcțiune prin punți aeriene. Totuși, într-o cameră a primului imobil găsim patru paturi cu bolnavi, o cameră extrem de curată și atrăgătoare, ca un dormitor de fecioare englezesc: bolnavii citesc studențește. Spălătoria și bucătăria sînt ca niște magazine de

optică. În bucătărie, găsim un prieten al doctorului Ghelerter, un cîine negru de pripas, adoptat de « Iubirea de oameni » şi angrenat la programul de acurateţe, de precizie şi de bunăvoinţă al instituţiei. El ne primeşte ca şi doctorul, cu zîmbetul lui cel mai sufletesc. La ieşire, ne băgăm capul şi rămînem prinşi, într-o parfumerie cochetă: farmacia, servită de domnişoare, care dăruiesc străinului, ca toţi domnii, ca toate domnişoarele şi doamnele din spital şi ca şi căţelul, educat la un principiu, un zîmbet şi un compliment.

Doctorul socialist, ne-a vorbit tot timpul şi ne-a lămurit detaliat funcţiunile, atribuţiile şi rezultatele civilizatei sale rîvne şi munci necunoscute, cu vocabularul sobru, măsurat şi dur al omului de ştiinţă şi de inimă, neispitit de vanităţi. Şi ni se pare că cel mai franc elogiu ce i l-ar putea aduce Cocò « Iubirii de Oameni », este constatarea, de necrezut, că nici o clipă el nu s-a crezut într-un spital. Bolnavii, cîteva zeci, aşezaţi pe băncile coridoarelor, erau veseli, medicii veseli, iar spitalul nu a mirosit nicăieri a higienă, a dezinfectante şi purificări, care dau aşezămintelor medicale obişnuite un miros caracteristic de sănătate moartă şi de coroane veştede pe mormîntul lui Hippocrat.

1928

GRIGORE IUNIAN

E inutil să-l condensezi: într-un medalion intră tot. Cînd va fi tată, domnul Iunian va fi cel mai mic dintre copiii domniei sale. Se pare că nu fumează; dacă ar fuma, toate ţigările ar fi mai lungi decît domnul Iunian şi fumătorului i-ar sta ţigarea ca unei furnici care s-ar măsura cu echivalentul unui pişcot. Înţelegeţi ce devine în mîna ministrului cabinet, ghiozdanul cu acte Paznicul Sigiliilor; pare că umblă după un tren care nu mai pleacă, ducîndu-şi de o ureche plapuma, salteaua şi perina cu toată odaia de dormit în geamantan. Cînd i se urăşte, poate să deschidă servieta şi să intre, fără să-l mai găsească cineva, ceea ce-i poate ajuta să voiajeze gratuit. La toate congresele, întrunirile şi consfătuirile politice, s-a remarcat lipsa de la gară în oraş a domnului Iunian şi, totuşi, prezenţa domniei sale inexplicabilă în oraş. Siguranţa generală — care ştie totul — ar fi dovedit că domnul Iunian călătoreşte de obicei în geamantanul domnului Mihalache şi că nu se iveşte decît la hotel. Dublă economie: de bilet şi de odaie. Cei doi fruntaşi săraci, printr-o bizarerie politică, inexplicabilă din punctul de vedere curent, iubesc sărăcia ca o instituţie financiară.

Cocò, care-i un mincinos, povesteşte că încasîndu-şi o diurnă parlamentară, domnul Mihalache s-a hotărît să-şi facă un costum de ciocoi, ca să nu se mai creadă la Palat, unde domnea odinioară

protocolul Corpului diplomatic londonez, că fostul și actualul ministru al Agriculturii ar fi uitat să-și tragă, din distracție, pantalonii. Costumul național vine bine numai în cartă poștală și în vitrină, lîngă pian, cînd se cîntă Debussy, se recitează Paul Claudel, oferindu-se musafirilor *choucà-la-crême*. Dacă ani de zile partidul țărănesc a fost ținut departe de guvern, acest lucru se datorește exclusiv straielor și nădragilor de dimie cu cămașa afară. *Fi donc !* se strîmbau delicios doamnele regimului anterior: *voyez-moi ça ;être gouverné par son... argathe ! C' n'est pas possible, Majesté !*

Domnul Mihalache s-a dus la croitor cu domnul Iunian, care se pricepe la stofă, la croială și la gust. « Am venit să comandăm niște haine de paradă », zise domnul Mihalache. « Pentru dumneavoastră, întreabă croitorul, sau pentru fiul dumneavoastră? ». « Pentru tata... » răspunse domnul Iunian.

În ziua aceea domnul Iunian era atît de mic, din pricina unui guturai, ne spune Cocò, încît ar fi putut trece drept fiul uterin și al domnului Titulescu.

Cel mai scurt om din România poate servi însă de ilustrație decorativă la zicătoarea Buturugii mici. Inteligența lui cu două vîrfuri — la un cap înțeapă minuscul și adînc, ca acul, și la celălalt cu duritatea unui cui bătut. Ea poate amorți adversarul, cînd ca viespea, cînd ca ursul, după volumul și febrilitatea lui. Cuvîntul, la Cameră, i-a căzut în epoca de războire, ager, iute și dureros ca pietrele cu colțuri și dacă răsfoim dezbaterile parlamentare facem constatarea că acestui David nu i s-a potrivit de-a dreptul încă nici unul din Goliații tribunei, prudenți la reputația lor. Se zice că în infinitul oceanelor uriașele balene se tem de un singur animal, cît scobitoarea de dinți. Dacă acest

adevăr lipseşte totuşi din ocean, el există, de la război încoace, în Parlament, unde domnul Iunian, politicos, discret şi, putem zice, binecrescut, nu este un cîntăreţ de tribună.

Tonul lui intelectual, todeauna la un nivel, este expresia unei concentrări, şi a unei eleganţe, de sobrietate, care a eliminat futilităţile de simplu agrement. El intră în chestiune drept, ca luna în odaie. Pe cînd oratoria în exerciţiul celor mai mulţi vorbitori debutează cu o tîrcolire exterioară, cu o încercare pe clanţe, la cîteva uşi convenţionale, după un scenariu recomandat, omuleţul nostru se găseşte în centrul circonferinţei întodeauna cu dimensiunea respectivă.

Domnul Iunian a impresionat de la prima domniei sale manifestare, ca un om, cum se cheamă, de caracter, cuvînt care exprimă integral ce voieşte. Sunetul materialelor sale sufleteşti a fost numaidecît recunoscut de urechea experimentată a cetăţeanului minţit de valeţii şi scamatorii politici. Acest om de-o şchioapă are o construcţie sufletească şi o stabilitate monumentală. El a crezut în ceea ce a grăit, şi s-a ţinut — şi victoria lui este cu atît mai grandioasă cu cît a fost cîştigată laolaltă şi pe un basorelief întreg cu toţi tovarăşii lui, cot la cot şi inimă lîngă inimă cu ei. Tristă, şi împovărătoare izbîndă episodică, dimpotrivă, a fost aceea, a cîte unei ambiţii de individualitate, care ciupind un atom din cuminecătura şi din prestigiul unei puteri morale, dobîndită în abnegaţie şi voluntară aşteptare, s-a refugiat într-o noapte de ameninţare şi îndoieli la adversar, ca să o puie în cîntarul lui dezechilibrat ca un carat personal.

1929

AL. TZIGARA-SAMURCAŞ

Al. Tzigara-Samurcaş

Să nu se creadă că am confundat clişeele şi că prezentăm drept figura tatălui portretul fiului său. Tot el e şi tatăl şi fiul şi duhul, exact. Din domnul Tzigara cu barbă a ieşit domnul Tzigara imberbul; cel din portret s-a născut din patriarh; a plecat *cu* el şi s-a întors *fără*. Cum îl ştiaţi era *înainte de:* aşa cum vedeţi, aci alăturat, este *după*. Ce minunat document pentru juxtele lui Steinach şi Voronoff, dacă profesorul de estetică n-ar fi rămas aşa de tînăr în urma unei operaţii făcută numai la gît

Biletele de papagal au cele dintîi plăcerea să publice noua fizionomie a domnului Samurcaş. Fabula cea mai adevărată povesteşte că dispariţia bărbii a fost accidentală şi că decorativul de mare efect al figurii a fost jertfit la Berlin, din pricina unui ciob de sticlă, de la maşina, care l-a răsturnat. Medicii au ras, şi rănitul s-a întors la hotel dezinfectat, cusut, pansat şi... adolescent. Una din

fabulele apocrife pretinde că profesorul şi-ar fi descoperit în interiorul portretului său anterior linii de o frumuseţe mai mare şi subtilităţi de profil, care trebuiau expuse ochiului şi luminii. Din gotic, domnul Tzigara a devenit roman: stilurile mari se pot întodeauna înţelege între ele şi icoanele se pot face medalii, fără pierdere de metal. În orice caz, cea mai zveltă linie de bărbat din Bucureşti s-a mai rafinat la vîrf şi ascetica ei aristocraţie şi-a pus un adaos de accent papal.

Încep dificultăţi. Ca toate personalităţile esenţiale în epoca şi în ţara lor, domnul Tzigara-Samurcaş avea un dublu social, care la cîte doi, trei ani, cînd apuca să scrie cîteva rînduri de text, se sateliza de numele domniei sale. Carmen-Sylva avea un dublu în persoana doamnei Smara. Domnul Iorga are un dublu în domnul A. C. Cuza. Unul din dublii lui Titu Maiorescu e domnul Mihail Dragomirescu, după cum dublul a vreo patru cinci diverşi a rămas domnul Jean Th. Florescu. Domnul G. Ibrăileanu are un dublu în domnul H. Sanielevici. Dublii sînt sau adevăraţii urmaşi, în decalc, ai originalului, pe care şi-i anexează ei cu monopol, îi interpretează admirativ, chiar îi mustră cu blîndeţe şi-i duc mai departe — sau detractori obsedaţi de culoarea integrală a palidei lor nuanţe. Dublul domnului Tzigara era domnul Simionescu-Rîmniceanu (Marin). Ştiţi, nu ştiu dacă vă mai aduceţi aminte, de un domn aşa şi-aşa, foarte intelectual, nemaipomenit de intelectual, un domn care încerca o academie proprie cu materialele domnului Blank; un estetician, mă rog, care pornise cu un imens program cultural, generator de mare literatură, putînd să-i ceară lui Eminescu, dacă ar fi trăit, o traducere, şi colegului domniei sale, domnul Jean de Leresty, opere originale. Un domn, ce să zic? bine, foarte bine, reuşit. El a

păpat, fără să fie un mîncăcios, dimpotrivă, «Cultura națională» și o sută de milioane, ca un gîndac fără burtă, ofilit, melancolic, care intră într-un sac cu făină, gustă pentru sine puțin însă urinează tot. Acest domn se arăta ras, cînd domnul Tzigara-Samurcaș purta barba întreagă: acum cînd s-a ras originalul, dublul trebuie să și-o lase.

La domnul Tzigara, barba a fost un timp, o dată, un ev. Domnia sa poate întreba azi, după evenimentul care l-a întinerit: «Precizează, cînd ți-am spus ce zici că ți-am spus, aveam barbă sau nu? Aveam. Regret, s-a perimat». Dar barba înflăcărată, care a stat zeci de ani la masa regelui Carol și a Elisabetei, a jucat și un rol istoric în timpul războiului, în Muntenia ocupată. Prefect de poliție, trecerea prin oraș a domnului Tzigara era salutată de populație, cu fetișism. În Bucureștii stăpîniți de prestigiul dur al mareșalului Mackensen, ai căruia ochi de oțel înghețau ca o poruncă, pe-atît de grea pe cît era de mută trufia ofițerilor lui și făceau populația sfiioasă, doi oameni au fost pentru Capitală purtați de la oră la oră și de la zi la zi, ca o speranță: profesorul Tzigara și bătrînul Lupu Kostachi. Amîndoi purtau barba călugărilor vechi.

Despre prefect, se povestea cu satisfacție că în barbă el purta și un talisman, întrebuințat cu preciziune, în ceasurile rele pentru liniștea în sărăcie și descurajare a cetățenilor. Se întîmpla că de-a fuga, descălecînd, un ofițer de ocupație intra sunîndu-și armele în cabinetul prefectului. Odaia era plină în permanență de sutele de voci ale plîngerilor grămădite. Oamenii puteau să vie în toate timpurile, ca într-o casă de sfaturi. La ivirea ofițerului, prefectul se scula din scaun politicos, înalt și cu figura lui. Soseau zilnic zeci de asemenea ofițeri, cu ordine răstite. Ofițerii de soi se lăsau impresionați de prezența în prefectură a unui domn, cu

o fizionomie seculară, vorbind germana ca un german și primind ordinele ocupantului, ca un mare boier. Vocea lor imperativă scădea treptat pînă la civilități. Violența ofițerilor impertinenți însă, nu putea să fie biruită cu aspecte și stil. Ofițerul poruncea, de pildă, ca într-o oră să i se tragă la scară douăzeci de care cu ovăz. Prefectul demonstra imposibilitatea execuției și ofițerul, grăbit, nu-i permitea aproape să răspundă. Atunci, se manifesta funcțiunea talismanului misterios.

Prefectul arborase la cravată un ac, dăruit de kaiserul Wilhelm și care era, pe cît se pare, reproducerea de preț a unei insigne, autorizată să reprezinte autoritatea imperială. Zice-se că prefectul, cu o mișcare lentă și aparent distrată, a mîinii lui de ierarh, înlătura timp de o secundă barba care acoperea cravata și semnul. Ofițerul obraznic se oprea subit din declamația lui injurioasă, lipea tocurile trîntindu-le, ducea mîna la coif, rămînînd în poziția militară.

Legenda povestește că, atunci, prefectul se așeza molcom pe scaun, lăsînd ofițerul încremenit dinaintea biuroului său. Și cînd ofițerul întreba: « Să trăiți, ce porunciți să fac? » domnul Tzigara-Samurcaș, care tocmai își pleca urechea la șoaptele unei suferințe, ridica progresiv degetul către ușe, răspunzînd: « Să ieși afară! »

Și ofițerul ieșea.

1929

C. ARGETOIANU

În literatură ca în amor: unii refuză, alţii te vor. Domnul C. Argetoianu sau cel mai cunoscător fecior de casă al preferinţelor domniei sale literare, ne-a refuzat abonamentul. Rămîne de văzut care *din doi*. E un refuz care ne-a interesat. Cunoaştem subiectiv pe stăpîn drept om de spirit, şi un om de spirit plăteşte fără să citească; căci, dacă citeşte, omul de spirit trimite abonamentul fără să-i fie reclamat. Probabil că la lectura portretului domniei sale, domnul Argetoianu se va arăta de o spiritualitate excesivă, trimiţînd abonamentul pe doi ani, anul care s-a sfîrşit şi altul care începe. Nu vă supăraţi, excelenţă, ne permitem să glumim.

Dacă, în clişeul alăturat, fostul tovarăş de idealuri al domnilor Iorga şi Maniu nu se va găsi foarte frumos, vina îi aparţine. Plătind abonamentul, am fi delegat un spicher să-i ceară portretul. Aşa, am fi dat ochii cu feciorul şi acest ambasador interpret al voinţei stăpînului ne-ar fi oferit fotografia lui proprie în haine nemţeşti. Am luat ce-am găsit, «un Argetoianu» aproape curent, cum se vede în toată presa şi intrat în caligrafia politică a scriitorilor de feţe, ca o iniţială, semănînd cînd cu Luther şi cînd cu domnul Stere şi niţel, foarte niţel, şi cu originalul. Ca să indice că originalul nu e spîn şi se rade, autorii clasici ai efigiei imperatorului aproximativ din medalion, îi stropesc împrejurimile

gurii cu alice de cerneală, cu virgule și puncte. Desinatorul nostru a ținut să fie original.

Sînt unii oameni politici al cărora gust se manifestează bizar. Ce impresionat ai fost cînd ai aflat că desertul cel mai delicat al ariciului e puricele, nu ai putut să uiți decît văzîndu-l pe Ionel Brătianu, scoborînd în gara Leordeni, din tren, cu o revistă umoristică, de care nu se mai rîde de zece ani nici la Tîrgoviște. Se ducea să se delecteze în singurătatea Floricii, cu mai multe numere împăturite laolaltă. N-ai fi surprins să ți se spuie că lectura de căpetenie a domnului Argetoianu o fac și azi operele complete ale domnului N. Iorga, pe care fostul ministru al Agriculturii le citea pe vremuri toată noaptea, fără să poată adormi, pînă la ziuă, din pricina lacrimilor și a unui accent pasional.

Se povestesc despre verva banului din Argetoaia, ca despre Napoleon, finaluri de frază și replici aproape istorice, însă nu i se țin minte pagini, discursuri și jumătăți întregi. Fostului ministru de Agricultură, căruia destinele subtile ale vieții politice îi prepară succesiunea, cu atitudine și caracter, a lui Ion I. C. Brătianu în partidul adoptat, în ultimă analiză, de principiile domniei sale, i s-a făcut o atmosferă de șef cezarian și de rezervă supremă în dificultățile viitoare ale statului nostru. Unii vorbesc despre marea inteligență a proconsulului oltean, alții îi citează ceea ce ei au numit cinismul. În gravitatea momentelor mari, pe care oamenii de rînd le iau de-a dreptul în tragic, domnul Argetoianu amestecă pensula cu o nuanță de umor și ironie a paletei sale superpestrițe, caustic ca Petre Carp și bruscat ca Bismarck, de la care, de la amîndoi, a reținut pentru aplicările potrivite cîte ceva. Anecdotica vieții sale circulă, se reconstituie și reapare, ca fabula unei comori imense, îngropată într-un castel părăsit, vizibilă numai pen-

tru vizionari și inițiați. Păcat că nu o pot gusta și oamenii mai depărtați. Beneficiarii tezaurului sînt singuri miniștrii, în timpul consiliilor de guvern, industriașii din consiliile de administrație și oamenii din curte angajați cu condicuța. Literaturii, ministrul nu vrea să dea nimic.

De la intendentul domniei sale, intelectualul află ce citește domnul Argetoianu, ce opinii profesează în pictură și față de aeroplan și ce crede despre viitorul automobilului cu șase cilindri. E într-adevăr păcat.

Secretul însă și al expansiunilor sale private și al rezervelor sale publice, pare să fie o foarte bine ascunsă timiditate. Domnul Argetoianu a tachinat muzele pe vremuri și a exprimat în manuscris sentimente de ordinea literaturii. Fiind proprietarul unei avuții care permite și atitudinea geniului total, viitorul ministru a fost sigur, că literatura bună e un joc de prinți — și a simțit că s-a înșelat. Atitudinea din literatură a trecut în politică, jenată totuși că nu a rămas literară. Cînd va fi foarte bătrîn și spiritul de autocritică va începe să facă reminiscenței și zborurilor defuncte concesiile necesare, ministrul se va răzbuna scriindu-și memoriile — și cine știe! — memoriile sale vor putea să provoace tîrziu, postum, satisfacțiile neîmplinite la timp.

În onoarea acestui meșteșug. care pe unii îi împinge să scrie și pe alții îi determină să refuze să plătească, trebuie să cităm influențele lui remarcabile asupra oamenilor publici, pe care îi poleiește, îi rafinează și cărora le dă voie să fie cu fostele lor năzuinți disprețuitori.

1929

SALOMON ROSENTAL

Într-o împrejurare de specialitate, domnul C. Dissescu, ilustrul constituționalist, neputîndu-se exprima, dată fiind situația punctului prozaic, decît în franțuzește, a emis, dezgustat, o concluzie strict locală însă cu caracter de adevăr istoric: *Tu sais, tu m'as gâté la poésie.* Domnul Dissescu începuse, ca păianjenii, la subsuoara unui părete și în ungherul de subt tavan, să țească firul unui farmec indicibil și din crăpătura tencuielii a ieșit, pe neașteptate, un gîndac. Uimirea, emoția și scîrba divinului mătăsar, surprins de apariția vecinului negru, erau de înțeles.

Sentimentul marelui nostru fost și actual jurist, nu a rămas strîns legat de locul unde s-a ivit desagrementul și cuvîntul lui istoric s-a deplasat și a circulat. Inspirat, ca să fim mai precişi, de la o complicație a tubului digestiv la capătul lui terminus, el s-a putut aplica și la căpătîiul de sus al acestui tub; căci în Drept, ca și în viața netrezită încă la luminoasele lui principii, omul se poate defini, la toate gradele justiției, advocat, judecător și impricinat, ca un maț cu două vîrfuri și — atîrnă de dată — uneori cu trei. Și nici în istorie lucrurile nu se prezintă într-altfel; mai scurt sau mai lung, mațul savantului există, cu diferențe mutate, barbă mai multă la un capăt și eventual la amîndouă.

Domnul Salomon Rosental aparține varietăților scurte și niciodată n-am fi crezut că este nici atît

de cochet, nici atît de febril. Găsindu-ne la Palatul Justiției, unde vastele celebrități ale vieții naționale trec gînditoare cu un ghiozdan de încasator de abonamente subsuoară, am remarcat statueta unui personagiu de etajeră, corect, gătit, și șters de praf, ca o călimară pe biuroul unui director de bancă mare, care slujește, cu cristalele și nichelul ei, numai la iscălit. Personajul avea însă agilitatea unui instrument de bancă mai activ: creionul spînzurat de vîrful unei spirale basculante, care se apleacă, dacă-l apuci, ca o cumpănă, și care sare, cînd i-ai dat drmul, ca o jucărie. Agasant, el lua pe minut o sută de atitudini de creion tocit și ca un vrăbioi cu pălărie tare, curtenitor pe marginea streașinei cu burlan, nu era destul de mulțumit cu nici una din variantele mobilității lui. Intrigați de atîtea gesturi și cheltuieli de amănunte, la un domn trecut de a cincea, de a șasea și poate de și de a șaptea tinerețe, ne-am întrebat de ce crede el că-i stă așa de bine mustața tunsă adolescent, de ce e atît de satisfăcut de frumusețea carminie a pleoapelor lui și de ce caută el să fie și să devie, din moment în moment, tot mai frumos și mai drăgălaș?

Pentru carnetul nostru de schițe, personagiul începuse să fie interesant. L-am urmărit, instabil pe tocuri și ocupat cu bagatelizarea miniaturală a persoanei sale. Ca un diamant, el se așeza în lumina cea mai prielnică ființei sale prețioase. Ca o bijuterie, capul lui se așeza ca într-o vitrină, masus, mai jos, mai la mijloc, mai la dreapta, mai la stînga și puțin mai alături. Unghiile îi treceau toate prin degete ca un șir de metanii de opal. Dacă ar fi fost gol, pe plajă, desigur că personajul s-ar fi îngrijit exclusiv de rînduirea estetică a scîrlionților de păr, pe care i-ar fi luat fir cu fir și i-ar fi strecurat ca un ibrișim personal, printre buri-

cele degetelor lui, lustruite ca niște cofeturi. Misterul nu a durat prea mult: personagiul era un Don Juan al sălii pașilor pierduți de la Apel și probabil că în tinerețe, catifelările instabilității lui fotografice îi reușiseră în tramvai. O domnișoară din Barou își ducea servieta cu scule de parfumerie: personajul făcîndu-și privirea magnetică și irezistibilă, o fulgeră numaidecît cu ochiul lui bătrîn. Către bufet se ducea bucătăreasa cu o tavă cu chiftele: personajul a prins-o pasionat și dulce în hipnotismul lui. El fecunda astfel, rînd pe rînd, cu căutătura, toate femeile care treceau brusc, rapid, instantaneu ca o muscă: din zbor. Fericita lui virilitate de fox minor, putea fi satisfăcută și cu un picior de canapea.

L-am auzit deodată vorbind franțuzește — și ne-a deziluzionat. Personagiul ne-a «gatat poessia». Accentul lui scandalos a detunat, rupîndu-ne timpanul. «Cine-i ăsta?» ne-am permis atunci să ne informăm. Și doi domni advocați ne-au răspuns, cu tonul cu care ne-ar fi indicat Columna Traiană:

— Rozental. Rozental. Adică, știi, Rosental, monumentul, centrul, cauza cauzelor...

— Rosental consilierul, arbitrul, fenomenul, expertul experților, *Sine qua non-ul, Nihil sine Deo-ul?*

— Da. El.

— Puterea guvernelor? Delegatul inteligenței juridice românești? Ăl după care englezii, francezii, germanii își fac în adunări de elite restrînse, o idee justă despre seriozitatea, despre valoarea și capacitatea noastră? despre talentul nostru.

— Exact. El e «Rosental», adică Totul. Fără el nu au putut trăi ca oameni de stat nici Ionel, nici domnul Vintilă Brătianu. Fără el domnul Titulescu nu însemnează nimic. Și fără el nu durează nici domnul Maniu.

Şi pe cînd i se aduceau astfel elogii şi se certifica incomparabila lui calamitate ştiinţifică, personagiul, uitîndu-şi o clipă ţinuta şi subt imperiul unei odioase mîncărimi urgente, îşi duse repede mîna lui splendidă, pe sub blană, la şezut, scărpinîndu-se cu sete.

— Are viermi, ziserăm noi, cu o admiraţie întristată.

— Un om ca el nu poate să aibă viermi, cum zici dumneata cu un vocabular neglijat şi antijuridic, ne răspunse un domn advocat. Domnul Rosental poate să aibă cel mult oxiuri.

1929

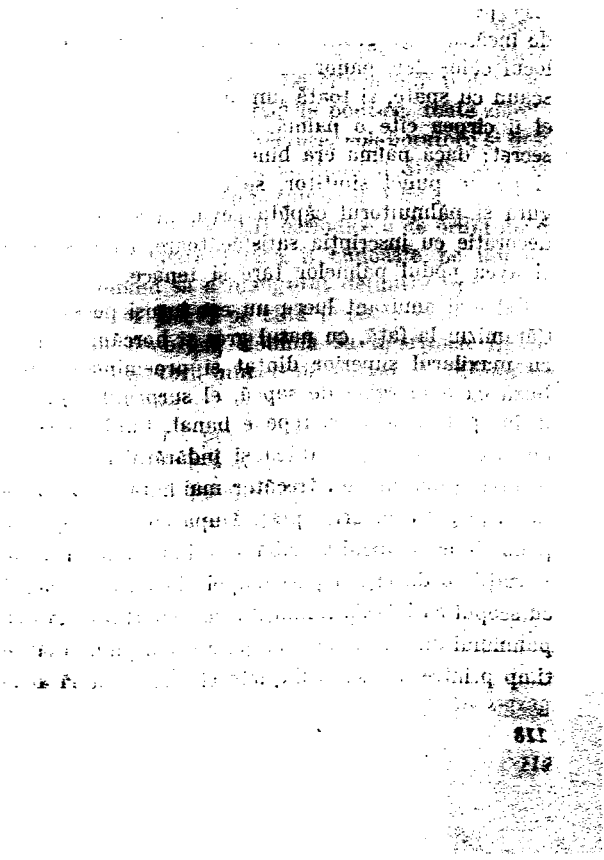

C. STERE

Am cunoscut la un bîlci din streinătate un personaj, care nu știu dacă figura Statul sau Municipalitatea, Învățămîntul, Politica, Medicina sau Academia, dar care fusese expus acolo de o autoritate; căci personajul era gratuit. Construit din piele de încălțăminte groasă, el sta ca un nerod, în mijlocul căluşeilor, panorămilor și toboganelor, pe un scaun cu spate, și toată lumea care trecea pe lîngă el îi cîrpea cîte o palmă. Personajul conținea un secret: dacă palma era bine dată, cu mare putere și pe un punct simțitor, se căsca pe neașteptate gura și pălmuitorul căpăta ceva, ni se pare că o decorație cu inscripția satisfăcătoare, că posesorul ei avea podul palmelor tare și tenace.

Cel mai amuzant lucru nu era însuși personajul. Cărămiziu la față, cu nasul gros și borcănat, șașiu, cu maxilarul superior dințat și proeminent peste buză ca o margine de șapcă, el surprindea numai la început și devenea repede banal. Publicul rîdea de altceva, de sinceritatea și îndărătnicia cu care se înviersuna cîte un trecător mai hotărît să-l facă să caște gura cu orice preț. După cinci, șase, zece palme bine chibzuite, laba obosind, amatorul de senzații se da cîțiva pași înapoi și venea accelerat cu scopul ca iuțeala înmulțită cu depărtarea să dea pumnului un adaos de energie. Se mai plimba cîtva timp printre muzici și flașnete electrice, ca să acu-

mulțe odihnă și forță și iar da pe la personaj ca să-i mai aplice cîteva palme.

Unii aveau impresia că se găsesc în fața unui personaj grotesc însă adevărat, carele voia răul lor — și bușind personajul cu ghiontul, ei țineau și cîte un discurs injurios, tratîndu-l ca pe o canalie, ca pe o bestie, ca pe un scelerat și damnat. Cînd un fanatic al boxului, exasperat de rezistența individului, tăbăra pe el cu picioarele, doar i-ar descoperi un al doilea punct sensibil, pe la glezne sau genuchi, un agent civil intervenea și arăta instrucția care determina jocul: problema se dezlega exclusiv pe la obraz.

Domnul Stere a fost însărcinat de un destin grotesc să figureze în politica românească personajul de piele cu resort. La cîteva luni o dată sau o dată pe an, toate partidele politice, toate ziarele, toți primii redactori, directorii, colaboratorii și desinatorii din presă tabără pe domnul Stere cu o pasiune, care într-alte împrejurări le-a lipsit. Singurul folos al acestei răzvrătiri periodice e de ordin documentar: azi toată lumea îl cunoaște pe domnul Stere. Domnia sa a inaugurat definitiv tipul clientului ras complect; pe cînd purta o lună mustață și o lună barbișon, domnia sa aparținea tipului incert și amatorii nimereau numai la întîmplare și orbește.

Probabil că cel puțin optzeci la sută din palmele ce i se dau, nu se adresează direct domnului Stere decît în măsura inevitabilului fizic; detractorii săi se gîndesc atunci cînd l-au luat la ochi la altcineva, pesemne, sau la altceva măcar. Nici în personajul din bîlci nu dădea toată lumea palme din punctul de vedere al unui ideal dezinteresat. Pentru unii, ăla reprezinta Fiscul, Regalitatea sau Republica sau Salariul sau Patronul sau Capitalul. Șahul la rege se dă pe un desen al mesii de joc, în zigzag.

Căci dacă nu este aşa, trebuie să ne întrebăm într-altfel. Este domnul Stere acel fenomen uriaş neînţeles, acel principiu iritant, care oferă cînd şi cînd colectivităţilor cîte un Iisus Hristos cel crucificat, cîte un sfîntul Ştefan cel ucis cu pietre, cîte un Rousseau izgonit din patria revoltată? Reprezintă domnul Stere o idee, pe care nu a mai avut-o nimeni? o genialitate supărătoare? un ceea ce se cheamă un caracter deplin? este domnia sa mai bărbat ca toţi bărbaţii, mai subtil ca toţi subtilii, mai anormal decît toţi anormalii? Constituie domnia sa în politica românească un aport cu desăvîrşire original sau trădarea absolut integrală, aşa cum ar prezinta-o teatrul într-un Avar şi romanul într-un Raskolnikov?

Înainte de război, domnul Stere era şeful organizaţiei liberale ieşene, şi la ordinul strict disciplinat al lui Ion. I. C. Brătianu, care l-a trimis să cheme Ardealul şi care l-a ţinut lîngă Prut. Rector al Universităţii din Iaşi, domnul Stere a publicat un ucaz pentru studenţi, retrograd. La Constanţa, a primit pe ţar cu toată inima şi figuraţia. La Bucureşti a scos *Lumina*, dar a participat şi la întoarcerea armatelor româneşti victorioase, cu o decoraţie nouă pe piept. Divorţase telegrafic, prin front, de familia domniei sale, rămasă în Moldova, şi se căsătorea la Ploieşti, ca un adolescent. Şi mai sentimental, la Ploieşti da naştere unui copil, pe care-l fotografia cu aparat propriu, şi la Bucureşti developa clişeele fotografice, extaziat ca un exelent părinte juvenil, de atitudinile biberoniene ale noului-născut. În vremea Ocupaţiei e adevărat că-şi pierduse zmeul, a cărui coadă fusese: Ionel Brătianu refugiat în Moldova. Domnul Stere îşi căuta un vehicul ca să se înalţe. *Lumina* nu a fost atît un ziar cît un zmeu turcesc şi nici nu a înfăţişat chiar atît de total o idee sau o trădare politică, pe

cît s-ar părea că se crede. Trei agenți de publicitate cunoscuți, care au și făcut avere din *Lumina*, au încălzit naivitățile de gigantică vanitate ale fostului rector și l-au preparat să aibă un ideal integral, pe cînd agenții de publicitate făceau cu ochiul printre perdele. Această realitate exactă domnul Stere nu o poate mărturisi, ca să nu știrbească din prestigiul domniei sale, care și negativ tot prestigiu este și sacrul domniei sale orgoliu preferă unui adevăr diminutiv hula, sinceră sau artificială, recrudescentă.

Prin urmare, domnul Stere nu era chiar demonul ce se povestește și, ca tot omul, este posesorul unei psihologii, destul de instabilă și de amestecată. Acest lucru îl cunoaște bine lumea politică și presa care-l atacă și-l amenință cu o temniță tardivă. Domnul Stere a stat o zi și jumătate la Văcărești: numai atît. Dacă domnia sa simbolizează de la război încoace toată trădarea și toată abominația, de ce nu a fost judecat în fierbințeala evenimentului recent? de ce nu a fost osîndit? de ce a fost lăsată baltă « afacerea Stere » ? În schimb, au fost condamnați cîțiva ziariști pentru articole de literatură și teatru și care în orice caz n-au fost bărbați politici, n-au fost nici Marghiloman, nici Stere.

Este drept, pe de altă parte, că domnul Stere nu a protestat niciodată în idealismul și omenescul domniei sale, nici în timpul procesului, nici după el, nici de atunci încoace, niciodată, niciodată, împotriva condamnării ziariștilor, pe care i-a cunoscut în activitatea lor. Dacă domnul Stere ar semăna fie cu Rousseau, fie cu Ștefan cel împroșcat cu pietre, ar fi intrat în sala Consiliului de război și s-ar fi constituit prizonier, refuzînd să accepte procesul și condamnarea lui Ion Slavici, cînd persoana domniei sale slobodă cumpăra violete de Parma pe Calea Victoriei.

Păstrînd proporţiile şi rostind tot adevărul, domnul Stere nu merită situaţia personajului din bîlciul pomenit, pentru cele ce a făcut; în această privinţă, oportunismul şi egoismul domniei sale seamănă cu însuşirile intelectuale şi sufleteşti ale oamenilor politici combătuţi de domnia sa. Abia o merită pentru tot ce a nu fost în stare să facă...

1929

DUNĂRE GREAVU

Nu ne vine să credem în foaia de caiet creionată cu plaivaz alburiu, pe care am găsit-o pe acasă: « S. Greavu Dunăre a încetat din viaţă la 10 mai, în comuna Şoimeni, lîngă Cernavodă ». L-am întîlnit nu de mult, pe acest negricios cu zîmbetul suav de copil inteligent, gata să se întoarcă în satele Dobrogei pentru ispăvirea monografiilor lui. Dintr-un ghiozdan, stricat ca o căruţă, ne-a scos atunci o carte nouă şi frumos tipărită: *Bibliografia dobrogeană*, culeasă şi orînduită cu nervozitate. Îi intrase Dobrogea în sînge, cu caravanele ei de vîrteje şi de fantome de ţărînă albă. Bătuse drumurile pe jos, băşicat la picioare şi ros de pantaloni, adunase bătrînii prin sate, îi interogase şi stabilise pentru cîteva sute de localităţi minuscule un proces-verbal cu semnături prin punerea degetului, dovedind originile lor româneşti [...] Oamenii aveau încredere în ochii lui înflăcăraţi de o văpaie neagră şi în surîsul lui mic de sidef. Bănuit de instigaţii, în pustietăţile unde orice bănuială se iscă din cer, ca vîntul dintre ape, a fost arestat şi purtat pe jos ca un vinovat. În Bucureşti, s-a dus să-şi puie capul pe o cărămidă într-o bina în construcţie, a fost văzut ieşind dintre molozuri cu un ghiozdan la braţ a fost dus la poliţie şi bătut... Avem o scrisoare de la el sfîşietoare.

Tenacitatea lui Greavu a impus, pentru că nu detrona pe nimeni şi se îndeletnicea din tot uni-

versul universitar cu o provincie, la care nu se gîndea nimeni în special ca să-şi agonisească o catedră. Cei mai înfumuraţi dascăli de serii istorice l-au tolerat să sune la uşa îngîmfării lor — şi a căpătat şi stima sinceră, provocată de o încăpăţînare ştiinţifică admirabilă, a cîtorva profesori cu dare de inimă. Întîia oară cînd ne-a abordat pe strada Edgar Quinet cu întrebarea lui originală: Dumneavoastră sunteţi domnul X? nasturii de la pantaloni i se suiseră pe jiletcă. Ultima dată, ne-a plăcut să strîngem mîna unui student bine îmbrăcat şi aprovizionat cu speranţe pentru o viaţă de o sută de ani. După cît sîntem informaţi, domnul profesor Simeon Mehedinţi a contribuit cu mare generozitate la tîlcuirea nomadului în forme civilizate. Noi am scris şi primul bilet de recomandaţie publică, pentru acest băiat, care a murit cu sufletul împovărat de farmece senine. Şi se pare că biletul nostru, apărut într-o publicaţie literară răspîndită, i-a purtat noroc. Încă nu îndrăznise nimeni să ia în serios frumuseţea canonitului său act cultural şi tînărul savant, savant lăutar şi cercetător trubadur, se ospăta cu pisicile unui restaurant, din rămăşiţe, de două ori pe săptămînă.

Ai murit, Greavule, într-adevăr! O lacrimă pe mormîntul tău nevinovat.

1929

LEON DONICI

Cu prilejul apariției frumoasei cărți *Noul seminar* în editura «Culturii Naționale», la care prezidează azi gustul și inițiativele de artă ale domnului Rossetti—Bălănescu, ne aducem aminte ființa pitorească a scriitorului, mort la netimp, apărut acum cîțiva ani în București într-un sinistru cadru tomnatic de ploaie și noroi. Se povestea despre acest român, de cultură rusească imperială, crescut cînd între clopotele din Moldova, cînd în cețurile Petrogradului, o mie și una de miracole, dezmințite de garderoba lui de birjar, de ochii lui adormiți și de suvenirea de pivniță spirtuoasă a subsuorilor lui, desfăcute la căldură. Scriitorii din București, care nu-l cunoșteau cîtuși de puțin, inspirați de prezența lui funambulescă și asiatic exotică, pretindeau să aibă asupra originilor lui informații din Siberia, Manciuria și Alaska; rușii sau basarabenii, care nici ei nu-l cunoscuseră deloc, îl acuzau că nu e Donici, cum nu erau ei Romanovi și fantezia lor provincială pizmașe îl înfățișau ca pe un aventurier, deghizat în tip Dostoievski.

Faptul brut e că Leon Donici provoca simpatia și interesul și că vorbele lui, tărăgănate și îndulcite de strungăreața rusească, aveau un conținut cugetat și o închegare de sensuri, care aparțineau unui intelect cu tresăriri. Familia Donicilor, care dăduse un scriitor mai vechi limbii românești și un Primat, pe mitropolitul Konon, căruia i s-a mai zis și Arămescul, trebuie să fi fost — ne place

să gîndim, fără documente, amestecată cu un capital propriu — în personalitatea distinsă, din straiele tocite ale scriitorului. Dacă numai o documentare severă nu ne-ar face argumentația de rîs, dovedind că primul Donici nu intră pe nici o cărare a sîngelui în al doilea Donici. Dar și atunci silueta scriitorului rămîne intact simpatică și divers evocativă.

Încă netăiat, romanul *Noul seminar* stă lîngă cotul nostru, de două ore, ca o rămășiță a unui lucru care s-a isprăvit. Dintr-o lectură pe sărite cu degetul aruncat între foi, nu ne-am putut introduce nici în sensibilitatea, nici în văzul propriu al autorului — și făgăduim o dare de seamă corectă, după lectură. Probabil că tonul imprecis al frazei și lipsa ei de ritm corespunzător ideii trebuiesc puse în socoteala traducerii și a traducătorului, care dacă este domnul Ivanov de la fosta *Țara Noastră* și nu altul, e un traducător oarecum balcanizat, cu siguranțe fragile asupra limbii românești și cu inculoarea necesarmente adusă în vocabular și în bătaia intenției de către străini.

Prefața domnului Adrian Maniu la *Noul seminar* pomenește de muma săracă a lui Leon Donici, căreia nici un guvern nu s-a simțit încă în stare să-i acorde, în amintirea literară a fiului ei, o pensiune.

1929

TUDOR MĂINESCU

O picătură de parfum. Avem pe masă o carte de versuri. Autorul ei e un magistrat, care, ca şi premiul naţional Cincinat Pavelescu şi cu mai multă originalitate în expresia literară, cumpăneşte codul cu poezia. Domnul Măinescu nu aparţine însă nici genului Topîrceanu, nici subgenului Ranetti şi nu are nimic din domnii Radu Rosetti sau Victor Eftimiu. Domnul Măinescu pare să aibă un precursor al sensibilităţii în Enăchiţă Văcărescu. Ce păcat că nu scrie în franţuzeşte ca să-l sesizăm, vorba ceea, mai bine.

Picătura de parfum, scăpată în călimară, dă cuvintelor un gust, însufleţind un vocabular uzual, ieşit din murmurul străzii. Poetul n-are glasuri răpite furtunii, cu spetezele rupte de cer nici răscolite în pămînt şi nici n-ar avea ce face cu asemenea material de sunete şi de prăvăliri de trăznet. Pantoful, cu o funtă roz trece prin mocirla asfaltului, alegîndu-şi piatra uscată pe care calcă exact, fără să se mînjească. Domnul Măinescu nu cîntă oile, rîurile şi cocoşii şi nu bea şi nu se pupă cu lăutarii şi nu joacă la horă cu pantofii pomeniţi. Nu iese dintre coceni şi plăvani, dar nu e nici parizian de Bucureşti. Nici în împărăţia domnului Sadoveanu, idolul papurii şi al răsăritului lunii umflate, nu se găseşte. Sentimentele strînse acasă sunt confinate la urbs. E începutul unei poezii orăşăneşti,

rafinată de o viață convențională și iremediabilă, cu măști și automobile, sceptică și dulce tristă.

Temele poetului Măinescu sunt indicate de titluri care exclud cimpoiul: *Obsesie*, *Sfială*, *Carte poștală* (de ce nu?), *Tramvaiul cu cai* (foarte bine), *Pudoare*, *Flirt*, *Crai bătrîn* (perfect), *Gelozie*... Numai nesiguranța teritoriului propriu cauzei sale, îl aduce pe poet să-i scape din greșeală mîna în claia cu fîn. Cu toate că scrisă de un intelectual singuratic, poezia domnului Măinescu, urzită din simetrii pentru dantelă și evantalii cu puf, vine și se întoarce într-o lume care poartă șalul pe șolduri și se dezbracă lasciv la garderoba teatrului cu oglinzi.

Picătura de parfum e un debut care trebuie dat prietenește în vileag, pentru ca poetul, căpătînd încrederea trebuincioasă, să-și poată toarce toată mătasa, împletită cu emoție și sfială pe vrejul versurilor din primul volum.

O poezie schițează în filigran personalitatea poetului: *Jocul*. Cele trei pagini mici de antologie, care o poartă, mulțumesc literatura cu un dar delicat. Poetul Tudor Măinescu a contractat. Îi rămîne de acum datoria de-a scri cîte o poezie pe zi, din care să puie deoparte o carte nouă, cîte cinci poezii pe an.

1929

LÈO BACHELIN

Steagurile de hîrtie ale presei cotidiane şi literare nici nu s-au mişcat, acum cîteva zile, cînd a trecut în pasul calului, printre ele, cutia cu osemintele acestui savant şi prob literat. Aş vroi să-mi închipui carul care a dus către pămînt, trupul lui Bachelin, de copil naiv cu căutătura cicorie, că a fost carul mic al Ursei sau un cărucior înflorit, împins de mîinile Muzei în costum de guvernantă...

Presa n-a pus buchetul ei de myosotis lîngă ţărîna lui, frămîntată în Alpi şi desfăcută în lutul românesc. Presa nici nu l-a cunoscut... Izolat între autorii lui, eminentul latinist şi fost profesor al universităţilor din Neuchâtel şi Lausanne a trăit, rar întîlnit în public, ca o sălbăticiune blîndă din munţii patriei dintre lacuri şi piscuri, zărită cîteodată, o secundă, în vîrful boldului de piatră al unei stînci, verticale între prăpăstii şi ceruri.

Lèo Bachelin a fost un „vaudois", un cetăţean al acelui canton, curat ca o catedrală, a căruia mică împărăţie de urcuşuri şi scoborîşuri se întinde, de-a lungul Cornişei, plantată cu viţa unui vin alb suav, de la Ouchy pînă spre Vevey, două porturi ale luminosului albastru Léman, cu faţa către ţigla turlelor castelului Chillon. Reflexul vastei peruzele fluide, pe seninătatea mută şi calmă a căreia se citeşte vara umbra păsărilor de apă, zburătoare peste neclintirea ei, i-a purtat prin Bucureşti cu gingăşie lumina ochilor lui. O poli-

teţă distantă, o cordialitate cu stil discret, ascundeau sfiiala filozofică a profesorului strămutat printr-un accident de selecţiune în România.

Regelui Carol i-a trebuit un bibliotecar care să cunoască de-aproape cărţile unui suveran instruit şi, la nevoie, să i le sintetizeze. Bachelin avu de ales între succesele lui de catedră şi chemarea regelui şi, sacrificînd o carieră de merite excepţionale, a venit la Bucureşti, la palat, unde vodă i-a rezervat un apartament potrivit cu aristocratica lui însărcinare. Să fi lăsat el, între hîrtii, un manuscris consacrat marelui rege, pe care l-a cunoscut ca nimeni altul şi pentru personalitatea căruia bărbătească năstra o admiraţie de preot şi de profet? Bachelin îşi făcea însemnările regale încă de acum treizeci de ani, în vastul lui birou din strada Cîmpineanu. Le-a continuat? Le-a distrus?... O amărăciune surîzătoare se amestecase cu anii lui de mai tîrziu.

Printre francezii, din teritoriu sau din ţările de limbă franceză vecine, dezlipiţi de casă şi strămutaţi la noi, singur Lèo Bachelin, deprins din sînge cu rezerva republicană şi cu mintea laică a Reformei, s-a ţinut deoparte de politica şi de oamenii politici şi este singurul care nu le-a slujit acestora, de vocabular, pentru tîlmăcirea ideilor locale în expresie europeană. Cărturar şi literat în accepţia întreagă a profesiunii, el nu a scris articole în foile aproximativ franţuzeşti ale partidelor şi nu a condus nici o gazetă.

Activitatea lui Bachelin a fost strict literară, şi dacă multe idei şi frumuseţi româneşti şi cărţi de ale noastre şi-au găsit forma corectă şi sugestivă pentru a intra în lumea franceză, meritul l-a fost întodeauna al lui. Colaborator necunoscut la o cantitate de documente şi de scrieri, destinate să

ţină legătura strînsă a ţării cu Occidentul, Bachelin a lucrat pentru prestigiul românesc şi pentru cultura acestui prestigiu, identificînd pe Wilhelm Tell cu calitatea de român prin sentiment şi pasiune, fără să caute glorie personală şi fără să se citeze vreodată. Şi acest străin, îngropat în pămîntul nostru darnic, a fost în stare să nu facă avere şi să moară cum a trăit, sărac.

1930

N. IORGA ŞI C. STERE

Cultura românească a produs în paralelă două personalităţi de tragedie, cu numele deopotrivă, în două silabe, Iorga şi Stere. Amîndoi cărturari şi dascăli şi amîndoi bărbaţi politici fruntaşi — şi scriitori activi, posedaţi de neastîmpărul Demonului, făcătorul darului proorociei.

Unul e vioi şi cîntă, ca un luntraş din Arhipelag, care-şi duce barca înflorită prin undă şi lumină. Orice-ar face, şi atunci cînd este mînios fără pricină şi nedrept ca un licorn din fabula pădurii, unul este şi rămîne simpatic, pentru că, la o vîrstă cînd şi cele mai sus purtate făclii se sting sau se apleacă la numărătoarea aurului adunat din grăsimea timpului în şipotul din beci, flacăra lui nervoasă e întreagă şi nesăţioasă de întuneric. Domnul Iorga are acest har frumos de-a nu îmbătrîni, care dezminte devlînguirea precoce a intelectului românesc.

Celălalt e posomorît şi vine din miazănoapte, de printre gheţuri şi neguri. El nu ştie să cînte, auzul lui e supărat de hohotul de rîs, ochiul lui se închide dinaintea dansului nud într-un văl sideral, de Cale lactee. El geme şi tuşeşte şi e trist de tristeţi pe care nu le-a avut. Personagiu de concentrare şi umbră, el a jucat rolurile cele mai bune în politică, din nevăzut, asemănat în grava lui vanitate cu puterile secrete ale naturii. Vanităţile paralelului sînt de natură, dimpotrivă, naivă, cu ale copilului,

care ucide porumbielul fără să-şi dea socoteală, cu preţul unor lacrimi vărsate prea tîrziu.

Primul ştie să surîdă, să treacă, să uite. Cine cunoaşte facilităţile lui sufleteşti îl exploatează *en gros* şi *en détail*, de la presă pînă la Academie şi de la Parlament pînă la Universitate. El nu e fericit dacă îl iubeşti fără să i-o spui şi preferă sentimentului declaraţia repetată. Foarte sensibili la culori şi vopsele uriaşii elefanţi sînt scoşi din codru în cîmp cu trei panglici de cocardă cu care îi găteşti; prunci monstruoşi ai naturii. Primul e simţitor la cuvinte ca o fetiţă la mărgele. Îi zici « poftă bună » şi i se face poftă de mîncare. Vede o lacrimă şi plînge. Aude un oftat şi se crispează. Iată de ce ţin la el oamenii care nu-i fac declaraţii, şi atunci cînd îi înjură cu superficialitate.

Al doilea n-a uitat niciodată ce-i datoreşte unui adversar şi mintea lui puternică a săpat în piatră mormîntul ideal al detractorilor săi, în fiece noapte. Tenacitatea omului din miazănoapte, mînată de orgolii dure, se datoreşte instinctului de răzbunare. Conştient de resursele interioare, el se va răzbuna însă asupra epocii, nu a oamenilor în particular şi setea lui politică visează cu ochiul vînăt fix pe brumă, lichidarea unui secol întreg.

Cel dintîi, ca şi cel de-al doilea, a condus un partid politic, anulîndu-l însă treptat din voile şi nevoile lui şi brusc rechemîndu-l la viaţă. Fericirea politică a celui dintîi este că şi-a legat destinul de victorie, pe cînd paralelul, poate că din concepţie, poate că din greşeală, s-a solidarizat cu înfrîngerea; un destin greu, de nevoiaş prometeic. Dar dacă cel dintîi nu şi-a putut exploata victoria pînă la izbînda politică personală, cel de-al doilea, înfrînt, a izbutit să animeze din Vaticanul tainic al energiilor lui un partid. Dumnezeu ştie ce ar fi fost în stare să încerce şi să realizeze al doilea dacă victoria armelor

era de partea lui! Miazănoaptea din privirile acestui ascet al inteligenţii, înspăimîntă. Celălalt, victorios în război, strămută şi în decepţiile politice succesive, vioiciunea şi frăgezimea lui mediterană.

Cel de-al doilea cunoaşte acum finalul tragic al tragediei întregi: partizanii îl aplaudă, îl slăvesc şi-l abandonează. [...] E cea mai cumplită experienţă pe care a făcut-o filosoful Stere.

Parcă tot mai practică şi mai lipsită de suferinţă a fost pravila celui dintîi; el şi-a părăsit singur, rînd pe rînd, partizanii, prietenii şi soldaţii. Şi finalul tragediei lui e paralel cu al celui de-al doilea şi ibsenian; el a rămas, ca şi paralelul, singur.

1930

ION MARIN SADOVEANU

L-am ales din trei portrete, pe cel cu căciulă, şi i-am tăiat căciula, ca să-i rămîie numai căutătura metalică şi fixă de teuton în arme. Poet, conferenţiar, dramaturg şi însetat cititor al cărţilor cu zvîcnire nouă domnul din clişeul de alături e cel mai aristocrat din scriitorii timpului în care o lumină picturală medievală cade pe profilul lui imperial impertinent şi acerb. Între hamalii şi ţăranii de noi, iviţi pe după baloturi, coceni şi pluguri, cu umărul brutal şi cu podul palmelor scînduros, acest boier în aere şi costum, ne scandalizează. Îi vine gulerul lustruit mai bine decît chiar altui domn curat din literatură şi din literatura universitară, Tudor Vianu, care arborează o cravată impecabilă subt o bărbie cu galbul clasic alb. Mîneca de chiciură a lui Ion Marin Sadoveanu se articulează cu o mînă desinată preţios şi icoana lui întreagă aparţine unei rase de portrete, de care ne documentează precis Albert Dürer şi Vaticanul.

Noi ne răzbunăm de toate aceste funeste nedreptăţi ale naturii care a fabricat garoafa, muntele şi cedrul, citind subt lampă *Cîntecele de Rob*, cartea domnului Ion Marin Sadoveanu de ghiersuri şi greierişuri adînci.

1930

LENY CALLER

Pune-n ghioc un zuluf de aur şi are să-ţi spuie baba o grămadă de lucruri dulci.

Vezi, că nu eşti frumoasă ca o actriţă, ca o cîntăreaţă, ca o femeie. Eşti o bijuterie, albastră în lumina ochilor, cu mozaicuri, cu metale şi cu văpseli imposibile în sîngele dumitale, dacă ai. Trebuie să fii de sticlă şi azbest. Trebuie să fi venit de prin minerale şi o să întrebăm dacă nu miroşi a platină sau a chihlimbar.

Vezi, curată ca o scoică şi iute ca o biciuşcă ageră şi zveltă, dumneata eşti mai mult decît o actriţă şi personagiul dumitale ţine dincolo de marginile unei piese de teatru, în care te pui să joci ca într-o frescă de biserică. Dacă ai fi fost fata mea, te-aş fi închis într-o vitrină şi aş fi pus lîngă dumneata icoana ierodiaconului Ştefan şi un ciubuc de lemn de cireş. Ţi-aş fi dat să ronţăi mărgăritare şi să te adăpi dintr-un flacon cu parfum de răşină. Şi toată lumea ar fi crezut că te-ai născut din porcelan şi ceară.

Aşa, lumea bate din palme la teatru, pretinzînd că faci parte din distribuţie şi din repertoriu. Fugi de-aci, Leny Caller! Dumneata eşti un material din seria briliantelor, întunecate de un reflex de seninătate. Să nu ne spui nouă că ai fost la conservator, că ai învăţat roluri pe dinafară, că ai făcut repetiţii. Minciunile astea spune-le Marioarei Ven-

tura, care-i actriță și lui Victor Ion Popa, care-i regizor.

O să avem nevoie de material cînd vom reconstrui Babilonul într-un turn de beton de peruzele, cu patru vînturi în preajma balconului circular, pentru vocea matale, și cu un clopot de hîrtie tras de un fir de șofran, de mătasea căruia trebuie să se anine făptura dumitale de tină înflăcărată.

1930

IOSIF NĂDEJDE

De-abia alaltăieri, parcă, l-am întîlnit ultima oară, pe strada Sărindar. Se plîngea tărăgănat, în cuvinte mai silabisite ca de obicei, şi cu o ciudată vitrificare a luminii ochilor, oprită în loc, de o balonare a trupului, de o nelinişte, de un vag fizic, care-l însemnă, cu o presimţire de despărţire. O despărţire de viaţă. Şi, luni, s-a aflat că Iosif Nădejde, căutîndu-şi un mormînt dincolo de cimitirul natal, a murit la Viena...

Acest om, de o seriozitate tristă, zîmbea ca o statuie chineză, inabil exprimată în masca ei, între suferinţă şi comedie şi, probabil, nimeni nu l-a văzut niciodată consumînd o bucurie întreagă şi vesel pînă la hohot. El se oprea subit, cînd începea să surîdă, ca şi cum îşi amintea că nu este voie. Impresiile lui se cerneau monoton egale şi scrisul lui avea o cumînţenie de bun gospodar, care se plimbă prin proprietatea lui, cu pipa stinsă şi cu mîinile la spate, notînd unde lipseşte o zăbrea şi unde mai trebuieşte un cui.

O viaţă întreagă petrecută între foile *Adevărului* şi *Dimineţii*, unde peniţa lui cu ciocul negru, a ronţăit zi cu zi şi ceas cu ceas meiul literelor şi al ideilor, dîndu-le dumicate de-a gata cititorului, l-a identificat cu firma, de care a ştiut să nu se depărteze pentru nici o iluzie şi nici o făgăduială. Iosif Nădejde a fost ziaristul integral, consacrat

exlusiv meseriei lui, onest înţeleasă şi servită cu credinţă. De aceea, el nici n-a făcut avere, ca unii din confraţii lui, nici n-a figurat în parlament, n-a fost nici ministru şi nici secretar general, rezervat de toate tentaţiile ce i se oferă unui redactor de mare cotidian. Singura fantezie, pe care şi-a permis-o spiritul lui documentar, a fost participarea la viaţa teatrală, cu cronici dramatice conştiincioase şi supuse stilului deductiv. Egal depărtat de toate rîvnele politice organizate, el şi-a putut exprima întodeauna părerea cea mai clară şi gîndul cel mai liber cu putinţă.

Convingerile lui Iosif Nădejde au fost şi au rămas socialiste.

1930

PARAȘUTISTUL BRĂTESCU

Acum, după ce a murit exact așa cum prevăzusem în secret, pot să mă spovăduiesc, asigurat că nu mai citește. Eroul povestirii a existat pînacum cîteva zile și de cîteva zile nu mai există deloc, adică nici atît cît continuă să fie în forma lui, un om care și-a dat sufletul cu ritualul obișnuit. El a decedat în felul lui, ca pasările lovite de moarte prin văzduh, căci a fost pasăre în ziua morții, și el. S-a urcat vulturește la două mii de metri în sus, și a căzut; adică nu a căzut cum se cade, din întîmplare, ci din ispravă. A voit să cadă: și-a dat o dată drumul din avionul ce-l ridicase pînă la ceruri, și pînă jos nu s-a mai ales din el nimic. Omul moare îndeobște întins, ceasul din urmă acordîndu-i răgazul să-și *pună mîinile* pe piept, cu încredere în undele nevăzute, care-l fură, plutindu-l pe spate, către cine știe ce stele depărtate.

Eroul a murit răsucit, măcelărit și frămîntat în sine și dimpreună cu țărîna, cu care s-a făcut gogoloi. Și a fost un erou adevărat, nu numai un erou de literatură, cu toate că multă literatură de basm cutreierase sufletul lui. Tocmai apăruse într-un ziar de specialitate, tipărit pe hîrtie albastră, ca azurul «alticolul» pe care-l dorea de două luni întregi și pe care l-am tot amînat, intuitiv turburat. El a căzut din avion într-o sîmbătă, mi se pare, și ziarul ieșise cu două zile înainte. Poate că dacă s-ar mai fi putut descoperi un alt material decît sînge, oase

şi pămînt, acest material intercalat în movila rămăşiţelor lui ar fi fost numărul din ziarul albastru care l-a bucurat.

Bietul paraşutist n-avu vreme nici să-mi mulţumească, şi el nu-mi va mai telefona niciodată de cîte opt ori pe zi, ca să mă întrebe dacă (articolul) « e gata ».

Mi s-a năzărit, în secunda morţii, că eram niţel vinovat de moartea aviatorului Brătescu, după cum, tot din aiureala neştiutului, am întîrziat două luni să-i fac un « medalion ». Niţel vinovat şi cu ceva mai mult decît niţel, a fost vinovat şi colegul, Piccard, de năzdrăvănia lui. Ridicarea în aşa-numita stratosferă, ca din explozia unei artilerii de giganţi, subit pînă la şaisprezece kilometri de haos, a fizicianului helvetic, i-a sugerat un neastîmpăr de om ars la tălpi de mediocra prezenţă a terestrului subt pingele şi o pasiune feroce de a-şi frînge gîtul cu orice preţ.

Trebuie să mărturisesc vina mea pe îndelete, ca să dureze tortura spovedaniei pînă ce sentimentul că am expiat crima de care mă acuz, va binevoi să mă viziteze.

Citisem la microfonul postului de radiodifuziune din Bucureşti o jelanie deasupra mormîntului depărtat al aviatorului Beller, căzut la Benares. Un aviator anonim, pe care nu-l felicit pentru absenţa iscăliturii din scrisoarea lui, m-a înjurat: între pasările de lumină sînt şi pasări de întuneric. Aviatorul m-a făcut atent că nu trebuia să mîngîi umbra de pe mormîntul tînărului zburător căzut, ci eram dator să o bat cu biciul. Argumentul lui de pizmătăreţ era curios: anonimul, îndrăgostit mai puţin de spaţiu şi mai mult de contabilitate, ţinea de rău pe prinţul Bibescu, pe căpitanul Burduloiu şi pe tovarăşul lor — şi implicit mă trăgea la răspunderi financiare pe mine, că raidul a costat o grămadă

de milioane. Un mîrîit printre silabe, aproape nerostit, voia să spuie mai mult, şi nu găsise nici în anonimat destulă îndrăzneală expresivă...

Ofiţerii, fără anonimat, din Clubul aeronautic, fuseseră de altă părere; căci emoţionaţi de imortalele aeriene, pe care un grămătic necalificat şi un pedestraş insignifiant, le-a risipit, desfoliate, în vîntul nopţii, din Ţara Meşterului Manole către Indii, au cerut cititorului foile citite şi le-au publicat în revista lor albastră, asociată la omagiile cuvenite unui vîslaş al aerului, cu lopata frîntă.

La cîteva zile de la apariţia manuscrisului, un domn mi s-a prezintat, necunoscut, inginer şi aviator, specializat paraşutist. Fizionomia vioaie a străinului avea o mimică însufleţită, de mare dansator pe sîrmă. O mai văzusem, figura lui, de mai multe ori, pe alte capete, vopsită, cu tichie şi cu gulere suprapuse şi frizate, debitînd o anecdotă comică, descălţîndu-se de un ciorap cu carîmbul de cincizeci de coţi şi strîmbîndu-se de rîs cînd cineva îl pocnea cu palma. Această facultate a străinului de a-mi provoca aduceri aminte de lucruri simpatice, care nu erau ale lui, mă atrăgea. Ce minunat clovn, îmi permiteam să reflectez, urmărindu-i jocul ochilor şi mobilitatea feţei, agită personajul bizarului aviator. Şi-i puneam tot soiul de întrebări şi el îmi da tot soiul de răspunsuri, de soiuri deosebite. Şi inteligenţa lui avea un tic particular şi o derivaţie fugară de la precizie, la o aproximaţie de diametral opus.

— Dacă dumneata scrii un articol despre mine, sînt lansat. Îmi trebuie numai un articol de dumneata, ca să fiu un om fericit. Ministerul de război a cumpărat două paraşute « Irvyng » pentru mine. M-am angajat să fac o sută de sărituri din cer pe pămînt în opt zile. Prea mult! Le voi executa pe toate în cinci zile.

— Va să zică te arunci şi te întorci, iar te arunci şi iar te întorci. Am un băiat care face tot aşa: urcă scara de-a fuga şi se lasă alunecînd călare pe rampă. Abia ajunge jos, îşi încheie un nasture care s-ar fi descheiat, şi se urcă iar.

— Exact, răspunde Brătescu. Vin jos şi plec în sus: de o sută de ori în opt zile.

— Mie mi-e frică de prima săritură, vorbeam eu, ca un pîrlit de pămîntean. Nici nu mă gîndesc la a doua. A suta îmi încreţeşte pielea.

— Aşa cred toţi cei care n-au zburat! răspundea rîzînd paraşutistul, ca proprietarul legitim al unui suprasimţ, ignorat în vehicularea indivizilor pe stradă. Eu o să sai de o sută de ori, de la două mii de metri: nu te speria. Şi dacă scrii dumneata un articol despre mine, cîştig un avion. Dumneata nu ştii ce este să ai un avion al dumitale...

— Dacă mă refer la o veche preocupare personală, părăsită, înţeleg. Zece ani am umblat să am în colivie un cuc, prin toate bălţile şi pădurile, şi cu cît mă apropiam mai mult, cu atît auzeam «cu-cu!» mai departe.

— Mi-ai dat o idee, zise paraşutistul. Cînd iau în primire avionul meu, îl botez *Cucu*. Scrie articolul!

— O să caut să-l scriu...

Şi nu l-am scris două zile, două, trei, patru săptămîni. Telefonul mă întreba cu o exasperantă regularitate:

— L-ai scris?

— Tot nu l-am scris, răspundeam.

Aveam o nedumerire. Trebuia să-l întîlnesc pe căpitanul aviator, în numele căruia venise la mine, şi să-l întreb dacă, într-adevăr, inginerul era a iator şi aviatorul inginer, şi dacă erau amîndoi, de acord, paraşutişti. Mă impresionase din punctul de vedere al simpatiei şi un dinte strîmb din gura paraşutis-

tului, alături de un dinte pe jumătate rupt, unele cuvinte șuierîndu-i în strungăreață. «Articolul» atîrna de răspunsul căpitanului.

— Domnul care a venit la mine, i-am spus, e foarte simpatic, dar nu mă asigură că e într-adevăr un aviator. Mi-e teamă să n-am de-a face cu vreun Napoleon Bonaparte sau Nabucodonosor prin epidemie.

Răspunsul căpitanului m-a edificat:

— E un aviator autentic, domnule, și binecunoscut de noi. Și dacă n-ar fi țicnit, n-ar putea face ceea ce face.

— Va să zică, «face». Perfect. Mă oprea un sentiment obscur să «scriu». Mîine primiți manuscrisul. Binevoiți, vă rog, să faceți să mi se trimită corectura.

Mă mai împiedicase și altceva, un indefinit de ultima oră, un mister. Poate că aveam senzația că voi încuraja un om să moară cu cîteva zile mai devreme decît îi era scris, fără articol. Dar mă îndemnam: «Dacă a zis căpitanul că într-altfel n-ar face ceea ce face, însemnează că acest om poate să facă și asta, și să sară-n gol de o sută de ori pe rînd...»

Iată cum a murit parașutistul Brătescu. Și dacă în sicriul lui se va fi găsind un strop de cerneală din călimara asta, este de a mea datorință să-i fac o floare cu aceeași cerneală și deasupra gropii, pe cruce...

Și iată, m-am temut să laud volumul nou apărut, al unui foarte tînăr poet de talent, care aducîndu-mi-l, mi-a cerut și el un articol, și a insistat. În zodiile vișinelor roșii, să călcăm cu băgare de seamă printre pomi...

1931

GEORGE METAXA D'ORO

A închis ochii de curînd George Metaxa D'Oro. S-ar părea că e vorba de un personaj de roman, situat pe una din coastele mărilor calde și nu de un fost confrate din București. Numele lui, jumătate grec și jumătate latin, tipărit pînă la război în ziarele lui Alexandru Marghiloman, e săpat de cîteva zile pe o piatră din Galați.

O scrisoare dactilografiată, semnată de o mînă feminină, ne-aduse această știre, nepublicată de nici un ziar. Moartea lui Metaxa n-a fost tot atît de rapidă pe cît de discretă. Bietul bolnav s-a chinuit de cîteva luni, după ce fusese torturat o viață de un rău, atribuit în lumea veche satanizării și vindecat în *Noul Testament* prin alungarea diavolului din trup.

L-am văzut în orele lui de acces pascalian scuturat de cutremure uriașe, meritate de Atlas și de divinitățile stîncoase scandinave. Un demon, într-adevăr, părea că se joacă de-a ghiuleaua cu capul lui inteligent, trîntit de toți pereții, cu o cruzime și o impudoare, neașteptată nici de la principiile toxice și satirice ale naturii. Răul lui era abstract, rămas abstract și subiectiv pentru terapeutica întreagă, afară de aceea recomandată de Sfintele Scripturi și aplicată la maslu — și debuta cu o mare hilaritate sau printr-o tristețe profundă, reproducînd în criză contrastul violent al firii lui îndoite, din luciditate. Rareori un cubaj de cinism atît de vast s-a înto-

vărăşit în sensibilitatea unui bărbat cu o delicateţe mai candidă, şi lubricitatea brutală şi excesivă alterna la el cu castităţi şi nedeslușiri virginale, de o dulceaţă suavă. Viaţa lui a oscilat în fiece zi între un priapism fanatic şi o înduioşare de copil fragil.

În închisoare, frămîntată de sălbatica dorinţă, nara lui se ridica flămîndă spre sudul penitenciarului, de unde ajungeau pînă la mirosul lui de fiară fin, acreala de sudoare de vită a hoaţelor şi asasinelor, muieri diforme, alcoolice şi cretine. Şi cînd îşi aducea aminte de mama lui, o respectabilă şi aristocratică mare cucoană din Covurlui, lacrimi tăcute îi înecau mustaţa. Se simţea vinovat, nu pentru că dezertase, locotenent, întîrziindu-şi întoarcerea pe front, de unde venea cu însărcinările generalului Lambru în Bucureşti, şi surprins de ocupant, ci pentru că dezertase pentru o femeie. Era cazul tuturor soldaţilor, care nu şi-au putut dezlipi buzele de pe gura setoasă tragic a ibovnicei, la timp; cazul pasiunii, mai puternică decît sentimentul datoriei, sau însuşi cazul unei datorii individuale în conflict cu datoria colectivă.

Un colonel de rezervă, ale căruia puteri civile sporiseră în momentul războiului pînă la mit şi dictatură, devenise idolul administrativ al tuturor partidelor politice, care şi-l anexau pentru toate guvernările cu putinţă. Cîteva automobile exprese fuseseră trimise după el, în Bucureşti, cu îngrijorarea că preţiosul auxiliar al statului să nu cadă în mîinile ocupantului, care se apropia. Ultima limuzină se oprea dinaintea domiciliului, ca să se folosească de ea marele funcţionar şi să fugă pe la Şosea, tocmai cînd inamicul înainta pe la Mitropolie. Colonelul de rezervă a rămas, şi limuzina trebui să plece goală. La proces, acuzarea căzu cu-atît mai grea, cu cît dezertorul refuzase cu reiterare să-şi părăsească gospodăria. Înţelegerea cu inamicul,

trădarea calculată, dezerțiunea, informarea inamicului încă de pe cînd marele funcționar se găsea ca o unealtă mascată la post, pierderea primei părți a războiului atribuită atitudinii lui, nimic nu a lipsit ca să facă odios și abject pe fostul dictator al știrilor românești. El a suportat toate învinuirile cu duritate, s-a apărat pe cît a putut, a suferit sentința de moarte, comutată în muncă silnică pe viață, a răbdat degradarea, insultele unanime ale presei și huiduirile mulțimii, pe cînd era transportat din locul supliciului în temniță. Seninătatea acestui om deconcerta. El mai lua o țuică mică la fiece masă și mai fuma cîte o singură țigare, pentru digestie, după friptură și fructe — și se mai interesa de valută...

El ascunsese la proces un singur lucru, care constituia toată vinovăția lui, un amănunt, un amănunt sentimental, mai rușinos în propria lui opinie și decît dezertarea și decît trădarea caracterizată — și trăia în temniță în puterea acestui amănunt. Nu se putuse despărți de soție, pe care o iubea furtunos și tenace și care cînta la pian romanțe scrise și compuse, cu un talent știut numai în căsnicie, de muzicantă și poetă. El n-a putut să spuie adevărul în proces, nu pentru că nu l-ar fi crezut nimeni, dar pentru că prejudecata cu care se jucase o viață-ntreagă, prejudecata morală, era mai puternică decît simpla sinceritate. Și decît să se știe că și-a iubit nevasta, i-a plăcut mai mult să fie, într-un ceas de mari încadrări morale, ticălos și vînzător de țară, un mare scelerat. Iată de ce scriitorul german Remarque e odios pentru imperialiștii din neamul lui; el a dezvoltat această teză a despersonalizării umane prin imitație și contagiune.

Confruntat cu epoca lui, omul poate rămîne numai un om de treabă, un client pentru băcan și pentru medic, un platnic al fiscului și un debitor niciodată

protestat. El e destinat să cumpere, să deburseze, să facă economii şi să voteze, fără să supere pe nimeni. Îndată ce pe pielea lui apare a treia mustaţă, veleitatea, omul incomodează: datoria, ca să trăieşti liniştit, nu trebuie să scoată coarne şi să bată-n drepturi — ci servită de un zîmbet şi de o efasare, să procure epocii şi un agrement. Omul de treabă e omul corvezilor consimţite.

O justiţie a compensaţiilor lichidează veleitatea: sau trei flaşnetari te ucid lîngă flaşnetă, dacă îţi cîntă flaşneta mai just — sau morala socială elimină în persoana ta un concurent. Omenirea nu-i atît de simplistă pe cît o consacră codurile, care tratează în texte comentate, un om-cauciuc şi un om-carton — şi dedesubtul dreptăţii mocneşte adeseori resentimentul.

Dar oricum, Metaxa D'Oro a murit, şi odată cu el a murit un om complicat şi un camarad bun. Şi nimeni nu l-a pomenit.

1931

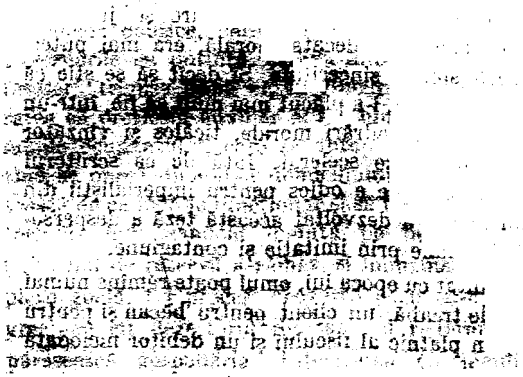

C. ARGETOIANU

Momentul elogiului unui om de stat atacat de pretutindeni prezintă folosul moral, din punct de vedere practic, că este cel mai rău ales. De obicei idolii sînt învăluiţi în tămîie şi împresuraţi cu cădelniţi îngenuncheate, atunci cînd carul, care-i transportă, a sfărîmat toate oasele şi cînd preoţii scăpaţi cu viaţă i-au consacrat. Domnul Argetoianu se găseşte în momentul crizei lui Gulliver. Armaţi cu lăncile acului cu gămălie şi rostogolind butoaiele mosorelelor de aţă, piticii se grăbesc să-l răstignească de pămînt şi să-l împăinjeneze. Înainte de a *fi scăpat pe liliput*, el trebuie înfăşurat şi rostogolit în mare. Căci dacă apucă să facă minunea, îl stăpîneşte douăzeci de ani. Puţini oameni politici dintr-o ţară, în care injuria face parte din starea culturală, au dezlănţuit necazul şi iritaţia provocate de stilul personal, încă neasimilat, al omului din fotografia cu ţigarea. Această ţigare implică zîmbetul satirei, şi adversarul i-ar zmulge-o bucuros din gură şi, ostentativ, i-ar călca-o în picioare, ca să-i suprime scînteia şi fumul. Să teme să nu dea dedesubtul ei de hohotul de rîs al tragediei. Domnul Argetoianu nu se ştie să fi avut un stagiu, o ascensiune de concesii, o ucenicie de subaltern. Dintr-o dată, el a zugrăvit mare, ca Delacroix, şi numele lui, de cînd s-a ivit în lumea politică, a fost întodeauna *lîngă*, *alături* şi niciodată *dedesubt*. În imputarea ce i se face, că şi-a mutat de cîteva ori propor

ţiile ca să se confrunte la faţa locului cu cenaclele politice aproximative şi să guste, pentru hrana scepticismului, din vidul distribuit, istoriceşte şi ierarhic, în conclavurile păzite la uşile încuiate de statui, transpare amintirea vexată a vecinătăţii dominate.

Viaţa publică a vistiernicului a fost întodeauna absorbantă. Personalitatea lui constituie o ambianţă care dizolvă şi digeră metalele bune, necum aliajele false şi imitate, dar dacă efigiile de tablă galvanizate cu aur se simt ştirbite pe conture şi ridiculizate că-şi dau tinicheaua pe faţă, în interiorul unei coroane de laur, poate că vina esenţială nu e a titlului de concentrare al corozivului jerpelitor. Evenimentele, fenomenele şi orientările epocii au, în opinia care circulă, un singur regizor. El face guvernele şi le desface, sau le schiţează şi le şterge, el mînă Parlamentul, el porneşte hipodromul politic şi tot el îi pune piedică şi-l dă peste cap. Concurenţii şi antagoniştii consimt să se declare paiaţe şi păpuşi, animate de sforile lui de mătase. Nici Richelieu, nici Bismarck n-au făcut atît gol şi atît neant conştient şi mărturisit, în epoca lor.

Domnul Argetoianu poate că nu apreciază cu plăcere spectacolul ce i se oferă. În şase luni, fără cheltuială de atitudini, fără oboseli, fără public, fără presă, ţara politică a devenit în întregime anticamera domniei sale. Cei enervaţi de aşteptare au umplut scuipătoarea de mucuri şi de speranţe şi aşteaptă să puie Boierul mîna pe clanţă, ca să sară şi să facă un compliment colectiv pe stomac, în momentul cînd clanţa de dincoace o să basculeze. Boierul mai avea încă o ieşire şi, pe din dos, a plecat în Europa. Realitatea a izbutit să facă singură selecţiunea penibilă şi interesantă, deosebind de o parte o mediocritate viermuitoare, şi solidară, uniformă, şi în faţa ei un om cu ţigarea pe

buză. Omul cu ţigarea e omul care trebuieşte. Concepţia unicităţii e plugărească, oricît s-ar ofensa blajina sensibilitate democratică. Deghizată într-un timp sau într-o doctrină, unicitatea duce pretutindeni popoarele tîrîş, înjugate la pămînt sau înhămate la piramide, sau plecate pe vioară. E regretabil că actualmente acest lucru se cheamă numai dictatură. Înainte de vocablul postbelic a fost individualitatea, şi comandamentele ei au făcut lege. Căci singure de cîte ori s-au prezintat mulţii şi mai mulţii în fruntea popoarelor, răbojul înregistrează o burghezie nulă şi o platitudine fioroasă.

Cine a trăit mai mult, îşi dă seama că oamenii de dinaintea războiului reprezintă întregii şi astăzi, în imperiul personalităţii scăzute la fracţii. Domnul Argetoianu e un om al elitei de atunci, de dincolo de sînge. Are cărţi şi le citeşte. Are idei şi le cugetă şi le exprimă viu. Şi are brazde pe care munceşte cu vitele lui. În toate limbile vatra e ţara, cu văpaia ei şi cu cenuşa ei, chiar într-o vreme cînd oamenii politici trăiesc la hotel şi restaurant şi dorm în vagoane şi cluburi, cu fustele şi şorţul chelneriţei în braţe. Cinicul din fabula proştilor simpatizează cu inima şi cu intelectul, rafinează emoţia, cunoaşte preţul lacrimii şi al unui suspin. Profesiunea politică a minciunii îl scîrbeşte, şi cuvîntul dat e cuvînt ţinut.

Cîţi n-au agonisit din politică avere? Comparativul aristocratic al domnului Argetoianu, care şi-a împuţinat bunurile pentru un ideal politic, este de faţă. Acest om catifelat şi dur are un ideal, ideal, desigur, de primejdii pentru clicile asociate. Un ideal în desfăşurare, de-aci nainte iute, direct şi incandescent.

Şi toată lumea se supune aceleaşi sugestii, că din drumul lui nu-l mai poate nimic abate. Şi că cine va pune mîna pe rana de foc ca să i-o aţiţe, se va carboniza...

14 februarie 1932

ţiile ca să se confrunte la faţa locului cu cenaclele politice aproximative şi să guste, pentru hrana scepticismului, din vidul distribuit, istoriceşte şi ierarhic, în conclavurile păzite la uşile încuiate de statui, transpare amintirea vexată a vecinătăţii dominate.

Viaţa publică a vistiernicului a fost întodeauna absorbantă. Personalitatea lui constituie o ambianţă care dizolvă şi digeră metalele bune, necum aliajele false şi imitate, dar dacă efigiile de tablă galvanizate cu aur se simt ştirbite pe conture şi ridiculizate că-şi dau tinicheaua pe faţă, în interiorul unei coroane de laur, poate că vina esenţială nu e a titlului de concentrare al corozivului jerpelitor. Evenimentele, fenomenele şi orientările epocii au, în opinia care circulă, un singur regizor. El face guvernele şi le desface, sau le schiţează şi le şterge, el mînă Parlamentul, el porneşte hipodromul politic şi tot el îi pune piedică şi-l dă peste cap. Concurenţii şi antagoniştii consimt să se declare paiaţe şi păpuşi, animate de sforile lui de mătase. Nici Richelieu, nici Bismarck n-au făcut atît gol şi atît neant conştient şi mărturisit, în epoca lor.

Domnul Argetoianu poate că nu apreciază cu plăcere spectacolul ce i se oferă. În şase luni, fără cheltuială de atitudini, fără oboseli, fără public, fără presă, ţara politică a devenit în întregime anticamera domniei sale. Cei enervaţi de aşteptare au umplut scuipătoarea de mucuri şi de speranţe şi aşteaptă să puie Boierul mîna pe clanţă, ca să sară şi să facă un compliment colectiv pe stomac, în momentul cînd clanţa de dincoace o să basculeze. Boierul mai avea încă o ieşire şi, pe din dos, a plecat în Europa. Realitatea a izbutit să facă singură selecţiunea penibilă şi interesantă, deosebind de o parte o mediocritate viermuitoare, şi solidară, uniformă, şi în faţa ei un om cu ţigarea pe

buză. Omul cu ţigarea e omul care trebuieşte. Concepţia unicităţii e plugărească, oricît s-ar ofensa blajina sensibilitate democratică. Deghizată într-un timp sau într-o doctrină, unicitatea duce pretutindeni popoarele tîrîş, înjugate la pămînt sau înhămate la piramide, sau plecate pe vioară. E regretabil că actualmente acest lucru se cheamă numai dictatură. Înainte de vocablul postbelic a fost individualitatea, şi comandamentele ei au făcut lege. Căci singure de cîte ori s-au prezintat mulţii şi mai mulţii în fruntea popoarelor, răbojul înregistrează o burghezie nulă şi o platitudine fioroasă.

Cine a trăit mai mult, îşi dă seama că oamenii de dinaintea războiului reprezintă întregii şi astăzi, în imperiul personalităţii scăzute la fracţii. Domnul Argetoianu e un om al elitei de atunci, de dincolo de sînge. Are cărţi şi le citeşte. Are idei şi le cugetă şi le exprimă viu. Şi are brazde pe care munceşte cu vitele lui. În toate limbile vatra e ţara, cu văpaia ei şi cu cenuşa ei, chiar într-o vreme cînd oamenii politici trăiesc la hotel şi restaurant şi dorm în vagoane şi cluburi, cu fustele şi şorţul chelneriţei în braţe. Cinicul din fabula proştilor simpatizează cu inima şi cu intelectul, rafinează emoţia, cunoaşte preţul lacrimii şi al unui suspin. Profesiunea politică a minciunii îl scîrbeşte, şi cuvîntul dat e cuvînt ţinut.

Cîţi n-au agonisit din politică avere? Comparativul aristocratic al domnului Argetoianu, care şi-a împuţinat bunurile pentru un ideal politic, este de faţă. Acest om catifelat şi dur are un ideal, ideal, desigur, de primejdii pentru clicile asociate. Un ideal în desfăşurare, de-aci nainte iute, direct şi incandescent.

Şi toată lumea se supune aceleaşi sugestii, că din drumul lui nu-l mai poate nimic abate. Şi că cine va pune mîna pe rana de foc ca să i-o aţiţe, se va carboniza...

14 februarie 1932

ISTRATE MICESCU

Dacă după treizeci de ani de rafinare a materiilor subtile, de filtrare a celor vaporoase, de laminare a transparenţelor, şi de lectură din *Vechiul Testament*, şi din acea literatură şi meditaţie care au dus pe Goethe la optzeci şi cinci de ani la *Faust*, l-ai văzut o dată, ai înţeles.

Lipsea din toate o dată plastică, pe care ai găsit-o.

Impresia pe care ţi-o face, într-adevăr, domnul Istrate Micescu, complexează o serie de cifre intelectuale, care capătă subit un sens, defineşte o seamă de poziţii morale şi justifică atitudinile consemnate în marile acte de sacrificiu, de abnegaţie şi de neant. Figura domniei sale poate servi de portret şi lui Veliar şi sfîntului Petru şi poate ocupa schematic întîia pagină din *Talmud*, ca şi coperta unei povestiri estetice a stării de spirit din epoca medievală.

Domnul Micescu nu e un om, nu e o individualitate, nu e un geniu, e o substanţă, o stare, o modalitate. Dacă-l cunoştea Remy de Gourmont ar fi scris despre domnia sa o carte de orientări noi în marile întunecimi ale clarităţii, tot atît de esenţială ca şi la *Physique de l'amour*. Şi dacă l-ar fi cunoscut în diversele momente ale duratei, la distanţe de cîteva sute de ani, apostolii, filozofii şi analiştii s-ar fi descurajat. Îţi închipui o convorbire pe Sinai a lui Moisi şi o discuţie a lui Iisus în Grădina Măslinilor, cu domnul Micescu...

Amîndoi au avut norocul să nu dea de el printre ucenici. Cel dintîi s-ar fi întors în şes fără *Decalog*, şi cel de-al doilea, renunţînd la învierea lui Lazăr şi la vindecarea bolnavilor de nebunie şi de lepră, se făcea secretar şi-i ţinea condica proceselor la zi.

În schimb, omul-in-folio, omul-incurabil, omul-pergament care adaogă la fiinţa lui de mare cărturar diavolesc o ascendenţă aristocratică certă, din zborul lui imens a naufragiat pe uscat, printre proşti. Ceva din ridicula şi vexatoria situaţie se găseşte în poema lui Baudelaire *L'Albatros*.

Ieşind uneori din hermetica dumisale izolare; părăsindu-şi distanţa, lepădîndu-şi zibelina glacială, în care se ascunde cu cărţile şi cu aprigile sale tensiuni adevărate, domnul Micescu s-a lăsat ţinut de o mînă de cîte un Virgiliu cu pălărie de paie sau cu nume desprins din *Monitorul Oficial*. În mijlocul Infernului politic i se revela stupiditatea mentorului, apărută la o răspîntie de poteci. De multe ori, văzută din ceafă, mediocritatea poate să înşele printr-o graţie de contur, care dispare cînd se dezvăluie profilul. Şi divorţul se poate petrece chiar în noaptea de nuntă, dacă o bridă de catifea înnodată artistic a putut ascunde, pînă în camera nupţială, vata unui scrofulirupt.

Instinctul şi experienţa uzîndu-i sensibilitatea, i-a dat o infirmitate: domnul Micescu nu poate iubi pe oameni. Poţi iubi ceea ce dispreţuieşti? Contestînd pe cei dimprejur, el tăgăduie tot ce hazardul a putut să arunce deasupra lui. În împrejurările reputate cele mai serioase şi înmănuncheat întîmplător cu personaje grave şi cu prestigii necontrolate, domnul Micescu a surîs pentru că nu a luat în serios nici evenimentele jucate cu sfoară, nici trufiile în relief pe mucava. O afinitate, desigur, îl face să se găsească însă lîngă un prieten, întodeauna: o consonanţă a spiritului şi o adiacenţă.

Domnul Istrate Micescu e unul din marii advocați ai baroului. Pledoariile sale sînt niște opere de gîndire pe care maestrul le construiește, jucîndu-se cu simplicitatea și frumusețea naturii, cînd această vrăjitoare scoate trandafiri de aur și-i lasă să se scuture, indiferentă la glorie și vanitate. El trece de la monumental la sublim și de la culme la culme, ca un copil de la cerc la locomotivă și de la basm la păpuși. Ședințele la care « vorbește Micescu » sînt niște festivități pentru advocați, pentru magistrați și pentru estet — și cînd « vorbește Micescu » îți dai socoteală că literatura și cea mai bună nu mai însemnează nimic.

Puterea lui întreagă, ca și făptura lui, vine din abstract. Trupul lui cu carne puțină, redusă la ghimpe, e un pretext ca să slujească exclusiv la transportarea printre orizonturi a unei străluciri copleșitoare: o văpaie în vîrful unui fir de sîrmă. O lumină albă, o flacără rece. Advocatul nu încălzește niciodată: luminează. Prinsă în raza lui ascuțită, lucrurile se organizează, devin limpezi și se amplifică: o lentilă cît un disc de lună trece pe deasupra amănuntelor și le pronunță expresiv. Domnul Micescu nu emoționează, convinge; convingere de cerebralitate.

În talazul ineluctabil al logicei, care tîrăște stăpînitor, sarcasmul și epigrama formează licăririle de beteală ale undei. Anecdotica domnului Micescu e un album curent în care răsfoiește toată lumea și din care se împrumută cine vrea, ca dintr-un exemplar de lux. O anecdotă dintr-o mie, care precizează calitatea humorului:

Se judecă la Casație un recurs în contencios, relativ la situația de profesor la Facultatea de drept a domnului Istrate Micescu, care-și pleda propriul proces. Un articol 81 al Legii universitare scutește pe candidații mediocri și bine protejați de

un examen la care ar cădea, acordîndu-le pomana unei catedre, pe temeiul așa-ziselor scrieri de drept: o broșură de cinci pagini și un extras cît o listă de bucate.

Domnul Rosenthal, advocat advers, a căutat să-l «înțepe»:

— Recunosc, domnule Micescu, zise domnul Rosenthal, că ești un om foarte inteligent și foarte cult, dar ești cu totul dezorganizat. Domnul G. G. Mironescu n-are nici însușirile, nici cultura dumitale, dar a izbutit de minune în politică. A fost ministru înaintea dumitale.

Domnul Micescu se întoarse atunci către președintele Curții:

— Domnule președinte, răspunse domnul Micescu, tot pe articolul 81 a izbutit și în politică, domnul Mironescu...

Faptul adevărat este că toată lumea îl admiră pe domnul Micescu, dar nimeni nu-l alege. Floarea e frumoasă, dar are spini prea mulți.

Este nevoie de un șef de guvern, și cult, și spiritual și artist, care examinînd blazonul băncii ministeriale, să puie între numeroasele lui pietre false un diamant.

1932

GRIGORE IUNIAN

În exercitarea vieții politice cu portofoliul, cu mandatul în Parlament, cu aplauzele la tribună sau numai cu instrumentul de reproducere al condeiului gazetăresc, se ivește necontenit momentul care cere un crîmpei de curaj. Fără să implice o atitudine călăreață de vitejie mare, toată viața, și cea politică și colectiv socială, și cea individuală, se reduce a o infinitate de secunde, ce trebuiesc dezlegate; probleme mici, derizorii. Ca să concediezi un alegător inoportun sau să te scapi de o vizită nepotrivită; ca să răspunzi, ca să scrii, ca să vorbești, este nevoie să spui ce gîndești sau să traduci rapid și clar capacitatea secundei.

Acest curaj molecular ne lipsește, mai ales dacă ținem socoteală, în legăturile cu oamenii, că ne mai întîlnim cu ei, și — cine știe, Doamne ferește! — în împrejurări care ne-ar putea pune în situația, nu să mai dăm ci să primim. E comod și momentan indiferent să punem în molecula curajului o moleculă de minciună. Minciuna măruntă se repetă, se îndesește și devine un combustibil moral. Dar minciunile mici sînt firimiturile minciunii mari, și minciuna mare e coaja rumenă a unui coltuc fără miez.

Poate omul politic, plecat de-acasă cu o pîine plină la subsuoară, să dea vrăbiilor ce-l ciripesc firimituri de gol? Poate individul, care din cărțile și din experiența lui personală a intrat în viață cu

o credinţă întreagă, să se debiteze în dumicaţi mincinoşi? Foarte puţini oameni politici, oratori şi ziarişti au pornit cu această zestre şi, de la om la om, de la grup la grup, de la categorie la categorie şi de la unic la numeros şi la total, se stabileşte un stil şi o morală a minciunii, atît de mult, încît politica se confundă, şi în opinia reprezintanţilor ei consacraţi, cu cea mai abilă destoinicie a impreciziunii şi tangentei. Cine nu poate refuza să dea un pol, pe care tot nu-l dă, are facultatea de a se angaja în făgăduieli pînă la dezastru.

Iată cum s-a întîmplat că într-o lume politică nouă, cum e lumea românească, s-a falsificat sensul social şi biologic al vieţii, în foarte puţine generaţii de oameni politici, conduşi de mincinoşi romantici şi de entuziaşti în vid. «Criza», s-a spus cu adevărat, nu e atît a mămăligii cît a sufletului celor ce-o mănîncă goală, cu unt, sau o doresc.

Personalitatea domnului Iunian, reţine de multă vreme atenţia observatorului, care-şi mută ochii din stele la oameni şi de la pămînt la cer, tocmai prin însuşirile nepolitice, după ambianţă. Probabil, vrem să spunem sigur, domnul Iunian are altceva în intelectul şi în însufleţirile sale reci, decît absenţa unei credinţe întregi, de vreme ce activitatea şi disciplina domniei sale nu se încovoaie todeauna după iuţeala şi în săgeata vîntului curgător. Ba, fostul ministru de Justiţie trebuie să fie puternic organizat în credinţele sale, dacă de cîte ori se rosteşte intervenţia domniei sale constituie un act politic însemnat şi ideile domniei sale nişte evenimente.

De curînd, la Tîrgul Jiului, adică la o bună bucată de ţară şi de vreme de capitală, domnul Iunian a stat de vorbă cu prietenii domnieisale politici, veniţi de pe brazdele încă înzăpezite în ziua aceea şi de la plugurile acoperite cu o rugină de cîteva luni.

Ce le-a spus, ce nu le-a spus, vorbirea domnului Iunian a provocat vîlva de todeauna și a dat de gîndit și camarazilor din partid, neconsultați înaintea discursului și adversarilor politici, puși dinaintea unor judecăți pe cît de cuviincioase, pe atît de dure. Domnul Iunian e aspru fără vocabular și concludent fără retorică.

E calitatea elocinței sale, de-a pune numai linia esențială, din cîte curbe îi solicită un contur, și numai pe aceea, care, gravată pe metal, convine acidului, purtat pe placă, subt ochelari, cu o încetineală geometrică exactă. Cuvîntul are un accent interior, obținut din adîncime, și ideea, cu o rădăcină todeauna proprie, se înfățișează ca o plantă întreagă, cu tulpina, cu frunzele, cu ghimpii și cu florile ei. Cuvîntul domnului Iunian nu aleargă, stă. Nu-și ia sclipirile din spațiile bătute de arome depărtate și treptat luminate și convergent: el are tot ce-i trebuie într-însul și dedesubtul silabei, și lumină, și parfum și sănătate.

În atac, în polemică, domnul Iunian este, din aceste pricini, a neprevăzutului adîncimii și a comunicării directe cu pămîntul, primejdios pentru un adversar ce-i stă dinainte și care nu-l poate ghici în lupta de satiră și de șovăiri, cum să-l apuce și să-l clatine. Strîns în sine, îl urmărești la tribună, sobru, despodobit de avîntul și filfîirea brațelor și de surîsurile oratorului, pășind în frază cu o talpă bine legată și bătută cu fier. În creștet ajunge și șoimul și trece, și ajunge și starețul și zidește.

Aderînd la doctrina unui partid politic, din necesitate de număr și de tactică și pentru păstrarea spiritului social de disciplină, domnul Iunian a fost întodeauna un adept care nu-și înăbușe judecățile de dragul doctrinei și al unui bigotism, și care nu crede că puterea și autoritatea unui organism politic viu se știrbesc prin circulația aerului și a luminii. Dimpotrivă. Ba strămutarea noilor altoaie pe vigoa-

rea partidului politic în care este înscrisă puterea de energie şi de toleranţă a domnului Iunian, este o caracteristică, adeseori orbeşte zeflemisită, a lui, a partidului. Alături de coreligionarii domniei sale politici, în ce priveşte rîndurile, dar la o distanţă propice ca să nu-i miroasă pe toţi prea de aproape în ceea ce priveşte mentalul, domnul Iunian îşi păstrează acea libertate de perspectivă, extrem de utilă circulaţiei, pe cale de anchiloză, din grupările constituite, şi care însemnează noblețea francă a unei atitudini de conducător adevărat.

10 aprilie 1922

VICTOR FILOTTI

Am cunoscut într-o închisoare, un om care căzuse din traiectoria nepermis de vastă a unei cariere politice fără precedent. Mi-am interzis întîi să-l apropii, din pricină că-l insultasem la moartea pictorului Luchian. Artistul fusese arestat în timpul paraliziei lui de nouă ani, de către un judecător de instrucţie ignorant, incitat de o plîngere nesocotită a omului din închisoare. El întinsese mîna către văpaia eternă, şi văpaia l-a ars. Îmi părea poate şi rău — revolta nu fusese vulgară şi fusese dreaptă — dar ar fi trebuit să mă şi explic. Explicaţia unui act de mînie mistică nu este cu putinţă.

Odată, m-am aflat alături de omul pe care îl evitam. M-am întîlnit ochi în ochi cu privirea lui cenuşie, lîngă un cadavru. Din camera în care zăcuse arestat era scos, ca să fie dus la un spital, în ultima lui zi de viaţă, unul din cei mai frumoşi tineri de vîrsta lui, fiul unui advocat ilustru şi avut, el însuşi doctor în drept, muzicant şi parcă şi fost magistrat. Elegantul flăcău masiv şi suplu, şi delicat în statuia lui de Antinous, ca o amforă transparentă, murea de păduchele epocii, purtător de tifos între fronturi şi populaţiile civile. Personagiul cu ochii cenuşii avea o lacrimă în căutătura lui accentuată albastru. Mîna lui aruncă înapoi pe patul cu patine de cauciuc, un colţ de pătură atîrnat. Era un ger oţelit. Uşa cupeului Salvării se închise, trăsura porni. Ne găsirăm mai mulţi faţă-către faţă, dinaintea unei

imagini mentale, ca niște copii care se uită unii la alții prin subțirimea unui geam, turtindu-și nasurile pe sticlă.

De la un grad al inteligenței înainte dispar toate acele bagaje sufletești care dau vieții aspectul unui abator cu peron de forfotire, pentru porniri, pentru plecări din nou, despărțiri și întoarceri inutile, rancune, invidii, uri și țineri de minte rele. Omul e tolerant și primește ideea revenirilor și a renovărilor. În el trăiește un norod întreg, și același om poate să fie și propriul lui și opus. Pînă și logica, din care severitățile cerebrale construiesc intelectului o coloană spinală de stabilitate, dispare. Totul se încheie și se descheie, după portret, ca un cadru demontabil cu laturile intercalate.

— Nu veniți pînă la mine? mi-ați face plăcere, zise Personagiul.

— Ba bucuros.

Și trecurăm cu toții pragul omului enigmatic, a cărui închisoare preventivă era fără termen și a cărui ființă sechestrată, cu motiv sau dintr-un pretext, răsturna toate uzanțele penale. Personagiul era acuzat și acuzația lui nu se putea dovedi. Dosarele pricinii lui voluminoase, trecuseră de treizeci, de un text egal cu *Marea Enciclopedie*, instrucția le multiplica la nesfîrșit și acuzatul rămînea nejudecat. Aproape de patru ani acest nou « Masque de Fer » a fost ținut închis cu lacăte și zăvoare. Întîi trecuse timpul, apoi trebuia justificat timpul trecut. Finalmente, la o bruscă lichidare de regim politic, a fost judecat, justiția documentată cu o bibliotecă de dosare cu neputință de parcurs și confuză, s-a mirat, a pus dosarele într-o căruță și i-a dat Personagiului drumul.

Din celula lui cu cărți și hîrțoage, acest om s-a războit, ca un mare jurist ce era, cu advocații și procurorii, cu termenele, cu apelurile, recursurile,

Curţile; de-a dreptul dacă lupta devenea francă şi pieziş, întortocheat şi subtil dacă era cu piedică şi tertipuri. Abstras în cauza lui, cauza lui domina toate cauzele, fie că era convins de nevinovăţia lui, fie că-şi sugerase o cugetare constantă încleştată sau că juca un personagiu care n-ar fi fost personagiul lui: ceea ce dintr-un punct de vedere este egal. Numai un om sigur de sine sau un prestidigitator de proporţii, poate să nu obosească, atunci cînd nu oboseşte orişicum, în demonstrarea lapidară, continuă şi repetată în mii de forme noi, a poziţiei lui.

Plecam din camera lui de temniţă şi de studiu, uneori cu impresia că ne-am petrecut patru ore întregi şi agreabil controversate, cu un actor genial şi alteori cutremuraţi că asistăm la suferinţele unui apostol; atît se pătrund şi oscilează de monstruos noţiunile extreme, cînd este vorba de a introduce în viaţa unuia judecata şi critica noastră.

Personagiul va cîştiga războiul în orice caz, ne spuneam, din pricina grandiosului potenţial sufletesc.

Într-adevăr, optimismul emanat din persoana lui era liniştit şi egal în permanenţă. Şi, Personagiul fiind de o politeţe excesivă şi posedînd toate puterile morale şi arabescurile de ton ale unui gentleman integral, izbutea prin catifelarea impresiilor să-şi deghizeze şi suferinţele, care i-au fost dure şi mizeria, proporţională cu treapta socială, care l-a lovit sălbatic. Însă puţine sînt inteligenţele, care, ca a lui, se puteau furişa în măduvele cifrelor intuitive, ca fosforul în spice. Aş fi crezut că acest om se iubeşte mult, ca să poată pleda pentru sine cu pasiunea lui exclusivă. Nu! Niciodată nu s-a putut surprinde la el o supravalutare, o vulgaritate, o absenţă de stil, sentimentele minore, vanităţile şi muşiţa lor. Şi nici o pauză, niciodată, nici un inter-

val în linia calmă și elastică a comerțului dintre buna lui creștere de blazon și Vatican și firea fantască și nesupravegheată a invitaților lui, sau brutali sau susceptibili.

Mi-a plăcut românească și boierească lui generozitate, în gîndire, în polemică și la... masă. Tacîmul și paharul lui au trecut de sute de ori prin degetele cîteodată anemiate, ale nefericiților lui tovarăși de așteptare, izolați într-o celulă sau într-o sală colectivă. Tutunul lui s-a fumat, polul lui a circulat, cărțile lui au fost citite. Și printre dosare, legi, proceduri și pledoarii, acest rafinat a găsit starea de spirit și secretul de a transpune cartea cu stihuri a poetului Eminescu în versul limbii franceze.

Personagiul era indicat de multiplele lui valori reunite, să domine și să stăpînească epoca, ruptă din război. Evenimentele care l-au pizmuit ca pe un învingător i-au strecurat subt călcîi coaja de portocală pe care a lunecat într-o zi de triumfuri, orientat către un inevitabil portofoliu de ministru. Într-un guvern, fertilitatea intelectuală și mijloacele lui l-ar fi deosebit de tot ce fusese înaintea lui — și vremea ar fi avut în el, nu un ministru de iscălitură, dar un criteriu; nu un șef al unui departament, ci un creator de inițiative și de viață; ceea ce trebuie recunoscut, în teama de idei și de acțiune a guvernelor, care vin, oftează și trec, că lipsește pe fiece zi mai mult. Cel ce se înalță, zice însă *Scriptura*, se va smeri: Cu gîndul la înălțările împotriva mediocrității ambiante și a legilor ei...

Mi-a plăcut să-mi aduc aminte cu creionul de acest fermecător, slobod să-l flatez după cum l-am și vexat, la șoapta care se aude că transpunerea sensibilităților lui Eminescu, realizată de pana lui cu două vîrfuri, unul de legislator și altul de poet, în franțuzește, s-ar îndrepta către tipar. Ca băutu-

rile, care-şi iau tăriile şi aromele de la timpul rectificat şi ajutat, manuscrisul zace de mulţi ani, s-a macerat, s-a decantat. Dacă n-aş fi contribuit decît la demascarea unui artist care se ascunde şi la zdruncinarea liniştii lui burgheze, necum la apariţia, cu un ceas mai devreme a traducerii acestui necunoscut, aş fi destul de mulţumit, schiţînd un crochiu, al cărui început sentimental se găsea în tabletele mele.

Necunoscutul se numeşte Victor Filotti...

septembrie 1932

ALEXANDRU CONSTANTINESCU

În mijlocul stolurilor de rîndunele adunate de plecare, a fost scoborîtă, la Şosea, pînza de pe chipul, strămutat în carne şi oase statuare, al lui Alexandru Constantinescu. Duminică de octombrie şi octombrie de august, anotimpul s-a întors, şi în copaci se coc portocalele lunguieţe de hîrtie ale toamnei, ca în lumina de aur interioară, dintr-o noapte cu pom de Crăciun.

S-ar putea umple pagina unei tablete cu un acatist de sufletul unui ministru de Agricultură, Zootehnie şi Domenii?

Toţi dascălii pămîntului erau de faţă la dezvelirea statuii. Firul de iarbă, frunza pîlpîită în arşiţă, urechelniţa spicului de grîu, ciucalăul popuşoiului ca un cep, mărgelele aeriene ale ovăzului, bursucii de cartofi şi-au trimis deputaţii lor din minister. Iată codrii, buciumaţi de printre oi, herghelîile din pusta Dunării, cirezile cu braţele coarnelor deschise, turmele zulufate pe după urechi, ţapii stîncoşi cu ţăcălia neagră, vidrele timide, hultanii, şoimii şi ereţii. Însăşi găina şi oul ei — fenomenul — însăşi curca şi domniţa cu lapte, vaca, au participat prin învăţaţii lor la sărbătorirea tristă a unei amintiri.

Alexandru Constantinescu a fost un mare ministru şi un administrator cu autoritatea vioaie, dar a fost mai ales, cu corpolenţa lui bahică şi cu figura lui de Lucifer, îmblînzit de căutătura dulce a lui

Confucius, divinitatea umană și caprină satirică a cerealelor și șesurilor grase românești. Pan, cum îl înfățișează urcioarele cu brîuri tumultuoase ale vechimii, înfricoșînd agreabil libelule feminine, scăldate în unda selenară a unui lac dintr-un luminiș de cipri, semăna documentar cu acest vlădică al brazdelor, al fîntînilor și al apelor mari, humos, îmbelșugat și darnic. Pe bună dreptate, omului care gusta savoarea, mîzga și crustanța vieții cu o dragoste pasională antică, i-a plăcut să-și aleagă din departamentele statului stăreția naturii.

Lui Constantinescu i-au fost gustoase, și plătica, și femeia, și paharul, în care se topeau, frămîntate între buze și limbă, rubinele și corindoanele de nuanță ale unui vin sărutat în cristal...

Cînd numeroșii lui valeți, costumați în livrele de oameni politici, îi prezintau dis-de-dimineață omagiile unei cariere și genuflexiile de principiu, prințul le primea în pat surîzînd, cu sarcasmul binevoitor, de circumstanță. Acest suveran care știa să dea și cu cravașa și cu punga era cu umilință și cu o vasalitate totală și adulat și iubit, cum poate nimeni n-a mai fost. Între deputații lui, escortă civilă permanentă, el distribuise toate funcțiunile culinare, permițînd reprezintanților națiunii o singură colegialitate, la maioneză și frigărui. Un deputat avea specialitatea omletei, un senator se pricepea la tirbușon, un secretar general frigea grătarul cu aptitudini. În trenul ministerial fiecare se găsea calificat la locul lui. Lingușul îl făcea milostiv și-l irita insistența proastă. A dat cui i-a cerut, de două ori mai bine și a știut să dea și celor ce nu puteau să cerșească.

Desigur că austeritatea unui Vintilă Brătianu nu făcea incompatibilă vecinătatea omului generos cu omul avariției, dar între aceste două personalități, una de perpetuă uitare și alta de agresivă

ținere de minte, erau deosebirile care au marcat constant în omenire două mentalități. Cei mai numeroși oameni politici sînt incapabili să mulțumească: prieteni și adversari se împiedică de ostentativele lor declarații de cinste și muncă. Constantinescu cunoștea acest lucru delicat și greu, datoria de-a face binele de-a dreptul, de a-l repeta fără oboseală și pricepea privilegiul, pe care îl învățase natura lui de la natura guvernată. Pentru că a dat mult și tuturora, stăpînească lui indiferență la opinie, bîrfă și pizmă, a slujit de cal de bătaie ipocriziilor ascetice și onestităților cu firmă — și cine a căpătat mai mult de la el a fost partidul politic servit de inteligența și de rapiditatea fulgerătoare a soluțiilor lui, todeauna exacte, în dibăcie, în elasticitate și prestigiu. Partidul liberal s-a răzimat înainte de lichidarea recentă pe patru minți, din care cea mai puternică a fost a lui Constantinescu, înțelept ca șarpele și de nevinovăția columbei adaptat punctual cu împrejurarea.

Călătorind prin ținutul Făgărașului, afla odată că a doua zi va fi scos la licitație castelul Sîmbetei de Sus, un așezămînt brîncovenesc, și că vînzarea trebuia să cadă în folosul unor străini, indicați de circumstanță. În stupefacția oamenilor politici care-i puneau masa în tren, cum se obișnuiește într-o gospodărie cu feciori, ministrul se hotărî să liciteze castelul. O bancă locală, unde nu-l cunoștea nimeni, îi puse la îndemînă cîteva sute de mii de lei.

— Ce faceți cu el, excelență? l-au întrebat sufragii.

— Îl dau artiștilor.

Artiștii erau singurul obiect de care nu se vorbise la masă. Constantinescu era la Domenii și la Ministerul artelor funcționa un titular orientat în

trebile lui tot atît de puțin ca și valeții de bucătărie din tren.

În casa lui de o simplicitate provincială, din București, cu un mobilier de conac boieresc de pe timpuri, conu Alecu, cum i s-a zis, nu rămînea străin de viața intelectuală de dincolo de politică. Avea o apreciere și o noțiune despre literatură, de pildă, în care oamenii politici dau tot atît de mult cu osul capului cît și cu al copitei. Jocul cuvintelor și păinjenișul ideilor îl interesau ca și o masă bună, cu care îndeobște se întocmesc, ca și o femeie frumoasă, ca și un pitoresc de natură. Dedesubtul Predealului casa lui de lemn se vede în valea pădurоasă a Timișului și azi, cînd proprietarul ei, risipit în natura pe care a iubit-o cu cinci simțuri sincere și întregi, a fost adunat cu sitele printre fluturi, greieri și cărăbuși și frămîntat într-o imagine pe un soclu.

E un om din care au rămas numai fapte, și nici o vorbă, fapte publice și particulare, primele organizate de creierul matematicește clar și precis, celelalte pornite cu inima și încheiate cu emoția. De puțini oameni se poate spune că sînt buni, într-un înțeles de milă imensă, de iertare sceptică și de trecere cu vederea părintească. O icoană catolică înfățișează simbolica bunătate a lui Iisus în specia unei inimi dogoritoare de raze, dedesubtul căreia purcede în azur un miel cu o cruce pe umăr, ținută de o lăbuță întoarsă. E inima lui Alecu Constantinescu, pentru care ar trebui să existe neapărat un colț meritat de Paradis surîzător...

9 octombrie 1932

SPIRU HARET

Parastasul, oficiat de preoţi fără arhiereu într-o biserică din Bucureşti, a putut folosi, ajutat de presă, ca să aducă aminte oamenilor uituci, de un ateu. Matematicianul Haret n-a întîlnit niciodată, ca şi Claude Bernard, în operaţiunile cifrate, pe Dumnezeu, sau dacă, poate sensibilitatea lui s-a putut îndoi de certitudinile inteligenţei, cetăţeanul din strada Verde n-a primit niciodată preot în casă. Ministru al Cultelor, în funcţiune, el a deschis, prin îndatorirea treptei, şedinţele sinodului, dispreţuind la maximum pe mitropoliţi, episcopi şi arhimandriţi — afară de unul, Iosif Gheorghian, care s-a impus prin delicateţe şi prin sufleteasca lui feciorie. Bătrînul preot defunct, Lăcureanu, de la biserica din faţa Academiei, parohia mahalalei, a încercat ani de-a rîndul, în fiecare lună, să intre cu botezul de zîntîi în casa lui Haret, şi nu a fost niciodată acceptat. Pe lîngă ideile personale, Haret avea sentimentul ipocriziei şi nocivităţii clerului, pe care ministerul lui era însărcinat să-l administreze, de voie, de nevoie, odată cu învăţămîntul, în vreme ce Mitiţă Sturdza, şeful lui la guvern, se împărtăşea în toate posturile la mitropolie, venind de acasă în capul gol şi citind pe drum, prin piaţa de carne şi peşte, molitvele cuminicăturii.

La douăzeci de ani de la moarte, Spiru Haret putea să fie pomenit într-o biserică pe pomelnic, dar locul încadrării lui în tradiţia bună românească

nu e bisericesc, ci laic, o laicitate de genul Combes, Clemenceau și Briand care au mutat școala din catedrală în stradă. Spiru Haret nu trebuie căutat și lăsat printre morți și chemat din morți, de unde singur pomelnicul scoate pe nefericiții lipsiți de merite sociale. El a rămas prea viu în spiritul distrat al României noi, ieșită din răscoalele din 1907, de unde se trag împroprietărirea țărănimii și votul universal. El e cu atît mai viu cu cît o politică de sistematică neaducere aminte s-a instalat la căpătîiul acestui om, care a fost un bărbat, cu o linie de profil fină, melancolică, dar cu o trăsătură de caracter profundă, dură și precisă. Locul pomenirii acestui Condorcet e pămîntul, porumbiștea, izlazul, răscrucea mare a lumii slobode și stăpînitoare a destinului liberat.

Cîțiva profesori au lăudat în biserică valoarea administrativă școlărească a fostului mare ministru, ferindu-se, din abilitate politică față de momîile sentimentale și de fosilismul încă actual, încremenit în carnea epocii noastre ca un ghimpe de piatră și de rugină, să spuie o vorbă despre adevăratul rol, de-acum istoric, al lui Spiru Haret în lumea românilor. Cînd se va scrie istoria, pe care nu poate și nu știe să o scrie domnul N. Iorga, istoria dreaptă și adevărată, în istoria din ultimii cincizeci de ani, cititorul nu se va mira puțin că personalitatea unui om, întîiul în vremea lui, a putut fi înăbușită cu un coșciug și trezită numai cu un parastas de belferi șireți și timorați.

1932

CONSTANTIN STERE

În timpul unei stagiuni de conferințe la postul de radio din București, am făcut o experiență: publicului îi place să anunți un subiect și să-i vorbești de altul. Ori de cîte ori s-au abătut de la chestiune — fie că subiectul trebuia ocolit, fie că vorbitorul se afla dedesubtul nivelului ales — conferențiarii erau viu felicitați... Este o analogie cu ceea ce se întîmplă în viața internațională: oamenii vor să se bată — și se întîlnesc la conferințele de pace. Vor să li se micșoreze sărăcia, și măsurile specialiștilor le-o îndoiesc. Ajunge o dorință de ieftinire, că se produce un congres și vine o scumpete. Și, ca la conferințele de la microfon, autorii sînt viu felicitați... Ei au izbutit să obție un lucru, diametral opus obiectivului urmărit.

Dacă te ții în marginile unui subiect ales, publicul pretinde că ești ordonat și banal, lucrurile petrecîndu-se ca în *Cartea de citire*. Publicul e obosit de concordanțe și caută discordanța. Ne-ar plăcea, de pildă, să punem un deget pe orgă și în loc de sunetul caracteristic al clapei să auzim absurdul hohot de rîs al claviaturii: variațiune și surpriză. Începem să vrem todeauna altceva și să ne găsim întodeauna într-altă parte.

Publicul cultivat, care a parcurs noțiunile și cunoaște materialele și arhitectura lor, nu le mai suportă clădite și le preferă răsturnate... Iată ce nu a putut înțelege critica artistică și socială

fixă, trezită dinaintea unor fenomene de indisciplină și dezordine aparentă, inexplicabile în cîmpul didactic și supărătoare, pentru că sfărîmă cristalele unor frumuseți abia dogmatizate.

Războiul a perfecționat în sensul lor sentimentele de discordanță, ivite în cei patruzeci de ani, de pace. N-am putea numi decadență epoca anterioară anului 1914, căci laboratoriile, uzinele și națiunile au muncit, ordonate înlănțuirilor sociale; dar o uzură a țițînilor intelectuale a putut să fie verificată în tezele politice, în natura teoriilor emise și în toată activitatea, mai ales artistică, unde omul fiind mai liber și mai puțin legiferat prin categorică și unanimă consimțire, s-a putut manifesta în toată puterea oboselii lui... Războiul a înflăcărat energiile morale, obosindu-le în patru ani de spaimă și îndîrjire, pe altă dimensiune; pe dimensiunea speranței. La vechea «neurastenie», de acum treizeci de ani, a colaborat deziluzia stăruitoare, din laptele căreia amar, s-au hrănit popoarele timp de o mie cinci sute de zile și o mie cinci sute de nopți...

Sincronismul și concordanțele s-au stricat atît de mult, încît oamenii nu mai pot intercala minutarele sufletești în axul din care au căzut, falsificate zilnic mai tare, din pricină că medicii sociali aparțin unei terapii anacronice și unui codex desuet. Sinceritatea lor nu mai folosește, buna lor credință e de prisos: ideea nu mai este idee, sentimentul nu mai e sentiment; s-au devaluat. Pe dedesubtul cuvintelor s-au rotit înțelesurile, cu o diferență de nouăzeci de grade, învîrtite solidar, ca pe un macaz: în lumina albă a intrat o lumină roșie, în bătaia căreia nu se mai pot clar descifra corespondențele dintre noțiuni...

Poate că așa va fi fost în toate ceasurile de apoi ale vechilor civilizații. Cu o variantă: că elitele

vechi erau restrînse, că participau la evenimente numai cîţiva oameni, popoarele rămînînd intacte, pe linia lentei şi patriarhalei fericite dezvoltări prin individualităţi; pe cînd azi, mijloacele de contact necunoscute în tot trecutul, fac din popoarele globului o colonie, vecine în fiece secundă unele cu altele. Durerile fulgeră instantaneu în cinci tărîmuri odată, şi ideile, nesupuse unei singure pante şi albii, curg în desfrîu şi risipă. Risipa temperamentului actual.

Publicul preferă modelului caricatura, ca şi artiştii, nişte caricaturişti verbali, intelectuali şi grafici ai vieţii. Linia strîmbă pare mai inspirată decît geometrica ei.

Dacă nu am pomenit încă numele domnului Stere în text, nu înseamnă că nu am vorbit pîn-acum de domniasa. Domnul Stere nu este numai domnul Stere; este şi sterismul, adică tragedia intelectului, izolat în propriul lui orizont. Oamenii din jurul domnului Stere s-au modificat, înţelesurile au descrescut, concordanţa s-a rupt. Domnul Stere, fondatorul, cu domnul profesor Cantacuzino, al revistei *Viaţa românească*, face parte din şcoala matematică a cugetării, pentru care un lucru comportă un singur înţeles şi numai unul: o şcoală care a orientat cultura şi viaţa timp de cîteva sute de ani, pînă la război. Individualitate masivă şi dură, făcută pentru autoritate şi pentru o expresie dictatorială a existenţei, domnul Stere s-a retras din circulaţia forfotită, împrejmuindu-se dincolo de bine şi de rău.

A indica o individualitate este a o descoperi în contrasensul cursului normal, monoton şi tipic. A vorbi despre domnul Stere, un învăţat, un politic şi un literat, este lucru delicat de greu; cu atît mai delicat cu cît nu-i putem zice: *Stere*, ca unui absent de marmură sau de bronz, ci *domnul Stere*,

personaj prezent, care poate că ne aude, de undeva, ne urmărește și ne analizează, și care peste cîteva minute va vorbi dinaintea domniilor voastre.N-aș vrea să zic că am fi prezintat mai bine pe Stere decît pe domnul Stere, dar ne sfiim de ambele alternative, pentru că se impune caricaturistului, însărcinat să redea documentul, un pipăit mai subtil, mai adecuat cu filigranul și care să poată urmări cu degetul transparența, ca o sinuozitate în relief. Domnul Stere a ieșit din monotonie încă din prima domniei sale tinerețe, cînd făcea parte din monotonia rusă — și, strămutat în monotonia românească, nu putea vieții în pace nici cu ea, fiind esențialmente antimonoton, ca orice individualitate; antipolitic ca om politic, antisocial ca om social și antiliterar ca om de litere, aproape antiștiințific ca om de știință.

Dacă te uiți cu băgare de seamă în timpuri, cazul Stere e cazul tuturor individualităților, fie că au avut răgazul să aibă dreptate, fie că dreptatea lor așteptată încă nu s-a împlinit. S-ar putea împinge sensul ideii mai departe și s-ar putea defini proporțiile individualității în raport indirect cu popularitatea și cu termenul recunoașterii colective; ceea ce n-ar avea de fapt multă importanță, ființa individualității pure rămînînd singuratică în eternitate, ca piscurile, emancipate de tovărășia cu pămîntul.

Mi-aș permite să precizez că aproape nu cunosc de la om la om, de la mic la mare, pe domnul Constantin Stere. Mă gîndeam ca înainte de această așa-numită prezintare să bat cu cîrja drumețului în poarta de lemn a reședinței de la Bucov, unde mi s-a povestit că Taciturnul trăiește între plante japoneze și copaci siberieni, împresurat de grădini și livezi și, mai departe, de ceruri... Dar aș fi prezintat cu atît mai mult pe domnul Stere decît

pe Stere, copiat de-a dreptul, fotografic, şi la suflet şi fiziceşte, acest stăpînitor exercitînd, zice-se, o influenţă fascinantă şi despersonalizînd pe cei ce se apropie de el cu blîndeţea unei atracţii admirative; ca acele raze ultra sau infrascurte, descoperite de curînd în laboratorii, şi a cărora întîlnire cu materia organizată dezlînează coeziunea moleculară... Se potriveşte mai mult şi cu modesta fire a prezintatorului şi cu scrupulozitatea sarcinii, ca schiţa înfăţişată aci să fie mai puţin verosimilă decît caricaturală şi luată pe dinafară; şi se potrivea şi cu preferinţele unui public rafinat, pentru depărtare şi imprecis...

Imaginea mentală adevărată, aceea care se păstrează după compulsarea mărturiilor şi după o examinare de aproape e fugitivă — dintr-un om, ca şi dintr-un peizaj neputînd dura mai mult material esenţial decît în sunetul unei vocale. Fiinţa cu adevărat totală a unei individualităţi e schematică şi încape într-un semn dintre o literă şi o cifră... Auditorul şi cititorul au trebuinţă de un parfum, planta, rădăcina şi botanica aparţinînd ştiinţei descriptive.

Alţi contimporani sînt înzestraţi cu daruri tonice şi sedative. Viaţa lor surîzătoare şi abilă prezintă, ca mătasea imitată, toate culorile care se poartă, o subţirime gentilă şi elasticităţile de urzeală şi preţ cele mai variate, armonizate cu orice croială şi cu mai multe croieli în acelaşi costum. Ei nu supără şi nu strîng.

Domnul Stere are harul suferinţei: acolo unde apare, se deosibeşte şi turbură: în parlament, în Universitate, în presă, în literatură. Timbrul personalităţii domniei sale bate orele întregi, cu sunete grave, inatent la agrementul şi facilitatea secundei. Din orologiul unui turn nici tehnicitatea epocii nu poate să facă un ceasornic de buzunar,

o brățară la încheietura mîinii sau o jaretieră cu cadran.

Dintre toate căile parcurse zilnic, pînă la un număr de casă, în care omul fericit dispare, ca să petreacă sau să se odihnească, domnul Stere și-a ales drumul fără sfîrșit și fără pauză al înconjurului lumii, înfățișat întodeauna pe linia de margini, de unde vin constelațiile și vîntul...

Acest om, căruia nu-i lipsește nici una din avuțiile intelectuale și de prestigiu ale unei elite întregi, putea să fie idolatrizat, purtat pe pavază, pe umeri, învăluit cu steaguri, cu lauri și nimburi.

A refuzat!

1932

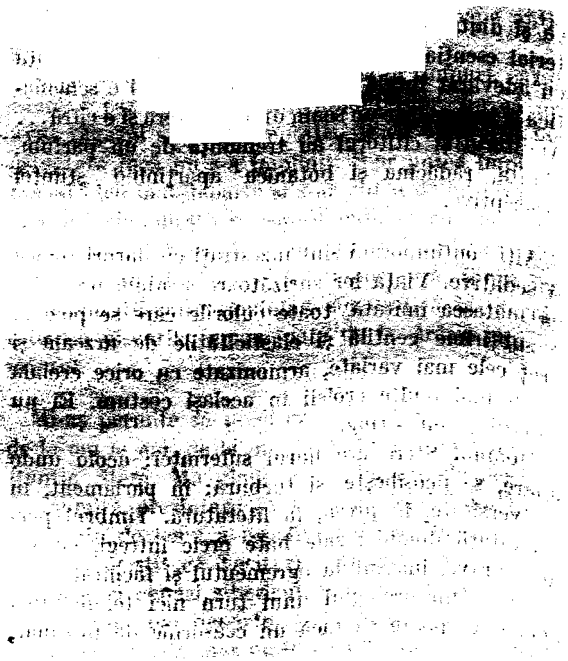

JEAN BART

Joi către seară, pe o terasă a unui edificiu din București venise vorba, de la dansul unei fetițe, de Jean Bart. Uitîndu-ne în ruinele grădinii, îngrijită călugărește odinioară, din spatele arhiepiscopatului catolic, împăienjenit în perspectiva terasei, doamna Isabela Sadoveanu ne spune că de două zile era bolnav. Suferea de... diabet.

— Păi acum diabetul e vindecabil, fără să fi fost niciodată prea mortal... Nu ia insulină?

— Nu se potrivește la orice formă de diabet, insulina.

Pesemne că pe cînd vorbeam, la cîteva zeci de coți deasupra țiglelor și acoperișurilor cu oameni, în casa lui dintr-un capăt al orașului, Jean Bart intra, fără să știm, în luntrea care pleacă din lume zilnic plină și se întoarce seara goală, cu vîslele obosite, atîrnate în apele plumburii...

Vineri, pe la prînz, ni s-a comunicat că «forma de diabet» l-a ucis într-o criză. Bietul Jean Bart! Acum cîteva zile ne-am întîlnit cu el pe stradă și ne-a făgăduit ultima lui carte cu autograf. N-am fi bănuit că i-o luăm înainte, scriind pentru el o pagină de carnet cu cotul pe un capac de coșciug...

Date biografice, date literare, judecăți critice, mai au ele un rost, dacă îl vor fi avînd vreodată, în ceasul morții unui om pe care l-ai cunoscut și care ți-a lăsat în palmă, alaltăieri, strîngerea unei mîini leale și cavalerești?

Puţini confraţi, au meritat şi vor merita mai ales de aici înainte omagiile unei aduceri aminte de discreţia, gingăşia şi rezerva evocată la necrologul lui Jean Bart, un literat fără orgolii şi fanfaronade, netulburat de otrava călimării, liniştit pe poteca lui personală, nepizmătăreţ, bun camarad cu toate vîrstele, primitor în biblioteca şi inteligenţa lui, documentată la sursele contradictorii ale unităţii artistice şi intelectuale.

Cu o asemenea fire de plugar în cîmpul spicului secerat, Jean Bart a fost un domn şi un boier al moşiei şi breslei, reprezentînd în fiinţa lui socială pe bărbatul ascendenţei rafinate, fără transpunerea mohorîtă şi altoirea, în personajul omului supus maimuţărelei spectaculoase, a unei febre imitată din Daphnis împletit cu Raskolnicov, jumătate Adonis şi jumătate fecioară de cinematograf. Marinarul care a scris în cabina lui de secund trecîndu-i continentele şi porturile pe dinaintea lucarnei, nişte note de călătorie rămase fără continuator, a văzut rasele şi civilizaţiile, secolele risipite unele peste coastele pustii şi altele în mările străbătute de vaporul lui, a păstrat în peizajul moral sfiiala mărturiilor nedezminţite şi un tangaj al cugetării întristate, moştenit de la valuri şi nisipuri. Informat ca foarte puţini literaţi, pe viu, Jean Bart n-a adus din Orient pisicile şi costumele musulmane ale lui Pierre Loti, nici haşişul, nici cocaina.

Ne amintim de un drum neuitat, făcut din întîmplare cu Jean Bart pe o distanţă de două sute de kilometri cu trenul. Conversaţia lui stăpînită şi numeroasă, ajutată de o bună-creştere şi de o ţinută de mare gentelman, era fermecătoare. Puternicul echilibru sufletesc, delicateţea atentă, frumuseţea cuvîntului şi aromele depărtate ale unui în-

telect care nu stătuse inactiv şi leneş, în timpul mersului secret prin catacombele cu grădini ale ideilor, colaborau la un stil de individualitate de felul prinţilor magnifici retraşi la căruntețe într-o mînăstire de trapişti...

Ne pare rău să întrerupem însufleţirea pe care ne-o stîrneşte fostul nostru vecin de canapea din compartiment, cu gîndul că el a murit.

1933

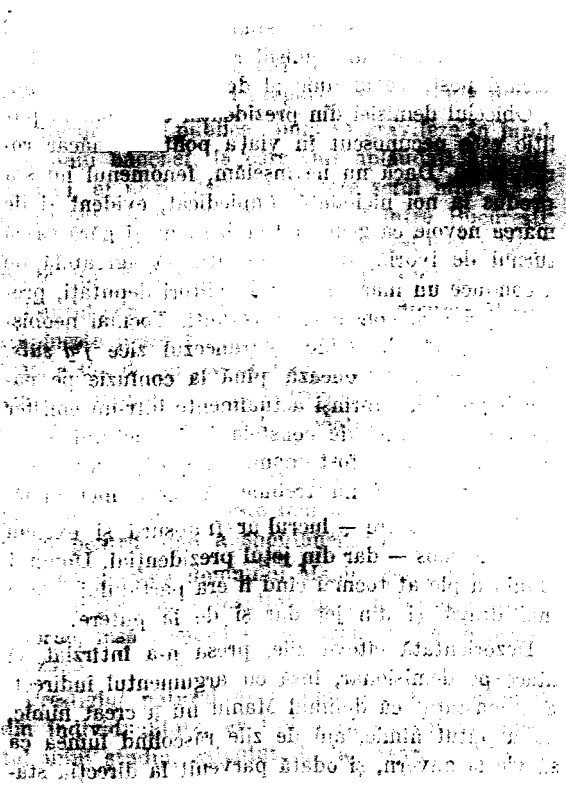

IULIU MANIU

Domnul Iuliu Maniu, prezidentul partidului naţional-ţărănesc, a redemisionat. Acest cuvînt nou poate fi întrebuinţat fără sfială academică în cazul pînă acum unic al demisiilor repetate din unul şi acelaşi post, cazul unic al domnului Iuliu Maniu.

Obiceiul demisiei din prezidenţia unui partid politic este necunoscut în viaţa politică, măcar românească. Dacă nu ne înşelăm, fenomenul nu s-a produs la noi niciodată, împiedicat, evident şi de marea nevoie ca generalul civil să nu-şi părăsească turnul de ivoriu, dar şi de situaţia agreabilă de a conduce un mare număr de viitori deputaţi, prefecţi, primari, consilieri şi votanţi. Tocmai neobişnuinţa părăsirii şefiilor — francezul zice *j'y suis, j'y reste* — impresionează pînă la confuzie pe oamenii politici, cuprinşi actualmente într-un emisfer de vreo douăzeci de constelaţii şi fracţiuni antagoniste. Acordul a fost unanim la opoziţie în această privinţă: un şef nu trebuie să plece nici mort.

Nu de la putere — lucrul ar fi absurd şi extrem de monstruos — dar din jeţul prezidenţial. Domnul Maniu a plecat tocmai cînd fi era partidului lumea mai dragă, şi din jeţ dar şi de la putere...

Dezorientată cîteva zile, presa n-a întîrziat să atace pe demisionar, însă cu argumentul indirect. S-a constatat că domnul Maniu nu a creat nimic, nu a putut nimic, ani de zile răscolind lumea ca să vie la guvern, şi odată parvenit la direcţia sta-

tului, sau tărăgănind soluțiile, sau întorcînd problemelor spatele și părăsind fotoliul. Totuși, întrebarea de dindărătul capului, de ce a demisionat domnul Maniu, a rămas în aer, congelată. Domnul Maniu se mișcă pe liniile mari ale misterului, ca oamenii de stat ai istoriei, schițînd în limbajul hieroglifelor atitudinile domniei sale, demisionînd și luînd trenul, ducîndu-se departe în Europa, întorcîndu-se din Europa și ducîndu-se apoi departe în țară, și iarăși mai departe pe continent. Sau intențiile domniei sale adevărate se manifestează ață de una și o singură persoană, și atunci, printr-o scrisoare confidențială, urmată de călătoria unei delegații, trimisă să-l cerceteze ca să explice sensul integral al unei prepoziții sau al unui dativ.

Interpretările publice rămîn să graviteze în jurul cîte unui banchet, la care sînt aplaudați anumiți oameni, al unei căsătorii la care șeful iubit nu a participat, și ondulează văzduhul între București și Cluj și Bădăcin sau Sovata. Nisa trei luni a făcut parte din cardinalele politicii românești.

Faptul concret și expresiv este că domnul Maniu stăpînește prezent și prin absență, și că de o distracție sau de un pas al domniei sale atîrnă ploaia, vîntul, furtuna, uscatul și frumosul fix. De la personalitatea regelui Carol I, viața noastră publică nu a mai cunoscut existența unei asemenea influențe inexplicabile, cu atît mai viguroasă cu cît pare mai evazivă și este mai hermetică în interzicerea pentru sine a spontaneității.

După demisia domnului Maniu, șeful partidului național-țărănesc e insultat cu cernelurile de toate culorile, însă urmărit cu o turburare ce se deghizează.

Prestigiul natural al domnului Maniu, emanat din individualitate, ar trebui să constituie obiectul unui studiu, așteptat de la tovarășii domniei

sale de luptă și de la intelectualii care l-au frecventat. Intimii domnului Maniu au condeiul atît de scurt, încît să nu poată povesti încă secretul cimentului care prinde și împietrește în stînga șefului, pe toți cîți se apropie de el, în poziția Magilor din Staul? Toate aspectele exterioare documentează facultatea de a organiza prin despersonificare, a bărbatului politic de la Bădăcin. Lipsește documentul aspectului interior, dacă totuși a putut cineva să aibă sagacitatea, finețea și independența intelectuală să-l surprindă.

Opinia publică, cititoare nedumerită, așteaptă o carte, destinată să fie vîndută în multe mii de exemplare: *Mr. Jules Manio en pantoufles*.

1933

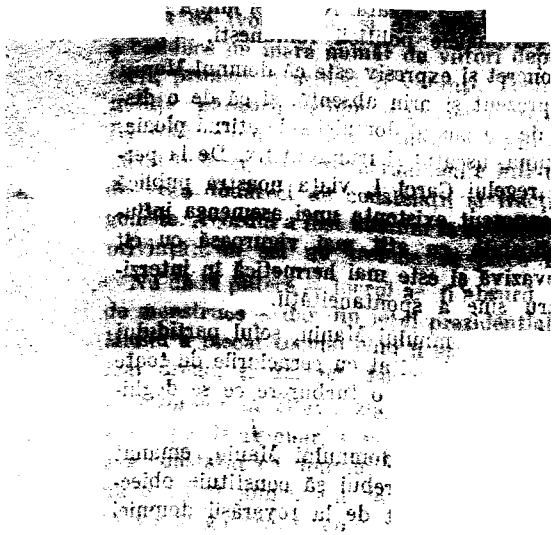

HENRY FORD

Cu toate că viaţa e un fapt şi material şi sufletesc, în care cele două fire ale existenţei se împletesc strîns, fără să fie niciodată şi de nimic despărţite, capacitatea deosebită a oamenilor cu aptitudinile derivate mai mult într-un singur sens, a dat naştere unui punct de considerare a vieţii dublu. O serie de activităţi e denumită practică şi altă serie, spirituală, şi ca şi cum activităţile dintr-o serie nu s-ar împărechea şi nici măcar n-ar alterna cu celelalte şi ar exista disparat, ele sînt intercalate fiecare într-un cîmp de cercetare independent.

Separaţia, în interiorul vieţii, a două feluri de acţiuni este arbitrară, şi rezultatul acestei erori, în care trebuie trasă la răspundere micşorimea noastră intelectuală, duce la o educaţie greşită continuu şi la individualizarea forţată şi a unui singur fragment dintr-un mecanism. Noi nu putem admite învîrtirea inversă a două roţi paralele, supuse unui singur efect, decît la mecanismele de fier, lipsite de prejudecăţi.

Partea sufletească la plante stă în floare, în culoarea şi în parfumul florilor, şi în puterile de germinaţie ale sămînţei. La *geranium*, de pildă, ca la toate celelalte flori, parfumul şi forma sînt identice în toate exemplarele, din ghivece şi din pămînt, şi sub toate latitudinile planetei. Cînd ai zis *muşcată*, apar desenul şi ţinuta plantei odată cu mirosul şi lumina ei. Numai după ce planta s-a copt,

la maturitate, chimia extrage dintr-însa uleiul parfumat într-un flacon deosebit; dar flaconul nu mai este plantă. E opera plantei.

Educația face greșeala să considere pe om, pe omul naturii și al civilizației, ca și cum ar fi suferit extracția la care este constrînsă planta, înainte de a-și fi dat randamentul particular, și-l pune întreg într-o categorie parțială. Educația începe printr-o prejudecată de educație, falsificarea omului vine încet și îl clasează fantezist.

Toată lumea cunoaște acel gen de om extrem de răspîndit din nefericire, care afirmă că nu poate împlini o treabă pentru că nu a deprins-o la școală. Puțin lipsește citeodată ca să afirme că nu face baie pentru că în școală a învățat matematicile și latinește. Sînt doamne care nu știu să facă o fiertură pentru că au învățat pianul, nu pot spăla o farfurie și nu pot să ducă un pachet pe falanga glasată a degetului de la mînușe. O amabilă doamnă, auditoare binevoitoare a insignifiantelor noastre disertații, ne-a trimis o scrisoare uimită, în urma unei vorbiri despre viața porumbeilor, a coșurilor și a rogojinilor, din București. Convinsă, pe temeiul educației separatiste, că un intelectual trebuie să-și limiteze intelectul la o listă de locuri comune profesionale și că ar exista un lexic mental precis pentru fiecare număr de cap și de pălărie, corespondenta noastră a rămas consternată că supărasem estetica, găsind că un coș cu ouă de găină este cel puțin tot atît de frumos ca o poemă de Baudelaire sau Goethe.

Cititorul, auditoriul, publicul și artistul se vor lepăda cu timpul de niște superstiții, care le constrîng inteligența la înghețarea într-o lingură cu apă — căci viața trebuie abordată în întregimea ei magnifică și infinit multiplă. Dealtfel, achizițiile

mentale din ultimii cincizeci de ani, mai accentuate în ultimii douăzeci, au pregătit un stil de intelect, care nu se mai înfioară de con undarea sensurilor și de îmbogățirea aglomerată cu noțiuni în vîrtej, a recepției. Omul complet reprezintă un punct de încrucișare universal.

Un asemenea om este Henry Ford, fost ucenic și prieten al lui Edison. Ford e fabricantul automobilelor care-i poartă numele și cu care ne întîlnim în toate zilele pe străzile orașelor și pe șoselele țărilor, pretutindeni în Europa, în Americi și de jur împrejurul pămîntului. Fără ideea lui Henry Ford, de acum treizeci de ani, că viitorul aparține tracțiunii mecanice și că vieții îi lipsește o unealtă de transport rapid — și fără realizările industriale ale lui Ford — vasta industrie automobilă, care a transformat viața continentală și națională și viața fiecăruia din noi, automobilismul s-ar afla azi în faza încercărilor timide.

Să ne înțelegem; să descifrăm pe tărîmul real rolul imens al lui Henry Ford în lume. Ford nu a inventat principiul, ci a făcut automobilul, și l-a făcut social. Inventatorul motorului cu explozie este tot un fost fabricant sărac, dar de jucării, un parizian, un mare intuitiv. Ca să-și facă jucăriilei mai atractive pentru copii, acest Fabre sau Faure — nu ne aducem bine aminte — a dat drmul pe trotuarele bulevardelor unei trăsurele mici de tinichea, care fugea singură, împinsă de pocnitura unei scîntei de spirt. Motorul pînă la această mare invenție era cu abur și nu se potrivea decît cu instalația unui mare cazan de țevi, la locomotive și locomobile. Invenția punerii în mișcare cu ajutorul aburului fusese grandioasă, și din punctul de vedere al civilizației era un mare salt înainte. Statele au folosit numaidecît trenul, care transporta pe uscat mărfurile transportate pe mări cu va-

porul. Dar trenului îi trebuieşte un drum deosebit de drumurile obişnuite, şi de-a lungul călătoriilor lui, izolat de celelalte drumuri şi şosele, trenul are nevoie de o foarte costisitoare reţea de şine, de cărbuni, înmagazinaţi la întîlnirea liniilor, şi el face o murdărie aproape egală cantitativ cu cărbunele, depozitat de-a lungul liniilor ferate.

Motorul cu explozie prezintă într-un volum extrem de mic o putere de tracţiune extraordinară, şi poate fi utilizat pe toate drumurile obişnuite, pe pămînt, pe semănături, în Sahara, fără să aibă nevoie neapărată nici de drum, necum de şine. Combustibilul motorului cu explozie e curat şi concentrat şi nu lasă băligar mineral. Fumul se duce-n vînt.

Jucăria parizianului a fost examinată de alt francez, inginerul Serpollet, autorul celui dintîi motor cu explozie utilizabil. De la acest tip de motor, perfecţionările neîncetate, de valoare tehnică egală cu invenţia, au dus motorul la ceea ce este el azi, o putere fără zgomot şi lină, viguroasă şi liniştită, aplicată, pe lîngă automobil, la toate trebuinţele industriale şi agricole, mari şi mici.

Henry Ford înţelegînd ce aşteaptă viaţa de la motor şi motorul de la viaţă, şi fiind sărac şi singurul de părerea lui, şi-a improvizat un atelier într-o magazie, şi-a turnat singur fonta, şi-a pilit singur vergelele, şuruburile, piuliţele, şi-a făcut roţile singur, şi cînd a pus în funcţiune întîia maşină, un velociped cu motor, mărturiseşte că i-a fost frică să se suie pe ea, şi că dacă nu găsea un om scrîntit, să se devoteze, caricatura genială rămînea neîncercată. Din toate organele ei, abia ieşite din sălbătecia primară a fierului, glorioasa maşină a lui Ford scotea un zgomot infernal, care cu orchestra fierăriei întregi provoca un sentiment de panică şi disperare.

Treptat, motorul a devenit acel celebru motor tip « T », care timp de douăzeci şi cinci de ani a

luat în stăpînire lumea. Ford a fabricat din acest tip, aproximativ douăzeci şi cinci de milioane de motoare. Acum cinci ani, Henry Ford şi-a transformat uzinele şi a creat noul său motor tip « A », actualmente, în circulaţie, la maşini extrem de luxoase. Cifra de producţie mijlocie a uzinelor Ford este cam de zece mii maşini pe zi. După ce toate organele, cîteva mii de bucăţi, au fost fabricate, ele intră în uzina de montaj şi iau loc pe o masă lungă infinită, o masă care trece pe dinaintea lucrătorilor fixaţi locului, ca un covor. Cînd capătul, ca să zicem aşa, din dreapta al mesei ajunge la extremitatea stîngă, automobilul e gata: i se pune benzină şi cu propriile lui mijloace automobilul intră în magazie, trecînd de-acolo pe vapoarele uzinei, care îl duc dincolo de nouă ţări şi nouă mări. La fiece minut iese, de pe fiecare masă de lucru mişcătoare, un automobil; adică atunci cînd primul lucrător pune primul şurub, ultimul lucrător, şofeurul, dă drumul benzinei în rezervor. Automobilul lui Ford se face aproape singur, ca gogoloiul de zăpadă, cînt porneşte întîia pietricică din vîrful muntelui devale şi, rostogolindu-se, ajunge jos în sat, mare cît o biserică.

Povestirea cum se fabrică o maşină « Ford » e mai frumoasă decît basmul arab al celor *O mie şi una de nopţi*, şi mai utilă adeseori decît un bacalaureat şi un doctorat. Dar povestirea sforţărilor prin care a putut ajunge, tehniceşte şi sufleteşte, Henry Ford, la perfecţiunile de utilaj şi de obiect din basmul fabricaţiei, este poate şi mai frumoasă. Aceste povestiri ne propunem să le scrim într-o zi, şi dacă din întîmplare vreun prieten al operei lui Ford ia cunoştinţă de intenţia noastră, care ne preocupă de vreo zece ani în numeroase articole de educaţie, îl rugăm să ceară marelui creator de viaţă, de muncă şi de pîine, din Statele Unite,

să ne trimită toate documentele care nu pot să fie găsite în librărie.

Henry Ford nu e un fabricant; fabricanții puri sînt foarte numeroși. Lumea le datorează foarte mult, dar cu Henry Ford e altă problemă. El nu fabrică pentru ca să se îmbogățească: avuția formidabilă pe care o are, este, în sensul preocupărilor omenești ale patronului, ceea ce este zgura sau cenușa inevitabilă a combustiunii cărbunilor în locomotive. Avuația îl îngreuiază și oarecum îl jignește. Viața lui Ford, care mănîncă puțin, ca o pasăre, e viața redusă la ultima simplicitate; o viață de Tolstoi, care, obosit de avere și glorie, și-a luat într-o bună zi traista-n băț, a pribeagului, și a pornit-o prin Rusia pe jos. Henry Ford a cîștigat la automobile fiindcă nu s-a putut nicidecum într-altfel: cîștigă și atunci dă, ca astăzi, automobilele gratis, gratis însemnînd că munca dumitale e dată în schimbul muncii altuia, fără beneficii.

Henry Ford a fabricat automobile, animat de idealuri. Într-alte timpuri, domnia sa ar fi fost un profet făcător de minuni, dar preferă să facă minuni incontestabile, nu o dată, nu de zece ori, ci zilnic, de treizeci de ani, cîte zece mii de minuni pe zi. Povestea principiilor lui Ford e și ea o poveste admirabilă a unui intelect integrat și complet, a unui om mai presus de timp și de vîrste. Vom scrie această poveste pentru copiii noștri, care fiecare în parte, din cuprinsul inteligentului popor românesc din orașe și sate, poate să facă, în proporții reduse dar echivalente la moral, ceea ce a făcut Henry Ford cu sufletul, cu mintea și cu mîinile lui.

Dacă reluîndu-se Viețile paralele ale lui Plutarh s-ar compara viața lui Ford cu toate viețile mari, s-ar vedea fără greutate că ea a fost mai utilă omenirii decît toate celelalte reunite, fără să excludem nici pe Napoleon nici pe Cezar.

O simplă socoteală ne va arăta că din aproximativ patruzeci de milioane de motoare puse în func-

țiune de Henry Ford, se hrănesc în toată lumea un minim de două sute de milioane de guri, cîte cinci guri de motor. Dar Henry Ford a provocat toate industriile să se nască și să se amplifice — cauciucul, sticla, lemnul, țesătoria, electricitatea, vopseaua, petrolul — și a dat putință unui comerț și unei munci de ingineri și de lucrători, redevențe exclusiv ale automobilului, să ia ființă. Făcînd motoare, Henry Ford a reabilitat drepturile la viață a patruzeci de milioane de oameni striviți de societate și care nu aveau o meserie calificată: e creatorul de instrument, de profesie și de existență, fără precedent.

Numai Dumnezeu, care i-a binecuvîntat mîna și mintea, a fost în stare să realizeze în istoria contemporană asemenea miracol...

1933

PROFETUL GANDHI

Apostolul Gandhi, redus la greutatea fizică a unui curcan şi hrănindu-se cu zece seminţe de grîu pe zi şi cu o tigvă de apă, se războieşte pentru a nu mai ştiu cîta oară cu Imperiul Britanic, renunţînd şi la hrana lui de scatiu. De cîte ori Anglia îl închide — şi îl închide de douăsprezece ori pe an — păianjenul cu ochelari al firului de tors indian refuză să mănînce boabele cu care pleacă de acasă într-un buzunar.

Dar ceea ce pare mai bizar în acest joc de-a postul schivnic este seriozitatea cu care cade în melancolie Stăpînitoarea mărilor, ori de cîte ori indianul îşi pune stomacul în cui. Poftește să nu mănînci, de pildă, la Jilava, că nu te mai invită nimeni la masă. Oamenii de stat englezi se emoţionează numaidecît, metropola se pune în contact telegrafic cu dominioanele, miniştrii şi guvernatorii schimbă idei şi consideră cazul cu o gravitate din ce în ce mai nouă, ca şi cum Gandhi n-ar mai fi postit la închisoare încă de treizeci şi şapte de ori.

Organismul fachirului fiind scăzut la dimensiunile unui crîmpei de sfoară, Britania se întreabă ce poate deveni el dacă proprietarul unui schelet învelit într-o manta de pînză albă va refuza într-adevăr să-l alimenteze — şi începe tratativele. Oferă Britania şi respinge Gandhi, tocmeala durează cîteva zile, cîteva săptămîni, şi un reprezentant al mărilor în flacon închis se prezintă la poarta în-

chisorii, salută respectuos, şi Gandhi se duce acasă, rîzînd, din dispoziţie sau din tic. Nu am văzut încă o fotografie în care proorocul să nu facă haz de ceea ce suferă şi vede.

De astă dată tratativele ajungînd la neant, Britania s-a hotărît să-l hrănească pe Gandhi cu sila, cu seringa. Se va vedea la experienţă dacă supus acestui regim ştiinţific, Gandhi nu se va îngrăşa sau dacă nu cumva fachirismul lui va comanda muşchilor şi orificiilor o rigiditate de marmoră, care să frîngă acul seringei şi să refuze hrana englezească.

1933

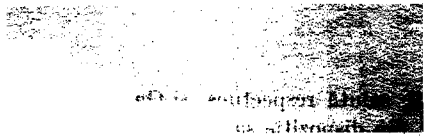

DOCTORUL PUȚUREANU

În medicină, mai mult chiar decît în politică, se petrece fenomenul de acaparare și monopol agresiv, foarte viu la surorile noastre, animalele cu patru picioare, coadă și păr. Pizma histrionului e floare la ureche, dar merge pînă la ură, teroare și exterminare, cînd meschinul sentiment încolțește într-o inimă de medic. Trece și dincolo de ea, urmărind pe concurent și-n cerurile senine ale unei vieți, pe care bolnavii o numesc viitoare. N-am fi, prin urmare, mirați dacă după moartea medicului din Rîmnicul Vîlcii vom auzi zgomotul tobelor de tinichea, care l-au scos din Facultate și l-au gonit dintre colegi.

Doctorul Puțureanu și-a permis să zgîndărească firea, să cerceteze întunericul interior al ființei, să scruteze, să încerce și să experimenteze, pe seama lui, fără avizul și încuviințarea Facultății, reprezentată și prin valori concrete, mai presus de îndoială, de-o atitudine socială fără fanfaronadă, dar și prin personagii nemotivat sacrosante, lipsite de acte științifice personale și cu atît mai crîncen și mai funest dictatoriale. Doctorul avea o jumătate de pas înainte asupra epocii lui, și a preferat stagnărilor remuneratoare o viață profesională, agitată de duhul interogativ, generator de rezultate. Ca olarul Bernard Palissy, care și-a pus pe foc toată averea ca să scoată din temperaturile cuptorului un zmalț, izbutit în cel din urmă moment,

cînd dacă ar mai fi greşit o dată îi mai rămîneau casele proprii şi ale familiei drept ultim combustibil pentru alimentarea jarului alb, doctorul Puţureanu s-a vîrît douăzeci de ani într-o firidă şi a căutat piatra filosofală a tuberculozei.

Savantul a dat greş, într-o clipă cînd iluzia l-a făcut să creadă că a descoperit-o. Nu o descoperise, dar se afla pe o cale a descoperirii. Iluzia lui generoasă a pricinuit o renaştere a speranţei, ca pe vremea lui Behring, născocitorul altei panacee care a dat greş — urmat de o decepţie catastrofală şi de morţi.

Ne amintim spaima care cuprindea sufletele de specialitate, cînd un ziar proclama primele rezultate fericite ale tratamentului doctorului Puţureanu. Într-alte profesii, o mare descoperire sileşte admiraţia, nu însă deseori la medici, care, dinaintea dezamăgirii finale, s-au aruncat asupra bietului om, cu o învierşunare sporită de insucces. Căderea unuia dintr-ai noştri ne întristează. Cinstita strădanie a doctorului Puţureanu a fost insultată şi taxată drept escrocherie. Într-adevăr, nimic nu e mai lesnicios şi mai la îndemîna instinctelor decît să numeşti un om sincer pungaş şi o femeie onestă libertină. Dacă nu te opreşte scrupulul delicateţii, îi dai drumul şi gata: chestiune de substanţă.

Medicii de natură savantă au considerat experienţele lui Puţureanu, ca orice intelectualitate deprinsă cu religiosul respect al sforţării, cu o rezervată curiozitate. În sfîrşit, alţii şi-au scos argumentele împotriva savantului din propriile lui cărţi, scrise fără stil şi fără cochetării polemice de limbaj, lucruri care se învaţă şi ele, mai ales dacă medicului îi lasă, un laborator neglijat şi o clinică dată pe mîna servitoarelor, răgazuri strategice de publicist. Un articol de gazetă se reuşeşte cînd un pneumotorax ratează. Ei ignorau că Pasteur

nu știa să scrie și că geniul lui se împăca liniștit cu liturghia, la care a participat în toate duminicile, ca un catolic fervent ce era.

Punem pe mormîntul lui Puțureanu aceste cîteva rînduri ca un buchet. Sîntem cu atît mai binevenîți cu cît n-am cunoscut personal pe acest erou al sincerității devotamentului moral. Și sîntem obligați, căci am fost în rîndul acelora care, atacat, am apărat pe doctorul sărac și nedreptățit. Da, sărăcia e o avere cu care nu se poate lăuda orice categorie de medici — și l-am lăudat ca și acum, după ceasul morții, ca pe un precursor și ca o pildă de energie românească: realizată sau nu, indiferent.

1933

DOBRESCU-ARGEŞ

Dac-am spune că l-am cunoscut ochi în ochi şi faţă către faţă, cititorul de după război ar fi ispitit să creadă că exagerăm. Într-adevăr, nu s-a mai vorbit şi scris nimic despre Dobrescu-Argeş, de foarte multă vreme, iar pămîntul ridicat de război peste cîteva milioane de luptători, a înmormîntat şi lupta şi numele lui.

Sînt numai vreo treizeci de ani de cînd acest bărbat inteligent, frumos şi ardent, locuia în strada Ştirbei Vodă, retras cu amărăciune dintre colinele Argeşului şi urmărit de haite pînă la Bucureşti. Casa în care locuia dezamăgit şi «mîrşav», cum îi zice Argeşul omului scîrbit şi dezolat, Dobrescu-Argeş, era cu cerdac pe prispă şi cu petecul ei de grădină dinainte, la trotuar situată între actuala stradă Luigi Cazzavillan şi Popa Tatu. Băieţandrul care s-a dus să-l vadă după refugiul lui din judeţul de munte în capitală a rămas impresionat de zvelteţea ţărăncii tinere argeşene a căminului. Era sau ultima soţie, sau cel din urmă roman al inimii lui Dobrescu, care, în ce priveşte dragostea, a haiducit ca un răpitor. Ochiul cu fulgere şi mustaţa lui ţurcană îi deschideau ca unui pasionat şi în intelect şi în sînge simpatii subite, care mergeau în politică pînă la ură şi în viaţă pînă la abandonarea de sine.

Personalitatea magnetică a lui Dobrescu-Argeş a cucerit ţărănimea din judeţul Descălicătorului

și a legat-o de el. E o țărănime deosebită țărănimea din Argeș. Dintre toți pictorii, artistul care a văzut mai bine expresia galică sau saxonă a oamenilor lui Negru-Vodă, este domnul Camil Ressu. Oameni independenți și fără frica de rob a săteanului de baltă — și aristocrați, întăriți cu titluri scrise pe piei domnești. Argeșenii au fost seduși de doctrinele cu tendințe simili-anarhiste ale lui Dobrescu-Argeș, tînăr și focos, întors din Belgia, de la studii, cam pe timpul cînd făcea carieră în ținuturile franceze, englezești și italiene, principiul reprezentat prin gînditori de valoarea unui Elisée Reclus, că înainte de a încerca o reclădire socială, trebuie devastat și redus la neant trecutul întreg. Cine trăiește de mai mult își amintește bine că anarhismul bîntuia Europa dinaintea războiului atît de intens, încît guvernele se pregăteau să acorde anarhiștilor o extrateritorialitate internațională și deportarea lor a tuturora într-o insulă din Mediterană, unde mai stăruia fantoma lui Bonaparte.

Așa-zisul, fără să fi fost, partid țărănesc, revendica personalitatea de promotor a lui Dobrescu-Argeș — onoare pe care și-o însușește, făcînd să vorbească, de furtunosul înaintaș, piatra și bronzul.

1933

VIRGIL MADGEARU

Nu se poate contesta că ministrul de Finanțe, să-l numim cu numele domniei sale întreg — domnul Virgil Madgearu — e o individualitate în accepția complectă a cuvîntului, covîrșitoare în actualul guvern mai ales, și dictator ascultat în toate guvernele. Insultat, lăudat, acuzat, ministrul umblă pe unul și același drum, pe care și l-a trasat, de o rectitudine inflexibil geometrică, și nimic nu-l clintește.

Este și singurul ministru cu adevărat activ și de o activitate prodigioasă, comparabilă cu o pasiune, cu o boală sau cu un temperament; munca domniei sale egalează frenezia, și de la Vintilă Brătianu nimeni nu a muncit atît: atît material și atîtea ore-n șir și ani într-un singur an.

Se întîmplă destul de des ca spiritul ministrului de Finanțe să se ciocnească de toana sau voința unuia dintre domnii colegi. Lucrul rămîne fără nici o importanță, și todeauna cel care cîștigă dintr-o dispută este domnia sa. Se întîmplă de asemeni ca o idee a domniei sale să fie foarte combătută într-un Consiliu de Miniștri, la început: Procesul verbal de ședință și hotărîrile luate dovedesc, cu o exactă regularitate, că victoria, la finele Consiliului, îi aparține integral. Domnul Madgearu stăpînește. Și colectiv și individual, stăpînirea domniei sale face orice opoziție inutilă și învinge în fiecare zi. Colegii domniei sale îl înjură acasă, la teatru,

pe stradă, și toți fac cum poruncește domnul Madgearu. Și în luptele sale nu întrebuințează nici o abilitate, lipsit de această resursă a șiretlicului și a timidității. Dacă ar vrea să joace șah cu colegii domniei sale, domnul Madgearu n-ar avea răbdare să mute piesele după regula acceptată, și le-ar răsturna înainte de-a începe jocul, și partenerii ar primi să angajeze partida cu piesele aruncate de-a valma și pe jos. Colegii bătrîni ar îngenunchea cu greutate să caute calul și turnul printre picioarele mesei, dar ar face-o de nevoie, pentru că așa vrea dictatorul jocului să joace. Nu e alt motiv al subalternării miniștrilor, e numai voința ministrului de Finanțe. Că are sau n-are dreptate, e o chestiune care se discută coborînd pe scară, după victoriile stăpînului. Fenomenul constant al oricărei dominații e un pur efect al voinței. Toți vor, dar voința unuia dintre mai mulți este ascultată, voința cea mai tare.

Nu vrem cîtuși de puțin să calificăm, bună sau rea, dictatura ministrului de Finanțe: nu discutăm calitatea, stabilim obiectivul și constatăm un fapt. Poate să fie regretabil că uliul vine tocmai din fundul azurului ca să mănînce o simplă găină, dar asta e ordinea biologică: uliul mănîncă găini.

Domnul Madgearu a putut avea o singură voință, ca și două voințe, diametral opuse, în una și aceeași problemă. Nu importă. Toate voințele domniei sale au fost și sînt suportate *(subies)*. Dacă timp de o lună și-ar schimba radical concepțiile de opt ori, toate concepțile vor fi nu găsite bune, dar acceptate. Luăm un exemplu fără consecințe, căci în realitate concepțiile domnului ministru de Finanțe variază la intervale mai rare, să zicem: numai de șase ori pe an. Dacă ministrul ar transforma și numerele și ar voi ca șapte să se scrie ca trei, colegii domniei sale ar subsemna numaidecît și această

reformă. Ajunge ca un lucru să i se pară, că el pare la fel Consiliului întreg, chiar dacă, după ce iese din atmosfera hipnotică a ministrului, Consiliului i se va părea într-altfel.

Domnul Madgearu are scîrba contribuabilului şi deopotrivă scîrbă de agenţii domniei sale, pe care îi tratează cu acelaşi soi de ordonanţe şi de ameninţări. Nu o dată, adunîndu-şi personalul de încredere, l-a făcut, în plină adunare, ca pe o albie de porci. Funcţionarii, şi superiori şi inferiori, tac ca nişte miniştri, personalitatea de dictator a ministrului manifestîndu-se ca o lovitură de măciucă în toate oalele din jurul ei. Lipsindu-i totalmente încrederea şi în oamenii de încredere, ministrul a dublat, triplat, a quadruplat şi decuplat controlul fiecăruia prin toţi ceilalţi şi a organizat corpul de funcţionari din toată ţara pe bază conspirativă. Şi fără să-şi dea poate seama, numărul funcţionarilor fiscali tinde să devină egal cu numărul contribuabililor, şi încasările egale cu lefurile. Punctul mort într-unele părţi ale administraţiei a şi fost realizat. Atunci, funcţionarii încep să fie daţi afară şi înlocuiţi cu de trei ori mai mulţi, mai cu seamă la perceptiile unde încasările sînt nule.

Nici un coleg ministru nu i-a atras ministrului de Finanţe atenţia că punctul mort general e inevitabil. Toate controalele imaginabile sînt bine venite: un singur control nu se poate nici schiţa, al individualităţii ministrului. Mii şi zeci de mii de funcţionari greşesc negreşit: unul singur nu poate de greş niciodată, ministrul, ministru impecabil.

De cînd domnul Madgearu e ministru de Finanţe, pe nesimţite, problema controlului a dat naştere unui ritm administrativ care a dus la stagnarea universală a vieţii. Individualitatea întreagă a ministrului e aci. Ea vrea să supuie şi circulaţia sîngelui aproapelui unui regulament, natura părîndu-i-se

dezordonată fără rubrici minuţioase şi fără pătrăţele. Înaintea cadastrului ţării, ministrul realizează cadastrarea sufletească, prefăcînd viaţa în mărunţiş. E ca o nevroză şi ceva analog unui sadism intelectual. În fiecare notiţă a afacerilor şi a vieţii de stat, ministrul a vîrît un băţ şi măcar un chibrit, fără să meargă cît de puţin mai bine ca în regimul de libertate vie de mai nainte: ba merge zilnic mai rău şi o săptămînă în ceea ce priveşte calamitatea colectivă nu seamănă cu săptămîna precedentă. Colegii din minister văd limpede, dar nu pot să reacţioneze: individualitatea ministrului dictează. Toate resorturile existenţei s-au meschinizat, toate autorităţile se dezlînează în contact cu Ministerul de Finanţe: nu se poate schimba nimic. Ministrul face şi caldul şi frigul în guvern. mortificator de însufleţiri şi animator de păpuşi.

Agenţii ministrului multiplicaţi săptămînal, mari, mai puţin mari, mici şi mici de tot, sînt aşezaţi în stratificări suprapuse şi de fiece ordin şapte rînduri de ordine emană de la şefiile variate ale ierarhiei. Patru fabrici de hîrtie nu dovedesc necesităţile financiare ale statului, şi cînd ministrul de Finanţe va introduce în viaţă, pe lîngă materia primă a celulozei, sîrma ghimpată, consumaţia şi a materialului acestuia va fi impresionantă. Dar lîngă persoana ministrului însăşi, veniturile funcţionarilor variază între două-trei mii lei pe lună şi trei sute de mii de lei lunar. Un domn din anturajul imediat al ministrului, o personalitate tenebroasă şi clar maladivă, care a contribuit fioros la mişelizarea raporturilor dintre minister şi toate celelalte autorităţi şi toţi contribuabilii din ţară, plăteşte statului, de unde încasează, impozitul ironic anual de peste trei sute de mii de lei: socotit că în douăsprezece luni acest domn, absent din orice muncă şi

operă productivă, este salarizat anual cu o sumă de circa patru milioane de lei.

Colegii miniştri ştiu şi sînt supăraţi de crîncenele inegalităţi invers proporţionale cu meritul, dar vorbesc numai pe scară şi acasă: la Consiliu, individualitatea ministrului dictează şi anulează orice veleităţi.

Din reproducerea următorului act, absolut autentic, se va vedea că ministrul de Finanţe desfiinţează şi justiţia, substituindu-se tribunalelor, care îşi permit să ia decizii nedictate de la minister:

« Ministerul Finanţelor, Secretariatul General. Serviciul contencios. No... 25 august, 1933. Domnului Administrator Financiar de Încasări şi Plăţi al Capitalei, Sectorul (cutare)

Domnule Administrator, Pe baza jurnalului Tribunalului Ilfov, s. II c.c. din 7 iulie 1933, vă rugăm să suspendaţi pînă la data de 30 august 1933 urmărirea contra domnului X pentru sumele datorate de acesta din contravenţia la legea contribuţiunilor directe.

Deşi Tribunalul, prin zisul jurnal a dispus suspendarea executării pînă la data de 6 octombrie 1933, cînd s-a amînat judecarea apelului făcut de susnumitul contra procesului verbal de contravenţie, (dosar Trib. Ilfov s. II c.c. No...), Ministerul acordă suspendarea executării numai pînă la data de 30 august 1933, urmînd ca între timp să se rezolve chestiunea dacă pe baza dispoziţiunilor din noua lege a contribuţiunilor, urmează a se ataca sau nu cu recurs jurnalul Tribunalului de suspendarea executării. Veţi îngriji ca măsurile de asigurare să fie menţinute (subliniat în text)

Avocat şef al Contenciosului (X), Subdirector (X) »

Acest text scurt implică o analiză şi consideraţiuni de mare gravitate, pe cîteva pagini. E unul din

numeroasele texte, a cărora literatură caracterizează bossa profesională a fiscalității noastre. Renunțăm. Cititorul are o pildă de ceea ce se numește judecător și parte în proces, călcarea legilor de o autoritate, disprețul de legalitate și anarhizarea normelor.

Dar peste toate acestea domină, ca luna plină a poeziei, individualitatea ministrului de Finanțe, a căruia voință reduce la neant și la caraghiozlîc o viață de stat de șaptezeci de ani și un popor întreg de muncitori, de producători și de oameni cuminți, inteligenți și cultivați.

Ce-are-a-face! Individualitatea ministrului primează, poruncește și taie, și guvernul se învoiește, înfricoșat să nu o indispună. Cînd domnia sa va voi să se proclame dictator și de formă, ca să poată ieși călare și porunci și de pe cal, nimic nu i se va opune, și vor avea și românii pe Ducele lor, salutat și escortat de miniștri.

1933

TUDOR VLADIMIRESCU

Dacă figura românească a lui Constantin Brîncoveanu, pe care am schițat-o în sfertul de oră trecut, a fost o figură de boier și de Prinț, Tudor Vladimirescu, de care ne ocupăm azi, este țăran.

Olteanul Tudor era feciorul unui sat din Gorj, Vladimirul, și viața lui, asemănătoare într-o privință cu a lui Cristofor Columb, reflectează pînă la moarte, pînă la trădarea căpitanilor lui, duioșia naivă și curată a plugarului cinstit, învelit de ceruri și de lumină.

Se știe prea puțin lucru despre prima lui tinerețe, însă de-ajuns ca să orienteze. Tudor a învățat carte cu preotul satului, puțină carte, dar de bună calitate. Ar fi trebuincios să se știe cine era preotul, căci el trebuie să fi fost și un dascăl sufletesc, nu numai un dascăl de slove. De obicei, în ucenicie, atunci cînd ucenicul e bun, trăiește dascălul, atunci cînd a fost dascălul bun și începutul unei credințe active trebuie căutat întodeauna în individualitatea profesorului. Nu ne vine să credem că Tudor nu a găsit subt acoperișul preotului cîteva idei bine parcurse și bine stabilite.

Dascălul lui Tudor nu și-a învățat elevul buchiile moarte. Preotul trebuie să fi avut și o dragoste deosebită pentru însuflețirea cărții. Din unele fraze strecurate în proza revoluționară a tînărului răzvrătit, se cunoaște că elevul a prins repede învățătura nimerită cu mintea lui și că avea harul expre-

siei juste și ușurință la înfierbîntarea cuvintelor, de care s-a folosit. Dealtfel, este cunoscut că toți marii revoluționari, de la cei mai vechi pînă la cei din urmă și din vremea noastră au avut cele două înzestrări, de grai sau de scris, a cuvîntului, care mișcă numai atunci cînd îl înflăcărează ceea ce se numește talentul, care-i un prisos de dragoste.

Un timp, Tudor este îngrijitorul unei moșii boierești de peste Olt. După aceea, el intră cum s-ar zice funcționar, numindu-se vătaf de plai. În războiul rușilor cu turcii dintre anii 1806—1812, el se luptă în rîndul oștirii rusești, comandînd vreo șapte sute de soldați voluntari adunați de el și capătă, odată cu gradul de ofițer, un rang de noblețe, decorat cu ordinul Vladimirului: o coincidență curioasă cu numele satului în care Tudor s-a născut. După război, Tudor trebui să se refugieze la Viena: e de crezut că se bătuse bine și că numele lui rămînea în amintirea turcilor, care, deocamdată, trebuiau ocoliți. În 1815 Tudor e din nou vătaf de plai; la Cloșani.

Ca orice oltean care se respectă, Tudor nu putea să rămîie sărac. Sărăcia o fi ea o virtute pentru alte neamuri de români: olteanul poartă-n sînge porunca să facă avere, și a făcut avere și Tudor. El avea o moară cumpărată pe vadul Topliței; și-a făcut o moară la Cloșani; în dealul Govorei avea o casă și o vie; mai avea la Cerneți case mari și prăvălii, iar la Vladimiri moștenea moșia țărănească părintească. Și mai făcuse avere și cu negustorii de vite în țara Ungurească... Vedeți că avem de-a face, nu cu un revoluționar teoretic hrănit cu ceai de mușețel și cu pesmeți, dar cu un gospodar sănătos, cu un cap întemeiat și practic, în stare să gîndească o revoluție harnică și constructivă și să o realizeze în ordinea materială, nu pe hîrtie timbrată și de pe masa unui birou asigurat cu un salariu garantat. Tudor era omul care place lui Dumnezeu și care face

lucru bun din nimic. E cazul juvetelui care vine în Bucureşti cu o cobiliţă goală şi se întoarce acas' cu o căciulă de bani munciţi cu îndîrjire.

Slăbiciunea lui Tudor era că pe măsură ce se apropia prin buna lui stare de boieri, el nu putea să sufere boierii. Xenopol scrie că ducîndu-se în vizită la un prieten al lui, un Urdăreanu, Tudor nu voia să stea pe scaun, ca să nu fie silit să se scoale în picioare, dacă ar veni, din întîmplare, cum spunea Tudor, « vr'o putoare de ciocoi ». Găsindu-se, tot aşa, la masa unui episcop, Tudor ar fi zis că nu vrea să moară pînă nu şi-o face douăsprezece părechi de opinci din pielea a doisprezece boieri divăniţi. Necaz de păgubaş: Tudor pierduse un proces la Divan. Din scrisorile trimise din revoluţia boierilor, se vede însă că Tudor ştia să aprecieze politeţa vremii, probabil experimentînd şi greutăţile autorităţii.

Tudor Vladimirescu este primul revoluţionar al mişcărilor ţărăneşti, primul revoluţionar social român. Ca să scape de nedreptăţi, ţăranii români fugeau, care în Rusia, care în Bulgaria, care în Transilvania. Încărcări la munci şi la dijme, măsurători false la pogoanele date ţăranilor în lucru, refuzul dreptului de cîrciumă, oprirea folosinţii pădurilor etc. erau problemele ţărăneşti ale epocii. Procesele cu asemenea obiect erau îndeobşte pierdute de către ţărani. De obicei, ţăranii care se duceau la judecăţi erau bătuţi. Pentru aşa zisa stricare a pădurilor Mitropoliei, sătenii primeau nu mai puţin de două sute de toiege pe spinare.

Însuşi mitropolitul Veniamin Kostachi asupreşte, de acord cu Divanul, în Moldova, pe săteni, ţăranii refuzînd să mai muncească aşa numitul boieresc, un impozit de muncă de douăsprezece zile, în care ei trebuiau să dea boierului, gratuit, o cazną anuală egală cu patruzeci de zile de muncă. Mitropolitul

Veniamin se temea de răscoală, iar boierul Vasile Mălinescu, un om cuminte, definea mitropolitului Veniamin, în scris, revoluția, cu următoarele cuvinte: «toată revoluția se cuibărește în inimile oamenilor care nu au drum legiuit de a-și arăta ahturile și necazurile sale, ca o scînteie ce se tăinuiește în cenușe».

Auditoriul nu are să fie puțin surprins auzind că țăranii, ca să scape de belele, se declarau adeseori supuși austriaci...

Revoluția lui Tudor era, cum se zice, în aer. În 1819 se răzvrătesc trei sate din Gorj: Sarga, Stînceşti și Aninișul — iar în 1820 se răzvrătesc cinci sate din Romanați: Islazul, Racovicioara, Racoviţa, Moldovenii și Verdea. În Vîlcea, un anume Ioan Bărbătescu e «osîndit la temniță pentru că au lucrat zavistie între locuitorii satelor acelui județ». Revoluția lui Tudor s-a petrecut în 1821 și e o revoluție a țărănimii. În proclamațiile lui Tudor punctul de plecare al ideilor și al luptei este exprimat categoric.

Dar mai e ceva foarte caracteristic în mișcarea socială a lui Tudor: o parte din boieri împărtășau ideile lui și se întovărășau la izbînda revoluției. Numărul lor nu era neînsemnat: erau de partea lui Tudor, în secret, cincizeci și șase de boieri, care îl urmau. Tudor ajunsese să stăpînească cele cinci județe ale Olteniei, pregătit să vie asupra Bucureștilor, ceea ce s-a și întîmplat în ziua de 16 martie, cînd el a intrat în Capitală, fără să i se opuie nici o rezistență, în capul unei oștiri de cinci mii de oameni.

Intrînd în București, o proclamație a lui Tudor oprește acțiunea în drum și ordonă bucureștenilor să se supuie autorităților constituite, vremelnic constituite spunea el, de unde rezultă că Tudor, vizionar dezinteresat, nu urmărea cîtuși de puțin

să fie domnitor, cum s-a crezut. Dar în vreme ce Tudor ocupa Cotrocenii, Ipsilanti ocupa Colentina, primit în casele lui Ghica Vodă.

Între evenimente, Tudor pedepsește zilnic cu moartea, fără nici o cruțare, pe toți cîți făcînd parte din oștirea lui, se dedau la jafuri. Oamenii lui murmurau, îl dușmăneau. Pentru ei, scopul revoluției era pierdut...

La București, revoluția socială a lui Tudor se transformă subit în revoluție împotriva grecilor și a domniilor străine și din socială devine națională. În sfîrșit, nemulțumiți, căpitanii lui îl trădează, dîndu-l eteriștilor lui Ipsilanti, legat. La Tîrgoviște, unde se retrăsese acesta [...], Tudor, fără judecată, e dat pe mîna, lîngă un șanț, a doi greci, care tăbărînd pe el cu săbiile îl ciopîrțesc banditește. Cu mii de tăieturi pe el, zdrențuit în carnea lui, trupul lui, Tudor mai răsuflă și, fără să-i dea lovitura de grație, ferocii bandiți ai lui Ipsilanti îl lasă să se sfîrșească de la sine. E greu de închipuit un destin mai bestial, unui spirit mai frumos.

Dar rezultatul definitiv și clar al acțiunii lui Tudor a fost răsturnarea definitivă a fanarioților. Revoluția lui lichidează un secol de crunt străinism.

Ceea ce trebuiește reținut, din viața de om nefericit a lui Tudor, e personalitatea lui sufletească și superioritatea lui morală, ivite într-un timp de disoluție și de abjecțiune, de totală depreciere a noțiunilor. Tudor a pornit din satul și din Gorjul lui, ridicat de o sfîntă mînie și de un ideal, pe care oamenii lui n-au fost în stare să-l înțeleagă. Cuvintele pe care le-a rostit în mijlocul focului despre sineși, că «de cînd m-am îmbrăcat cu cămașa morții, nu mă mai tem de moarte, ci o aștept în fiece zi», au o adîncime și un sunet care aduc aminte Predica de pe Munte și sînt cuvintele unei suferințe mai presus de durere, de o melancolie de profet de-

cepţionat. Toate împrejurările şi toţi oamenii care îl urmează, ca nişte sateliţi atraşi ineluctabil în vîrtejul lui desfăşurat, aparţin unui roman urît. Reflectat de mlaştini şi luminînd putregaiuri şi mocirle, soarele lui Tudor trece cu mult mai departe peste momentul pe care l-a trăit, şi Tudor Vladimirescu mărturiseşte o sensibilitate de mare premergător.

Bogat, îndrăzneţ, bărbat şi frumos, cum îl arată gravurile epocii, Tudor n-avea decît să se lase să trăiască în mărginirile desfătate ale vieţii unui om ajuns. El n-a vînat o putere, pe care ar fi avut-o la picioare, de vreme ce ţăranii îl numeau « Domnul Tudor », iar o gloată întreagă de boieri aştepta numai poruncile şi expresia voinţii lui. Oltenia era a lui, şi Bucureştii — pentru care s-au încăierat atît amar de vreme patimile, fanarioţii şi toţi străinii — au stat în palma lui: era de-ajuns să-şi închidă mîna şi să-l păstreze. Pentru sine, Domnul Tudor n-a căutat nimic.

Tudor Vladimirescu nu a fost un mare ambiţios ca Napoleon sau un bolnav ca Robespierre: acest oltean viguros avea mintea bine aşezată, inima cumpănită şi umerii puternici.

Tudor a fost un poet şi un mare poet, animat de o rîvnă de dreptate şi de jertfă. Trebuie să spunem că femeile n-au avut nici un loc haiducesc sau de senzualitate politică în viaţa lui. Tiparul lui moral e mai mult de singurătatea meditativă a lui Blaise Pascal — şi este de studiat psihologia completă a omului care a putut să unească atîta simţ practic cu atîta abandonare de sine.

1933

PROFESORUL ION CANTACUZINO

În cîteva zile, de cînd profesorul Cantacuzino a pierit, de mai multe ori microfonul postului Bucureşti a întreţinut publicul radiofonist despre personalitatea marelui învăţat. Încă joiseara domnul profesor Tzigara-Samurcaş a vorbit cu competinţa variatei domniei sale erudiţii, despre latura artistică a intelectului celebrului bacteriolog. Ion Cantacuzino reunea în individualitatea lui, într-adevăr, cantitativ şi calitativ, o seamă de însuşiri, care de obicei înzestrează separat talentele oamenilor eminenţi, savanţi şi artişti. Inteligenţei lui, lipsită de gravitatea încruntată, îi erau familiare şi fulgerele ştiinţei prea puternice şi prea iuţi pentru ochii lui slabi şi posomorîţi şi ale ştiinţei şi fiinţele microscopice ale materiei şi subtilităţile încovoiate ale sentimentului de poezie.

Domnul profesor Alexandru Rosetti, directorul Fundaţiilor regale şi acela care a realizat în cultura noastră chipul mult aşteptat al editorului savant şi artist, animator şi generator de literatură, a fost un intim al profesorului Cantacuzino şi, dacă nu greşesc, mi se pare că avea cu «Maestrul» şi o aderenţă de sînge. De cîte ori a ieşit o carte nouă în editura «Cultura Naţională» pe care o guvernează, domnul Rosetti se îngrijea de tirajul excepţional al cîtorva exemplare de bibliofil, din care unul aparţinea de drept cititorului principal, Cantacuzino, un evanghelist al ştiinţei. Autorul, poet

sau prozator, era pus în impasul delicat de a scrie un rînd suplimentar autograf pe întîia pagină albă a compoziției lui literare, tipărită pentru profesor și de a da ochii direct cu judecata lui, blajină și surîzătoare. Ion Cantacuzino era o personificare a divinului surîs, despre care Rabelais a scris că aparține omului, voind să spuie că omului de mare inteligență.

Povestea domnul profesor Rosetti că la vîrsta de șaptezeci de ani trecuți, Ion Cantacuzino, cînd se găsea singur și asigurat că nici o ureche străină nu se afla prin apropiere, cînta cu doamna Cantacuzino, iubita lui tovarășă și soție, la patru mîini, pe pian. Preferințele lui de maturitate mergeau la drama lirică a lui Richard Wagner, pe care îl asculta anual în ciclul muzical al Teatrului Bayreuth, locul de întîlnire al amatorilor de muzică din toată lumea și Ierusalimul admiratorilor meșterului și profetului mitologiei germanice și scandinave. Îl asculta pe Wagner cîntat și jucat la el acasă, în ambianța creată de însuși artistul revoluției muzicale germane, sprijinit de careta și de entuziasmul regelui Ludovic al II-lea al Bavariei. Profesorul Cantacuzino acompania pianul casnic cu vocea și, neștiindu-se ascultat, volumul glasului creștea pînă la plenitudinea lui Wottan. Confuz și sfiios, cînd era surprins de vreun inoportun, profesorul își întrerupea cîntul brusc și închidea clavecinul.

A rămas de la sinteticul ilustru desinator Ingres, care se socotea mai tare în vioară decît în creion, vorba: *Le violon d'Ingres*, aplicată cu ironie artiștilor care nu-și cunosc talentul adevărat și preferă o subtaptitudine vocației lor naturale. Jean Jacques Rousseau credea despre sine că este un mare compozitor și tot așa și Nietzsche, revoltat împotriva lui Wagner că fusese inatent cu mediocrele lui lucrări muzicale, uitate, ca din eroare, pe masa de

lucru a giganticului compozitor. Profesorul Cantacuzino nu avea despre sine concepția că ar fi altceva în muzică decît un visător, visînd deopotrivă în toate cîmpurile creației artistice, literatură, pictură, sculptură. El nu făcea eroarea să creadă într-altă chemare personală decît științifică, dar priceperea, gustul și sensul inteligenței, înnăscute, au dat înainte și profesioniștilor cu o reputație făcută, necum amatorilor de lucruri frumoase, apți în a cumpăra și slabi în discernămînt. O mare dovadă de gust rafinat o face, dacă se cercetează colecțiile profesorului Cantacuzino, preferințele sale în plastică, înainte cu mult de a fi devenit o școală frecventată și o modă impusă de gustul artiștilor, pentru gravură, unde hîrtia primește o singură culoare, și jocul nuanțelor de negru și alb, exploatate de artist.

Profesorul Cantacuzino, care a fost în convingeri, socialist, aparține și prin naștere istoriei poporului românesc, în calitate de urmaș al ramurii domnești a lui Șerban Vodă Cantacuzino. Mama profesorului a fost fiica generalului doctor Mavros, sosit în țară odată cu generalul rus Kisseleff, care și-a legat numele în amintirea Bucureștilor de parcul de la Șosea. Cei doi fii ai profesorului, domnii Ioan Cantacuzino și Alexandru Cantacuzino sînt, cel dintîi inginer, explorator al minelor de petrol din Persia și America, rezidînd actualmente în Texas, iar cel de-al doilea, doctor în științele naturale și în medicină, ca și tatăl — și actualmente șef de lucrări la Facultatea de medicină din București.

Opera monumentală a profesorului Cantacuzino este Institutul de seruri și vaccinuri care îi poartă și numele. Utilitatea acestui institut, care lucrează constant dar cu echilibrul liniștit al marilor opere, este pe cît de netrîmbițată, pe atît de imensă. Semnătura lui anonimă se găsește pe brațul fiecărui

copil născut, de cîteva zeci de generaţii, ca o ştampilă şi ca o garanţie de sănătate.

Dacă figura cunoscută subt numele de «ciupit de vărsat» întîlnită încă acum douăzeci şi cinci de ani la fiecare pas, a dispărut, pînă la dispariţia şi din amintire, acest lucru se datoreşte bacteriologiei în numele căreia mii de seringi înmuiate în zeci de seruri şi mii de fiole cu altoaie, distribuiesc pe teritoriile ţării mirul de viaţă al magilor binefăcătorului Institut.

Institutul de seruri şi vaccinuri e un aşezămînt organizat pentru activitatea interioară, ca un Vatican al ştiinţei cu corolarul ei, cu cardinalii şi cu prelaţii lui ştiinţifici, între care infailibilitatea a reprezentat-o profesorul defunct. El a fost un zămislitor şi un cap de şcoală. În bucuriile lui ştiinţifice, intelectuale şi morale, s-a format o adevărată falangă de învăţaţi, a cărora muncă mută, de precizie şi de inteligenţă, face onoare şi omenirii şi spiritului fondatorului.

Şi mai este ceva adevărat, toţi savanţii grupaţi la Institut, fără o singură excepţie, sînt şi mari intelectuali şi mari oameni de gust. În nici o disciplină organizată din ţara noastră, nici ştiinţifică, nici măcar artistică, nu se citeşte cartea, nu se preţuieşte ideea, nu se cîntăreşte inspiraţia, nu se acceptă imponderabila prezenţă a necunoscutului expresiv, ca la Institutul Cantacuzino. Acolo, printr-o ciudată împrejurare, datorită simţului de selecţie a profesorului, se găseşte strînsă laolaltă o elită, în cel mai nobil înţeles al cuvîntului. Curiozitatea rămîne nevătămată de experienţă, tinereţea dorinţei şi a impresiei este întreagă, valoarea trece înaintea tuturor acelor preocupări de rînd care fac dezamăgirea naivităţilor sacre şi provoacă în viaţa socială stilul vulgar, de educaţie, şi pasiunea inferior materială. Trebuie să citäm neapărat numele tutu-

ror acestor personalităţi, începînd cu domnul profesor doctor Alexandru Slătineanu, cel dintîi elev al profesorului Cantacuzino, şi pomenindu-l pe domnul profesor doctor Irimescu, primul lui asistent. Reţineţi vă rog:

Domnul doctor C. Ionescu-Mihăieşti, subdirectorul Institutului.

Domnul doctor Magheru, un fin şi delicat poet, autor al cîtorva volume de poeme singulare. Domnul profesor doctor Combiescu, domnul doctor Condrea, domnişoara doctor Dîmboviceanu, chimistă, domnul doctor Iliescu, domnii profesori doctori Zotta, Mihai Ciucă şi Alexandru Ciucă, veterinar, domnii doctori Wisner, Longhin, doamna doctor Soru, chimistă.

Aceste personaje n-au nimic unilateral şi obtuz profesional, cum este regula în cele mai multe discipline ştiinţifice, unde adeseori competinţa savantului începe la dulapul nr. 1 şi se isprăveşte pînă la dulapul nr. 2. Biblioteca lor primeşte, ca şi intelectul lor, în fiece zi, şi viaţa are pentru aceste personaje sensul ei de plenitudine vastă Iată opera sufletească a profesorului Cantacuzino, o aristocraţie intelectuală.

Profesorul Cantacuzino s-a ferit toată viaţa lui cu o înviersunare a frăgezimii lui sufleteşti, de convenţia ipocriziei, atît de folositoare, ca o compensaţie prin artificiul naturilor neinteligente şi misterios trufaşe. El a rîs toată viaţa, ca un copil, a preţuit sănătatea, arta şi masa bună, în jurul căreia s-au aflat adunaţi în toate timpurile prinţii, artiştii şi învăţaţii, care nu şi-au făcut din apa gazoasă un principiu politic, social şi moral. Distrat ca matematicianul Poincaré şi lipsit de noţiunea arginţilor ca Iisus Hristos, al căruia ucenic Iuda ştia să-i preţuiască mai mult, profesorul Cantacuzino nu era oprit de scrupulul banului la ciorap, ca să

dea unui servitor un bacşiş de cinci sute de lei, cînd n-avea în buzunar decît şase sute, scuzîndu-se că l-a făcut să aştepte un minut mai mult decît trebuia, cu pălăria şi bastonul maestrului lîngă cuier. « Mînă spartă », cum a fost numit de mîinile închise strîns, profesorul s-a cheltuit şi pe sine cu o boierească şi princiară risipă, şi însăşi moartea lui, ivită în plinul unei sănătăţi puternice, a fost ultima lui mare cheltuială, mai mare decît toate celelalte. Încrezător în rezistenţa lui fără pereche, dovedită şi în accidentul de cale ferată, de după război, întîmplat în Elveţia într-o gară, în care trenul i-a trecut peste picioare, profesorul a participat la înmormîntarea regretatului I. G. Duca, fostul prim-ministru, care acest singur rău l-a făcut în lume (şi pe acesta după moarte), stînd trei ore în frac, fără pardesiu şi cu capul gol, în cimitir, pe ger.

Trebuie să terminăm aceste scurte şi foarte incomplete notiţe aproape biografice, ale personalităţii profesorului Cantacuzino, cu relevarea însuşirii de căpetenie, care contribuie să facă din figura lui un model şi o ţintă de educaţie în cultura românească. Într-un timp cînd moda sentimentelor preferă agresiunea verbală sau tăcută, limbuţia şi tăcerea veninoasă, meschinăria luptătoare sau aparent pacifică, insinuarea, falsul moral, tăgada de spirit de concurenţă şi mîzgălirea omului considerat adversar fără să fie, a fost impresionantă marea bunătate a profesorului Cantacuzino. O bunătate copleşitoare şi monstruoasă faţă de lumea ameţită de otrava vînătă a invidiei şi a mediocrităţii din jurul constelaţiei lui. Profesorul nu s-a supărat niciodată pe nimeni. Poate că s-a supărat vreodată pe sine, că nu a fost destul de bun, cu un om care, cerîndu-i o cămaşă, a primit numai trei, profesorul

uitînd să-i dea şi un costum complet şi poate că şi un automobil... Altă supărare în inima acestui om nu a încăput.

Se povesteşte că un fost bibliotecar al unui vechi aşezămînt de cultură din oraşul Geneva, un anume Albausit, mi se pare, nu a fost văzut niciodată supărat şi bibliotecarul începea să îmbătrînească. Prietenii lui ţineau să-l supere cu orice preţ măcar o dată şi folosiseră toate împrejurările fără să izbutească. Bibliotecarul nu putea să fie nici jignit, nici ruşinat, nici aţiţat şi scos din firea lui. Atunci, prietenii lui plătiră servitoarea ca să supere pe bibliotecarul celibatar. O dată servitoarea nu i-a făcut patul de culcare. O dată nu i-a aprins focul. O dată nu i-a preparat ceaiul de dimineaţă. Pe urmă, nu i-a mai strîns aşternutul, nu i-a dereticat biuroul. Nu i-a periat hainele Nu i-a lustruit încălţămintea.

Prietenii bibliotecarului întrebau într-ascuns pe servitoare: « Ce-a zis? » « N-a zis nimic », răspundea servitoarea.

După vreo cincisprezece zile, bibliotecarul chemă servitoarea.

« Să ştii că l-am scos din pepeni! şi-a zis servitoarea. O să-mi tragă cîteva palme, dar o să cîştig premiul făgăduit ».

— Ai venit? întrebă bibliotecarul pe servitoare. Iartă-mă că te-am deranjat. M-am gîndit să te rog ceva. Nu te mai ocupa de odaia mea. Îmi dau seama că trebuie să fii foarte obosită. Odihneşte-te şi lasă că fac toată treaba eu. Du-te de te culcă şi, vezi, îngrijeşte-te bine...

De disperare că nu l-au supărat cîtuşi de puţin, prietenii biruiţi ai bibliotecarului s-au resemnat şi au rîs.

Profesorul Cantacuzino avea temperamentul egal și fericit al lui Albausit. Cînd nu era în laborator, era la pian, cînd nu era la pian era în bibliotecă și cînd nu citea, se uita adînc la un tablou, se uita în el însuși, se cerceta, se analiza și se gîndea.

Viața lui Ion Cantacuzino a fost o bucurie și un cîntec. Și această bucurie și acest cîntec s-au isprăvit...

19 ianuarie 1934, orele 7^{30}

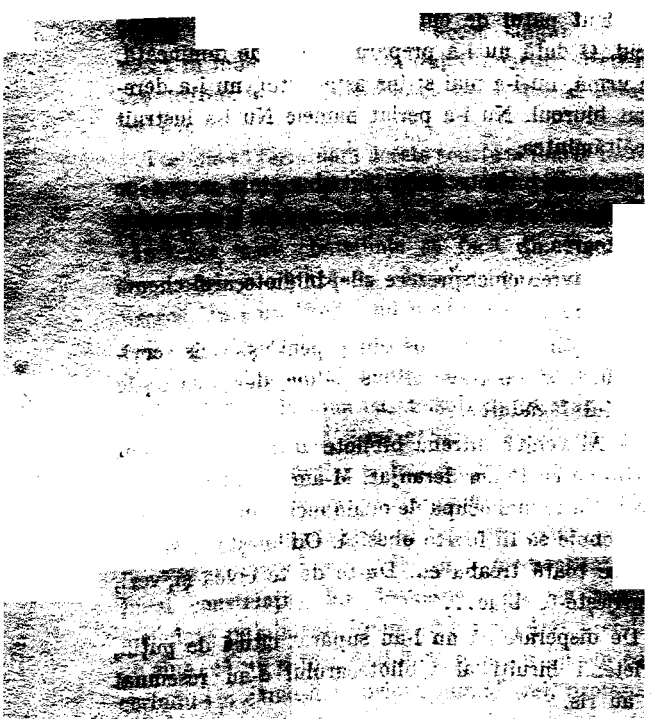

DOCTORUL ISTRATI

I

Publicul își aduce aminte că Postul de radiodifuziune din București a înființat în programul lui o rubrică a marilor oameni, a figurilor reprezentative din cultura românească și care pot fi pilde și puncte de sprijin pentru tineri și vîrstnici, atunci cînd șovăie sau obosesc.

Viața nimănuia dintre oameni, fie mari, fie mici, nu a fost și nu este scutită de piedici, de greutăți și de ostilitate, care cîteodată au luat formele tragediei. Meritul și personalitatea sînt urmărite toată viața, decum se ivesc; invidia e, din nefericire, omenească; răutatea și mai ales meschinăria, care-i forma răutății cea mai des întîlnită, sînt omenești — meschin omenești, dar omenești. Bolnavul pizmuiește pe omul sănătos, mediocritatea pizmuiește inteligența, urîțenia morală sau fizică urăște frumusețea. Dezechilibrul acesta, dacă este un dezechilibru și dacă nu este cumva rezultatul unei concepții socotite, nu aparține omului, care este din născare într-un fel sau altul, ci exclusiv naturii, singura răspunzătoare că oamenii nu se nasc invariabil după un model fix, ca nasturii și ca niște chibrituri.

Un principal folos al culturii consistă în ținerea de minte. Cartea și biblioteca păstrează oamenii pieritori și învățăturile lor, care se schimbă mai puțin și după o regulă mai bine organizată decît prețuirea și interesul intelectual contimporane.

Peste un moment, peste epocă şi peste veac, adeseori peste multe timpuri trăite şi străbătute, oamenii se înrudesc printr-o camaraderie de asemănări. Omul cultivat nu se simte cu desăvîrşire străin în mijlocul unui timp, cu care nu se potriveşte sau care l-a nedreptăţit şi în truda şi în răbdarea lui e susţinut de cîteva gînduri venite din depărtare, de cîteva pilde şi de cîteva virtuţi, strecurate-n el ca o putere oţelitoare. E unul din motivele credinţei în Dumnezeu a omului apăsat de viaţă şi în luptă cu semenii lui. Aşa e făcută orînduirea lumii şi nu trebuie să o ascundem, deghizaţi într-un sentiment de solidaritate foarte slab şi într-un ideal de pacifism, a cărui împlinire se găseşte întodeauna numai în viitor: Unde sînt doi cîini, ei trebuie să se încolţească, şi unde sînt doi oameni ei trebuie să se bată. E desigur mizerabil pentru aşteptările todeauna înşelate ale dragostei şi ale generozităţii, dar cu vorbe frumoase, scrise cu cerneală trandafirie şi grăite cu un accent sentimental nu se poate înlocui şi nimici o lege de fier, făcută în primele proiecte ale naturii pentru starea de fiară în sălbăticie.

Evident că viaţa nu poate să fie transcrisă în cultură atît de mult încît rîndurile ei să fie simetrice, egal distanţate şi cu marginile albe, ca un text de tipografie. Cartea ajută vieţii fără să o asimileze şi înlesneşte înţelegerea ei — pînă la un punct, numai pînă la un punct! În orice caz, cartea ajută pe omul născut şi rămas singuraticul individualităţii lui. E mare numărul oamenilor, în special ai raselor din Nord, care găsesc un mare mîngîietor în paginile *Sfintelor Scripturi* răsfoite în fiecare seară: *Biblia* este şi astăzi cartea de căpătîi a anglo-saxonilor — şi este într-adevăr una din cele mai frumoase cărţi, scrisă de nişte pene cu atît mai inspirate cu cît au rămas, în cinstita lor sfiială, aproape ano-

nime. Fiece cărturar are cartea lui lecuitoare de întărire morală şi de corespondenţă a sensibilităţii, o carte mai preţioasă decît toate pentru el.

Dar pentru că nu sîntem numai spirit pur şi numai stare sufletească; pentru că sîntem cu mult mai mult oameni decît spirit; pentru că viaţa spirituală constituie numai o parte din viaţa întreagă — exemplul oamenilor care au luptat înaintea noastră, fie că au ieşit biruitori, fie că au rămas învinşi — dar mai ales aceia care au învins, în sensul că au realizat o parte, todeauna numai o parte, infinit mai mică decît am dorit dintr-o idee, dintr-un vis ori dintr-un proiect, exemplul lor este edificator.

Exemplele ni-s oferite de vieţile oamenilor mari. Să nu ne înspăimîntăm de acest calificativ; are şi *marele* măsuri şi gradaţii. Dacă s-ar putea stabili un recensămînt şi apoi o scrutare după o tabelă rigidă a oamenilor mari, fiecare om mare — sau mare om — ar fi eliminat de altul şi pînă în cele din urmă n-ar mai rămîne nici unul. Atîrnă de judecător. O vorbă franţuzească zice: *Nul n'est grand homme pour son valet* (Nici un stăpîn nu e mare pentru sluga lui).

Trebuie să dăm o definiţie a oamenilor mari, în sensul că omul mare este acela care a lăsat o urmă sigură în viaţa altora, după ce a lui a trecut, o urmă în viaţa omenirii întregi sau a unei părţi naţionale din omenire, parte mică de tot, uneori cît Danemarca, sau cît a fost Fenicia sau Iudeea.

Dar oamenii mari nu sînt niciodată mai mari decît mulţimea oamenilor mici, din care pe de o parte se trag şi care pe de altă parte îi absorb, ca pămîntul liniştit, apele, zburătoarele şi omenirea în întregime: la capetele tuturor înţelesurilor, puterilor şi frumuseţilor stă neclintit şi tenace pămîntul.

Oamenii sînt mari pe două tărîmuri: cel abstract și practic, două tărîmuri care se întind paralel, după imaginea cerului și a cîmpiei. Oamenii abstractivi și ai activităților strict intelectuale sînt amestecați în școală cu viața de toate zilele a tineretului, cărțile de studiu reținînd de preferință numele realizatorilor în ipoteză și abandonînd înfăptuirea practică a lecturilor extrașcolare. Poate că nu are să fie întodeauna așa. Credem că va veni timpul, fără multă întîrziere, cînd marii dascăli ai tineretului care vrea să se realizeze vor fi, pe lîngă marii cărturari și gînditori ai studiului abstract, oameni realizați.

Oamenii mari nici n-au nevoie să fie măcar oameni de talent. Franklin, ilustrul om de stat american și unul din autorii independenței Statelor Unite, spunea despre sine cu simplicitate, că numai integritatea *caracterului* îl impunea epocii sale și-i da influența, de care s-a bucurat asupra concetățenilor lui. «Eram un orator sărăcăcios, zicea Franklin. Șovăiam între un cuvînt și altul, abia dacă m-am putut exprima corect și nu m-am putut niciodată ridica pînă la elocință. Totuși, opiniile mele biruiau todeauna». Un om este mare numai prin caracterul lui, prezintînd vieții în toate împrejurările o singură față și păstrînd în activitatea lui linia dreaptă, orice s-ar întîmpla și cu toate riscurile personale. Oamenii mari nu s-au prea iubit pe sine și nu s-au adorat nicăieri și în nici un timp. Tinerii au de meditat mult în secretul conștiinței lor, dacă fuga după toate trăsurile înflorite poate aduce mai mult decît mersul liniștit, egal și dîrz pe marginile drumului mobil al concurenței.

Scriitorul englez Samuel Smiles, autorul cărții *Viața inginerilor* și a mai multor lucrări de educație prin exemple, și de la care vom împrumuta citatele următoare, scria despre oamenii mari:

«Este adevărat că știința este o putere; dar este ceva și mai adevărat într-un sens și mai înalt, că și noblețea caracterului este o putere. Mintea fără inimă, inteligența fără purtări, destoinicia fără bunătate, sînt tot niște puteri, dar niște puteri care se pot găsi în serviciul acțiunii rele și urîte; și oricîtă învățătură și plăcere ar putea ele să ne dea, îți este tot atît de greu să le admiri pe cît îți este de greu să admiri dibăcia, cu care un hoț de buzunare te buzunărește sau meșteșugul de a-și întoarce calul al unui tîlhar la drumul mare.

Adevărul, neștirbirea, bunătatea — însușiri ce nu pot fi prinse cu acul, ca o decorație pe pieptul primului venit — întocmesc miezul caracterului bărbătesc, dragostea tare pentru virtute, pe care ca să o slujească bine nu are nevoie să-i poarte livreaua (de lacheu). Omul la care asemenea însușiri s-au unit cu tăria cuvîntului poartă cu el o puternicie căreia nu-i poate rezista nimic: omul este puternic în sărăcie și puternic pentru înfrîngerea soartei. Caracterul omului drept strălucește fulgerător în nenorocire și cînd îi va lipsi totul, omul drept nu poate să fie biruit în integritatea și în curajul lui.

Regulile de purtare urmate de lordul Erskine — scrie Smiles — trebuiesc săpate în toate inimile tinerești. Cea dintîi poruncă, cel dintîi sfat pe care l-am primit în tinerețe — a spus lordul Erskine — a fost să fac întodeauna ceea ce îmi comandă conștiința și urmările să le las în grija lui Dumnezeu. Voi duce cu mine în mormînt nu numai amintirea acestei lecții părintești, dar nădăjduiesc că și siguranța că m-am conformat. Pînă azi, am urmat-o și n-am avut cuvînt să mă plîng. Am găsit în urmarea riguroasă a drumului apucat, mulțumire, prosperitate și avuție și nu voi lipsi de la datoria de a recomanda și copiilor mei să nu se abată de la el».

Lordul Thomas Erskine din Edimbourg, unul din cei mai mari oratori, a fost un mare om de stat englez.

Mai scrie scoţianul Samuel Smiles:

«Educaţia caracterului este în mare parte o chestiune a exemplului, căci noi toţi ne lăsăm duşi inconştient să adoptăm caracterul, moravurile, deprinderile şi opiniile celor care ne înconjoară. Principiile bune pot avea o mare influenţă, dar modelele bune au o influenţă şi mai mare, căci ele sînt învăţătura în acţiune, înţelepciunea la lucru. Sfaturile bune şi pildele rele clădesc cu o mînă şi răstoarnă cu alta. Se înţelege ce imensă însemnătate are alegerea prietenilor şi a camarazilor, mai cu seamă pentru tineri. Între tineri se iscă o afinitate magnetică şi o tendinţă pe nesimţite de a se asemăna unii cu alţii.

Exemplul, mut prin firea lui, e unul din dascălii cei mai puternici. Şcoala lui e şcoala vieţii practice, a vieţii trăite, învăţătura ei este acţiune, mai convingătoare întodeauna decît graiul. Învăţămîntul vorbit poate să ne arate drumul, dar singură forţa stăruitoare şi tăcută a exemplului, comunicat prin obiceiuri şi amestecat cu viaţa noastră, ne duce la ţintă. Sfaturile au greutatea lor: dar, neînsoţite de pilde, au o slabă influenţă.

Pînă şi lucrurile aparent banale au însemnătate cu atît mai hotărîtă cu cît se amestecă necontenit cu existenţa noastră şi contribuie, în bine sau în rău, la formarea unui caracter. Caracterul părinţilor se reproduce în copii, şi pildele lor de dragoste, de disciplină, de muncă şi de stăpînire de sine, trăiesc zilnic în copii şi lucrează, pe cînd tot ce-au învăţat ei pe dinafară a fost uitat de mult. Numai felul lui de-a fi şi de a se purta natural al unui părinte este de-ajuns să-i dea caracterului copilului un accent care nu se mai şterge. Cele mai puţin însemnate

mărunţişuri din viaţă devin acte mari şi decizia în ceea ce priveşte caracterul. „O sărutare a mamei m-a făcut pictor", spunea un artist. Viaţa pe care o duc părinţii subt ochii copiilor, are o influenţă imensă... Actele nici unui om nu mor de tot: trupul lui se poate desface în aer şi în ţărînă, însă acţiunile lui, bune sau rele, vor continua să dea rodul lor în toate generaţiile viitoare: în acest fapt grav şi solemn stă primejdia şi răspunderea mare a existenţei omeneşti ».

Titlul acestei pagini era *Doctorul Istrati*, numele unuia din marii noştri realizatori, o pildă pentru generaţiile care, unele nu-l cunosc şi altele l-au uitat, după tipicul nostru particular de a uita repede şi definitiv. Regretăm că numai introducerea ne-a luat sfertul de oră întreg, pe care ni-l acordă programul, dar după părerea noastră introducerea era necesară. Figura doctorului Istrati propriu-zisă va fi prezentată tinerilor noştri prieteni în sfertul de oră viitor.

1934

II

Statele şi popoarele au mare nevoie, desigur, de oameni de intelectualitate şi de emiţători de idei, de oameni care întreţin temperatura morală şi energiile sufleteşti. Atît scopurile naţionale şi colective, cît şi scopurile curente, individuale, cer o încordare continuă şi o vioiciune neobosită pentru parcurgerea pe de o parte a vieţii şi pe de altă parte a istoriei.

Dar statele şi popoarele cu tot atîtea nevoi, nu numai de filosofi şi de ideologi, dar şi de realizatori — şi realizarea e mai anevoioasă decît intenţia şi decît ideea, pentru că trebuie făcută cu concursul factorului străin de individualitate. Într-adevăr, un gînditor se poate mărgini să-şi cugete opera şi să şi-o scrie, indiferent dacă substanţa ei va găsi ori nu oameni care să o aprecieze, să o primească şi să se supuie regimului ei, în generaţia actuală, mîine, poimîine sau niciodată. În toate literaturile sînt talente considerabile care nu încep să existe pentru cititor decît în momentul cînd acesta ia cunoştinţă de ele şi se poate spune că majoritatea cărţilor bune, scrise în cîteva mii de ani, sînt inexistente pentru majoritatea lumii civilizate, absorbită şi firimiţată în crîmpeiele mici ale necesităţii.

O traducere din cugetările lui Marc Aureliu, ilustrul şi prea curatul împărat latin, figurează în cataloagele de librărie ale tuturor limbilor culte;

Marc Aureliu face parte cu opera lui surprinzătoare din programele de învățămînt. Cîți au citit însă cartea acestui împărat, care gîndește ca un cărturar sărac și singuratic? Planeta noastră poartă în spinare un miliard de oameni relativ instruiți: pentru cei mai mulți Marc Aureliu încă nu s-a născut...

Există însă un singur individ în toată lumea, care să nu cunoască acul, ața de cusut, căruța și bicicleta, de pildă, născută foarte de curînd? Cugetările împăratului roman slujesc la împuternicirea stărilor sufletești secrete, de care, în definitiv, omul nu crede că are neapărată nevoie. Ața, trecută prin urechea acului, e de folos necontenit și practic: omul are neapărată trebuință de ea. Între minte și mînă nu ar trebui să fie un conflict: cu toate acestea conflictul există și viața e așa făcută, încît mîna o ia în fiecare zi înaintea minții... În general, viața practică și utilitară e mai întinsă, în timpul celor douăzeci și patru de ore ale unei zile, decît viața gîndită abstract: cîteva ore de somn, un timp pentru masă, un timp de sport, un timp de plimbare și distracții și restul muncă pentru echilibrarea acestor nevoi, lasă un răgaz derizoriu reflexiunii și studiului neprofesional. E de mirare că se mai poate remarca o mișcare a ideilor și a gîndirii. Dacă ideile și gîndirea nu ar prezenta și o parte profesională, este sigur că mișcarea ar fi și mai puțin remarcată, căci gînditorii puri, poeții gîndirii, fixați în unică și definitivă contemplare, sînt extrem de puțini și ei trăiesc, atît cît pot să trăiască, atunci cînd nu sînt împărați ca Marc Aureliu, dincolo de toate periferiile satisfacțiilor obștești.

Doctorul Istrati a fost un savant multilateral, a fost și medic și chimist, dar a fost mai ales un realizator practic. În realizările materiale și-a pus toate

puterile lui de constructor. Această vocație, de a face mult din nimic și enorm din foarte puțin, folosește constant timpului tău și tuturor oamenilor din timpul tău și folosește și timpului care urmează. Doctorul Istrati a avut această vocație și facultate la maximum și incomparabil față de oamenii epocii lui. Facultatea vocației pare curioasă, ca toate însușirile personale, care permit ca un singur om sau, în sfîrșit, cîțiva oameni, însă nu mai mult, să vadă ceea ce toți ceilalți n-au observat — sau să întocmească din lucruri văzute de toată lumea, ceva pe care ceilalți nu-l pot întocmi și vedea real. Meșteșugul adevărat, marele meșteșug în toate activitățile, este tocmai aci: să utilizezi lucrurile existente pentru o realizare inexistentă, silind lucrurile să dea, urzite între ele, un maximum de efect.

Odată, demult, am cunoscut un medic fără reputație în cercurile științifice, dar care se întîmpla să fie un medic adevărat. El conducea un spital, situat în mijlocul unei cîmpii pustii din Oltenia. Afară de ziduri și de cîteva paturi, tot ce avea medicul în gospodăria spitalului erau cîteva pisici. Nici o instrumentație, nici un medicament, nimic! Din firea lui rezervat și distant și pe deasupra titular al unui spital totalmente izolat, medicul nu cerea statului, județului, comunelor și oamenilor, nici un fel de sprijin, ci se cheltuia singur ca un capital, la dispoziția sătenilor, din vreo patru margini de districte. Satele din depărtările regiunii erau poate cele mai sărace din toată țara, însă marele medic fără arginți se bucura de o dragoste și de o cinstire în aceste sate, superstițioase. El nu refuza nici un bolnav și studia fiecare caz cu o rîvnă cu atît mai impresionantă, cu cît nu avea mijloace spitalicești de nici un fel. Preocuparea lui era să vindece bolnavii negreșit, și i-a vindecat pe toți. El cuteza

să înfrunte problemele de mare chirurgie şi să le rezolve fericit cu un vulgar cuţit de bucătărie sterilizat... Tumori uriaşe au fost extirpate cu acel cuţit, pe care l-am văzut cu ochii mei. Am văzut tot cu ochii mei, într-o plimbare făcută prin satele din zona spitalului, bărbaţii şi femeile pe care îi operase Doctorul cu satîrul lui: unii aveau şapte-opt şi zece ani de la vindecare. Alţi medici nu ar fi ocupat postul de jertfă şi obscuritate al medicului de care vorbim, fără instalaţiile absolut necesare unui spital, fără o farmacie bine aprovizionată şi fără cîteva dulapuri de cristal cu unelte nichelate, licăritoare. Medicul de care vorbim luase în primire un spital gol, pe care l-a utilizat satisfăcător din punct de vedere terapeutic şi pe care l-a lăsat tot atît de gol cînd şi-a părăsit postul. Toată zestrea spitalului fusese însă omul, medicul. Cu o înzestrare bogată dar fără omul trebuincios, spitalul din cîmpia Olteniei n-ar fi folosit la nimic.

Doctorul Istrati a izbutit cu strălucire într-o materie în care, şi în ţară la noi şi în străinătate, organizatorii s-au obişnuit să dea greş; cea mai delicată specialitate a organizaţiei: expoziţiile. O expoziţie este un examen, pe care din cînd în cînd îl dau industria, iniţiativa, spiritul de creaţie, dintr-o ţară sau dintr-o breaslă. La expoziţii, se verifică rezultatele şi progresele şi publicul mare, ca şi elitele, găseşte prilejul să înveţe miracolele muncii stăruitoare şi ale sacrificiului într-un efort continuat. O expoziţie a muncii româneşti constituia pentru români o pildă activă şi salutară de bărbăţie. Expoziţia din 1903 a doctorului Istrati, de ştiinţă pură şi aplicată, cu o secţie a dezvoltării culturale şi economice româneşti, a însemnat o dată istorică pentru munca şi inteligenţa ţării, iar expoziţia din 1906 a reprezentat un apogeu. Doctorul Istrati realiza de data aceasta şi expoziţia, care a totalizat

victoriile unei adevărate vîrste politice și naționale, dar și cadrul ei întreg: actualul Parcul Carol, un punct din capitală, mai cunoscut și astăzi cu denumirea lui de «Expoziție» decît cu numele lui oficial. Numai în unsprezece luni, doctorul Istrati a transformat o regiune de mlaștini într-o grădină încîntătoare înconjurată de o pădure seculară. Lacul din mijlocul parcului, palatele improvizate cu un gust hotărît și sigur de el, și care mai slujesc și astăzi, ca de pildă Muzeul războiului, unde, vegheat de o candelă nestinsă, odihnește Viteazul Necunoscut, permanentizează valoarea puternicei opere creată de doctorul Istrati, fantezia și inspirația bună colaborînd cu o aprigă îndărătnicie în muncă. Parcul Carol schița în interiorul lui și un început foarte expresiv de grădină zoologică, toată fauna României fiind reprezentată în mediul ei particular, muntos, de șes și lacustru. Războiul și moartea prematură, mai cu seamă, a doctorului Istrati, decedat în 1918 la Paris, au suprimat interesul pentru ceea ce se realizase pentru întîia oară și temeinic la noi. Numeroasele păsări ale Deltei, de o frumusețe uimitoare, grațioasele căprioare și delicatele sălbăticiuni ale singurătăților eterne din munții românești, quadrupede și vulturi, au pierit unele după altele, isprăvindu-se odată cu ele și putința pentru public și pentru școlari de a zări pînă în creștetele țării, din București, și de a cunoaște natura românească, adunată de mîna învățatului într-un colț de oraș.

Dacă Bucureștii ar fi avut norocul să-l aibă pe doctorul Istrati primar, o dregătorie ce i s-a oferit, dar pe care el o condiționase cu o inamovibilitate de opt ani, Capitala noastră frumoasă, în cîțiva ani, ar fi putut să fie ceea ce în unsprezece luni devenise Parcul Carol. Doctorul Istrati avea în cel mai înalt grad, pe lîngă însușirile inimitabile ale

omului covîrşit de talente şi animat de puterea cuceritoare a convingerii, avuţia sufletească a bărbaţilor de mare acţiune: credinţa şi respectul de actele pe care le împlinea cu fierbinţeală în mijlocul unei lumi inertă şi relativ indiferentă. Este drept că doctorul Istrati era şi un mare credincios, ca Pasteur, ilustrul Pasteur, care din laboratorul lui şi de lîngă microscop se ducea la catedrală să se roage — tot atît de fervent creştin ca el şi ca genialul entomologist, învăţătorul Fabre, din comuna Sérignan, creatorul pentru conştiinţa culturii al unei lumi tot atît de interesantă ca şi omenirea, lumea gîngăniilor.

Nu ne vom opri mai mult decît pentru o indicaţie, asupra împrejurării că doctorul Istrati a fost şi deputat, senator şi ministru. Faptul caracteristic este că pretutindeni unde a trecut doctorul, s-a cunoscut. Complexitatea individualităţii lui a fost excepţional de variată. Ici, laboratorul şcolii lui de chimie realiza materii colorante neaflate în natură, înlesnea formarea unui mare număr de savanţi şi studia bogăţiile pămîntului românesc; petrolul, sarea, ozocherita... Dincolo, la Universitate, profesor ascultat de studenţii fermecaţi de ştiinţa, de generozitatea şi de camaraderia lui, cursurile lui erau pur şi simplu magistrale... Paralel cu aceste activităţi, el organiza balneologia şi hidroterapia, înfiinţînd stabilimente. Tot paralel, doctorul Istrati clădeşte Spitalul Brâncovenesc, aşa cum se vede şi funcţionează azi: doctorul Istrati a fost timp de treizeci de ani Directorul general al «Aşezămintelor Domniţei Bălaşa». Nu era iniţiativă serioasă şi însemnată, de care învăţatul să fi rămas străin. Se zice că prieteniile documentează asupra valorii persoanelor: cei mai buni prieteni ai doctorului Istrati au fost Hasdeu şi pictorul Grigorescu...

Doctorul Istrati a fost departe de a fi un orgolios şi nu a crezut că totul începea de la el, deşi multe au început numai de la el. De o modestie şi simplicitate morală, cu care nu se poate compara decît marea lui corectitudine şi de gîndire şi de procedee, acest mare învăţat şi mare om practic a fost îndatoritor şi bun, atent la bătaia de inimă, la speranţa şi la decepţia fiecăruia, calităţi esenţialmente româneşti. Şi ca om întreg ce-a fost, el şi-a iubit puternic părinţii şi a lăsat copii: patru copii. De pe tată, boier moldovean din Roman, mama doctorului Istrati a fost fiica banului Vasile Căpşa, o femeie foarte cultivată — de la care savantul a moştenit dragostea de carte — şi foarte chivernisită moştenire în priceperile lui de mare gospodar. O fiică a doctorului Istrati este soţia savantului român doctorul Levaditi, subdirectorul Institutului Pasteur din Paris. O altă fiică a lui e soţia domnului doctor Petrescu, agregat al Facultăţii de medicină din Bucureşti, iar cei doi băieţi ai lui sînt unul domnul N. C. Istrati, judecător de şedinţă la Tribunalul Ilfov, şi celălalt, cel mai mic, student.

Pentru pilduirea vieţii tinerilor noştri auditori, şcolarii, doctorul Istrati este o mare figură, un mare învăţător şi un ctitor. Nu li se poate da călăuz mai sigur şi dascăl mai bun, pentru încredere în biruinţa muncii şi pentru optimismul necesar al perseverenţei.

1934

DUMITRU MICESCU

Derivat în activităţile barei şi trecînd ca un Charon, cu care seamănă la portret, toată ziua şi toată noaptea împricinaţii de pe un mal pe celălalt al Styxului Justiţiei, Dumitru, unul din cei doi Micești, se relevă mult mai mult magistraturii decît marelui public. Acesta culege numai din cîmpul hîrtiei tipărite, şi nu trebuie tras la răspundere că unul din stăpînitorii gîndirii şi elocinţei juridice, frecventează materialul facil însă delicat al expresiei mute, exclusiv în calitate de cititor. Are o bibliotecă legendară şi legenda unei bibliofilii pasionale, vizibile, dealtfel, amîndouă în casa şi în individualitatea lui, cărturăreşte vastă. Casa e un al doilea portret al omului şi interiorul ei corespunde, mai detaliat decît pictura şi fotografia, lăuntricelor lui lumini şi constelaţii.

Fraţii Micești au ceva comun, afară de numele părintesc; o consîngenie cu marele maestru şi făcător, Lucifer, tatăl tuturor celorlalţi zei, unici sau multipli. Din puţine oase, din piele puţină şi dintr-o cană cu sînge luată din propria lui iască de carne, Meşterul a improvizat un vehicul aproximativ pentru deplasarea în spaţiu a inteligenţei, ca sămînţa zburătoare, purtată de un fulg, a păpădiei. Fraţii Rosny au visat odinioară o evoluţie a omului în faza Xipehuzilor, nişte foşti oameni, dezvoltaţi cerebral în paguba totală a trupului, rămas, mi se pare, ca o sferă, de care va spînzura

ușoară o rădăcină schematică, și slujindu-i, ca un șomoiog de păienjiniș, să se fixeze provizoriu în călătoria lui astrală prin univers. Cîteodată, vremelnic, poezia are tendința să se realizeze.

Rezerva domnului Dumitru Micescu acum cedează, numele îi circulă, disprețul de publicitate este trădat. De cîteva zile încoace, advocatul a sărit bara și, pentru întîia oară, schițează, de la doctorat, o candidatură. Peste o lună de zile, domnul Dumitru Micescu va fi prezidentul Baroului, de Ilfov, rectorul a vreo cinci mii de advocații din care cei mai mulți tineri și foarte tineri, într-o epocă în care viața ia forme iuți și scoate și Baroul din vechea lui aristocrație, indiferentă la zbucium și neutră pentru luptă. Domnul Dumitru Micescu vine la conducerea breslei în ceasul în care toate locurile de frunte reclamă urgent personalitate, valoare și un moral nezdruncinat, și se oferă nu sătuilor de glorie artificială ca o glorie suplimentară a vanității, ci însetaților de biruința sincerității. Pe nesimțite, s-a născut o nouă omenire, a intrat în rînduri: vechile stiluri și tertipuri lichidează...

Viața nu mai cere aspecte, roluri, tirade, și nici cu ideile nu mai are ce face. Ea caută oameni, lume avînd din belșug, și domnul Dumitru Micescu este unul.

18 februarie 1934

DOCTORUL URBEANU

Doctorul Urbeanu a murit în studiul tumorilor canceroase, ca doctorul Puțureanu, decedat cu visul batjocorit al vindecării tuberculozei. Cel dintîi nu s-a întîmplat să fie decretat șarlatan și demagog de colegialitatea medicală excitată, din pricină că, născut de etichetele unei fabrici de oțet și ascuns de ochiadele analitice ale științei, făcută om de profesie, el lucra la o problemă de astronom și matematician al fiziologiei. Abia dacă cercetările lui au emoționat un congres miniatural de savanți din streinătate, și dacă orgoliile mocnite ale confraților din țară au suferit o delicată jignire, cînd industriașului Urbeanu i s-au pus la dispoziție, pentru aprofundarea maladiilor de nutriție, laboratoriile statului francez.

Cît îi este permis unui profan să deducă, doctorul Urbeanu ar fi avut meritul să strămute punctul de vedere admis și moștenit asupra cancerului pe o poziție personală, să dea o interpretare plauzibilă facultăților fenomenale, pe care le capătă celula morbidă multiplicată monstruos, să găsească o terapeutică și o metodă. Manuscrisele fabricantului de oțet, care vor fi publicate pentru orientarea laboratorilor de fiziologie de aci înainte, sînt menționate de așteptările oamenilor de știință ca niște surse. Și n-ar fi de mirare decît în ceea ce privește situația milionarilor medicinei, promovați autorități prin relații și înrudire, și temperați în sublima lor

misiune. Căci nici Pasteur, spre ruşinea lui şi spre înfumurarea berbantă a foştilor detractori şi camarazi, n-a fost decît ceea ce se numeşte, cu semnele de citaţie adecuate, decît un « veterinar ».

Avem despre doctorul Urbeanu o amintire, care aparţine unei întregi epoci de inatenţie şi de uitare. Pe cînd lumea cultivată căuta în trîndăvie snobismul unei boli de nervi, o boală de neisprăvire, o neurastenie, cu obligaţia ca orice cititor al unui volum de versuri să cadă afectaţi de clar-obscur la ora vesperală, săteanul cum era încă iobag şi încă neţărănist, murea în carne şi oase de o maladie sinistră, atribuită porumbului încins. Pelagra, endemică, în ţările noastre, cu paludismul, coroborat cu sifilisul citadin şi cu oftica, se manifesta cu o demenţă a creierului şi a stomacului. Un jărăgai nepotolit carboniza esofagul. Sinuciderile în podul cu fîn, cu ştreangul smuls, în criză, de la grumazul vitei, alternau cu cadavrele vinete, tîrîte din fundul fîntînilor pe prispa casei de coceni. Sentimentul de sete nesăţioasă al bolnavului îi înflăcăra limba cu o arşiţă neistovită, şi accentul aceleiaşi nebunii, scăpărat în luminile ochilor, culoarea cenuşie a feţei spuzite şi comisurile buzelor dezarticulate şi cu elasticitatea pierdută, făceau să semene leit bolnavii unii cu alţii, ca nişte cruci şi ca nişte morminte.

Revoltat împotriva unei naturi împărţită exclusiv între latifundiari, de la munţii şi codrii ei, pînă la şesuri şi bălţi, afară de pogoanele rezervate cimitirelor neîngrădite, doctorul Urbeanu a denunţat cauzele adevărate ale pelagrei. Grîul plugarilor sătura de viaţă pe alţii, alimentînd guşile întreite, modelînd lascivitatea metreselor şi întreţinînd scîrba teatrală de viaţă a unor generaţii fără scop, lichidate în 1907. Ţăranii mîncau mult mai puţin decît un minimum strict. Omul cu căciula de oaie şi

cu cămaşa pe dinafară, obez, era necunoscut cîinilor din sate, şi singur popa avea drept, eventual, la burtă. Şapte milioane de strigoi secerau holdele şi le încuiau în magazii. Pentru că nu ştia să devie întîi deputat sau ministru competent, ca să se gîndească la supraalimentaţia săteanului într-un biurou confortabil, prevăzut cu sonerii şi canapele, doctorul a plecat la drum prin ţară, la propagandă. Ferească Dumnezeu, el nu ducea cu sine cine ştie ce idei complicate şi erezii. L-au supravegheat, este drept, subprefecţii, dar în geamantanul lui nu se găseau placate, pamflete şi broşuri. O mazăre gălbuie, o fasole rotundă şi cîteva tingiri erau tot materialul de propovăduire naţională. Însoţit de cîţiva entuziaşti, doctorul se oprea să facă o demonstraţie în comună, la primărie. În geamantan erau adunate toate uneltele ce aveau să transforme fasolea lui în lapte, în unt, în brînză şi chiar în cafea... Urbeanu realizase vaca vegetală, din ţîţele căreia puteau să curgă, după voie, şi laptele şi cafeaua, şi cafeaua cu lapte... Fasolea lui miraculoasă, aplaudată furtunos de-a lungul luncilor, trebuia să răsară la anul pretutindeni pe unde acest apostol excesiv trecuse, dăruind satelor sămînţă. Hrana ţăranului pelagros era asigurată în toate grăsimile substanţiale. Ţăranul a văzut şi nu a crezut. Anii au trecut, şi soya, care figurează cu igrec în repertoriul iniţiativelor bune şi neizbutite, a rămas pentru români sterilă şi ca o curiozitate de muzeu, conservată într-un pahar cu fundul în sus. În schimb, propaganda doctorului Urbeanu pentru europenizarea soyei, ca altădată cartoful şi însuşi porumbul, a folosit cîtorva ţări străine, unde cultura mazării japoneze a intrat în obiceiuri.

Românul cultivat fiind esenţialmente genial, omniscient şi satiric, osteneala doctorului Urbeanu,

minoră față de așteptările unei elite intelectuale care cerea oratori, cîntăreți și clovni, a fost inutilă și plină de amărăciunea naivității dinaintea limbii scoase, a tiflei și zgomotului executat cu buzele întoarse. Ziarele, care reprezentau și atunci sagacitatea și inteligența epocii, nu și-au putut stăpîni humorul și, frînt de decepție, doctorul Urbeanu s-a întors, cu vasele demonstrative în cufăr, la fabrica lui de oțet și de arome și, construindu-și o chilie secretă, s-a scufundat, peste oameni și timpuri, în studiul fără sfîrșit al vrăjitoriei medicale

Adevărat totuși este că aparențele dezolante ale spectacolului intelectual de răspîntie și de club sînt salvate de munca tenace și tăinuită a unui număr necontenit mai mare de individualități, hotărîte să-și cîștige un loc și o statornicie prin merite clare și refuzînd șperțul ocrotirii, rîvnit pînă alaltăieri ca un capital de instalație și cu un surogat lamentabil al propriei valori. Moartea l-a găsit pe doctorul Urbeanu în atelier, acolo unde în ceasul mare al existenței își va recruta și viața oamenii trebuincioși, în locul oamenilor zadarnici.

1934

VASILE PÂRVAN

Săptămîna trecută, cotropită de evenimentele ei neașteptate, atenția publicului și a informatorilor lui a fost mobilizată departe de alt eveniment sufletesc, petrecut la Cluj, duminica trecută, cînd tineretul studențesc a dezvelit bustul lui Vasile Pârvan.

Vasile Pârvan nu are asemănare și comparativ în veacul de intensă activitate culturală românească și în nici un timp pînă la el. Țăran adevărat și român adevărat, despicat din pămîntul și din codrul românesc, Vasile Pârvan demonstrează prin geniul individualității lui puterea latentă a poporului din care a ieșit și înălțimea pînă unde biruințele lui pot zbura.

S-a scris despre scriitorul francez Remy de Gourmont, decedat acum cîțiva ani și considerat din punctul de vedere fiziologic, din care nu fusese încă examinat nici un gînditor, că el a reprezintat o nouă fază a inteligenții, o epocă viitoare nouă a unei civilizații îndreptată spre ceea ce Friedrich Nietzsche numea supra-om, un om indicat de dezvoltarea intelectuală și neprevăzut, poate, de regulile naturii, care îl aservesc datoriilor minore și îndatoririlor morții.

Vasile Pârvan a fost un om din aceștia, care pentru noi a fost un pas mai mult spre emanciparea animalului în folosul minții — și un mare pas înainte. Profundă personalitate, izolată în stu-

diu şi în cercetările neîncercate pînă la el, călugăr sfiios şi delicat al unei misiuni miraculoase, îl vedem şi azi, în aducerea aminte, cum l-am zărit străcurîndu-se între universitate şi odaia lui, cu capul plecat şi împovărat de mistere prin faţa galantarelor ştiinţifice, gătite pentru arătare. Prezenţa acestui fenomen în viaţa ambiţiilor, trufiilor şi cruzimilor noastre era o binefacere şi o îmbărbătare. Asaltat de fiarele tuturor resentimentelor şi păcatelor noastre, ele nu s-au încumetat totuşi să-şi ridice unghiile mai sus de marginile pelerinei lui de dominican.

Vasile Pârvan justifică toate atitudinile de închinăciune şi toate accentele de lirism şi moartea lui de prea tînăr îl alătură de acei trimişi ai Spiritului sfînt, care au trecut pe lîngă epoca lor numai ca să le dea celor rămaşi cu ochii în pămînt consolarea că viaţa marii aristocraţii a gîndirii nu s-a stins şi că rîndul profeţilor nu s-a întrerupt.

Duminică 26 ianuarie 1936

RUDYARD KIPLING

Pe cînd ţărîna lui Matei Caragiale aştepta ieri în cupola cimitirului să fie purtată în mormînt, în Anglia a murit Rudyard Kipling, născut la Bombay în 1864 şi fiu al lui John Locwood Kipling, directorul şcoalei de bele-arte din Lahore.

Întîia lui carte a apărut în 1888, la Calcutta: *Simple povestiri*, după întoarcerea din Anglia de la studii şi a fost, după cît se pare, o încercare glumeaţă de literatură, fără să i se atribuie de către autor consecinţe. Kipling redacta în calitate de codirector *Gazeta civilă şi militară* din Lahore. Povestirile de debut ale viitorului mare scriitor al *Cărţilor din junglă* erau nişte schiţe uşoare şi caricaturale, improvizate subt nume fictive, dintr-un material omenesc necunoscut într-o Europă, care şi azi îşi închipuieşte, ca acum cincizeci de ani, că viaţa se concentrează toată pe continentul ei. Subiectele erau înspirate de lumea şi gravă şi ridiculă a marilor funcţionari din Indii, care vilegiaturau la Gicula, o localitate de vară ignorată în Europa dar celebră în sudul Asiei, aşezată la poalele Himalaiei. Vice-regii Indiilor, miniştrii şi îmbogăţiţii regiunilor duceau la Gicula viaţa cea mai dulce cu putinţă, într-o atmosferă, cum era pe vremuri în toată lumea, de patriarhat.

Scandalul pe care l-a provocat primul volum de schiţe a hotărît viitorul literar al lui Kipling. Mulţi din eroii lui recunoscîndu-se în satira, dealtfel

fără de răutate, dar orișicum batjocoritoare, nu și-au putut stăpîni mînia, faima cărții s-a întins, a trecut de la Gicula în toată India și din India în Marea Britanie. Rudyard Kipling avea numai douăzeci și patru de ani.

Cînd acum doi ani întreaga Anglie a sărbătorit vîrsta de șaptezeci de ani a scriitorului, publicul Regatului-Unit în unanimitate închina un omagiu unei opere literare, politice și de proză, care face parte din tezaurul atît de bogat al limbei engleze și din conștiința culturală a fiecărui cetățean britanic. Aici e singura deosebire — ne-am permite să notăm — între ceasul tăcut și strecurat în anonimat al înmormîntării lui Matei Caragiale și senzația provocată de moartea lui Kipling. În imperiul englez scriitorul decedat ieri avea cîteva milioane de cititori, iar la noi, Matei Caragiale, înmormîntat tot ieri, după succesiva dispariție în indiferență a cîtorva scriitori de-ai noștri străluciți — Panait Istrati, Cincinat Pavelescu și Gib Mihăescu — avea numai o sută, cel mult, de admiratori.

19 ianuarie 1936

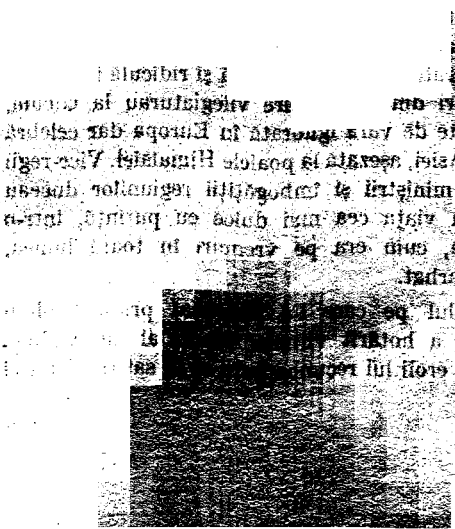

ROMAN CIOROGARIU

Majestatea sa regele şi-a exprimat dorinţa ca preasfinţitului episcop de Oradea, Roman Ciorogariu, să i se facă funerarii naţionale, ca unui viteaz al sufletului şi ca unui erou al patriei.

Octogenarul păstor duhovnicesc a fost o viaţă întreagă servitor al naţiei româneşti, pe care a identificat-o cu altarul, şi misiunea lui de apostol al Evangheliei s-a confundat cu misiunea naţională. Cărturar cu merite mari şi arhiereu pe graniţa de vest al eparhiei celei mai depărtate de capitala neamului, pe care viaţa lui l-a cinstit şi moartea îl întristează, activitatea marelui prelat nici nu s-a oprit, nici n-a încetinat niciodată. El rămîne în amintirea ţării şi eparhiei ca un harnic român şi ca un ales membru al sinodului românesc. Dar nu numai atît: voinţa lui a fost să rămîie prezent şi într-o activitate destinată să înceapă odată cu trecerea lui în viaţa de veci. Testamentul episcopului creează o Fundaţie personală şi o editură, în care inima lui va continua să rămîie vie.

Episcopul Roman Ciorogariu a fost şi un bun călugăr în înţelesul clasic bisericesc, înfăşurat în acea gingăşie de sentiment care a caracterizat în timpurile de mai-nainte educaţia primită în ucenicia şi ascultarea din mînăstire, de la disciplina dulce a stareţului, care o primise şi el de mai departe, prin binecuvîntarea succesivă a marilor că-

lugări, generație după generație, de la însuși Vasilie cel Mare, întemeietorul monahismului ortodox.

Adevărata stare sufletească, a fericitului odihnit întru Domnul, Roman Corogariu, o dezvăluie o foarte originală inițiativă față de preocupările timpului de față, îndreptate toate către o vitregă materialitate. Ca ierarhiile trecutului, episcopul Oradiei a chemat la sine pe un arhimandrit, cunoscut prin osîrdia lui călugărească și neostenit în muncile lui, și l-a însărcinat să zidească o mînăstire în eparhia Oradiei.

Arhimandritul Atanasie Popescu, care a fost însărcinat cu această solie, a urmat pilda lui Dumnezeu, ridicînd, cu împotrivirea oamenilor și a vremurilor, o mînăstire din nimic. Mînăstirea, la care neostenitul arhimandrit lucrează zi de zi și de ani de zile, cerșind lăscaia văduvei și a săracului,este așezată în marginea unei păduri la ciudatul izvor numit Izbuc, ale căruia ape, însuflețite de o îmboldire minunată, izbucnesc și se ascund.

Sufletul episcopului Roman Ciorogariu e acolo, lîngă arhimandritul lui și lîngă călugării lui, într-o modestă mînăstire de lemn, asemănătoare staulului din Bethleem.

23 ianuarie 1936

ION CARAGIALE

În ziua de 29 ianuarie 1853, acum optzeci şi trei de ani, a văzut lumina zilei, ctitorul teatrului românesc: calendarul face o apropiere dureroasă între ziua de naştere a tatălui dispărut demult şi moartea de acum cîteva zile a fiului, Matei Caragiale.

Cu o viaţă mai puţin agitată, mai puţin hărţuit de nevoi şi nesăgetat în carne şi în suflet de secunda care trece şi rănește, Ion Caragiale ar mai fi putut să trăiască şi azi şi să închidă ochii la vîrsta unui Paul Bourget, sau Rudyard Kipling, decedaţi amîndoi acum decurînd, în veneraţia secolului parcurs aproape întreg.

Biografia în cifre şi cu documente oficiale a lui Caragiale nu prezintă la nivelul de eternitate, la care s-a ridicat opera acestui mare meşter al condeiului, nici o importanţă. Că s-ar fi născut într-un sat din Prahova, unde s-a născut, sau aiurea, este egal: Caragiale aparţine fiecărui sat şi fiecărui oraş românesc şi fiecărui om din această ţară, pentru că face parte din sufletul şi geniul naţional.

Pentru o sinteză biografică putem reţine din viaţa lui atît, că Ion Caragiale n-a fost un răsfăţat al existenţei, că a pribegit neîncetat de la o profesie la alta, ca să poată, înainte de toate, trăi şi că vitalitatea optimismului lui nu a dispreţuit nici meseria de birtaş. Pribeag între activităţi, el a fost şi un pribeag sufletesc ca Tolstoi. Omul cu o reputaţie făcută anapoda, de veselie şi necon-

tenită stare morală de bună dispoziție, a fost neîmpăcat și cu sine și cu epoca lui. Cînd a crezut că își poate consacra viața unui ideal social cu consecințe reale, Caragiale s-a alăturat de mișcarea democratică a lui Take Ionescu și a fost o epocă în care marele scriitor s-a dovedit și orator puternic.

Ultima parte a existenței, Caragiale și-a petrecut-o, dezgustat, la Berlin. Originalitatea operei lui, muncită cu o conștiinciozitate și cu un chin, care nu se mai cunoșteau de la Gustave Flaubert, fusese contestată de către un nenorocit de criticastru, în nevoia de o platformă ca să-și cîștige un nume pe care nu și-l putea face singur. A fost un simplu atentat, pe care Caragiale ar fi putut să-l neglijeze. Ceea ce l-a impresionat a fost golul din jurul lui: nici prietenii și nici adversarii n-au știut să fie leali și dîndu-și seama că trebuie să rămîie și la maturitate singuratic și depărtat, și-a făcut geamantanul și a plecat în Europa.

Ne pare rău că minutele sînt scurte și că un carnet nu trebuie să le depășească. Lui Caragiale i se cuvine, pe lîngă editarea monumentală, pe care a întreprins-o gustul rafinat și spiritul prob al domnului profesor Alex. Rosetti, cu colaborarea defunctului Paul Zarifopol și a domnului Șerban Cioculescu, carnete de sensibilitate, în care toată lumea să poată citi viața de biruințe și de îndoieli a marelui Caragiale.

29 ianuarie 1936

PREZIDENTUL MASSARIK

Bărbat adînc, de atitudine şi ţinută severă, blînd, milostiv, bun cu toată lumea, afară de unul, de acela pe care l-a canonit în făptura lui o viaţă întreagă, impunîndu-i restricţii, abnegaţii şi poveri. Cîţi oameni s-au iubit pe sine mai puţin ca preşedintele Massarik? Acea stare de voinţă şi conştiinţă, de trăire a credinţelor, de credinţă în învăţăturile pe care le propovăduieşte şi omul de stat mincinos, cărturarul făţarnic, moralistul mascat — a fost la defunctul preşedinte o realitate de fiece secundă. El n-a jucat teatru în patria lui închiriată ca o panoramă, nu şi-a luat învăţăturile în deşert, n-a transgresat, n-a variat. Moartea l-a găsit exact în locul unde îl aflase tinereţea, unde l-a găsit maturitatea, acolo unde i-a slăbit energica efigie străduinţa. Oamenii n-au de obicei o viaţă: Massarik, un clasic al lepădării de sine şi al caracterului, are o viaţă la înălţimea de piatră a monumentelor trecutului ţării lui, o viaţă care-i singură o mare catedrală, în altarul căreia s-a păstrat cenuşa lui Huss, ars de viu.

Însăşi pana de scris, care-i aripa de zbor a gîndului neauzit şi a simţirilor gingaşe, face zgomot prea tare, mîhnită, dinaintea unui mormînt, tăcut ca şi omul scoborît în pămîntul lui.

1937

TEODOR CORNEL

Sosit acum vreo douzeci şi şapte de ani în ţară, după o lungă absenţă, am găsit în Bucureşti pe Teodor Cornel, care scotea o publicaţie după modelele de pe atunci din străinătate, mult luxoasă; parcă o revistă, parcă un album în fascicole, un dicţionar al contimporanilor aşa-numit. Cine nu-i contimporan, dacă mai trăieşte? Destinată unui cerc de abonaţi închis şi tipărită în două limbi juxtapuse, redactorul ei comercializase clar sentimentul de vanitate al acestor contimporani. Nici o confuzie nu era posibilă şi nici o eroare. Publicaţia nu avea principii de redacţie pentru mascarea tocmelii din administraţie. Era cu tarif. Răspîndit în toată ţara, prospectul prevedea preţul unui clişeu, al unei biografii, al unei pagini întregi, al unei jumătăţi de pagină. Nimeni nu putea să afirme că i se face portretul pentru că e o «figură» şi că-şi joacă mîndriile şi iubirea de sine pe iluzia unui *malentendu*, dar fiecare din aceşti contimporani făcea abstracţie de ceea ce se ştia public, şi se comporta exact, ca şi cum el ar fi fost ales şi pus avantajos la litera respectivă pentru importanţa personalităţii lui. Era o afacere searbădă dar corectă: *donnant donnant...*

Cornel ştia de la Paris, cît preţuieşte valoarea personală şi ce poate să plătească deşertăciunea. Timp de vreo cincisprezece ani de strădanii variate, fusese autorul a zeci de teze de licenţă şi doctorat

la Sorbonna. Mă tem că mai avem şi azi în profesorat şi în politică personagii însemnate, care-i datoresc lui diploma carierei. Mai pe scurt însă, Cornel a murit. Nu ştiu cum s-a făcut că am citit la mormîntul lui un discurs. Moştenitorii afacerii contimporanilor mi-au propus să iau succesiunea, fixîndu-mi salariul chiar în cimitir... Neavînd altceva de făcut, am acceptat provizoriu. Nu pot ascunde, că propunerea mi-a permis să trec un timp dificil şi să mă arăt într-alte direcţii: datoresc parenteza unui om astăzi necăjit şi care poate că mă citeşte.

La biuroul meu, vreau să precizez, am primit vizite surprinzătoare. Ingineri, advocaţi, medici, generali, oameni politici, profesori, învăţaţi, mari proprietari, erau la mine, cei din litera B nerăbdători să apară litera mai iute, ca toţi din toate literele celelalte. Unul căpătase, de cînd era buletinul lui de date completat şi iscălit, o decoraţie: adăoga o notiţă şi te ruga să nu o uiţi. Altul înaintase în slujbă. Castelul altuia era terminat şi proprietarul aducea fotografii cu vederi din patru părţi. O broşură inutilă, într-o problemă nulă, venea să se intercaleze în dosarul cuiva. Un boier mai cumpărase o colecţie de pipe şi o panoplie din vremea lui Charlemagne şi ţinea să nu lipsească din ilustraţiile paginilor sale. Am primit o fotografie dublă care demonstra puterea de preciziune în darea la semn a unui contimporan, destul de ilustru şi fără acest amănunt. În prima fotografie sta un ou de găină, aşezat pe gîtul unui clondir, dinaintea contimporanului pregătit să tragă. Într-a doua fotografie oul dispăruse şi ochitorul rîdea în plenitudinea unei admirabile dentiţii de proteză. Entuziast, mi-a lăsat scris pe o altă fotografie, în care contimporanul se prezinta îmbrăcat în mătase şi

cu o biciușcă întoarsă pe șold: « *Ses meilleures amitiés* ».

A lucrat cu mine, cu o pasiune feroce, timp de cîteva săptămîni, un profesor de universitate, la biografia enormă a unui șef de partid, care afecta că nu știe ce se petrece dar aștepta cu febrilitate să-i apară mai repede viața romanțată contra tarif. Sute de clienți solicitau urgența, oferind cutii cu țigarete fine și silind pe administrator să accepte dublarea și triplarea taxei de circulație glorioasă.

În această formă, a biografiei lungi și documentată cu motive din viața privată, pe care contimporanul o iubește mai mult pentru că poate introduce în ea minciuni necontrolate cît de multe, dicționarul răspundea unei mari necesități, împlinită azi de feluriți păduchi ai vanității și ai presei obscure. Cetățeanul neinformat a rămas consternat de legăturile majore ale unui potcovar, strămutat în protipendadă, cu un fost guvernator al Băncii Naționale și este uimit să vadă că în vreme ce el este ținut la ușe sau împins pe scări, un escroc de presă, căruia i s-ar refuza într-o curte și funcția de argat, intră pretutindeni, se bucură de o trecere neînțeleasă și este prieten, într-adevăr, cu personajele din aristocrația organizației de stat.

1937

DOMENICO CASELLI

Cuvintele care nu corespund în inventariul lexic obiectelor precis materiale sînt aproximativ definite de situații și cazuri și noțiunile caracteristice omului abstract de oamenii din jurul nostru...

Recunosc că fraza cam are ceva și chiar foarte mult din pedanteria cursului de caligrafie, care enunță adevărurile banale în termenii lapidari ai propoziției, cunoscută de toate penițele *klaps:* «Adu-ți aminte de părinții tăi pînă la adînci bătrînețe». Dar subiectul comandînd intuitiv începutul, cată să te supui stilului involuntar. Domenico Caselli a fost integral acel «mare om cumsecade» numit toată ziua și căutat toată viața, cam fără să fie găsit întreg mai pe nicăieri — înainte de-a fi fost un intelectual, un cărturar. Intelectualitatea lui n-a rîvnit strălucire și cartea pe care a *știut-o* el, *învățată* între corvezi și necazuri și cu o liniște de temperament neîntrerupt egală admirabilă, avea menirea să-i mulțumească o intimă nevoie. În acest meridional venit nu știi de unde și pomenit aci, în viața și limba țării poate că de două generații și rămas intact din timpul Cruciadelor, s-ar fi zis, recunoșteai prezența compactă a douăzeci de veacuri sufletești.

De natură savantă, însă împiedicat de la destin în condițiile de viață, biruite cu tenacitatea suplă și optimismul rasei, el și-a rezervat ceea ce era mai la îndemînă atelierului și sculelor lui nomade din

toată uzina cu instalații variate ale erudiției: pitorescul.

Remarcabil înzestrat pentru destoiniciile istoriografului, acest italian care n-a fost nici doctor în oarece nici profesor de cevașilea și s-a complăcut să poarte o simplă tresă de bumbac la o mînecă de soldat și chiar de ordonanță, se întîmplă că a făcut pentru trecutul românesc privit în anecdotă și în episod, mult mai multă treabă adevărată și bună decît o grămadă de învățați bombastic culturali — și munca lui, la moartea lui, capătă un contur ca de știință aproape nouă. Naționalismul politic exclude global din viața națională pe toți străinii, indiferent. Totuși, un dr. Davilla, un Frédéric Damé, un Piekarsky, un Szathmary, un Raffet, un Caselli pot fi socotiți ca exponenți deosebiți între români, ca niște întemeietori, ai naționalismului de cultură, ca și evreii filologi, Tiktin, Gaster, frații Șăineanu, Candrea și alții.

Domenico Caselli ne-a fost personal cunoscut — cîtă vreme trecută ne află încă în viață! — timp de patruzeci de ani. Accentul toscan al vorbirii lui, aliat cu tonul sufletesc al ideii făceau din acest camarad leal un foarte simpatic partener și coleg. A fost un om de povară și de veghe și în profesia de ziarist un corector aglomerat: nimeni nu l-a auzit plîngîndu-se niciodată. În epocile de sărăcie cămașa lui a fost tot atît de curată subt bărbie și bărbia lui tot atît de proaspăt rasă ca în zilele mai bune, pe care izbutise, acordînd existenței toate concesiile cu putință, să și le agonisească.

El a murit fără pricină valabilă, într-un moment cînd părea mai tînăr și decît în prima lui tinerețe și pregătit de o fire francă, blajină și incomparabil de onestă, să ia viața încă de două ori de la început...

1937

D. D. PĂTRĂȘCANU

Nici bujorii grădinii, cuprinsă de o velință ruginie, nici irișii negri din urna călimării... Arlechinul pestriț al poeziei întîmpină caravana carului funebru, dansînd într-o zi de ploaie măruntă și răscolind pe o tipsie zarul punctat al graiurilor zornăitoare.

Dacă am fi trăit și murit într-o epocă de zale și spadă, Pătrășcanu ar fi fost purtat în pămînt de confrăția meseriașilor manuscrisului, orînduiți în odăjdii cîte patru, cu prapurile și halebardele cuvenite figurii lui medievale. Ochilor cu scînteia mică, bărbii arămii tăiată scurt și profilului deschis ca un compas, al Moldoveanului nostru, le-au lipsit, ca să reproducă după aproape patru veacuri chipul satiricului Agrippa d'Aubigné, numai roata de muselină a gulerului, ondulat în jurul grumazului pe umeri.

Cînd aș putea să spui că l-am cunoscut și unde, pe Dumitru Pătrășcanu, totdeauna grăbit să treacă și pripit să isprăvească? După ce s-au sfîrșit, caut în zilele lui zilele mele și nodul unde ar fi început firul să se împletească. Iată un literat cu care n-am vorbit niciodată de literatură, situație confortabilă pentru doi autori, scrupuloși să nu se complimenteze. Poetul și povestitorul știu mai bine decît cititorul cît face o carte și se feresc să insiste. I-am trimis din încercările mele, mi-a trimis din lucrările lui și n-a mai urmat nimic. Amintiri literare? Nu-s.

Dar l-am întîlnit înaintea războiului, zbătîndu-se într-o problemă: «Să mă încurc ori să nu mă încurc?» Bătrînul Bragadiru, care citea şi se pare că ştia să deosebească, îi dăruia sau voia să deghizeze o danie într-un preţ derizoriu, un teren prin periferia de atunci a capitalei. Pătrăşcanu trebuia să-şi clădească pe teren o casă şi randamentul unei catedre de profesor era meschin.

Într-un hohot de rîs imens, cu care venea spre mine, odată, la o răspîntie de bulevarde, mi-a spus: «M-am încurcat!» Iar după război, cu acelaşi acces de ironică veselie mi-a dat o veste: «Am făcut bine să mă încurc, fiindcă m-am descurcat».

În preferinţele lui, devenisem şi am rămas omul cu casa... Dacă ne vedeam, îşi amintea de proprietate şi probabil că îşi amintea de mine, amestecat cu ipsos şi var, examinîndu-şi tencuiala.

Tot o casă... la Poiana Ţapului. Am văzut-o în construcţie cu balconul pe munţi, am păşit încălecînd materialele prin odăi. Omul cu casa se repeta. Apoi, am început şi eu o casă, tot o casă... Ajunsesem cu adevărat confrate şi simţeam că Pătrăşcanu şi-a făcut şi o părere literară măgulitoare. El îmi cerea ştiri de la casa mea şi eu îi ceream informaţii de la casele lui. Avea două.

N-am uitat uriaşa ilaritate a lui Pătrăşcanu în faţa fotografiei băiatului meu Baruţu. Ochii copilului, născut de cîteva luni, aveau nişte disproporţii şi o holbare atît de anormale încît fizionomia părea un pretext, un vehicul improvizat ca să-i conţie momentan, o pungă de plasă cu două mingi. Ca să se poată potoli, Pătrăşcanu întorcea fotografia, însă nu o lăsa din mînă şi se uita într-altă parte şi nu mai rîdea, brusc. Dar îi plăcea caricaturala vastitate a căutăturii şi iar întorcea fotografia. Hohotul izbucnea nestăpînit, din nou.

Cînd rîdea, Pătrășcanu rîdea din toate mărunțaiele lui: un rîs îmbelșugat, cu torentele în deluviu și dacă n-a rîs în ceasul morții, a fost o pauză care n-a putut să dureze prea mult. L-am văzut alaltăieri intrînd pe porțile Raiului, vesel, ca la Alcalay, și făcînd haz între îngerii în carne și oase și în marele public de-acolo, îmbrăcat în aureole, că sînt așa întocmai, cum i-a încondeiat el în *Viețile sfinților*.

Și sînt sigur că își mai clădește o casă și că se gîndește la mine... S-a descurcat.

1937

LUCIA DEMETRIUS

Sînt emoţionat. Mi s-a întîmplat un lucru neobişnuit. Trăiesc, mi se pare, o parte din viaţă şi poate că mi-am trăit-o întreagă, într-o modalitate de letargie. Multe lucruri nu le văd, acoperite, poate, de altele care nu există şi pe care parcă le-aş vedea uneori mai bine...

Mi s-a părut cîteodată că n-am participat la serii întregi de evenimente pe care le-am trăit, şi m-am mîngîiat, ca să nu mă acuz, cu iluzia că mă înşel. Se poate că nedormit niciodată şi numai dormitînd pe scaunul meu de lemn, am stat scufundat într-un somn de toată ziua, trezit din el la o chemare nedesluşită, abia pe înserat, cînd peste epizodul zilei, trăit fără conştinţă precisă, începea luciditatea nocturnă.

Lucia Demetrius, trebuie să fi dormit, de cîte ori te-am văzut! Şi nu te-am văzut de prea multe ori. Şi niciodată n-am vorbit atît de mult cu dumneata ca azi... Mi-ai spus un lucru care m-a zdruncinat. Vorbeam cu dumneata şi cu o singură vorbă mi-ai trezit lucidităţile toate. Vezi că nu mi-e ruşinea orgolioasă: ţi-o mărturisesc, să mă audă toată lumea şi tatăl tău, jignit, poate că şi el, de opaca mea reverie.

Îţi aduci aminte ce mi-ai spus azi între două uşi. M-ai întrebat, speriată: «Nu mă poţi suferi...»

Nu ştiu cum mă voi fi uitat la dumneata. Parcă mi-ar fi venit să plîng, dar mi se pare că am iz-

butit să nu mă trădez. Sînt cutremurat. Mi se pare că ai dreptate, Lucica. Mi se pare că puteai să crezi, îndreptățită de o atitudine absentă. N-am prea fost, știu, în mine cînd mi-ai vorbit altădată. Tu ești copila celui mai vechi prieten al meu, dimpreună cu alții singuri trei și nu puteam să te urăsc. De ce te-aș fi urît, fată dragă? Vrei să crezi că nu am urît afară de mine pe nimeni, niciodată? Și nici pe mine nu mă urăsc, drept vorbind, mi-e de mine numai frică. Zac în ceturile și în scorburile mele niște arătări de care mă tem. Sîntem acum confrați, pot să-ți vorbesc cu asemenea graiuri, pe care oamenii nestricați de hîrtie și de nedormire nu le prea înțeleg.

Mi-ai dat mîna cu încredere, Lucico, la sfîrșit. Biată copilă a prietenului Demetrius: nici nu te-am văzut cînd ai crescut atît de mică! Ești o mică mare Domnișoară, aproape o Cucoană. Ai învățat să spui ce ți se pare și să nu minți. Ai avut vreme să ajungi atît de departe? Nu-i așa că nu mai ești supărată de ceea ce ți s-a părut? Vino la mine, Lucico, joacă-te cu cărțile, cu clinii și pisicile, scotocește în hîrtiile mele, cu copiii mei. Cînd se vor face mari și ei și poate că vor scri și ei, ca dumneata, ca Demetrius, ca popa Gala-Galaction și ca mine, nu aș vroi să-ți spuie la ureche, într-o zi neașteptată, vreunul din ei că nu l-ai putut suferi. Ar fi pentru sufletul meu un chin mai mult.

M-am despărțit de dumneata — uite, îți zic și tu și dumneata, după cum vine — și m-am dus la librărie, fiindcă nu mi-ai trimis cartea matale — și am cumpărat pe furiș — nu ți-aș fi spus — *Marea fugă*. Și am citit-o. O citesc, n-am isprăvit-o. Îmi place. N-ai nevoie să știi de ce îmi place, pentru că nici eu nu știu. Nu sînt făcător de judecăți și de justificări și mi se pare că și dumneata ai să te lepezi de ele de tot. Îmi place pentru că

îmi place: *voilà tout*, zice francezul. Şi poate ştii sau, mă rog, poate bănuieşti că nu-mi place orişice, odată ce nu-mi plac mai ales nici cărţile mele, cînd le zăresc tipărite, şi poate, mai ştii, şi că e foarte greu, din nefericire pentru mine, să-mi placă ceva ieşit din mînă de om. Dacă nu mi-ar fi plăcut fărîma dumitale de condei, ocoleam, căutam să-ţi dăruiesc după mustrarea de ieri altă mulţumire.

Însă pot să-ţi spui ceva, Lucica Demetrius, că am şi eu un fel de însuşire: nu mă înşală cartea şi manuscrisul. Multe din hîrtiile venite cu poşta pînă la mine, au fost certificate întîi şi-ntîi de placul meu, împotriva altora, cărora mai tîrziu le-a plăcut şi lor. Şi vezi, dormind în picioare şi străbătînd viaţa într-un vis obscur, am suflat în cîteva aripi şi ele s-au înălţat mai iute.

Aripa dumitale, Lucica, zboară singură şi îmi place zborul tău. Du-te drept către luceafăr.

1937

OCTAVIAN GOGA

Omul crede că stăpînește timpul și secunda îl doboară; că poruncește vieții și abia îl cunoaște firul de iarbă pe care-l calcă; crede în glorie. Gloria lui e un bilet de transport al unui ambalaj dintr-o lume activă într-o nemurire întocmită. Dacă știi că ești într-adevăr și că vei fi, de ce te sperie moartea, cînd îți ia tovarășul de lîngă tine?

Orgoliile, răzvrătite că implacabilul mecanism de nimicire le pulverizează în amănunt, și-au căutat un plasament în iluzii. Atît e un om: o viață, o ceață, un pumn de vînt.

Lui Octavian Goga, care a iubit-o fanatic, viața i-a fost necredincioasă. Ea l-a părăsit la netimp, cu preferința ei de todeauna pentru cei ce o trăiesc fără să o întrebe, să o turbure și să o întoarcă la pravila palidului moment omenesc. Ca să fii împăcat cu ea trebuie să o legeni și oglindești, ca fărîma de undă, fărîma de stea. Ne aducem aminte pasiunea înflăcărată cu care a povestit Goga într-o seară romanul de necrezut al unui popă de țară. Sălbăticit de o dragoste sedițioasă el și-a furat frumoasa și a dus-o acasă. Satul a dărîmat casa peste ibovnici.

Cîtă vreme a trăit, Octavian Goga n-a prea cunoscut, la toate potențele, altă mulțumire decît a invidiilor mascate și-a fățărniciilor, înscrise acum la necrologul lui. S-au citit diversele elogii semnate cu litere monumentale ale celor ce nu se mai simt

umbriți și vor mai fi citite și seriile de cuvîntări de înmormîntare. Parcă nu-ți mai vine să mori după ce abia mai poți trăi și parcă ai chema, ca vulturii, moartea după tine în cer sau în rîpele ascunse de talaze: să nu afle javrele că ai murit.

Nu știu cum a fost mai mare Goga și în ce anume: în literatură, în elocință, în mîndria de nație sau în justa chibzuire. Știu că a fost un mare talent neizbăvit, solicitat între diametralele opuse, simetrizate cu un rar meșteșug. Știm că s-a născut în minte cu un univers personal. Știm că a fost un luptător. Știm că atîta timp cît i-au stat împotrivă adversari de contrast, a biruit. După ce și-a cîștigat adepți și partizani și a fost consimțit și aplaudat ca un general, a pierdut bătălia.

Știm altceva însă: că mai presus de opinii, de atitudini și credință și cîteodată chiar în pofida lor, Octavian Goga, a fost acel unic și invariabil camarad al tuturor breslașilor pe care nu i-a disprețuit ca semenii lui de calibru uzual, cînd norocul, sau nenorocul — rămîne de gîndit — i-a dăruit un jilț înalt la postul de cîrmaci.

Cu amărăciune ne gîndim la dezolarea nobilei femei brutal încercată cu care și-a împărtășit el emoțiile și elanul. Golul ce-i rămîne, după o pierdere neasemuită, rămîne neîmplinit și de Dumnezeu... Dar dacă lacrimile altora ar putea să i le împuțineze pe ale sale măcar cu două, ne-am ua vo ia să-i mărturisim, ne pare rău că public, că știrea morții de năprazna a fost primită în căminul nostru, în care pe vremuri a intrat poetul și a mîngîiat obrajii copiilor, cu o izbucnire de lacrimi.

1938

ZIMNICEANCA

Spectacolul senzațional de la Național: *Madame Sans—Gêne:* Sardou.

Aș putea mărturisi că n-am părăsit de vreo treizeci de ani o sală de teatru cu aceiași încîntare ca în seara de spectacol, de pe vremea cînd umblam din stal în stal și din galerie în galerie, prin țară franțuzească.

Acum, în familie, ne îmbrăcam pardesiile și fleș-flenderițele în loja nr. 19, copiii, doamna și domnul întinzînd mîinile la cuier veseli și satisfăcuți și pugilînd cu diminutive de vorbe.

Se întîmplă destul de rar ca martorii de vîrste și sensibilități contradictorii ai unui divertisment care pretinde și un grăunte de judecată, să fie influențați identic la ruperea disciplinii și a politeței, cînd publicul, numerotat de două ori, la bilete și garderobă, caută în destrăbălata debandadă a ieșirii valvîrtej compensația interdependenței organizate.

— Hai să bem în sănătatea cucoanei Mărioara și a lui nenea Mitică un pahar bun! a zis cineva.

Și pe cînd rubinul unei butelii de onoare era sorbit cu picătura, ne cercetam fiecare, ca niște lăutari în pauza orchestrei, coardele la scripci sentimentale, ca să pricepem cum ne găsim la unison, și copiii și camarazii lor părinți.

Cucoana Mărioara e doamna Maria Zimniceanu, care întrecînd nepermis de mult toate cotele de talent din teatru s-a depășit astă dată, dacă s-ar fi crezut cu putință, și pe sine. E greu de crezut că teatrul francez însuși ar putea dispune azi de o Madame Sans-Gêne, de calitatea Zimnicencii.

1938

POETUL G. TUTOVEANU

Sunt peizagii în care ai vrea să ai un bordei şi la o cotitură de munte dai de o casă cu cerdac, în care ai dori să te hodihneşti. Tutoveanu e un peizaj cu brazi şi o casă cu cerdacul pe izvoare.

Nu m-am văzut cu poetul Bîrladului de cinci ori într-o viaţă, dar ori de cîte ori am schimbat o strîngere de mînă sau cîteva vorbe cu poetul, am plecat de lîngă el cu o răcoare în suflet binefăcătoare şi todeauna la fel. Repetirea identică, la mari intervale de timp, a impresiei e revelatoare. Îmi place să mă gîndesc la el şi-mi face bine. De ce nu i-aş mărturisi-o pe neaşteptate, într-o scrisoare tipărită?

Dacă nici de astă dată nu m-aş învrednici să-mi împlinesc gîndul, mi-ar rămîne un gol. Şi poate că n-o să ne mai vedem niciodată, ca să-mi permit încă o amînare. Mustaţa poetului e albă, ca şi a mea, şi cine ştie?... Poate să nu-i mai pot scri eu şi poate să nu mai aibă prea mult răgaz a mă citi nici el. Astăzi mai sîntem.

Îmi place sufletul lui şi-mi place înfăţişarea care i-l cuprinde, figura lui florentină, gulerul lui alb, sticlos, frînt pe o cravată nouă, meticuloasa lui acurateţe de floare. Îmi place sunetul vocii, în care-i bate inima, ochiul lui cinstit, lumina de statuie de parc a fizionomiei. Parcă ar avea o pelerină lungă, neagră, şi parcă, dedesubtul ei, o spadă de zmalţ.

De cită multă vreme să nu-l mai fi văzut? Ieri, l-am salutat la o răspîntie de vagoane, în oraş. Aceeaşi aristocratică simplicitate, aceeaşi voie bună discretă, aceeaşi omenie dulce. Ţinea în palmă cartea lui de *Sonete*, ca într-o mînă de sticlă o icoană de ivoriu, atît îi era coperta de imaculată; înalt şi frumos desinat în costumul lui de constantă ceremonie. Senin şi ascetic, chipul lui vine întodeauna de departe, din pergament, poate din Cina lui Da Vinci. Nu ştiu ce mi-a spus, ce m-a întrebat: mă uitam la obraz, la degete, la surîsul lui de gingaşe bunătate şi m-am dus în drumul meu cu surîsul lui învelit, ca într-o batistă albă de in un pătrat de anafură; şi n-am vroit să-l pierd. Îi plagiez aci surîsul, ca să mai păstrez ceva după ce a zburat şi să i-l restitui inefabil poetului, care m-a bucurat cu el.

Mi-ar plăcea să ştiu că Tutoveanu e un om fericit. Licăreşte în el o candelă din noaptea Crăciunului pe zăpadă, o virginitate de naştere din nou, şi trezeşte o aromă de zambilă din noaptea de Paşti, o transfigurare de înviere. Mă farmecă şi mă obsedează, bătu-l-ar norocul!

1942

CAZIMIR BELCOT

Cel mai neînsemnat scriitor tot lasă cîteva pagini după el. Se nimerește că dă cîte un cititor peste ele. Hîrtia și tiparul au scăpat de moartea definitivă și totală o sumedenie de oameni, osîndiți pînă mai deunăzi cîteva veacuri, să piară fără urmă. Nu-i o mîngîiere prea mare, dar lucrul tipărit, întreține deocamdată iluziile eternității. Cînd va pica din păienjenișul veciei și pămîntul ca o o muscă uscată se va isprăvi și cu această arvună de imortalitate a paraziților lui.

Actorul dispare în toată întregimea, de cum își pune mîinile pe piept și prea puțin poate să rețină din ele istoria, cum i se spune. Contactul cu actorul de-a dreptul, nu e cu putință decît în timpul duratei pe scenă. S-a îmbolnăvit, că a și dispărut pe jumătate, ca și afișul din ajun. A murit, nu-l mai ții minte. Dovadă că am uitat pe Belcot, care a fost un foarte caracteristic artist, douăzeci și cinci de ani și că numai cînd cerîndu-mi-se o pagină de almanah, mi s-a pus în vedere condiția esențială pentru bunele civilizații contemporane, să nu iasă un manuscris « polemic », îmi trece pe dinainte figura lui.

Drept să spui, nici nu mi-ar fi dat prin gînd să polemizez într-un almanah. Știți ce se întîmplă cu obiectele interzise: te gîndești numai la ele și fenomenul se amplifică și cu o inadmirabilă simpatie pentru gen cu atît mai tîrziu cu cît oprelîștea

e mai categorică. Dacă se mai adaogă și o argumentare destinată să-ți stîrnească artificial simpatiile pentru teza comandată, ești în stare să mergi la moarte din spirit de opoziție.

Fiindcă era vorba de teatru poate că mă ispiteam să-mi aduc aminte, în calitate de fost cronicar dramatic, al unor ziare și reviste de odinioară, de emoțiile tari, de pildă, cu care am primit la o premieră apariția la rampă a doamnei Aura Buzescu, pe atunci Almajan. Dar mi-am dat seama că poate aplaudînd fără spectacol o artistă în activitate, aș putea să contribui, fără să vreau, la o stare sufletească polemică, întrucît n-aș fi bătut din palme la o întreagă listă. Actorul e o ființă superioară desigur, dar susceptibilă. Am renunțat în folosul lui Cazimir Belcot, cel mai dat uitării dintre vietăți.

Eram și eu ultimul justificat să-l uit pe Belcot. Ani de zile m-am ținut cu naiul de hîrtie după el, ca după un mire dus în pețit în stele. Mai mult decît atît: am trăit în aceeași casă cu el, am jucat în nopțile de bombardament din trecutul război, conțina mare împreună, ne-am necăjit de cîteva ori, am aruncat cîteva rînduri de cărți în foc și am mai cumpărat și altele.

Ne despărțea o ușe și un dulap. El avea un pian, la care îl instruia să-și calce primii pași pe domnul Tănase, întemeietorul Cărăbușului de mai tîrziu. Tănase a fost elevul lui Belcot. Cupletele debutului erau scrise de maestru, care avea și o fărîmă de peniță vioaie, cu muzica improvizată tot de el, pe reminiscențe, lecțiile dădeau naștere la conflicte în care artistul reprezenta pedeapsa și domnul Tănase suprema modestie. Ucenicul trebuia să aibă stomacul viguros, ca să îngurgiteze injuriile furioase ale meșterului ales de el. Uneori mi se părea că se petrece dincolo de ușe o bătălie și așteptam, gata

să intervin pentru scăparea victimei zdrobită, să cadă tumultul insultelor și să se potolească.

— Acum, dragă Tănase, să o luăm de la cap!

Și reîncepeau cupletele și scandalul pentru a douăzecea oară și ședința se încheia noaptea tîrziu, cu felicitări. Nu cred să fi fost un cirac și un dascăl mai iubiți unul de altul, ca acești doi actori certați și împăcați în toate zilele de cîteva ori.

Talentele domnului Tănase nu ar putea să dea însă o idee despre marele talent al lui Cazimir Belcot, artist de nuanțe și de filigran, de un stil de simplicitate complexă, de gravor japonez. Poate că ar fi uitat de tot: Belcot era un artist de comedie. Umorul lui avea măsura lirismului de calitate, și e melancolic în temperanță. Bufoneria lui Belcot învelită într-o mască de ceară sau de mătase, izbutea un comic obținut din dantelă, ca muzica din violoncel și, ceea ce n-am văzut nici la actorii marilor scene din străinătate, o variație care nu-l putea face recunoscut de la un rol la altul. Trebuie să precizez: nu era vorba de o variație fizică, de costum, de perucă, de grimă și anatomie, ca la circul teatrului comun, dar de o transfigurare intelectuală, de o trecere de substanță. Personajul de azi nu avea nimic din personajul precedent, psihologia lui era alta și omul devenea altul, fără îndrumare de scenă. Anumite stări comice dădeau emoția totală a operei de artă și strigîndu-l pe Belcot, todeauna rebel la cabotinism, să iasă și să ni se arate, după lăsarea cortinei, entuziasmul venea odată cu o lacrimă candidă.

L-am urmărit din odaia mea, să aflu cum își «prepara» un rol și niciodată nu am auzit nimic: lucra rolul în tăcerea rugăciunii și cînd mă duceam la teatru să-l văd într-o ființă nouă, aveam în fața fotoliului meu din seria Haș, un actor nemaicunoscut.

În timpul războiului şi al ocupaţiei, Belcot, tînăr şi plin de o puternică sevă a speranţei, începe să aibă impresia că moare. I se părea straniu că mureau sute de mii de oameni ai patriei, el trebuind să trăiască. Şi trebuia să moară, după intenţiile lui, de morbul care a ucis, fără necesitate, atîta lume în războiul trecut, al tifosului exantematic. Îşi făcuse o prietenă într-o mahala depărtată, unde se ducea adeseori cu birja.

Într-o seară a luat din trăsură un păduche. A treia zi a fost internat în spital. A cincea zi un medic imbecil a strigat în gura mare, fugind de lîngă patul lui: «Exantematic!». După două ore, Cazimir Belcot a murit.

Eu nu-l cred mort de tifos şi de păduche. Belcot a murit din pricina facilităţii talentului de identificare totală cu personajul cel din urmă jucat.

1943

JORJ DIAMANDY

Din limuzină sare un domn ofițer lîngă mine. Am fost soldat prost, atît de prost că n-am învățat nici limbajul galoanelor, și cîteodată sînt în stare să ridic, din pricina celor mai groase, pe vagmistru la gradul de colonel. Ofițerul avea la chipiu un portativ de trese și insigne, și după numărul lor și al suplimentelor de licăriri distribuite în tot cuprinsul lui aș fi crezut că m-a atins mantaua unui generalisim de armată streină, dată fiind varietatea uniformelor noi. Ofițerul mă avea în vedere pe mine, și m-aș fi speriat dacă un surîs deschis și amical nu-i despica mustața groasă, neagră cu o dungă de fildeș.

— Dumneata ești, Cocò? m-a întrebat în cea mai frumoasă limbă românească. Vreau să te cunosc. (Cînd un asemenea personaj zice *vreau*, e ordin.) Sînt profesorul Cutare. (El răspunse și la privirea mea, neliniștit fixată pe uniformă). Sînt mobilizat.

— Mi-a mai venit inima la loc, zisei. Credeam că am făcut ceva. Începuse să-mi pară rău că n-am plecat de acasă cu perina și pătura subsuoară. Ce aer măreț are un domn profesor universitar, cînd pune uniforma!

— Dacă n-aș exagera-o puțin, toată lumea și-ar da seama că nu știu nici să calc, și aspectul civilului militar n-ar mai avea pe stradă același efect. În uniformă, te apucă un fel de tinerețe nouă

şi sentimentul că ţi-ai greşit cariera cu o catedră. Să ştii că-i adevărat: civilii sînt mai milităroşi ca militarii. Să te păzească Dumnezeu de un sublocotenent de cincizeci de ani, şef de lucrări sau secretar de liceu. E o mare fudulie de autoritate pentru necazurile lui de funcţionar.

— Desigur că ai cunoscut pe Jorj Diamandy... Poet, prozator, dramaturg, regizor, critic de artă: un diletant universal.

— Cine nu l-a cunoscut? Anarhist la Paris, socialist cu Ion Nădejde şi cu Vasile Morţun la Bucureşti, apoi, tot la Bucureşti, liberal.

— Pe la începutul războiului de azi, cam pe la 1916, l-am întîlnit ieşind de la Ministerul armatei, unde făceam de gardă cu baioneta la umăr. Era într-o uniformă de fantezie, pe care nu ştiu de nu o luase chiar de la Teatrul Naţional, unde era tocmai director. Căciula de astrahan, neobişnuită cu croiala ei, era jur împrejur cu aur, purtată strengăreşte pe lipsa de sprîncene, caracteristică directorului, prevăzut în schimb cu o ţăcălie de barbă roşcovană de ţap. Încheiat într-o scurtă îmblănită, cu ceapraz şi nasturi de pasmanterie, care-i dădea un prestigiu de trei ori mai gros ca în civil, Diamandy mergea mai solemn decît un generalisim călăre, şi era superb atît la sabia lungă, dusă cam anapoda, cît mai ales la picioare, încălţate cu cizme peste genunchi, prevăzute cu pinteni încovoiaţi în sus şi prinşi în lanţuri, poate de argint, peste gleznă. Salutul meu dogmatic l-a emoţionat şi s-a oprit în faţa lui.

— Tu eşti, măi? m-a întrebat, recunoscîndu-mă subt bonet.

— Eu sînt, să trăiţi, domnule general.

Titlul de general a fost usportat cu plăcere. Îl văzui scoțînd din buzunarul oblic al scurtei un pachet cu țigarete delicioase « Maryland », pe care mi-l dete cu un aer de parcă mi-ar fi pus crucea de fier pe piept. Am întrebat pe un camarad ce grad avea ofițerul care-mi dăduse țigările.

Jorj Diamandy era caporal.

1 9 4 3

DOMNULE LOVINESCU

Titlul fiind prea lung pentru încăperea mea de hîrtie, n-am putut să zic iubite domnule Lovinescu ridicînd din călimară condeiul. M-am pomenit că trebuie să-ţi zic «Iubite», fără să mă gîndesc; de ce-aş lăsa să-mi refuze judecata, care se interpune prea des între spontaneităţile inimii şi realităţi, darea pe faţă a unui sentiment adevărat?

Am citit răspunsul Domniei Tale, adresat unui cerc de intelectuali din Sibiu şi am aflat din el că-l scrii dintr-un sanatoriu. Ce să mă ascund? Am luat informaţii şi am aflat că erai în momentul unei intervenţii chirurgicale. Îmi dai voie să-ţi mărturisesc aici că sînt emoţionat? Mult mai adînc decît ai putea să presupui din atitudinea mea rezervată faţă de atitudinea dumitale literară.

Întîia mea mişcare a fost către condei: trebuie să-i scriu numaidecît, mi-a spus inima, care înfăţişează în noi pe văduva şi maica plînsă. Dar am şovăit întîi, de teamă să nu licărească prin slovele mele senzaţia pe care am avut-o şi eu acum patru ani, cînd prietenii încercînd să mă consoleze, încremenit în pat, povesteau la căpătîiul meu anecdote şi hazuri lăcrimînd. Unul, trebuia să rîdă în hohote la un final hilar şi a plîns, cu ochii îngropaţi în batistă Cîteva luni refuzasem să mă mai uit în oglindă şi atunci am cerut-o să mă văd. Nu m-am recunoscut şi i-am spus prietenului meu: «Ai dreptate, mi se pare că s-a isprăvit».

Îți scrie, iubite domnule Lovinescu, și bolnavul de atunci în omul de astăzi, înviat — și-ți scrie și simțămîntul meu de prețuire tăcută pentru o strădanie neclintită de patruzeci de ani, consacrați celei mai subiective dintre munci. Dumneata n-a cunoscut nici o plăcere în afară de atelier, din care ai făcut un salon deschis, unic la noi, o școală de eleganță și un cămin primitor, care pe unii răzleți, descurajați și în conflict cu viața, i-a împiedicat în secunda gravă a deznădejdii să se descumpănească.

M-a impresionat răbdarea dumitale. Puteai să te dai uitării și să te lași expropriat, mai avînd în calmul dumitale putința să te regăsești și să mai fii dumneata. Te-am admirat că în zeci de ani de trecere prin atelierul dumitale a sute de miri ai unei iluzii din care inoportunii și indiscreții nu cred să fi avut chiar dumneata norocul să nu-ți deslînezе timpul, n-ai aruncat pe nici unul pe fereastră. Ai ascultat mii de manuscrise citite chiar de autori: nu cunosc mai mare calamitate. Ai acceptat în casa dumitale toată fauna literară, de oriunde venea, și ai domesticit-o cu o aplicație de îmblînzitor, fără să tragi un singur glonț de revolver. Și toți care au trecut prin cenaclu, chemat cu numele de « Sburătorul », au rămas pe toată viața cu o legănare delicată în ființa lor secretă și cu o mireasmă, pe care nu au putut-o găsi nicăieri aiurea, cu o stare sufletească inefabilă, cu o duhovnicie.

Eu nu l-am cunoscut, Cocò, pe Eugen Lovinescu acolo. Am dat întîi de numele lui la Paris, pe urmă în cărțile lui. Întîia oară, mi se pare că l-am salutat eu. Nu cred că am vorbit amîndoi de șase ori, însă de vorbă n-am stat niciodată: o sfiială m-a ținut departe de toți contimporanii mei: teama de a nu-i cunoaște mai mult decît trebuiește. Trăim paralel și murim fără să ne fi întîlnit. Cunoștința adevărată am făcut-o la leagănele copiilor noștri,

acum şaisprezece ani, între florile din Cişmigiu ca nişte taţi, nu ca niscaiva scriitori. Copiii erau mai vii şi mai omeneşti ca literatura.

Mi-aduc aminte surînsul lui de atunci. Să-l luăm din amintire, Cocò, şi să ne apropiem cu el de bolnav. Să-i mîngîiem fruntea cu floarea lui de atunci, să se facă sănătos. Lui nu-i trebuie un medic, nic un admirator, îi trebuie un frate...

1943

INSTITUTORUL SCRIPCĂ

Directorul Institutului Academic «Başotă» din Pomîrla, domnul Ion I. Luca, ne aduce la cunoştinţă printr-o adresă, trimisă probabil şi la ziare, isprăvile emoţionante ale profesorului Anastasie Scripcă, fost elev al cunoscutului institut, căruia îi restituie în daruri şi biblioteci învăţătura de carte de la Pomîrla. Domnul Scripcă trăieşte acum la Cîmpina, şi pensia şi-o cheltuieşte pentru înzestrarea unei şcoli care se cinsteşte că a dat sentimentului de recunoştinţă un cărturar atît de ales. Pe de altă parte, indiscreţiile venite de la Cîmpina, afirmă o acţiune şi în localitate, a institutorului Scripcă, neobişnuit de complexă în cîmpul culturii şi din partea unui om singuratic, ajutat numai de soţia lui.

Dacă punem unul în dreptul altora salariul unui institutor, trăit în simplicitate, şi donaţiile făcute, semnificativa disproporţie dintre ele e o admirabilă jertfire de sine: şapte mii de volume, în majoritate cartonate, trei sute de tablouri ştiinţifice şi trei sute treizeci de mii de lei, economisiţi cu ţîrîita, pentru întreţinerea bibliotecii, dăruită atît nevoilor actualilor elevi ai Institutului, cît şi trebuinţei publice de lectură. La această înzestrare domnul Scripcă lucrează de doisprezece ani. Sala de lectură îşi are mesele, scaunele, dulapurile, cartoteca, necesare amănunţitei şi precisei organizări

a unui așezămînt civilizat și confortabil, toate realizate de rîvna institutorului.

Ceea ce caracterizează această mare activitate a unui erou, e obscuritatea în care s-a complăcut, originea creațiilor adevărate. Dincolo de cercul vrednicilor dascăli ai Institutului «Bașotă», nu s-a știut nimic, și nici astăzi nu s-ar fi aflat că într-un punct al țării, numit pe hartă Pomîrla, s-a săvîrșit, fără îndemnul nimănuia, fără tobe, fără surle, minunea însuflețirii. Opera institutorului Scripcă e denunțată de colegii lui mai tineri, jigniți că nu a fost luată-n seamă. Ei cer, pentru înaintașul lor, o recompensă, naivă, care le arată frageda și duioasa sensibilitate: o decorație... «Meritul Cultural», purtat la butonieră de mulți. I l-am da bucuros pe al nostru, din sertar, încredințați că ceea ce a făcut institutorul Scripcă e infinit mai util și mai generos ca un volum de versuri și cîteva de proză...

Viața institutorului Scripcă seamănă într-o privință cu viața lui Fabre, întemeietorul entomologiei, cunoscută pînă la vîrsta de optzeci și cinci de ani ai dascălului de țară de un singur parizian, Remy de Gourmont, care scriindu-și *Fiziologia dragostei*, întemeiată pe cărțile necitite ale genialului modest descoperitor, a provocat admirația tardivă a oamenilor de știință și a publicului cultivat. Consternate, guvernul, Academia, Universitatea, i-au expediat învățătorului, la Serignan, satul catedrei lui de o viață, o delegație însoțită de o imensă procesiune, cu discursuri, decorații, diplome și daruri în bani. Fabre și-a strîns vizitatorii în mijlocul unei familii cu fii, fiice, nepoți și strănepoți de aproape o sută de persoane și copii.

Cîteva cuvinte au pus capăt lirismului oficial. Bătrînul Fabre a spus: «Toate acestea vin prea tîrziu. Mi-au trebuit un laborator, instrumente și

sprijin. Nu le-am avut. Ca să-mi duc cercetările la capăt m-am folosit de sticle sparte, de borcane aruncate, de scule barbare, studiate cu farmacistul și potcovarul din sat. Mi-am isprăvit și cercetările și viața. Vă rog, duceți-vă cu Dumnezeu, că nu-mi mai trebuie nimic».

Au rămas necitite în ziua cu pricina cel puțin douăzeci de mari discursuri în slava unchiașului, care a creat, odată cu o știință nouă, cel puțin o sută de catedre universitare...

1943

FELIX

Nu ţi-aş putea mai frumos aminti, Cocò, de prietenul meu, colonelul Felix.

De la moartea lui neaşteptată au trecut, azi, patru ani. Noi eram în agonie şi a trebuit să moară el în locul bolnavului, de care îngrijea ca un frate, o zi descurajat şi o zi în revoltă. Îţi mai aduci aminte de pumnii lui strînşi, ridicaţi la cer, şi de blestemele lui. Ocările colonelului vehemente puseseră medicii pe gînduri. Atent, îngăduitor şi respectuos cu omul, oricine ar fi fost, blajin, el uita şi de politeţa elementară, înfricoşat că prietenul din primii ani se descompunea subt ochii lui. Înainte de a intra dimineaţa în casa noastră, el se oprea în dreptul ferestrei întrebător, turburat de speranţa că noaptea, în care toate lucrurile se împletesc şi se desfac, ar fi adus o liniştire în simptomele morţii. La plecare, noaptea tîrziu, el se oprea iarăşi un moment la geam, cu sentimentul că pînă a doua zi se va petrece inevitabilul sfîrşit.

Şi a doua zi, după o seară întîrziată, n-a mai venit...

Ţi-aduci aminte, Cocò, de vreme ce am început să trăim din amintiri, după ce am trăit din iluzii, colonelul nu era numai un ofiţer, care-şi făcuse din armată ordinea de viaţă, el a fost şi un cărturar ales, şi un artist al sensibilităţii, de tonuri stinse, un om de credinţă. Oşteanul a fost un mare brav şi bravura lui şi-a meritat panglica lui Mihai Vitea-

zul, cu prisosință. Inițiativa lui personală în război a precumpănit. Dar a refuzat să-și publice notele de campanie și a refuzat cu violență să mai vorbească după ce l-a făcut, de război, ca de o calamitate a popoarelor. A fost de două ori în agonie în spital și s-a întors lîngă oștenii lui, săteni moldoveni, încă șovăind pe picioare dar întărîtat să-și ducă datoria la capăt, pe linia dreaptă.

De ziua morții lui, să ne amintim ce ne-a povestit inima lui într-o seară de pace... Era în 1916. Trecuse granița la adversar și regimentul lui înaintase luptînd pînă departe. Într-o singurătate de munți s-a ivit o gospodărie bogată, și colonelul s-a dus să cunoască pe oamenii de-acolo, prin zăpada adîncă. A bătut în ușa, suită pe cîteva trepte, a sunat și, neieșindu-i nimeni înainte, a intrat. Casa era descuiată. A dat ordinul să nu-l urmeze nimeni și a străbătut odăile luxoase singur, cu carabina lui. Era pe la amiaz și masa lungă a sufragerie dovedea că prînzul de-abia început fusese întrerupt. Furculițele lăsate pe farfurii și felul de mîncare neisprăvit indicau surpriza și fuga dinaintea năvălitorului. Colonelul s-a simțit stingherit. Îi părea rău că oamenii casei n-au avut încredere în omenia lui.

Le-ar fi urat din ușe: poftă bună, ar fi salutat și ar fi plecat, cerîndu-și iertare. Poate că ar fi luat și el ceva în gură, dacă ar fi fost invitat: îi era foame. Masa pustie nu l-a ispitit. De jur împrejurul proprietății lumea era albă ca un așternut de in dintre zări. Ninsese cîteva zile și acum venea tăcerea aceea dulce și sonoră care însoțește zăpada. O buturugă ardea în căminul de faianță. Rufăria mesei era nouă și brodată bogat, ca și cîmpiile din munții de afară.

S-a încălzit puțin la jar și a mai intrat într-o odaie. Era o cameră de copil, zugrăvită pe brîul

pereților cu boboci de rață, flori, iezi și căței la joacă. A văzut leagănul, al unui copil de cîteva luni. Se cunoștea în perina de puf groapa rotundă în care dormise, cînd a fost luat în brațe de-a fuga și, desigur, speriat. «Cum i-o fi bătut inima!» se gîndea colonelul, și a stat pe scaunul alb de lîngă leagăn. Cîteva jucării, aruncate pe rînă, zăceau pe covoare. A luat în mînă un urs și i-a întors capul, o cămilă, o păpușă care închidea ochii. Cum a sucit-o, în tăcerea odăii păpușa a suspinat.

Ieșind repede din casă, colonelul a poruncit să se cerceteze numaidecît împrejurimile și să fie aduși fugarii cu copilul în brațe acasă. Împrejurimile erau vaste și zăpada creștea peste urme. Soldații n-au găsit nimic. Întîia oară într-o viață aspră de militar, oțărît, i-a tremurat sufletul de o spaimă...

Trist, prietenul nostru, Cocò, a încuiat gospodăria și a lipit un ordin scris pe ușă: «Intrarea interzisă cu pedeapsă». Îți aduci aminte. Avea cheile casei pe veriga din buzunar și după douăzeci de ani de la război. Le punea seara pe masa lui de lîngă pat, și surîdea la ele, ca la pruncul din leagăn, și se încrunta, gîndindu-se că poate purta cu el cheile unui mormînt.

10 iulie 1943

E. LOVINESCU

Despre Eugen Lovinescu, lovit în agonie de piciorul măgarului, evoluat de la fabulă-ncoace și devenit poet, s-a scris în toate felurile, cum se scrie despre fiecare om cu pana lăsată în voia hîrtiei și după moarte, mai laudativ decît în timpul vieții. Omagiu după omagiu, la mormîntul lui s-au prezentat rînd pe rînd, ca niște societăți de interese mutuale, toate pîlcurile și cetele antagoniste și-n ultima perioadă de lună nouă, tîrîș, grăpiș, chiar o revistă neașteptată la cimitir, care exploata față de scriitorul viu, pe lîngă un dispreț înfumurat, critica subt formă de înjurătură, e cazul să se spuie, ca la ușa cortului. Tîrcovnicul ei literar aprinse și el o lumînare, mai mult parafină decît ceară, dar, în sfîrșit, cu chibritul lui, tras pe propriul lui pantalon.

Aceste recunoașteri au defectul că sînt cam tardive, deși pocăința ar trebui luată la orice oră de calendar în considerare. Nemaiavînd pe martor în față, se presupune că ele sînt acte de sinceritate și că sentimentul dura încă de pe timpul cînd scriitorul insultat ani de-a rîndul, era în viață. De ce această duplicitate? Detestat în timpul vieții și primit după moarte, ce școală morală reprezintă falsificarea intenționată, amestecată cu sentimentul secret? De ce n-a fost spus adevărul mai mic ori mai mare, mai devreme? Ca să nu-l

audă interesatul și să se fudulească? E-o atitudine meschină.

Atît în cazul Lovinescu cît și în toate cazurile de scriitori, ceea ce interesează în principiu, trebuie repetat, nu e întîi opera, care poate să fie bună sau slabă, calitatea privește numai pe autor și el nu poate face mai mult decît e cu onestitate în stare, dar efortul către ea, izbutit sau nu. Apoi, judecarea fructelor unei activități mai todeauna inactuală și subiectivă, nu atîrnă direct de competința contimporană: au fost scriitori foarte cotați în viață, din care n-a rămas nimic, pe cînd alții, tăgăduiți, au început să fie acceptați după ce factorii de opoziție s-au lichidat.

Rostul unui condei nu-i în genialitatea lui, mai mult sau mai puțin abstractă, variabilă și inconsistentă, ci în continua lui prezență. E timpul de lucrat, nu e timp de ales. Ți-ai dat în fiecare zi contribuția față de îndatoririle tale? E suficient să te încadrezi în marea sforțare a stăruinței. Activitatea se absoarbe în viața națională ca o certitudine educativă.

Viața lui Eugen Lovinescu, neostenită pînă în ultima ei oră, n-a cunoscut nici un agrement afară de o muncă aprigă, la care în definitiv nu-l obliga sărăcia, și nici o lene, nici o concesie, acordată de cei mai mulți slăbiciunilor de toată ziua, nu i-au îndulcit asprimile consimțite și mucenia, căreia i se devotase călugărește. Literatura nu a fost pentru el o boierie: a slujit-o ca un bun și neobosit servitor. Celor care i s-au pus în drum și l-au supărat în viața lui de abnegație totală, cerneala și condeiul le-au adus numai beneficii și literatura lor a fost și a rămas un pretext pentru parvenirile aducătoare de subvenții, de lefuri multiple și de onoruri, meritate de valuta unui ifos, dublat de un servilism ajustat pe măsura oportunității. Cum

s-a achitat de datoria lui, Lovinescu, și ce fel de datorie și-a impus, sînt niște treburi care nici nu-s de nasul fitecui îl judecă prostește și privesc și personalitatea lui, criticabilă sau aplaudată, nu se anulează o activitate pentru că displace sau stinghерește. Vorba e că și-a făcut o datorie și că i s-a devotat.

E o mare deosebire de nivel între viața lui și a foștilor lui detractori de rea-credință, convertiți după moarte: viața dă semnificația scopului unei activități, cu care se confundă. Cînd omul și opera, efemeră ca și el, se bat cap în cap, scopurile sînt compromise și activitatea se prezintă ca o tîlhărie deghizată, ici minciună, dincolo putregai: morminte spoite și fariseism.

De pe care poziție de culme a fost atacat Lovinescu cît a trăit? În vreme ce pe el îl apuca ziua în odaia lui de lucru, indiferent de cît putea să realizeze, foștii lui faimoși adversari, fortificați pentru eternizarea fățarnicelor demagogii într-o doctrină, gîndeau din cîrciumă beți, tăvăliți în vomitură. Un poet îmi spunea despre unul din ei, foarte cotat în cercurile pure și în stare de toate atitudinile morale extreme, că-și petrecea nopțile într-o casă de toleranță pe un scăunel, cu matroana întreprinderii lîngă el și cu o rișniță de cafea turcească între picioare, învîrtind molatec manivela. Măcina pentru clienții care cereau în boxe una subțire, dulce, cu un pic de rom.

Acestui soi de adversari, care parazitează și ouă în sufletul scriitorului animat de o misiune, parcă-i trebuie refuzată și convertirea. El minte și în genunchi.

1943

ION FRIMU
(O lacrimă)

Am tresărit! Convoiul imens al muncitorilor se adunase din uzine, fabrici şi ateliere în amintirea lui. Puterea, în mers liniştit, a miilor de oameni, tăiaţi în arama fumurie a unui apus acoperit de ceaţa întîiei zile de iarnă, uscată ca o stampă, era a sutelor de veacuri de frămîntări, de luptă, de nedreptate, în sfîrşit biruitoare. Am avut în Bucureştii miercurei înserate imaginea omenirii scrisă-n carte cu sînge şi pe columne şi frontispicii cu dalta.

Am tresărit! Ion Frimu era de faţă. Fantoma blajinului apostol trecea din om în om printre rînduri şi-i săruta pe frunte. Biruise şi el, care a murit învins.

Altădată, convoaiele erau şarjate cu săbiile întinse, bătute cu foc şi înghesuite în puşcării, de-a valma, ca într-o gaură boltită din infern. S-a isprăvit, Frimule, tu care ai suferit insulta pălmuirii şi ai pătimit moartea infamă a bătăii. Simt în mînă, încă după treizeci de ani, căldura cinstită şi dulce a strîngerii tale, ridicată de pe scule şi împărţită ca un bun tainic oamenilor întristaţi de suferinţă.

Tu ai fost cel mai bun dintre oameni, Frimule.

1944

ȘTEFAN VOITEC

Domnul Voitec, ministrul Culturii Naționale, se arată practic și simplificator. Primit cu o neîncredere nițel rînjită de către belferii din conclavul gelos de prerogative și monopoluri, ai Departamentului, cardinalii și arhiepiscopii învățămîntului își simt acum prestigiul nasului tăiat.

Ministerul Instrucțiunii Publice, un nume de altădată, mat, dar mai potrivit cu tehnica raporturilor dintre catedră și bănci, era împărțit încă demult în trei mistere: Misterul Învățămîntului Primar, Misterul Secundar și Misterul Universitar, guvernate de trei mitropoliți civili, cu un Papă automat, ministrul, robot purtat în jilț pe rotile de către subalterni și mecanizat pentru o singură mișcare, a iscăliturii.

Domnul Voitec a dat ferestrele de părete, a smuls draperiile, grele de ploșnițe bătrîne. A lăsat să înece biurourile lumina. Păianjenii și mucegaiul dispar treptat.

Ultima surpriză agreabilă făcută de noul ministru vechilor zadarnice așteptări e gratuitatea adevărată a școlii primare: statul dă cărțile de suflet... A pierit și jignitoarea formulă cu «copiii săraci». Poate că în curînd voiosul ministru, va suprima și bacalaureatul și pe «a opta», desființînd și celălalt examen stupid, de intrare în Universități.

Iată ce poate face un singur om fără prejudecățile specialității, într-o singură zi, după cincizeci de ani de orori culturale: o școală tînără, o școală veselă, o garoafă.

1944

TEODORESCU-BRANIȘTE

Directorul ziarului *Jurnalul* face *Biletelor de Papagal* o primire, care întrece politețea ceremonioasă. Îi mulțumesc.

Mărturisescu-i că mă așteptam, trecînd cu flașneta cîntăreață pe dinaintea ferestrelor lui, să-mi arunce din balcon un ban mai mic. Oamenii bogați sînt darnici: am găsit în fundul pălăriei un galben de aur. Mulțumesc, și pe franțuzește: *Merci*.

I l-am atîrnat lui Cocò de gît să-l gătesc de Crăciun cu mărțișor, și scuturînd aripile, pe cadența lui Eminescu, el i-a scos lui Tudor Teodorescu-Branișteacest bilet.

Dacă-l mai adîncește și altcineva decît el, fiind scris numai pentru ochii și, aș cuteza să zic, dacă-mi dă voie, și pentru inima Domnului, căruia i se trimite biletul, cititorul ar putea bănui că ne-am despărțit aseară și să deducă din gramatica scrisului că sîntem prieteni de brăcinar.

Nu. Cu domnul Branișteu nu m-am văzut de cel puțin douăzeci de ani. Pe nevăzute i-or fi scăpărat la tîmple și oarecare fire de păr albe. Dar există, pe lîngă corespondențele inexprimate, o colegialitate, colegialitatea profesională, a singuraticilor

scîrbiți și a meșteșugarilor care n-au prevaricat. E de trebuință ca, în lumina unei țări înnoite, întinerită în pravili și oameni peste momîi și cadavre și peste viermii cuvîntului și ai condeiului, simțirile întîlnite să se alăture, să se adune, ca să dea laolaltă, curat, o floare proaspătă, virginală.

1944

TOM

Dumneata erai acel Tom Cord, care se înmormîntează azi în Bucureşti? Dumneata? Băiatul cel mai frumos din lagăr şi mai zvelt? As în aruncatul mingii şi agil ca o panteră? Dumneata?... Nu-mi vine să cred, Tom. Nu ştiusem că erai ziarist. Erai corespondentul englezescului *Daily Mail*, va să zică. Ţi-aduci aminte? La volei, la baschet şi la fotbal nu te bătea nimeni şi aveai concurenţi, nu glumă. Colonelul Stavăr, maestrul sporturilor din lagăr se uita cu pipa-n dinţi la jocul dumitale. Fumul tutunului, i se simţea tocmai de la sentinele. Jucai cu simpaticul inginer Solomon, cel cu capul strîmb, cel mai primejdios comunist, cel mai sîngeros şi omul cel mai blînd din lume. Ţi-aduci aminte? El sta de doisprezece ani la strînsoare. Le făcuse pisicilor o scară, din zăpadă la fereastra catanei. Şi o gaură-n geam. Mi se pare că sta la numărul 10...

Ţi-aduci aminte? Am dejunat de cîteva ori amîndoi la masa colonelului, un gentleman. El era închis în lagăr de doi ani trecuţi. Era la masă persanul Badaieff, proprietarul în Turkestan al unui teritoriu cît Ţara Românească. Era la masă Max Auschnit, cel cu părul de aramă, ca Neron, ca un cap de Brâncuş. El a plecat, ştii, cu avionul pe la nasul Mareşalului şi s-a întors într-un bombardier englez. I-ai mai văzut, desigur. Eu n-am mai văzut, Tom, pe nici unul. Dar de ţigările de foi,

de cincizeci de centimetri ale lui Radu Xenopol, autentice olandeze, îţi mai aduci aminte? Bietul miliardar a încercat o crîncenă tragedie. Şşşt! Să nu ne audă.

Ţi-aduci aminte cum ai fost chinuit la Serviciul Secret? Un pai aprins, o dată la două zile, între degetele de la picioare şi un leşin de patruzeci şi opt de ore... Ţi-am văzut muşchii gambelor, Tom, subţiaţi de cleştele călăului pînă la os.

Îţi mai aduci aminte că tatăl care te aşteaptă îţi era yankeu şi maica româncă? Dumneata vorbeai şi limba ei niţeluşi.

Dar dumneata nu-ţi mai aduci aminte, Tom, de nimic.

Lasă-mă să dau drumul unui fulg de hîrtie deasupra mormîntului dumitale...

1944

TRAIAN CONSTANTINESCU

Vinerea trecută am fost în grădină la domnul Traian. Aproape de grădina mea, cam peste drum, vasta lui fermă de trandafiri acoperă întinderile dintre cîteva uliţe de cîmp. În mai multe sere, ele singure cît nişte mari grădini, mii şi mii de ghivece minuscule cu plante proaspăt răsădite, şi alte mii şi mii de ghivece mari cu tulpine de roză, la care se adaogă vreo alte cîteva milioane de rădăcini altoite în cîmp liber, se cuprind munca, ingeniozitatea şi viaţa domnului Traian. De la un timp, domnul Traian şi-a mai făcut o rozerie, afară din oraş.

Prinţul trandafirilor, de la care se aprovizionează toţi grădinarii şi marile negustorii din Bucureşti, de şaisprezece ani de cînd ne învecinăm, el cu florile lui şi eu cu florile mele, de hîrtie, sta nemişcat între exuberanţele lui, îmbrăcat ca un salahor, cu foarfeca şi cu briceagul de altoit în buzunar. Să tot fi avut vreo cincizeci de ani ochii lui albaştri, mintea lui sprintenă şi vorba lui dulce şi îmbietoare.

Fuseseră trei fraţi, copii ai unei cocoane-moaşe de cartier, astăzi de o sută şi zece ani, oarbă, într-o casă albă din grădină. Cîteşitrei sau numai doi din ei, între care şi domnul Traian, au plecat odinioară în Franţa cu economiile mamei văduve, din moşit. Avea o fărîmă de pămînt, pe atunci, împrejurul unei cocioabe. Traian a intrat la o şcoală de horticultură, iar fratele lui a învăţat pictura... Întorşi acasă, fraţii s-au apucat împreună de treaba pămîn-

tului părintesc, ajutați de al treilea frate, întinzîndu-și an de an, în toate sensurile, proprietatea. Simțind că n-are destul har și că nu poate să concureze cu pensula florile fratelui, ieșite din briceag, pictorul și-a pus paleta și culorile, cuminte, de-o parte, și s-a făcut, ca frățină-su, florar.

Domnul Traian s-a însurat. Își iubea soția cu o dragoste gingașe, dar pe neașteptate i-a murit. De atunci, mulți ani de atunci, domnul Traian, fără copii, a refuzat să mai cunoască altă femeie. În amintirea unicei iubiri el s-a călugărit la altarul tuberozelor roze. *Ad rosam per crucem, ad crucem per crucem...*

Rozele îi aduceau însă aur, un aur fără gust pentru domnul Traian. Îl împărțea în dreapta și în stînga, dar banii împuiau, pe măsură ce se muncea să scape de ei.

Cînd a murit și pictorul, afluența beneficiilor disprețuite a crescut, s-a umflat, a dat pe dinafară. Se ducea din om în om și cerceta: «Am auzit că ai avea nevoie de cîteva sute de mii de lei», sau: «Uite, cumpără proprietatea aia, ai copii; îți dau banii eu». Domnul Traian dădea fără poliță și fără chitanță și fără restituire. Și banii veneau mereu.

Duminică am aflat că domnul Traian a murit simbătă la hipodrom...

Pariase pe calul cel mai prost, ca să piardă pariul. Ofensa l-a fulgerat profund: cîștiga vreo patru milioane. Ziarele afirmă că «un oarecare Traian Constantinescu a murit de emoție, că a cîștigat». Nici vorbă nu poate să fie de asta. Nefericitul trandafir a murit ca Pompiliu, de lacătul inimii, doi Constantinești într-o săptămînă — și el a fost departe de a fi un oarecare.

Duminică la prînz încă nu i se ridicase cadavrul de pe hipodrom.

1946

DOCTORUL GRIGORIU-ARGEŞ

A fost un timp cînd căpătasem pe neaşteptate un drept de informator în medicină şi de criteriu experimental. Mă şi bătea gîndul să deschid un biurou, să mă asociez cu Societatea de telefoane pentru o taxă specială pe din două.

Vreo cîţiva ani telefonul meu a sunat fără răgaz. O doamnă, un domn, o familie întreagă uneori, într-adevăr, şi cîte un medic, bolnav de şale, îmi ţineau la microfon cîte un discurs. În scopul de a mă antrena la bunăvoinţă, o facultate care nu mi-a lipsit niciodată şi pe care am distribuit-o întodeauna cu mare gratuitate, unii se arătau sentimentali şi lirici. Pretindeau că sînt cititorii permanenţi, de zi şi de noapte, ai poeziilor mele «admirabile». Mă chemau cu apelativul, atît de plăcut în advocatură, universitate şi potcovărie: «Maestre». Neavînd putinţa să fiu necuviincios, tăceam în privinţa certificatului telefonic, şi suportam.

— E adevărat că aţi fost grav bolnav? Că aţi zăcut un an în morfină? Cine v-a făcut bine, doctorul Grigoriu? Vedeţi, el se bucură între medici de o reputaţie mizerabilă. Doctorii mei, dacă pomenesc numele lui, sar în sus, aruncaţi ca de un resort, apucaţi ca de o criză de epilepsie. Uită şi regulile politeţii, uită şi vocabularul, şi pornesc să-l înjure ţigăneşte. Mă caut cu patru specialişti şi doi profesori, am trecut prin treizeci şi două de trata-

mente, am făcut și cîteva consulturi, am cheltuit peste puterile mele. Degeaba!...

— Dar ce suferință aveți, frumoasă doamnă?

— Mă cunoașteți? mă întreba înviorată vocea din telefon.

— N-am această deosebită onoare, răspundeam, dar orice doamnă trebuie să fie excepțional de frumoasă...

O dată, elogiile mele au turburat fericit o persoană de șaptezeci și doi de ani.

— Am o sciatică. Ce mă-nvățați să fac? Eram întrebat ca un decan.

— Să-l chemați pe Grigoriu-Argeș. Stați la etaj? Doctorul cam are ceva la inimă și nu poate să urce scările mai lungi...

Se cheamă sciatică durerea pe dinăuntru, de la coapsă la genunchi sau pînă-n talpa piciorului, ancorată uneori cu o scoabă crîncenă într-o vertebră a șirii spinării. Între șolduri, durerea se cheamă lumbago. De vindecat, se vindecă numai cînd trece... Injecțiile te otrăvesc, fierbintele exasperează, recele zgîndăre, nămolurile de «Piștian» sau de Techirghiol slujesc să te mai și mînjească. «Razele» anemiază fără folos. O literatură științifică enormă cuprinde la rubrica *Reumatisme* în mai multe volume groase sumedenie de dureri contradictorii.

Pe scurt, reumatismul e una din marile rușini ale medicinii.

Doctorul Grigoriu-Argeș avea o injecție a lui secretă, preparată de el cu o asistentă. Doctorul a murit, asistenta trăiește. Ea poate să fie găsită ușor. Dar superstiția transpusă în frică și spaimă față de medici a împiedicat și familia să fie activă. Sînt informat că are materia primă necesară preparatului tămăduitor. Cine îl va pune la îndemîna

medicilor şi a sutelor de mii de bolnavi crucificaţi în pat?

În registrele doctorului Grigoriu-Argeş, care nu era nici ignorant, nici bestie, nici excroc, cum le-a plăcut domnilor medici tăbărîţi pe biata lui viaţă, acum lichidată, să-l calomnieze, ci dimpotrivă un om, şi distins, şi agreabil şi generos la nevoie, am văzut şaisprezece mii de vindecări totale, identificate cu nume şi adresă. Cifra desfide toată medicina.

Ar fi cazul să intervie statul, solicitat la diverse soroace, să puie în valoare — şi nu numai pentru România — descoperirea unui român, şi să scape de chinul, cîteodată groaznic, al obscurei maladii, a unui nerv detestabil, pe bolnavii reduşi să tot schimbe somităţile, sanatoriile, spitalele şi localităţile balneare. Sau, mai practic, drogheria « Standard », condusă de energiile bine definite şi probate ale domnului Karmitz ar putea să exploateze cu competinţă şi eficacitate medicamentul secret.

Leacul i-a căşunat nepreţuitului medic şi prieten Grigoriu-Argeş, ura sălbatecă a iluştrilor lui confraţi, celebrii ca nimeni alţii, prin clasica *invidia pessima medicorum*. Calitativ îi cunoaşte toată lumea, cel puţin din teatru, prezintaţi într-o salată de boeuf suculent asortată de meşterul expert în a găti oamenii siguri de ei, cu sosul potrivit: numitul Jean Baptiste Poquelin, zis şi Molière.

13 iunie 1946

DOCTORUL BAGDASAR

Frecventînd pe vremurile de demult, de foarte demult, sectorul acelor obiecte ale spiritului, obscure, cunoscute subt numele mistic de ştiinţe oculte şi magii, şi duse într-ascuns, din cercetări în cercetări, în epoca medievală, la condamnarea lor de către Inchiziţie, ca nişte vrăjitorii, cu arderea pe ruguri a nevinovatilor cercetători, la un moment dat, cum se spune pentru evitarea datelor de calendar, m-am lepădat, de oboseală şi de scîrbă.

Nu-i mai puţin adevărat că din alchimia ocultă au ieşit pe de-a-ntregul admirabila chimie modernă, presentimentele care au determinat partea cea mai subtilă din fizică şi metodele de analiză şi sinteză. Munca de cîteva sute de ani, misterioasă, de prin mînăstiri şi beciuri, zadarnică în ceasul ei, nu a fost cîtuşi de puţin sterilă, şi dacă descîntătorii de odinioară n-au descoperit piatra filosofală, care preface în aur tot ce atinge, nici elixirul de viaţă lungă al lui Faustus, mai tîrziu, învăţaţii laboratoriilor luminoase de azi, virginale ca nişte altare, au scos din pechblenda terestră fărîma de radium, împrumutată de la soare, şi atomul, deflagrat în bomba de la Hiroşima şi Bikini.

Mi-a rămas totuşi de atunci, din prima tinereţe, un fel de sens poate fals dar real, al efectelor obsesiei tenace şi o intuiţie a transformărilor şi a vecinătăţilor prin asimilări de sentiment. Există în practica de laborator un fenomen al osmozei, aşa-

numit, care face ca două lichide distincte, separate într-un recipient, de o peliculă, să-şi împrumute reciproc proprietăţile lor speciale, aflate într-o afinitate oarecare. Nu e cred prea riscant să presupunem că şi între materie şi intelect se poate reproduce fenomenul de influenţă, de vreme ce şi unul şi celălalt fac parte din aceeaşi natură, în care iradierea impalpabilă şi materia pipăită par interdependente.

Îmi vin înainte conturele de ceaţă ale acestor nedeterminate tîlmăciri ale întunericului ştiinţific, la moartea doctorului Bagdasar, obsedat pînă la exterminarea oricărei sugestii contrarii, de trei certitudini, organizate în inteligenţa lui ca un adevăr unic, definitiv, şi nediscutabil. Orice bolnav, prezentat acestui regretat neurolog, trebuia să aibă, obligatoriu, cancer sau tumoare. În sala de chirurgie a spitalului de boli nervoase, doctorul opera aproape cotidian un creier, la temperatura ştiinţifică de cincizeci de grade centigrade, şi toaleta scotocirii în craniu şi în coloana vertebrală dura nu mai puţin de cinci ore de ceasornic. L-am întrebat odată, la patul meu de sigur bolnav de cancer, dacă o asemenea tortură a chirurgului — nu mai era vorba de pacient — nu-l exasperează, şi am simţit, dimpotrivă, că-i făcea plăcere, ca o problemă bizară unui matematician de vocaţie. Avea o pată de sînge din ziua aceea, ca un motiv de broderie, pe ciorapul lui cenuşiu, între marginea pantalonului şi pantof.

Medicii, din care două somităţi, au fost siliţi să adopte diagnosticul doctorului Bagdasar, dovedit cu simptome absolut concludente şi cu fotografii, afară de unul singur şi de bolnav... Din întîmplare, o întîmplare interesantă şi bună de povestit vreodată, bolnavul văzuse prin Europa vreo şase sute de cazuri de cancer la toate gradele,

adică mult mai multe decît poate să constate un medic sau un chirurg într-o viaţă şi într-o singură localitate. Pentru poezie, cancerul se bucura şi de o denumire mai potrivită cu optimismul familiei: neoplasm.

Nefericitul defunct care era numit ministru al României în Statele Unite, unde a studiat cu bursa Rockefeller specialitatea, i-a spus unui cunoscut comun, acum vreo două luni, pe patul de moarte: «Bine ar fi să ne înşelăm ca în cazul Arghezi...»

De astă dată, bietul doctor nu s-a înşelat. A murit de neoplasm...

Înşelăciunea este, în medicină, permisă.

Fie-i ţărîna uşoară şi parfumată.

1946

JAURÈS

Sînt puțini, cred, românii care l-au văzut și auzit pe marele tribun. Jaurès se scrie fără Jean, ca Homer. El nu a fost un nume de repertoriu, a fost ceva, ca ploaia, ca muntele, ca pădurea și cîmpul — fenomen și peizaj.

Scoborîndu-ne odată din Savoia o ceată de camarazi cu traista în spinare și bastonul, și făcînd un ocol de cîteva zile prin șes, ne apropiam într-o seară, rupți de oboseală, de fruntaria elvețiană. Ne apucase noaptea într-un sat îndepărtat și, tîrîș, grăpiș, ne căzneam să ajungem înainte de a se lumina de ziuă, gata să ne întindem în șanțul șoselei. Dar ne ajungea din urmă un sătean care se grăbea și el către Annemasse. Ce putea să caute așa de tîrziu un om cumsecade într-un tîrg cu obloanele închise devreme? Am intrat în vorbă cu el. Venea de la patruzeci de kilometri, pe jos ca și noi, ca să cheltuiască *un sou*, ca să cumpere ceva *d'un sou* (de cinci parale), un ziar.

O vorbă franțuzească spune că *Le jeu ne vaut pas la chandelle* — mai mare daraua decît ocaua. Dar cu cinci centime drumețul avea să capete un lucru de mare preț: un discurs al lui Jaurès, apărut în *l'Humanité*. Oratorul vorbise în ajun, și cititorul n-avea răbdare să-l mai aștepte. Dus-întors optzeci de kilometri dintr-o bucată, ca să iei o gazetă, ar părea un record de nebun. Săteanul era și sănătos și inteligent, dar îl adora pe Jaurès,

într-adevăr ca un nebun. În Franța erau sute de mii de asemenea nebuni. Ei așteptau o cuvîntare sau un articol al idolului lor strălucit, ca niște evenimente potrivite cu orice sacrificiu.

Antrenați la hotărîrea săteanului, l-am însoțit pe drumul nostru la Annemasse, și pînă la despărțire el ne-a recitat poeziile, de altă origine decît socialismul, ale lui Alfred de Musset, pe care-l știa pe de rost.

Așa era Jaurès, cel asasinat pe terasa unui cafeu de lîngă redacția lui, iubit cu fanatism, pretutindeni în Franța. Fiu al unui amiral, burduf de carte bună, învățat cît zece savanți, vorbind cîteva limbi cu o ușurință de care a dat dovadă la Berlin, unde rostise paralel, frază cu frază și period cu period, un discurs de două ore, în franțuzește și nemțește, el dăduse pravilei socialiste elasticitatea catifelată, proprie ideilor franceze, nuanță, finețe și eleganță.

La Geneva, unde l-am ascultat întîia oară, într-o sală de concerte, consacrată duminica unui cult neoprotestant, cu cîntări de psalmi și orgă, nici un local nu era încăpător pentru publicul enorm, sedus și flămînd să asculte o elocvență fără comparativ. Marii oratori din toate țările dimprejur, predicatorii catolici, luterani, liber-cugetători și oameni de știință și politici iluștri nu mai însemnau mare lucru, după o ascultare a fascinantului Jaurès. Profesori, studenți, preoți, călugări, ziariști, scriitori, cu carnetul pe genunchi, în staluri, stenografiau formele torentului muzical, cînd impetuos, cînd dulce și todeauna de un stil impecabil, care le fermeca gîndirea, inima și auzul. Asistența primea o lecție de avînt, de generozitate, de credință, de perfecțiune, de ținută și limbă. Un singur adversar putea să reziste în parlament, spiritului și elocvenței geniale a extraordinarului cuvîntător:

Aristide Briand, oblic, pieziș, perfid, paradoxal și fugace, cel mai de aproape fost prieten al lui Jaurès. Euforia estetică pe care o provoca Jaurès în auditor n-avea ca să o egaleze decît stîrnirea la maximum a sentimentului de adevăr și dreptate.

Niciodată, în nici o împrejurare, nici o secundă Jaurès n-a fost un demagog, un colorist de formule convenționale, un repetitor de teze și principii gata făcute. Nici nu s-ar fi putut din partea unei minți atît de împuternicită de haruri și a unui adevărat bărbat de știință cum a fost istoriograful sintetic, profund și creator, Jaurès.

Atîta stăpînire, atîta suveranitate, atîta valoare au putut să fie doborîte de glonțul pistolului de buzunar al unui idiot.

1946

VÎLSAN ŞI VISSARION

Drept vorbind, majoritatea intelectualilor români este ieşită din ţărănime şi din burghezia mijlocie, de origine tot ţărănească. Moldovenii, apoi ardelenii cu muntenii şi cei veniţi mai tîrziu cu aptitudini deosebit de vădite. Oltenii întorcînd brazda şi păşind, au găsit în sapă şi plug, odată cu cîntecul, cel mai frumos al graiului nostru, conştiinţa de sine şi nădejdea în puterile proprii adunate cu stăruinţă şi răbdare.

Ţăranii au dat dascăli, negustori, scriitori, oameni de legi, oameni de ştiinţă, meşteşugari buni şi buni comandanţi de armată — şi revoluţionari. Dacă în privinţa clerului şi a politicii ei n-au prea strălucit de un timp încoace în calitate şi caractere şi au fost succesiv dezamăgiţi de o progenitură prea grăbită să ajungă şi să uite, deficitul nu cade asupra lor, ci aparţine unei prea scurte evoluţii, lacomă de bunuri, cu orice preţ şi neîmpiedicată de prea brusca şi recenta schimbare a obielei cu ciorapul de fildecos, de-a nici un soi de tîrguieli. O mare parte din elita noastră intelectuală a fost în toate epocile dedesubtul aşteptărilor îndreptăţite şi adeseori falimentară, comparativ cu ţărănimea fără carte, dar sigură şi invariabilă în instinctul ei cristalizat.

În definitiv, nu atari denivelări, şerpuiri, zigzaguri şi depresiuni interesează titlul prezentelor slove.

Ne-am pus de gînd să pomenim un pictor țăran, înlăturat din cataloage și care într-o zi sau alta va fi pus alături de artiștii cei mai calificați, și un scriitor, ținut la periferiile literaturii.

Unul e argeșeanul Vîlsan, care a contribuit personal poate cu mai mult decît adversarii lui eleganți și asortați, la proasta lui reputație de zugrav. Afemeiat și priapic și avînd o continuă trebuință arzătoare de bani, ca să cumpere cît mai multă îmbătare, el nu s-a dat înapoi de la nici un mijloc de a-i cîștiga mai ușor prin asceza opiniilor proprii. A imitat la comandă, ceea ce n-ar constitui o crimă, dar a și iscălit. Acest hoț al paletei e însă autorul a vreo patruzeci-cincizeci de picturi excepționale. Vor fi descoperite într-o bună zi și inventariate, copleșite de sute de mii de copii și plastografii. Omul a trecut de cîteva ori pe la Parchet și poate că ar fi murit în pușcărie fără naivitatea copilărească, inconștientă și sinceră și în escrocherie a ochilor lui straniu de albaștri.

Vîlsan avea în pensula lui, ca nimeni altul, tristețea molatecă a satelor, amărăciunea vîntului și a ploilor românești, ograda autentică dezolată, călile triste de paie, băligarul răscolit, umbra din arșiță. Mi-aduc aminte de o uliță strîmtă și sucită dintr-un cătun, împotmolit în noroi și făgașe: suferința pe care o exală tabloul e vecină cu spaima de mare dezolare. Țara lui Grigorescu e o idilă neîntreruptă. La Vîlsan pămîntul geme, oftează și scrîșnește. Să nu-i cerem mai mult, portrete, nuduri dezechilibrate și artificii clorotice de culoare.

Celălalt țăran e un scriitor, povestitorul I. C. Vissarion, caligraful *Nevestelor lui Moș Dorogan*, al *Privighetorii negre* și al altor cărți numeroase. Critica îl ignoră. Plimbăreții noștri de odinioară știau cum e Righi, pe care s-au suit cu funicularul, Matterhorn și Le Petit St. Bernard, dar amatorii

de senzații alpine nu cunoșteau, de pildă, Păduchiosul, crezîndu-l patria scărpinișului total. Dealtfel, o dogmă estetică elegantă le-ar fi interzis să-i rostească numele în societate.

Pentru că scriitorul este nevoiaș, părinte de zece copii, toți cărturari, botezați, care Garibaldi, care Voltaire, care Arhimede; pentru că stă în satul de naștere și nu se duce la teatru și cafenea; pentru că la port și vorbă e simplu și rustic; pentru că n-are dicțiune și aer; pentru că umblă la țară desculț; pentru că n-are stări sufletești țuguiate, palide și cinice — și pentru o sută și o mie de alte motive franțuzești, colegii îl ocolesc, editurile nu se îndeasă. Între personalitatea lui autentică, evident « populară » și cititorii cultivați, tăcerea celor datori să-l arate și să-l gîndească a ridicat o graniță oarbă.

Cu pălăria lui de boem, cu ghiozdanul cît un geamantan în care își ia de acasă, de la Costeștii din Vale de Titu, fărîma de brînză și colcovanul de pîine, pe drum; grăsuț ca Renan, cam cocoloșit; ba cu cîte un nasture uitat descheiat, bucuros întodeauna, nevăicărindu-se niciodată, Vissarion dă o dată, de două ori pe lună prin București, să-și ia « gologanii ». Gologanii lui sînt pensia scriitorilor trecuți de cincizeci de ani, o pensie care le ajunge din treizeci de zile, tocmai una. Lui Vissarion i s-a întîmplat să i se și fure, în tren, pensia din buzunar. Probabil că, dus cu gîndul, el fredona cîntecul lui, făcut de el, cu muzică și vorbe: *Măria neichii, Mărie*, și nu s-a supărat peste măsură cînd ajungînd acasă vedea că pensia lui trecuse într-alt buzunar. « Numai să nu-i poarte nenoroc », se mulțumea el să spuie, cînd Gongonica, soția lui gospodină, îl întreba într-o doară dacă s-a întors cu ceva din metropola și municipiul București.

Zîmbind și lăsînd pe fiecare în năravul lui, sceptic cu oamenii, dar credincios în cele sufletești, Vissarion face grosului superficial omenesc o impresie de hai-hui și de floare la ureche. Lipsit radical de vanitățile curente cu masiva lui încredere țărănească în soartă și în voia chibzuită a Celui de Sus, el nu e tulburat de acele ambiții de arătare și fudulie care fac antipatici și ridiculi pe atîți confrați mai puțin prevăzuți cu materialele și facultățile apropiate de noțiunea unui talent.

Ba îmi permit să afirm că I. C. Vissarion e și ceva ca un adevărat om de știință în matematici, în chimie, în fiziologie, visînd azi la o snoavă sau la o povestire și mîine la un motor... Școala lui a fost cartea liberă, pe care o și face la rîndul lui.

Universitatea lui a fost, ca și pentru Fabre, învățătorul dintr-un cătun, din Midi, buruienile dimprejurul casei. Acela, în satul Sérignan, îmbrobodit cu o manta violetă de glicină, este, cum se cam știe, întemeietorul pe un maidan, al unei științe cu totul noi, scrisă admirabil, știința gîngăniilor. Entomologia, acea miraculoasă operă de ostenitoare descoperiri care i-a slujit documentele de creație lui Remy de Gourmont, autorul unei cărți de unică valoare și frumusețe, *La Physique de l'Amour* (Ediția «Mercure de France»).

N-o fi poate un păcat de moarte ca I. Vissarion să fie considerat un scriitor, dar e o mare rușine.

1946

VIRGIL TREBONIU

Foiletonul despre scriitorul I. C. Vissarion mi-a pricinuit cîteva scrisori din care cea mai evocativă vine din partea poetului Virgil Treboniu.

Ca să nu pară un latin de-acum douăzeci de veacuri, care mi s-ar fi adresat din catacombe, trebuie să povestesc cui aparţine aceste nume de medalie, de circulaţie puţin publicitară, în literele noastre, nelipsite de nuanţe, de pitoresc şi de analogii cu mişcarea felibrilor lui Mistral.

Odinioară, mi s-au prezentat în grădină, acum vreo doisprezece ani, vreo zece domni, unii cu baston, alţii cu mîinile goale şi nici unul cu ghiozdan; unii mai corpolenţi, alţii mai traşi la faţă şi la trup, strînşi în grup la o staţie de tramvaie, pentru o congratulare şi un colind de poezie, la marginea împărăţiei lui U.C.B. Funcţionari, profesori, studenţi şi un cizmar, toţi închinaţi în veghe frumosului şi tragicului lucru, raportat la stele, la reverii şi azur.

Era o tovărăşie de poeţi. Fiecare mărturisea cu o decenţă hotărîtă calitatea, în urma numelui şi prenumelui, de poet. Cam sărăcuţi şi chiar foarte sărăcuţi, ei se asociaseră şi au rămas asociaţi, atît pentru a se spovedi unii altora în versuri, în cenaclu, cît şi pentru a contribui la tipărirea în plachete de buzunar a manuscriselor proprii socotite mai reuşite. Vreo douăzeci de broşuri publicate cu toată îngrijirea, se risipiră din mîinile lor, pe masa dintre

vișini, la care adăugau și pomii, a binecuvîntare, cîteva frunze de aur, desprinse peste dînșii. S-a pogorît și un stol de vrăbii la fîntîna de alături, au trecut prin spațiul grădinii și cîteva părechi de fluturi, albinele se întorceau la stupi cu dăsagii plini, se făcea seară, și s-a ivit și luceafărul lui Dumnezeu și al lui Eminescu, între ghilimele de argint.

Ambianța era propice unei întîlniri de poeți și mi-a rămas de atunci o impresie de prospețime diafană, pe care mi-o stîrnește iarăși scrisoarea domnului Treboniu.

Iată din ce zonă, depărtată de contingențe și de habitatul meschin, încă ajung pe masa de lucrător literar paginile lui cu scrisul mărunt. Știu că o să-i placă să știe că nu l-am uitat și țin să-i pricinuiesc la rîndul meu plăcerea pe care mi-o înnoiește aducerea lui aminte.

Să fiu complet. Cercul poeților din strada Grigore Tocilescu, 34, poartă numele androgin, de «Adonis». Puțin mă interesează dacă poeții grupului sînt geniali sau numai extraordinari. Mă emoționează tovărășia lor constantă și chinuirea lor de a se depăși.

Scrisoarea poetului Treboniu mă tulbură însă mai mult. Ea face pomenire de un alt poet, care a fost cîndva un povestitor ciobănesc, un duios Badea Cârțan, de pe la Fălticeni, învățătorul Ion Dragoslav, o figură palidă, spînă, cu ochii încă albaștri cenușii în fundul universalului neant. Nu știam unde zace mormîntul acestui inadaptat. L-aș fi crezut orînduit în lotul cimitirului Bellu, unde generozitatea municipală, recunoscătoare, împroprietărește pe scriitorii defuncți. Mormîntul lui Dra-

goslav, degradat de ploaie și arșiță și ros de buruiana căpcăună, așteaptă la Ghencea, nedesluşit indicat de o surcea de cruce, sfărîmată, învierea morților și trezirea sentimentului de camaraderie la scriitorii de Buget.

1946

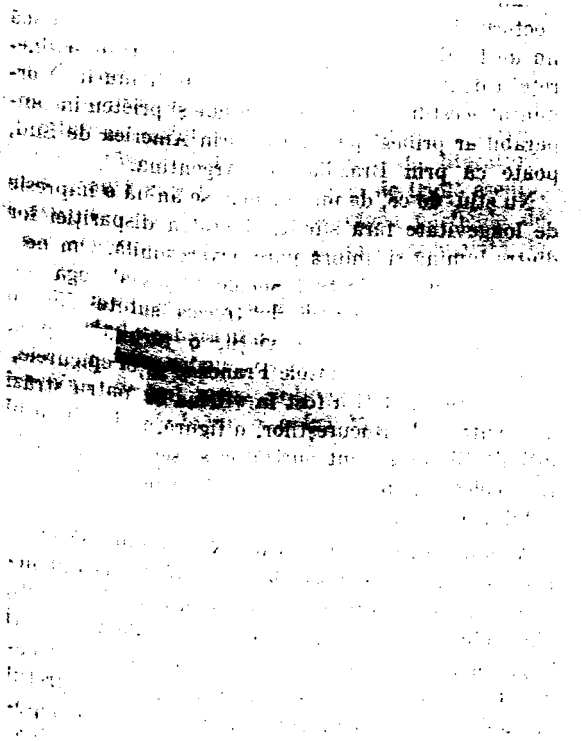

FISCHER-GALAȚI

Îmi vine dintr-o librărie, teritoriul de spirit al doctorului în litere, probabil de la Lipsca dacă nu de la Munchen, orașe în care și-a trăit o tinerețe ardentă, vestea că «Fișer» ar fi murit. Mormîntul acestui mare om cumsecade și prieten incomparabil ar pribegi pe undeva prin America de Sud, poate că prin Brazilia sau Argentina.

Nu știu de ce, de unii oameni se anină o impresie de longevitate fără sfîrșit, și vestea dispariției lor dintre lumină și umbră pare neverosimilă. Om nespus de bun, intelectual suculent, jovial, egal cu sine în toate sezoanele de treceri subite dintr-o temperatură într-alta a vieții, o fărîmă sceptic, ironic în sensul lui Anatole France și nițel epicureic, Henry Fișer-Galați a fost în vitrina cu patru străzi din centru, ale Bucureștilor, o figură, și în climatul intimității un savant surîzător și sensual, și colorat, coleg de paletă, a «substantificei măduve» a lui Rabelais.

A murit Fișer într-adevăr? Nu-mi vine să cred. Dacă e viu îl aștept să vie să-și asculte rîzînd necrologul, poate că în aceeași casă cu pereții de cărți, din podină la tavan, în care am stat de multe ori împreună, întorcînd foile edițiilor lui rare și cartoanele teancurilor de stampe și gravuri. Astăzi prețul în bani al colecțiilor lui ar atinge o cifră cu neputință de fixat în numărul ei de miliarde. Iar valoarea lor abstractă ar fi și mai greu de apropiat, cu

frică. Ce-au ajuns aceste comori grămădite în apartamentele din Aleea Suter? Le-am văzut descrescînd de la zeci şi mii de bucăţi pe măsura descreşterii averii proprietarului şi a mutării bibliotecilor lui de la o adresă la alta. Un popas, un timp la «Bibliofila», o librărie instalată cu eleganţă în palatul Fundaţiei Universitare, a coincis cu suferinţa că trebuie să se despartă de frumuseţile adunate. Ştiu pe nume şi cazurile unor miliardari, care căpătînd scumpele lucruri pe nimic, nu le-au plătit nici pînă-n ceasul prezentului necrolog.

Viaţa lui Fişer, amicul pictorilor şi scriitorilor şi mult mai puţin al clasei de bogătaşi căreia îi aparţinea prin moştenire, e plină de humor şi de un pitoresc variat. Filosof zburdalnic în universităţile străine, cititor învierşunat de literatură, om de ştiinţă variată şi om de gust de triplă esenţă, el avea la Galaţi, de unde-şi trăgea particula de nume, o fabrică celebră, «Albina», întemeiată de părintele lui, pentru bidoane şi cremă de ghete...

— Ce mai faci, dragă domnule Fişer? îl puteai întreba cînd scobora din maşina lui, oarecum jerpelită, în faţa cafeului «Terasa» de pe vremuri.

— Vax, dragul meu, şi tinichele, răspundea Fişer. Nu vii să luăm o cafea împreună?

Cafeaua era o masă cu tot felul de bunătăţi în mijlocul balamucului vesel din sala din dreapta a gospodărescului local, ţinut şi creat de un distins negustor de agremente, Steriu. Ion Minulescu ţipa bătînd chibriturile şi cerînd o porţie de dulceaţă «mai mare». Bratu reclama o nouă picătură de rom în svarţ sau explica — «Idiotule!» — muzica proaspătă a lui Debussy, ori comenta — «Ignorantule!» — pe Horaţiu. Bratu era vărul lui Barbu Delavrancea şi ministru *in partibus* în Departamentul afacerilor străine. Camil Ressu creiona o schiţă pentru un tablou. Iser apărea cu nedezlipitul lui de buze trabuc. Unii citeau, unii scriau, un repor-

taj, o cronică, o poezie. Terasa era o redacție universală. Dospea mocnit o cocă din care avea să crească aluatul literaturii următoare și la care, într-un fel sau altul, punea mîna și punga ca să fie frămîntată mai bine și Fișer-Galați, cu o discretă și foarte bine venită dărnicie.

„Tinichelele" «Albinei» treceau Atlanticul și Pacificul în vapoare încărcate cu bidoane. Se pare că erau ieftine și bune. Marele client al fabricei din Galați era Imperiul japonez...

Ultima dată l-am văzut cu brațul drept răstignit de o schelă portativă, chirurgicală: căzuse din tramvai. N-am știut cînd a plecat din țară pentru un exil în eternitate. Îl așteptam să se întoarcă...

Fișer-Galați a fost primul meu editor. *Cuvintele potrivite* au apărut cu cheltuiala lui, subt egida Fundației Principelui Carol. Am scos cu el, cînd sărăcise aproape de tot, el cu cheltuiala și subsemnatul cu titlul și manuscrisul, în 1934, «cartea cea mai mică din lume» în «Biblioteca Mărțișor», 21 pagini, ceva mai scurtă decît un chibrit. În amintirea prietenului, coeditorul va duce înainte, în curînd, microscopicele ediții.

Unuia din cei mai dezinteresați și mai devotați lui, condeiul românesc îi rămîne dator măcar o biografie.

1946

II

Condus de mărturia unui om mîhnit, şi bine informat, către Valea Plîngerii, am participat nu cu prea multă încredere, dar cu toată tristeţea, la înmormîntarea lui Henry Fischer-Galaţi, prietenul inimos al scriitorilor, pictorilor şi al cenaclelor de odinioară. Împărtăşeam cititorilor care l-au cunoscut ştirea decesului, utilizînd vorbele la perfectul compus şi la imperfect, cum se cuvine într-un elogiu adus unui dispărut, care *a fost* şi care *era*.

Mă grăbesc să rectific si timpul gramatical şi melancolia stîrnită. Fischer este, trăieşte, şi nu trăise în America de Sud: el trăieşte în carne şi oase în insula Cipru... Numai că trăieşte prost, foarte prost. Şi-a pierdut, nefericitul, un ochi, văzînd întrucîtva cu cel ce i-a mai rămas.

Numeroase telefoane, dovedind a fi falsă impresia că semenii aleşi sînt repede daţi uitării, m-au supus unui interogatoriu sentimental de care m-am achitat pe cît am putut. Informaţiile exacte n-au zăbovit. Pe cînd mă gîndeam cu îngrijorare la un prieten, de care nu mai auzisem pînă sîmbăta trecută nimic, el se interesa în scrisorile lui de mine, rubedeniile sale păstrînd în ceea ce mă priveşte o discreţie exagerată. Singurul individ căruia el nu i-a scris, totuşi, niciodată, se pare că am fost eu. Sînt foarte bucuros. Indiferenţa aparentă faţă de cei mai de aproape ascunde uneori o dragoste reală.

Fişer după ortografia noastră, (el e autorul celui mai răspîndit şi mai practic manual de ortografie românească, tipărit la «Tiparniţa» lui), duce o viaţă grea în insula Cipru şi trebuie urgent ajutat. Nu ajutat cu bani, ci cu forme administrative, cu hîrtiile de la guvern, necesare întoarcerii lui în ţară, unde are oarecare stare. Inteligenţa, erudiţia şi înalta corectitudine a lui Fişer nu sînt de prisos în România şi la Bucureşti, unde e de crezut că aurul moral, dacă nu-i de o valoare egală cu medalia sau cocoşelul, e încă în oarecare urcare. Cine ar avea bunăvoinţa dintre personagiile cu influenţă să intervie pentru ca bunul nostru compatriot să se întoarcă? Îmi închipuesc că nu e nevoie de altceva şi de mai mult ca de o fărîmă de bunăvoinţă. Fie-vor în stare rîndurile de faţă să fixeze atenţia cuiva o secundă? Ar fi de-ajuns.

Dacă n-aş fi un ins răzleţ şi singuratic, dacă aş dispune de ceea ce se cheamă raporturi şi relaţii, mi-ar fi uşor să cer undeva, unde aş fi îndreptat, o audienţă, şi nu prea greu, bănuiesc, să obţin repatrierea lui Henry Fişer, imobilizat într-un ostrov al Mediteranei. Poate că şi condeiul poate folosi la ceva, băţul în care şchioapătă pe hîrtie inima şi conştiinţa. Odată, pe neştiute, distinsul meu traducător în limba germană, tînărul bucovinean Weissglass, a scăpat din faţa plutonului de execuţie, în Transnistria, mulţumită manuscriselor ce-i atîrnau din buzunar. Ofiţerul care trebuia să comande «foc», mi-a spus mai tîrziu rescăpatul, era gorjan. De astă dată nu ar fi suficient un sublocotenent. Ar trebui un ministru...

Henry Fişer aşteaptă în Cipru cu familia lui, doamna Eugenia Fischer şi doamna Emilia Hart.

Iată exactă şi adresa acestei cinstite familii: Pedhoulas, Cyprus.

1947

ION CALOVIA

Ion Marinescu e numele unui actor, la începutul carierei. Povestea lui e scurtă, dar de un mare dramatism.

Fusese angajat la Teatrul Național, nou sosit din conservator și numaidecît a și fost mobilizat și trimis pe front, unde a îndurat războiul. Întorcîndu-se acasă, aparent nerănit, Teatrul Național a refuzat să-l reprimească. Nu vreau să imput nimănuia nimic, dar mi s-a spus că director era domnul Tudor Vianu; n-am avut timpul să verific, dar cred că nu era alt director la Teatrul Național. Numai profesorului Ionescu-Siseşti aş avea să-i aduc o imputare, că s-a împotrivit tratamentului doctorului Iacob și a contribuit cu trei ani de întîrziere gravă a operației din ultimul timp.

Ion Marinescu căpătase în război o rană nevăzută. Leziunea era la creier. Îi șovăia piciorul, îi fugea mîna, îl trăda palma, ostenea curînd, vocea îi era împiedicată. L-am cunoscut și m-a impresionat inteligența lui adîncă. Soldatul Ion Marinescu devenise Ion Calovia, numele lui de scenă. L-am rugat să-mi citească *Mioriţa*, o piatră de mare încercare pentru un actor. M-a zguduit. Refuz întodeauna să-mi las ochii în voia lor și simțirii slăbiciunea să se răscoale. Nu m-am putut în nici un fel stăpîni, am strîns dinții, am căutat să-mi provoc o durere, ca să anulez emoția. Nu am fost în stare să mă birui: am plîns. Cine poate să scoată

din asprimea pietrei îndîrjite lacrima învinsului e un mare artist.

De o lună de zile Ion Calovia e internat la Spitalul de boli nervoase, în seama profesorului Tomorug, un medic care-i și el o valoare. Doi medici din școala viitoare, a speranței, a probității științifice și a exponentului personal, doctorii Constantin Arsene și Ion Ionescu, chirurgi ai superdelicatului organ de gîndire și sensibilitate, i-au desfăcut craniul artistului și au găsit în creier o tumoare. De un volum nebănuit, tumoarea cîntărea o sută de grame.

Ion Calovia își recăpătă lent facultățile de echilibru. Ceruse o carte de versuri: i-am trimis-o. Vrea să silabisească și să se controleze dacă face călcătura silabelor cu vocea tare, exact. În aurora ce-l încinge, Calovia iese tremurînd din neant, ca soarele din Ocean și întuneric.

Ion Calovia e un mare sărac. Pentru vindecarea lui deplină el are nevoie de multă liniște și tăcere împrejurul creierului lui. I se datorește și pentru războiul care l-a strivit și pentru teatru, care-l așteaptă, un oarecare confort. El zace într-o cameră cu mai mulți bolnavi ca și el tot atît de nefericiți. Convalescența lui cere o rezervă, ceea ce în limbaj de teatru se numește o cabină — și rezerva costă scump.

Sînt încredințat că rezerva are să i-o dea Teatrul Național, la Direcția căruia se află azi, nu un profesor rece și calculat de universitate, ci un poet...

1947

EMIL BOTTA

Ar fi normal ca pictorii, muzicanții, romancierii și poeții să nu-și publice opiniile despre pictori, muzicanți, romancieri și poeți. E logic. Comentariul, venit să sporească sau să micșoreze valoarea unui confrate, e un lucru delicat și camaraderia cu cei de o categorie cu tine exclude cu deosebire mitocănia. Aprecierea cu vecea condeiului a unei opere aparține criticilor, a căror prezență într-ale presei e aici la locul ei și necesară, măcar ca să țină la zi repertoriul mișcării artistice și literare. Știu că o critică nu e mulțumită cu acest rol bibliografic, foarte util ținerii de minte. Ea năzuie să dea sentințe definitive în rolul, nițel pedant, de magistratură și uneori, cînd ambițiile personale depășesc calitatea personală, să determine curente și să provoace o artă dirijată: dogmatica atrage pe orice popă, care nu poate fi profet. Dacă e și un artist, criticului i se cuvine dimpotrivă orice întreprindere, fără discuție și suspiciune — numai că el e tras de două forțe contrarii, anulate în paralelogramul mecanic una pe alta.

Mărturisesc că sînt contrariat în ignoranța mea că aflu atît de tîrziu de prezența între noi a unui poet ignorat: Emil Botta, foarte aplaudat pe scenă ca actor și totalmente neștiut ca poet. Credeam vag, oarecum, că domnul Botta «scrie». Bănuiam că la o substanță de interpretare ca a lui ar corespunde aceeași substanță, aceeași argilă, din care

se pot plămădi, ca în ziua cea de a şasea, şi păpuşi de cortină şi jocuri de ceaţă în umbră. Dar substanţa asta ne cam păcăleşte: ici se întăreşte într-un relief şi dincolo curge.

Piesa, la care am lucrat împreună în ultimul timp, a avut cincizeci şi şase de repetiţii. Am cunoscut colegialitatea şi elanul serios al actorilor şi al directorului de scenă, colaborarea ne-a apropiat, ne-a suprapus, ne-a împletit pîraiele. Sfîrşesc prin a profesa un respect adevărat faţă de torturaţii expresiei teatrale. Pentru a putea să ajung aci, mi-au trebuit, spre ruşinea mea, peste cincizeci de ani de viaţă, falsificată de noţiuni primite de-a gata. L-am văzut pe Emil Botta precizînd exact cu timbrul sensul cuvîntului central şi înţelesul unei fraze cu arabesc, trăind cu inteligenţa, cu inima şi cu presimţirea gradele suitoare şi pe scoborîş ale unei idei, pe care ştie să o desfacă ca un evantaliu, pe jumătate, pe sfert sau pe arcul întreg.

El trăieşte, gîndind, mutînd minutarele interioare ale intenţiei, după bătaie. Un mare actor!

Între două scene, mi-a strecurat cartea lui de versuri *Pe-o gură de rai*. L-am încercat numaidecît, despicîndu-i volumul unde a voit foaia să se deschidă, în obscuritatea sălii.

Am căzut peste versurile următoare:

« Verba Volant. Delicata, fluida, fugara tristeţe — Aduce o şoaptă: Nu-mi pasă... Şi vîntul o vinde pădurii semeţe. — Cuvintele zboară! Ce-mi pasă!

Mierle şi grauri, sturzi, ciocănitoare — Cu toţi şi toate murmură. Nu-mi pasă! — Infame voci, Crăiese, Bocitoare — Ciudate, cîte-n lună şi în soare. — De verva lor pădurea-i plină rasă.

Mult am să rîd. Las rîsul să mă-ngheţe — Pînmoartea vine, moartea rea, hidoasă. — Acuma să te văd, fugara mea tristeţe — Nu-ţi pasă nici acuma, tot nu-ţi pasă? »

Un mare poet!

Volumul are o sută șaizeci de pagini. Paleta e diversă. Lumea poetului e o lume a lui. Vocabularul, de dură energie ardelenească e rafinat prin justă și eleganta prezență, fin orchestrată, a neologismului adecvat.

Tresăriri de virginități cu vălurile albe, ale celei dintîi împărtășiri. Orga respiră parcă, uneori dintr-un străfund, cu un accent. François Villon. Emil Botta nu seamănă cu nici un poet și nu se asemuiește cu nici unul. E tot ce trebuie unui descălecător. Uite-l, se duce drept spre Luceafăr, pe o spinare de zimbru.

Cunosc poetul numai de două zile.

1947

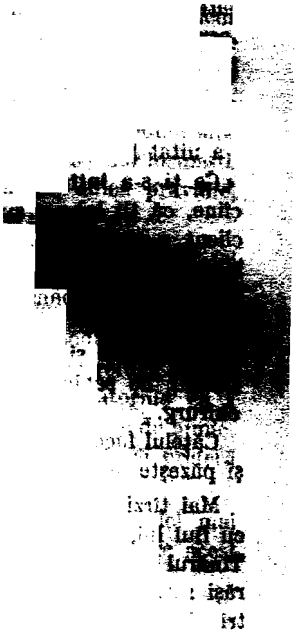

ION IONESCU

Spitalul central de boli nervoase, din marginea Bucureștilor, e un parc imens de vegetație și pavilioane. Un cățel pribeag a nimerit la pavilionul de neurochirurgie. El sta la ușă, pe o treaptă de piatră, cu piciorul din față ridicat, și gemea: vizitatorul neașteptat nu s-a mișcat cîteva zile din locul lui și nimeni nu s-a gîndit să-i supere intuițiile curioase.

A trecut pe lîngă el un chirug în halat, care tocmai terminase o gravă intervenție la creier. Cîinele s-a uitat la el cu prietenie, iar Doctorul s-a oprit. «Ce ți s-a întîmplat, măi băiete, l-a întrebat pe cîine, că ții laba-n sus?». L-a examinat. Ciudatul client o avea zdrobită. L-a luat subsuoară și s-a întors din drum în sala de operații. A doua zi cățelul purta un pansament cît o sandală. I se direticase rana, oasele-i fuseseră așezate cum trebuie, între lopățele și tratamentul a durat vreo trei săptămîni, cu schimbările judecate necesare de către chirurg.

Cățelul face acum parte din personal. E vindecat și păzește ușa, exact pe treapta unde a fost găsit.

Mai tîrziu s-a prezentat la pavilion un moșneag cu fiul lui, un adult, un bărbat voinic dar bolnav. Tînărul a fost internat pentru o intervanție, iarăși serioasă. Cîtă vreme a durat așteptarea, bătrînul a vegheat pe scara cîinelui tămăduit, dormind noaptea afară lîngă el și unul într-altul.

«Vino să te-mbrac într-un halat de bolnav și rămîi în spital, lîngă flăcăul dumitale», l-a îndemnat chirurgul. «Mulțumesc», îi răspundea unchiașul. Sărac lipit, bătrînul umbla ziua prin oraș cu cerșitul, și putea să-i aducă bolnavului cîte ceva de mîncare. Fătul i s-a vindecat.

Chirurgul, vorbind curent englezește, a venit la el șeful misiunii americane medicale, care aflase ceva. Era însoțit de o doamnă, bolnavă de erizipel. Chirurgul român a izbutit s-o vindece, după ce doamna fusese tratată zadarnic de medicii din Statele Unite. Uimirea i-a cîștigat doctorului prietenia devotată a medicului american, de ale cărui ajutoare în medicamente și materiale speciale se folosesc gratuit bolnavii chirurgului nostru.

El primește, cercetează și dă îngrijire oricui se duce la pavilionul lui, indiferent de beteșug — și mai ales îl vindecă! Aci voiam să ajung. Dar mai ajung undeva. Chirurgul refuză orice fel de onorariu, argumentînd că-l plătește spitalul. Plata spitalului se cunoaște și doctorul, care chiar locuiește în spital și n-are în oraș cabinet, adică prăvălie, e ca și unchiașul pomenit, sărac.

Am avut fericitul prilej să fac cunoștință cu acest medic fără de arginți, ca sfinții Damian și Pantelimon. E un foarte tînăr personaj și nu iese dintre bolnavii spitalului mai niciodată. Concentrat în sine, tăcut și nițel ironic, el nu refuză numai onorariile, dar a refuzat toate dregătoriile ce i s-au propus. Nu vrea nimic și nu se plînge de nimic. Și mai suferă de o superioritate: citește și preferă poezia. Recitează versuri în spital.

Știți cum îl cheamă? Nici mai mult nici mai puțin: Ion Ionescu. Cîte valori înalte nu are acest biet neam românesc, neștiute, necăutate!

1947

DOCTORUL ŞTEFAN PIERSIC

Am urmărit dările de seamă, ca să văd ce se poate vorbi despre volumul acestui autor, *România agricolă şi imperialismul economic al ţărilor industriale* — şi n-am aflat nimic. Aş fi dorit să cunosc judecăţile mai competente decît ale mele, despre această carte, pe care am citit-o din scoarţă-n scoarţă cu un interes neîncercat de multă vreme în literatura documentară.

Să citez vorbele tămîioase ale lui Miron Costin, cu care se deschide această valoroasă lucrare, cînd istorică şi narativă, cînd critică şi economică şi cînd plină de înfăţişări neaşteptate şi de idei: «Cu acele trecute vremi, să le pricepem pe cele viitoare».

Am primit cartea doctorului Piersic cu scepticismul cititorului îmbuibat de titluri pe coperte făgăduitoare, între care nu găseşti mare lucru. Într-o seară, am scos-o din raft şi i-am dat *grosso modo* şi rapid foile peste cap, cu degetul mare, ca şi cum aş fi căutat în ele ilustraţii. Tînjind să se desfacă ritmic foile, pe cîte o pagină am surprins cîte un cuvînt, cîte un rînd, cîte o frază, care m-au angajat.

Lectura e antrenantă, capitolele instruiesc şi incidenţele provocate de autor luminează sumedenii de probleme, ivite brusc din fapte şi împrejurări, unele ştiute, dar fără înţelesul lor şi opace. Autorul povestind gîndeşte şi dă transparenţa evenimentelor cu o luciditate cristalină. E o foarte frumoasă carte, cartea doctorului Ştefan Piersic.

Enumerarea cîtorva capitole, care ar fi trebuit să fie cuprinse și într-o tablă de materie absentă, dă o imagine a temelor răscolite și tratate cu mînă de meșter.

De la bucolicele virgiliene la cerealismul moșieresc. Țărănimea românească în luptă cu nedreptatea. Străinii veniți în Principate fac Stat în Stat. Desfătările boierilor și luxul femeilor, le plătește țăranul. Realități și contraste biologice. Peste două milioane de gospodării din România fără vacă. Bordeie și case de lut. Munci forțate ca în exploatările coloniale. Un miliard de zile nelucrate. Exodul patologic și emigrațiile patologice. Petrolul românesc, belșug și bogăție pentru țările industriale și capitaliste. Românul este un cerșetor, care doarme pe un sac de aur. Pustiirea codrilor din România. Ciobanii Europei. «Fiind țară în calea răutăților, s-au pustiit». Agricultură fără plug, fără grapă și fără vite de muncă. Vaca de jug. Europa industrială în atitudine economică față de România. Congresul de la Viena folosește pesta bovină drept manevră economică. Agricultură înnobilată și industrializată prin animale. Opincile și țărușii de lemn le importă România din Austria. Planul Tardieu și confederația dunăreană. Sud-Estul european este caracterizat prin mizerie, nesiguranță și exploatare. Speranțe economice de viitor. Patrimoniul biologic și spiritual, specific neamului românesc, perpetuat ca o sacră moștenire prin țărănime. Orășeanca maltuziană și țăranca prolifică.

Trec zeci și zeci de capitole, care de care mai adevărate în voioasa lor nădejde și amărăciune.

Aș adăuga o mențiune inimoasă pentru frumoasa prefață a volumului, scrisă cu o pană substanțială de către domnul profesor Grădinescu. Și termin cu cîntecul de leagăn al mamei țărănci, deasupra copilului din copaie, citat de domnul Ștefan Piersic:

Nani, nani, pui de om,
Cum aș face să te-adorm?

Vin găină, dă-i hodină,
Și tu rață, de-l răsfață;
Tu, cal breaz mi-l fă viteaz,
Porumbiel, fă-l sprintenel,
Vin curcan și mi-l fă ban,
Tu, lăstun, dă-i suflet bun,
Tu, mistreț, mi-l fă isteț.

1947

DOCTORUL MIHAI BĂCESCU

Nu cred că literatura de imaginație să aibă nevoie de prea multe nume de plante.

În clasa substantivelor fără acțiune, ea generalizează, cu toate că e vorbă nouă și neuzată de tipografie, pusă unde trebuie, poate să adauge, scandată, dacă nu o culoare, un ton sau silabele prozodice, implicate de încovoierile frazei. Dar și atunci cuvîntul trebuie să aibă un înțeles ori un subînțeles, ceea ce nu se prea petrece cu numirile de buruieni și flori, tot atît de numeroase cîte județe, plăși, regiuni și sate se înșiră de-a lungul potecilor omului cu traistă și băț.

Însă biblioteca și filologia, lexicul, trebuie să le îmbrățișeze pe toate, fără să-i scape nici unul din acele frumoase cuvinte românești, care studiate de cărturar și literat și deschise ca niște medalioane, cu vîrful unghiei, dau la lumină o icoană, un portret de vîrstă și ca un ceasornic mecanismul însuși al limbii, noțiunea de criteriu, dacă un cuvînt e de formație neaoșă și străbună, întodeauna țărănească, ori pseudo-științifică sau imitativă.

Începusem odinioară cu un medic, care bănuise că era un mijloc de procopsire și care a văzut că s-a înșelat, un vocabular de boli și de leacuri, așa cum se aflau în limbajul de la țară. Lucrul s-a isprăvit cînd nici nu se arătase bine.

Un prieten avea prin preajma primului război, numit impropriu, comparativ cu al doilea, mon-

dial, un țăran bătrîn, care cunoștea toate vorbele botanice din districtul Rîmnicului Sărat. Ne legaserăm să construim, călătorind prin ținuturile noastre, un dicționar cu fotografii și desenuri. Găsiserăm și o cameră neagră suprasensibilă, care permitea instantaneele verticale, ca în aviație, și am și luat cîteva portrete de bălării admirabile, stilizate de la natură după o schemă geometrică uimitoare. Descoperiserăm și o iarbă pitită, al cărei fruct compus din linii mari aeriene, pătrate, trapezoide și în cruci, legănat pe un fir necrezut de subțire, nu-l mai văzusem nicăieri, nici în șes, nici la deal și munte, nici în streinătățile pe unde am colindat în cîmp și altitudini. Războiul ne-a tulburat cercurile și moartea prietenului a pus cap interesantei preocupări.

Domnul doctor Mihai Băcescu, director la Muzeul zoologic și hidrobiolog la Institutul de cercetări piscicole al României, a binevoit să-mi trimită frumoasa domniei sale lucrare, apărută recent: *Peștii, așa cum îi vede țăranul pescar român*. Ce trebuia făcut cu iarba, domnia sa face cu peștele, dar aflu din paginile introducerii volumului de peste două sute optsprezece pagini, format mare, că autorul ar avea în manuscris și opt sute de cuvinte pentru plante. Poate că la Cluj, unde părea pînă la un moment că se concentrase cea mai bună valoare cărturărească și unde i s-a oferit o catedră de universitate, pe care parcă mi se pare că nu ar putea să o accepte din pricina lipsei regretabile de locuințe în orașul ardelenesc, un răgaz mai confortabil i-ar permite să le tipărească și pe acelea într-un volum.

Ar fi mult de scris despre cartea doctorului Băcescu. Vrînd-nevrînd, domnia sa înavuțește literatura bibliotecii cu o contribuție esențială, nu numai știința piscicolă, cum i se zice, și zoologia. E o carte, punînd interesele universitare de-a-ndaratelea, înainte de toate de folclor.

O plăcută atmosferă de discret patriotism, o scaldă, inevitabil. Dar o dovadă în plus despre ceea ce s-a afirmat mai de mult, că lipsa de lectură a săteanului nostru poate să fie un indiciu pejorativ pentru Ministerul educației, ceea ce nu stabilește incultura lui; dimpotrivă. Pe lîngă o inteligență prea bine cunoscută, pe lîngă un gust ales, pe lîngă o muzică, o literatură și o vorbire armonioasă; pe lîngă instituții sufletești, de generozitate, poporul românesc de pe brazdă, din sate și cătune, are o cultură autentică și originală, incomparabilă cu hibriditățile anemice din București.

Cartea domnului doctor Mihai Băcescu aduce aminte de acestea toate și de altele, lucru de care emoția cititorului îi rămîne îndatorată.

1947

FRANCISC RAINER

Fără să caute să fabrice proverbe, aforisme, maxime şi sentinţe, croite după un artificiu cărturăresc, ca nişte epigrame în proză, opera celui ce gîndeşte, suferă şi scrie, capătă o culoare graţioasă d ulce din notele de după muncă şi elan. Sînt briliantele şi mărgăritarele aninate de grumazul idolului de granit, aşezat cariatidă la o intrare de templu, cu palmele pe genunchi. Sînt sămînţa scuturată din floare, a unor noi tulpini şi trunchiuri încolţite prin muşchiul de piatră, printre ferigi. Sînt semnele de mărginire dintre ştiinţă, viaţă, frumuseţe şi presupuneri.

Profesorul Francisc Rainer nu a fost numai un învăţat, învăţător şi novator, ceea ce ar fi la proporţiile lui prea de-ajuns. El era şi un poet, un artist frămîntat, o inteligenţă mistică, o sensibilitate dintre obscur şi clar, neliniştită între cele două continente negre, separate de o îngustă apă de azur, pe care trece luntrea gînditorului odată cu el, neantul de ieri şi neantul de mîine, două aspecte ale lui «întodeauna».

Am toate volumele postume ale savantului, răsfoite de curiozitatea ignoranţei mele, şi-mi dau seama de puterea momentală a operei lui, construită ca o piramidă. Doamna, văduva profesorului, ea nsăşi femeie de ştiinţă, îi slujeşte amintirea pe

dimensiunile cuvenite unei personalităţi încă prea mult apropiată de timpul lui pentru a fi înţeleasă. I-aţi auzit vreodată vocea la telefon, un suspin neîntrerupt, venit parcă dintr-o stea de veşnică singurătate, de undeva, departe, dintr-o regiune a incomensurabilului zodiac?

Dar citesc şi recitesc însemnările de om chinuit, de visător şi estet ale profundului scriitor, călăuzit, pe lîngă un gust de suav rafinament, de o cunoaştere temeinică a vechilor civilizaţii, rămase în arhitectura, sculptura şi dialectele lor. Ele s-au tipărit în Revista Fundaţiei regale de literatură, reproduse pe ici-colea de alte publicaţii. Ca un abur auriu se ridică din notele lui Francisc Rainer şi pluteşte pe viaţă ceea ce se cheamă sufletul lui, încercat de luminişurile şi umbrele ce-l constelează în proporţii egale. Mi se pare că Rainer a fost un catolic, dar un catolic, ale cărui schiţe de idei şi sentimente se mărginesc parcă şi cu *Urmarea lui Iisus* a lui De Kempis şi parcă şi cu fruntariile lui Pascal, întrerupte de pauze şi contraste, de tăceri în care ideea continuă să se exprime... Şi toate slovele lui rapide mărturisesc o stare de levitaţie morală, în analogie cu suirea la ceruri: îndoiala.

1947

DEM. DOBRESCU

Mă uitam din dealul Mărțișor peste vasta luncă a grădinilor întinse pe balta transformată într-o luxuriantă cîmpie joasă, de legume și flori. Grădinarii, ani de zile, au adus carele de humus, bălegarul pe tărgi și au podit mostiștea cu o velință de cel mai gras și darnic pămînt. Perdele de sălcii pribege întrerup și-i dau o profunzime fără margini ținutului crizantemei și al verzei plumburii, așternut cu feerica impalpabilă ceață a dimineții opaline.

Împotriva măsurilor, ordonanțelor și amenințărilor municipale au ieșit între două ploi, ca niște ciuperci cu pălăria purpurie, frumoasele locuințe, risipite pe șesul nou, cu acoperișul de țiglă. Ciocanele, pe înserate, ale oamenilor nevoiași, veniți de la lucru ca să-și edifice pe încetul cîte un crîmpei de casă, la care muncesc nevasta, copiii și rudele vecine, bat pînă noaptea tîrziu pereții de șipci diagonale, « bulgăriți » cu mocirlă de paie și lut, sau ziditi cu blocuri de chirpici.

Din creștetul măgurii Văcărești se lasă, lin și elastic, bulevardul care-l unește cu Abatorul, prevăzut, într-un proiect abandonat de împrejurări, să parcurgă orașul pînă la Universitate, ca o cale imperială. E poate cea mai completă și elegantă perspectivă a capitalei, această matcă largă de asfalt, cu două șosele despărțite pe toată întinderea ei de un covor oblung de pajiște verde. Altădată

gazonul stropit continuu, ca parcurile londoneze, încadra în spațiile curate proaspetele buchete de gladiole și, din timp în timp, o amforă de ceramică, dezgropată de arheologi, din adîncul în care stăteau ascunse de invazii cerealele nobile și untul-de-lemn, adăoga cîte un accent drumului zmălțuit. Toate urcioarele au fost sfărîmate.

Autorul acestui decor și al numeroaselor aspecte, în care natura, tehnica și gustul estetic, au colaborat subt impulsul și supravegherea lui riguroasă, e fostul primar, al treilea ctitor după Bucur și Pake, al orașului Bucureștii, domnul Dem. Dobrescu, explorator și al Snagovului, lacul și codrul neturburat de la Odobescu încoace, de nici un ecou de intuiție oficială. În cîteva zile, în cîteva săptămîni, în cîteva luni, în cîțiva ani, într-o vreme neînchipuit de scurtă, domnul Dobrescu a frămîntat orașul, rămas intact din epocile geologiei, i-a dat un chip, o înfățișare și acest faur și aurar a fost oprit din lucrul lui tocmai atunci cînd bijuteria începea să se ivească și să pîlpîie pe catifeaua îmbinată dintre orizonturi și cer. Și marele primar, a căruia figură crește pe cît lumea îl uită, nu a fost zăticnit în munca lui admirabilă, de fatalități, ci de oameni.

Aflu că domnul Dobrescu e foarte suferind în casa din marginea Snagovului domniei sale, și încerc o aspră durere, dar aș voi, dacă se poate, să-i deștept un sentiment, să-i pricinuiesc o mulțumire, cît de slabă, cît de neînsemnată, pomenindu-l în mijlocul operei sale, pe care o privesc din dealul meu, la trecerea rîndunelelor din cocioc în azur.

1947

DOCTORUL CIOCÎLTEU

Mi-a şovăit creionul mai multe zile în şir să scriu în capul unei tablete numele acestui poet. El a fost şi medic, profesor, la facultatea unde se învaţă descoperirea boalelor şi leacul.

Şovăirea venea de la îndoială. Nu mi-a tihnit să cred, fără alte informaţii, în prima ştire despre cadrul, despre momentul, despre forma şi despre cauzele în care şi de care a murit Ciocîlteu. Mi s-a părut, deşi nu mi-am pierdut pînă la vîrsta mea toate naivităţile primitive, că mai ales pricina morţii doctorului Ciocîlteu nu putea să fie accea care a fost, morală şi de sensibilitate. Candoarea mea şi nevinovăţia lui jucau astfel într-un paradox.

Incredibila moarte s-a petrecut în consiliul profesoral. Despicîndu-i-se catedra, pentru numirea unui profesor nou, Ciocîlteu s-a simţit redus, diminuat şi bagatelizat. Unii oameni suportă nedreptatea cu eroismul plugarului, care dispune în folosul lui de conştiinţa că lui nu i se cade nimic şi că stăpînului i se cuvine totul — şi îndură! — şi nici batjocura nu-i sărăceşte sufletul înţeles cu pravila cea mai presus de timpuri şi de împrejurări.

Dar firea omului nu se porunceşte. Apărîndu-şi timp de un ceas demnitatea de cărturar şi onoarea profesională, Ciocîlteu s-a aşezat pe scaun. S-a simţit rău, şi-a rezimat capul pe umărul unui coleg de scaun, şi a căzut. Vecinul,pricepînd că profesorul era fulgerat de o congestie, a încercat să-i derive

sîngele de la creier şi i-a retezat o venă. Drept sculă de chirurgie urgentă, medicul s-a slujit de o lamă de ras, pe care o cumpărase ducîndu-se la consiliul profesoral. Ajutorul a fost de prisos. Ciocîlteu a murit în drum către spital.

Acum, catedra îi va reveni întreagă noului profesor. Nu ştiu dacă moştenirea îl fericeşte tot pe atît pe cît l-a mulţumit numai o parte din ea. Legată de o dramă şi de un mort pe catedră, ştiinţa, şi cea mai indiferentă, rămîne obsedată, iar cărarea cimitirului se schiţează definitiv în spatele dascălului, nou, ca un fundal de scenă, în care se zbate omul hotărît să o înfăţişeze. M-aş cutremura să mă urc în amvon, în clipa în care preotul s-a prăbuşit, şi să citesc *Evanghelia*, deschisă la pagina vieţii, de la rîndul unde a mers, odată cu ochii, degetul lui arătător şi s-a întrerupt. Glasul tremură, tonul glasului scade, ideea se-mpleteceşte, şi parcă nici genunchii nu se mai ţin pe încheieturile lor subt stihar.

Nu sînt medic, sînt dimpotrivă un bolnav, bolnav de trăire şi de amărăciune — şi nu sînt nici profesor; dimpotrivă sînt un etern ucenic. Dar dacă aş fi în locul noului profesor, care încă nu şi-a inaugurat lecţia de început, m-aş recunoaşte dator să fac să-i corespundă unei morţi o eleganţă. Lîngă un mormînt stă frumos linia înaltă a unui molift vertical. Eu m-aş demite. Catedra n-ar mai fi o izbîndă şi o bucurie. Ar fi o suferinţă.

1947

FRANÇOIS RABELAIS

Sînt astăzi patru secole de la moartea lui François Rabelais, sfîrşit la o vîrstă care încă acum vreo cincizeci de ani însemna la Paris, unde notorietatea era dificilă pentru artişti, un debut.

Cine şi ce a fost acest Rabelais, citat aşa de rar, chiar în Franţa lui, necum în România noastră? Un om care a rîs cît a trăit, şi un om întreit, călugăr, medic şi scriitor. Un întemeietor şi creator de limbă. Îndrăcitul lui de condei fabrica în serii cuvinte mereu noi din firimiturile latine, eline şi vechi franţuzeşti şi avea îndrăzneli de toate dimensiunile şi de toată natura, într-un timp cînd ştiinţa, simţirea şi adevărul aparţineau făţărniciei şi cenzurii inchizitoriale. Toate ideile trebuiau să poarte, ca un obroc, tichia strîmtă a clerului medieval şi de cîteva ori, din pricina literaturii lui eretice, Rabelais a cam trecut pe lîngă spînzurătoare.

Revoluţionarul Etienne Dolet, celebrul tipograf şi care scosese o ediţie din *Gargantua şi Pantagruel*, prieten cu el, a fost ars în piaţă publică, de viu.

Celebritatea geniului rablezian vine de la aceste două personagii născute prin etimologii de fantezie satirică, din călimara lui; *Gargantua şi Pantagruel* şi care intitulează cele cinci cărţi ale lui, reunite dimpreună cu anexele, aproape într-o mie de pagini de tipar mărunt. Gargantua, tatăl lui Pantagruel, e fiul lui Grandgousier şi al Garga-

melei, o familie caricaturală de uriași lacomi și nesătui.

Era timpul, rămas din mitologie, cînd omul nemulțumit de slăbiciunea lui fizică și de scurtimea vieții, își căuta o compensație în poveștile cu uriași, din care poporul, apăsat și de stăpînire, își trăgea, pe lîngă superstiții, satisfacțiile de veselie și de critică acoperită. Această epocă, foarte lungă, a durat pînă la cartea simbolică a pamfletarului englez Swift, autorul lui *Gulliver în țara piticilor și a giganților*, cam, adică, pînă în anii 1745. Deabia după aceea se ivi, în toată lumina lui, spiritul de încredere în sine și în puterile proprii, al omului, căci în curînd anul 1789 înregistrează marea Revoluție franceză și Comuna, după care se afirmă gigantismul real și valoarea colectivă a individului, scăpat din ce în ce mai mult de sugrumarea strigoilor istorici.

Preferințele populare franceze mergeau amuzate la isprăvile imaginare ale cîte unui Titan ridicul și batjocorit. Rabelais, sărac și prigonit și trăind de la o zi la alta, ca un proletar, care se ferea din răsputeri de tihna unei nobilimi de sutană și spadă, asigurată prin servilism, a început și a continuat să scrie, împins de nevoia de a cîștiga fără rușine un supliment derizoriu la slabele lui mijloace de trai, din vînzarea prin bîlciuri a broșurilor tipărite. Tiparul fusese născocit de curînd. A încercat o primă carte, care a prins, a scris o a doua și a scos cinci, pe lîngă un almanah grotesc, compus din cînd în cînd. Succesul i-a fost atît de bun, încît scrierile lui, cît și plagiatele grosolane ale concurenților aventurieri, s-au răspîndit neașteptat de iute. Se relatează că la apariție, cărțile lui se vindeau mai mult într-un singur an, decît *Biblia* în zece ani. Uriașii lui Rabelais erau în același timp regii, împărații și curtenii.

Să precizăm un punct. Modestia lui Rabelais nu fusese determinată să se apuce de scris, de nici o veleitate sau ambiție literară și se poate spune că el a scris, fără să știe că *scrie:* că scrie, în sensul academic de mai tîrziu al cuvîntului, inconștient de stilul și de puterea lui de expresie. Ieșeau din mintea lui gîndurile, în toată simplicitatea, ca ghioceii din pămînt. Ce departe era de el bănuiala, că posteritatea va face din literatura lui, ceea ce făcuse el din Gargantua și Pantagruel, un uriaș, însă de altă natură.

Al doilea punct de precizat. Rabelais e primul scriitor francez, care, sătul de schimonosirile savante ale Sorbonei, a utilizat în toată cruditatea și naivitățile ei pitorești limba poporului din bîlciurile unde se colportau broșurile lui, ca la noi odinioară, cu coșul, *Haiducii*, *Micul dor*, *Ileana Cosînzeana*, *Păcală*, *Cilibi Moise* și celelalte fascicule de cîte cinci parale, cumpărate de sătenii sosiți la iarmaroc cu cartofi, porumb și fasole. Și să nu uităm că marele clasic francez era un mare învățat, medic, profesor de anatomie, savant în limbile latină și vechea greacă. Din greceşte el și-a scos și silabele necesare pentru transformarea sensului cuvintelor sale.

Firește că în țesătura povestirilor lui, pe care le scria rîzînd în hohote, el știa să strecoare odată cu gluma, adeseori groasă dar întodeauna subtilă, revolta lui de asuprit și în personajele lui zeflemeaua cuvenită unei boerii de trîndăvie ostentativă, unui monopol clerical absolutist de ipocriți ai *Bibliei* și ai canoanelor bisericești. Dragostea lui de popor, de adevăr, de știință și dreptate, izbucnește din toate paginile lui, semnificativ.

Rabelais are la noi un corespondent remarcabil, pe Ion Creangă. Vom citi cîteva pagini de Rabelais, în românește. Din partea noastră e mai mult

decît o îndrăzneală. Între limba lui şi limba noastră e o deosebire de termeni, de vocabule şi de substanţă, cu neputinţă de egalat. Orice încercare de a juxtapune textul francez cu un text românesc, e nepermis de primară.

Rabelais nu e un autor de episoade şi peripeţii, decît foarte rar; de pildă ca atunci cînd povesteşte întemeierea unei mînăstiri, a Telemiţilor, în contrast tendenţios cu sumedeniile de ordine călugăreşti din timpul lui.

Pagina care expune principiile de organizare ale mînăstirii proiectate, trebuie citită în întregime:

E vorba de intenţiile fratelui Ioan (Jean) al căruia eroism în războiul lui cu Picroşol (Picrochole), intenţii ce trebuiau răsplătite de către Gargantua împărăteşte. Războiul se iscase, ca mai toate războaiele, dintr-o nimica toată, din pricina unei căruţe cu lipii şi brînzoaice. Fratele călugăr Ioan dovedise o vitejie fără pereche, frîngînd spinările asaltatorilor cu coada cît o prăjină a unei cruci de biserică, scoasă la procesiunile catolice.

Gargantua voia să-i dea o stăreţie, sau chiar două, dar călugărul îi răspunse că nu vrea să primească însărcinări şi guvernare de călugări. Citătm textual:

« Cum aş putea guverna eu pe alţii, zise fratele Ioan, cînd nu ştiu să mă guvernez nici pe mine? Dacă vi s-ar părea că vă place ceea ce am făcut pînă acum şi aş mai putea face pentru Măria Voastră pe viitor, daţi-mi învoire să întemeiez o mînăstire după pofta inimii mele. »

Cererea îi plăcu lui Gargantua, care-i dărui toată regiunea Thelema de pe rîul Loara, la vreo jumătate poştă de pădure.

Fratele Ioan îi mai ceru voie lui Gargantua să înfiinţeze o religie nouă, cu totul alta decît toate celelalte.

— Mai întîi, răspunse Gargantua, nu e nevoie de ziduri împrejur, căci toate mînăstirile sînt închise de ziduri mari.

— Într-adevăr, zise monahul, însă asta nu s-a făcut degeaba. Acolo unde stau ziduri în față și-n spate, stau și șoaptele, pisma și mocnește și complotul.

De vreme ce într-unele mînăstiri de pe lumea asta e obiceiul că dacă intră în ele vreo femeie (vorbesc de cele rușinoase și de mironosițe) să fie curățit locul pe unde a trecut, s-a hotărît ca și aci să fie spălate și rase toate urmele călugărului sau ale călugăriței care ar pătrunde din întîmplare în noua mînăstire. Iar devreme ce în credințele religioase din lumea asta totul e măsurat și întocmit după ceasuri, s-a mai luat hotărîrea ca noua mînăstire să n-aibă nici orologii, nici cadran solar și ca toate treburile să se facă și să fie înlăturate după împrejurări și prilejuri.

— Căci, spunea Gargantua, niciodată nu pierzi atîta timp, ca atunci cînd te apuci să-l numeri. Și cu ce te alegi? Cea mai mare prostie din lume este să-ți rînduiești viața cu clopotul și nu cu bunul tău simț și cu mintea.

Și de vreme ce pe atunci femeile nu se duceau la călugărie, afară de chioare, de șchioape, de cocoșate, de urîte și de ismenite, de nebune, de țîcnite, de divorțate și cu multe cusururi, ca și bărbații, dealtfel, guturăioșii, născuții de-a-ndoaselea, nerozii, sau nesuferiții (« Mă rog o întrebare, spuse monahul, o femeie care nu e nici frumoasă nici bună de ce mai poate fi ea bună? » « De călugărie, zise Gargantua ». « Da, răspunse monahul, și de cusut la cămăși », s-a luat hotărîrea că în noua mînăstire vor fi primite numai femeile frumoase, bine făcute și cărnoase și numai bărbații frumoși, cu mușchii tari.

De vreme ce în mînăstirile de maici nu puteau să intre bărbaţii decît pe subt ascuns şi pe furiş, s-a decretat că acolo nu vor fi primite femeile decît dacă se vor fi aflat în mînăstire de mai înainte bărbaţi şi nici bărbaţii dacă nu se găseau, tot aşa, femei. De vreme ce, atît femeile cît şi bărbaţii admişi după un an de ucenicie, erau siliţi să rămîie în călugărie toată viaţa, s-a hotărît ca bărbaţii şi femeile să părăsească noul aşezămînt după placul lor, în toată libertatea.

De vreme ce deobicei călugării puneau trei jurăminte: de feciorie, de sărăcie şi de ascultare, s-a hotărît că acolo puteai, dacă voiai, să te căsătoreşti, să fii bogat şi să trăieşti slobod. Vîrsta de admitere era: pentru femei de la zece la cinsprezece; pentru bărbaţi între doisprezece şi optsprezece ani.

Să ne întoarcem puţin la regele Picroşol, care sfătuit atît de nişte consilieri slugarnici cît şi de ambiţiile lui de a cuceri treptat, după regatul vecin, al lui Grandgousier, toată lumea, întregul univers, de la primul lui pas agresiv, pierde războiul şi fuge stupid şi nenorocit. Împrejurarea nu e prea streină de unele evenimente mai recente. Iată ce se alege dintr-un şef de stat, belicos. Cităm:

« Deznădăjduit, Picroşol o luă la fugă, dar pe drum poticnindu-i-se calul şi căzînd, regele furios îl ucise. Atunci voi să încalece pe măgarul de la moara din apropiere, dar morarii îl snopiră în bătaie şi-l dezbrăcară de veşmintele domneşti, dîndu-i, ca să se acopere, o zdreanţă de cămaşe. Trecînd o punte peste o apă, el dete de o vrăjitoare bătrînă, căreia îi povesti marea lui nenorocire şi care îi prezise că-şi va recăpăta regatul la sosirea lui Moş-Aşteaptă. Nu se mai ştie cu de-amănuntul ce a putut ajunge regele războinic, totuşi mi s-a spus că e acum salaor, tot aşa de furios ca

mai-nainte, văicărindu-se mereu și întrebînd pe călătorii streini, dacă nu cumva a sosit Moș-Așteaptă prin regatul lui.»

Am făcut aceste palide citate pentru exemplificarea mecanismului în concepție la Rabelais. Reproducerea în românește a citatului poate fi socotită exactă. Ea suferă însă de un defect: îi lipsește savoarea originalului. Rabelais nu e povestitor de fapte petrecute, decît rareori, ca în cazul de față. La el interesează, înainte de toate, limba, imposibil de reprodus într-o limbă pe înțelesul nostru. El e numai stil, aromă și savoare, într-adevăr.

Valoarea literară a cărților lui stă cu totul în limbă, intraductibilă într-alte limbi. Limba lui Rabelais nu poate fi tradusă nici în limba franceză... În limba franceză modernă. S-au încercat mai multe asemenea traduceri, în deșert. Textul original aproape nu mai are gust, ajunge sarbăd și seamănă, comparativ cu lămîia, cu sarea de lămîie, coclită, metalică și sălcie.

Asta o afirmă autorul prezentului text, ce se citește acum și care se sleiește în strădanie de mai bine de un an de zile, să dea în românește, dintr-o însărcinare adresată așa-ziselor lui calificări, o tîlmăcire acceptabilă a lui Rabelais, și care pînă la urmă va fi constrîns să se lase păgubaș, În nici una din limbile românești suprapuse, de la Coresi pînă azi, nu se poate încerca o transpunere onorabilă și respectuoasă pentru original și pentru tîlmăcire. Dealtfel, publicul cititor își va da seama de acest lucru și la lectura paginilor ce urmează, palide și șterse față de proza grandioasă a marelui scriitor.

Dar Rabelais, care a închis ochii în Franța, într-o zi de april, trebuia pomenit în România într-o zi de april... Și cum l-am fi putut pomeni mai

bine decît presărîndu-i pe un mormînt de mai multe veacuri cîteva flori vitrege din grădina lui. Este ca și cum am fi rupt, paginile lui, ca o scrisoare în bucățele, pe care le lăsăm să zboare peste el, ca niște confettii impersonale, de hîrtie.

În cele treizeci de minute ce mi s-au acordat pentru lectura prezentului manuscris nu mai pot fi introduse totuși citate ca în textul de mai sus și, ca să încapă în firimitura de timp un crîmpei de noțiune din povestire, sîntem nevoiți să rezumăm.

Un prunc normal se naște la nouă luni. Gargantua s-a născut la unsprezece luni. Mamele pot să-și poarte progenitura și mai mult, scrie Rabelais, cînd e vorba de un exemplar excepțional, de o capodoperă de nou-născut — iar Gargantua era într-adevăr un fenomen, ca și părinții lui. Copiii noi știam în copilăria noastră sau că sînt aduși de berze la fereastră, sau că se nasc pe la subsuoară. Gargantua s-a născut pe urechea stîngă a maică-sii. Orice copil pînă la el venea pe lume țipînd. De cum s-a născut, Gargantua, însetat de așteptare și furios, ceru să bea, ca un bețiv. Strigătele lui erau atît de sonore, încît au fost auzite în cîteva țări.

Ca să ne facem o idee de foamea și de volumul stomacului unui mare aristocrat, autorul destăinuiește că la nașterea geniului moștenitor s-au tăiat pentru prăznuirea noii bucurii trei sute șaizeci și șapte de mii, paisprezece boi și că doamna-mamă a mîncat singură șaisprezece zăcători, două putini și șase oale de ceea ce la noi, în București, ar putea să fie ciorbă de burtă, tuslama și piftie.

Pentru alăptarea lui Gargantua s-au mobilizat, în calitate de doici, șapte mii nouă sute treisprezece vaci, căci cantitatea de lapte a maicii lui era insuficientă. Într-adevăr, sînii ei nu erau în stare să puie în gura fericitului copil decît o mie patru sute de boloboace și nouă oale de lapte la un supt.

Să dăm cuvîntul autorului, citînd textual cîteva rînduri:

«Am bănuiala sigură, spune Rabelais, că nu o să credeţi în posibilitatea unei naşteri atît de stranii. Mie unuia mi-e totuna, dar un om cumsecade, un om de bun-simţ crede întodeauna ce i se spune şi ce găseşte scris negru pe alb.

Şi de ce să nu credeţi? Pentru că nu-i nici umbră de adevăr, zici dumneata. Păi tocmai de aceea trebuie să crezi serios. Căci iată ce spun învăţaţii în toate celea de la Sorbona: „Credinţa este argumentul lucrurilor nevăzute".

Este credinţa noastră împotriva legii, împotriva raţiunii, împotriva Sfintelor scripturi? Nu, În ce mă priveşte, n-am găsit în *Biblie* nimic împotrivă. Dacă vrea Dumnezeu ceva, zici că nu poate să-l facă? Mă rog, nu-ţi mai băga în cap asemenea deşertăciuni. Eu îţi voi spune că lui Dumnezeu nu-i este nimic cu neputinţă. De pildă, dacă ar vrea, de aci încolo toate femeile vor naşte pe urechi.

Dacă v-aş povesti acum ce a scris Pliniu despre naşterile ciudate şi neobişnuite, aţi rămîne cu gura căscată, dar eu nu sînt un mincinos atît de mare, ca el».

Gargantua a dus-o aşa pînă la vîrsta de un an şi zece luni şi din pricina că nu se putea face un leagăn pentru aşa namilă de copil, i s-a fabricat o căruţă frumoasă cu boi, care-l plimbau de colo-colo prin regiune. Din cînd în cînd, tînărul se supăra foc, fiind susceptibil şi nervos — şi făcea urît. Atunci i se aducea de băut, firește că nu lapte ci băutură de tras la măsea, şi numaidecît, ca printr-un farmec, se potolea şi începea să surîdă cu guriţa lui înviorată. Cît era de gingaşe această guriţă, vă puteţi închipui. Junele vlăstar avea o bărbie monumentală, cu etaje, optsprezece guşi, aşezate una peste alta, ca mai multe burţi la gît.

La optsprezece luni, splendidul copil se făcuse, cum se zice, mare, aproape major, s-a sculat pe picioare şi trebuia să i se croiască rufăria şi costumele demne de rangul şi de proporţiile lui. Culorile dinastiei părinteşti erau alb şi albastru.

Ascultaţi:

Pentru cămaşa băiatului, nouă sute coţi de pînză cea mai fainâ, două sute de coţi pentru buzunarele puse pe dedesubt la subsuori.

Pentru haina de la gît la brîu, cum se purta pe vremea lui Rabelais, opt sute treisprezece coţi de saten alb, pentru eghileţii de blană, purtaţi tot pe atunci, o mie cinci sute nouă şi jumătate de piei de cîine.

Se mai purtau şi un fel de nădragi, strînşi pe corp pentru care au trebuit o mie o sută şi un sfert de coţi de ştofă de lînă albă. Etc.

Pentru încălţăminte: patru sute şase coţi de catifea albastră roşcovană şi la pingele o mie o sută piei cafenii de vacă.

Cingătoarea a luat trei sute şi jumătate coţi de mătase, albastră şi albă, «care, adaogă autorul, mă prea înşel».

Apoi mantale cu dungi de aur, bonete cu pană pe ureche, medalii, placă de aur atîrnată de grumaz cu un lanţ de şaptesprezece kg., spînzurînd pe pîntece, inele la mai multe degete.

La vîrsta de la trei la cinci ani, Gargantua a mîncat, a băut şi a dormit, a băut, a mîncat şi a dormit, a dormit, a mîncat şi a băut.

La cinci ani, taică-su, luînd cunoştinţă de valoarea intelectuală a moştenitorului, îl dete la carte. Trecuse prin tot felul de suferinţe şi făcuse mai multe invenţiuni, bălăcea în supă, bătea cîinii, rupea picioarele muştelor, făcea pe asinul şi cerea tărîţe, mînca dintr-o strachină cu căţeii, se lingea cu ei pe bot etc.

I s-a ales un mare doctor în teologie, maestrul Thubal Holofern, care-l învăţa atît de bine abecedarul, încît elevul îl recita şi pe de-a-ndoasele, cu uşurinţă. Abecedarul i-a luat cinci ani şi trei luni, ca să fie ştiut bine. Treisprezece ani, şase luni şi două săptămîni i-au trebuit ca să asimileze pe Donatus, Faretus, Theodolus, vestiţi grămătici medievali, combaterea mitologiei, şi morala în strofe de cîte patru versuri.

În optsprezece ani şi unsprezece luni a învăţat *De modis significandi*, adică logica, tratată de o sumedenie de adepţi de-ai lui Păcală.

În acelaşi timp, el învăţa să scrie cu litere gotice, tiparul nefiind încă utilizat, toate cursurile autorilor şi purta cu sine sculele trebuincioase în greutate de şapte mii chintale, din care numai vasul de ţinut pensule de scris era cît un stîlp de biserică. Călimara cît o butie de marfă sta spînzurată de lanţuri de fier.

Apoi citi *Compostul*, un almanach care i-a luat şi el încă şaisprezece ani şi două luni, cînd dascălul lui muri de boli lumeşti.

După răposat el avu un alt profesor cu tignafes, pe magistrul Jobelin Bridé gură-cască. El îi citi următoarele lucrări geniale:

Liber derivationum şi *Grecismele*, două dicţionare *Doctrinale puerorum* şi *De octo partibus orationis*, două gramatici, cu diverse *Supplementa*. *De moribus in mensa Servandis* sau cum să te porţi cînd stai la masă. *Marmatreptur*, o explicaţie a *Psalmilor* şi a sfinţilor. *De quator virtutis cardinalibus*, tratat de morală şi *Dormi secure : Dormi în pace*, o culegere de predici care dau un somn sănătos, precum şi alte opere de aceeaşi teapă.

Nu se mai ţine minte cît au durat aceste studii savante, pe care au leşinat generaţiile din veacul al treisprezecelea, dar fapt este că din atîta hrană

intelectuală Gargantua a ieşit burduf de carte şi un mare înţelept.

Grandgousier văzuse că, într-adevăr, fiu-su învăţa tare bine şi îşi cheltuia tot timpul cu studiul, dar îşi da seama totodată că ele nu-i erau de nici un folos, ba că era şi mai rău, că băiatul se scrîntea la cap, că se cam ţîcnea, că era dus cu gîndul şi că se prostise. Îngrijorat, el s-a consultat cu vice-regele Papeligosei, care i-a răspuns că ar fi preferabil pentru Gargantua să renunţe la învăţătura cu asemenea dascăli. Stiinţa lor era o dobitocie şi înţelepciunea lor un fleac bun să tîmpească mintile bune şi să strice floarea tinereţii. « Pot să-ţi fac dovada cu copilandrii noştri care au învăţat numai doi ani. Judecata, cuvintele şi vorbirea lor, purtările lor în lume sînt cu totul altele decît ale fiului dv. Dacă nu vă spun adevărul, să-mi radeţi o mustaţă. »

Proba fu făcută chiar în seara aceea, după cină, cu un băiat de şaisprezece ani din suita vice-regelui. El vorbi atît de frumos şi de convingător, încît Gargantua izbucni în hohote de plîns, ascunzîndu-şi faţa în bonetă şi rămînînd mut. Nimeni n-a mai putut scoate din gura lui nici o vorbă, nici un sunet, ca dintr-un măgar mort.

Fără intervenţia vice-regelui, Grandgousier îl omora pe magistrul Jobelin. Ei s-au înţeles în privinţa numirii unui nou pedagog, maestrul Ponocrates şi s-a decis plecarea tuturora la Paris pentru a lua cunoştinţă de metodele de învăţămînt franţuzeşti.

S-a întîmplat că tocmai atunci regele Numidiei i-a trimis un dar din Africa lui Grandgousier, o iapă, o gogeamite iapă, cea mai gogeamite cu putinţă şi care a fost transportată pe trei corăbii mari şi o a patra ceva mai mică. Ca să ne dăm seama de enormitatea acestui nemaipomenit ani-

mal e de-ajuns să spunem că singură coada îi era mare şi groasă cît o clopotniţă. Iapa era cît şase elefanţi adunaţi laolaltă şi mai avea şi un corn la spate, cam pe la coadă.

«Asta o să ducă pe băiatul meu la Paris, îşi zise Grandgousier. E tocmai ce-mi trebuia. Într-o zi o să fie un om mare. Ca să nu trăim ca nişte dobitoace, ne trebuiesc învăţaţi».

După băutură, bineînţeles, Gargantua pleca a doua zi spre Paris, însoţit de Ponocrates şi de oamenii lui. O bucată de vreme călătoria fu veselă, cu mese îmbelşugate. Dar intrară într-o pădure mare, locuită de popoare de muşte şi bărzăuni, un adevărat chin pentru bietele iepe şi bieţii catîri şi măgari. Iapa lui Gargantua şi-a răzbunat semenii ei într-un chip nebănuit. De-abia intrată în pădure şi asaltată de gîze ea desfăcu şi întinse coada şi s-a apărat atît de bine de ele, încît a doborît toată pădurea, ca şi cum ar fi cosit-o. Şi din pădure n-a mai rămas nimic, nici arborii, nici muştele, nici gărgăunii; numai o cîmpie întinsă.

Ajuns la Paris, după ce şi-au răcorit bine gîtlejurile cu toţii, Gargantua a ieşit pe străzi la plimbare în admiraţia tuturora, căci poporul din Paris e atît de prost şi de neghiob din fire încît o paiaţă, un catîr cu tobe, un paznic la o răspîntie adună mai multă lume decît un bun predictor evanghelic. Oamenii se înghesuiră în el atît de mult, încît Gargantua se lăsă ca pe un scaun să se odihnească, pe turlele catedralei Notre-Dame, zicîndu-şi: «Pesemne vor să le plătesc venirea mea la Paris. Au dreptate. Stai că le dau eu lor. O să le dau nişte vin, din vinul meu, să-i satur.» Gargantua îşi dete drumul udului şi de-acolo, de sus, de unde sta, a înecat toată piaţa catedralei, adică două

sute şaizeci de mii patru sute optsprezece oameni fără să socotim femeile şi copii.

Unii mai iuţi de picior scăpară şi, asu-daţi, *tuşind şi scuipînd*, ajunseră la Universitate, de unde îl ocărau şi blestemau în toate chipurile şi limbile vorbite. Rabelais care ştie să fie batjocoritor şi cinic, după cum s-a văzut, înşiră o listă de înjurături pe şleau.

După ce s-a risipit lumea, Gargantua pipăi marile clopote ale bisericii pe care şedea, le puse să sune în cor şi-i veni ideea să le desprindă din locul lor şi să le agăţe la grumazul iepii, ca nişte clopoţei. Şi le-a luat cu el.

Locuitorii Parisului revoltîndu-se, după obiceiul lui de a se aprinde lesne, şi doctorii în teologie discutînd pierderea clopotelor, însărcinară pe unul dintre ei, magister Janotus de Bragmardo, să se prezinte, să-i ţie lui Gargantua o predică argumentată şi să-i ceară clopotele îndărăt, ceea ce se şi făcu. Ca să-şi întocmească un discurs de mare inspiraţie, după cele mai înalte principii doctorale şi sorbonniene, teologul şi-a bătut capul de maestru timp de optsprezece zile, asigurat, dacă recapătă în urma homeliei sale clopotele catedralei, de daruri importante, nişte nădragi calzi pentru bătrîneţele picioarelor lui şi cîteva şiraguri de cîrnaţi. *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, Amen.*

Consultîndu-se cu suita lui, Gargantua fu de acord cu Pinocrates să i se dea magistrului cîrnaţii făgăduiţi de Sorbonne, şapte coţi de postav negru şi trei de căptuşală, trei sute de bușteni, să se încălzească la iarnă, douăzeci şi cinci boloboace de vin, un pat cu trei saltele de fulgi de gîscă şi un lighean mare şi adînc. Hazul mare pe care îl iscase predica lui merita cu prisosinţă darul făcut.

La Paris, Gargantua se dete întreg pe mîinile savante ale lui Ponocrates, care în primul rînd căuta să-şi dea seama cum se făcuse că elevul lui, cu atîţi dascăli şi în atîta vreme, izbutise să rămîie atît de nerod, de încrezut şi de proştănac.

Noii lui profesori teologi îi stabiliră un program. El se scula cu noaptea-n cap între opt şi nouă dimineaţa, se tăvălea cîtva timp în pat ca să se deştepte bine, se da jos din aşternut, nu se spăla pe ochi, ca să nu piardă timp şi se pieptăna cu grebla naturii, cu cele cinci degete de la mînă.

Şi se punea să mănînce cît şapte, supe peste supe, măruntaie prăjite, muşchi de vacă la grătar, şuncă suculentă şi tot felul de alte bunătăţi pe grătar şi îşi spăla înghiţitoarea din belşug.

Pe urmă se ducea la biserică, unde i se aducea cartea de rugăciuni, pe măsura lui, într-un coş. Ea nu cîntărea nici mai mult nici mai puţin de unsprezece chintale. Se plimba apoi pe galeriile şi prin grădina mînăstirii din jurul bisericii şi, în sfîrşit, învăţa o dureroasă jumătate de ceas cu ochii pironiţi în carte, dar gîndul lui era la bucătărie. După aceea se aşeza la masă cu cîteva duzini de şuncă, cu limbi de vacă afumate, cu cîrnaţi şi caltaboşi şi sărături bune pentru pofta de băutură. În tot timpul mesei, patru din oamenii lui îi aruncau în gură, unul după altul şi neîntrerupt, lopăţele de muştar — şi din cînd în cînd, ducea la gură şi cîte o găleată de vin. Şi masa nu se oprea decît foarte tîrziu, cînd începea burta să-i bolborosească.

Se spăla pe mîini cu vin, îşi scobea dinţii cu un picior de porc şi se înveselea stînd de vorbă cu intimii lui. Apoi pe un covor aşternut pe jos se înşiruiau cărţile de joc. Şahuri şi babaroase şi se jucau două sute douăsprezece jocuri felurite, fiecare cu numele lui.

După aceea se cuvenea băutură — și trei ceasuri de somn.

La deșteptare, vin la gheață mai mult ca-ntodeauna.

«Asta e viața adevărată a sfinților părinți», spunea Gargantua.

Apoi citea nițel și lua rugăciunile de-a capo și, ca să meargă mai repede, încăleca pe o catîrcă bătrînă care slujise la nouă regi, bîlbăind din buze și dînd din cap bisericește, și se ducea să vadă iepurii prinși cu lațul prin grădină.

La întoarcere, da fuga la bucătărie ca să știe ce se rumenește la frigare. Și mînca iarăși foarte bine, cu cîțiva bețivani de prin apropiere. După masă începeau jocurile din nou — sau băiatul se ducea pe la fete.

Ponocrates l-a lăsat cîteva zile în voia lui dar se hotărî să-i aplice severa lui disciplină. A chemat întîi un medic care i-a dat o curățenie: sàbur, lepădîndu-i astfel din creier deprinderile perverse și făcîndu-l să uite tot ce învățase de la foștii lui pedagogi — și îl introduse în societatea oamenilor învățați. Din contactul cu ei îi spori mintea și dorința de învățătură mai bună.

Literatura lui François Rabelais e o frescă vastă caricaturală a epocii lui, dominată de superstiții și spaime reprezintate și multiplicate de roba neagră, cînd ascetică și veninoasă și perversă, cînd destrăbălată și fățarnică, dușmana inteligenței sincere și grăbită să osîndească și să execute.

Veacurile evului mediu, ce păreau fără de sfîrșit, ca niște dușmani de întuneric, sînt pline pe de mărgini de ruguri în jarul cărora ardeau schismaticii de vii, cele mai frumoase modele de umanitate. Flacăra mai durează dedesubtul cenușii, fumul nu s-a risipit încă din conștiința omenirii nici pînă în ziua de azi.

Desigur că Rabelais nu e pretutindeni în opera lui egal cu sine și la un nivel constant. Ar fi și cu neputință. Uneori, parcă apucat de părerea de rău că s-a ridicat prea sus, că a scoborît prea jos sau că a mers prea departe, se lasă în monotonie și primește chiar să se contrazică. Dar, în tot ce a scris, zvîcnesc de dragoste și de generozitate rătăcirile inimii lui aprinse.

1953

«VIAȚA ROMÂNEASCĂ»

Cred că era în noaptea de Anul nou. Mi s-a spus că revista *Viața Românească* împlinește de la apariție cincizeci de ani. Am lucrat pe vremuri la ea și mi s-a cerut «ceva» pentru sumarul numărului de față.

Nu mai încăpea nici o reticență, făcîndu-mi-se această onoare. Viu sau mort, conștiința mă obligă prea mult, ca să nu creionez o pagină în cinstea hramului revistei și să nu plimb o cățuie cu jar și tămîie deasupra unui mormînt care mă doare.

Viața Românească a fost Ibrăileanu: cum ar putea condeiul meu să tacă? Unele din cele mai frumoase emoții le-am trăit stînd de vorbă, din cînd în cînd, cu acest om de personalitate vastă și ascultîndu-l mut. Îmi plăcea să urmăresc mecanismul unui intelect care mă depășea. Aș putea să le uit? De ani de zile fantoma îi peregrinează prin melancoliile mele, de la pierderea lui în spații. Apoi, am fost, pe cît s-a putut, unul din colaboratorii lui. Ieșind din ucenicia literară calfă, am fost chemat, pe negîndite, în atelierul vrăjitorului și pus la o menghină de aur. Se pot uita bucuriile simțite lîngă un meșter atît de inefabil? Ibrăileanu, într-adevăr, a dat literaturii românești publicația cea mai de seamă, identificîndu-se cu ea, ca două triunghiuri echilaterale suprapuse.

Revista e creația lui, tortura lui suavă: o carte pe lună, făcută de el. E-adevărat că în vitrină fi-

gurau doi directori, perpetuu absenți, Stere și Cantacuzino. Nu se va turbura umbra niciunuia din ei să știe că umbra violetă a șefului adevărat i-a digerat și după moarte.

Viața Românească nu a primit niciodată subvențiile distribuite publicațiilor parazitare. Leafa catedrei a intrat, nu de puține ori în cosnița redacției. Cu un tipograf devotat, cu hîrtia cea mai proastă, de ambalaj, din fabricile dinastiei Brătianu, asociate la cîștig cu Palatul; cu o echipă de scriitori, îndrăgostiți de meserie și de el, cu tergiversările, ambiguitățile colaboratorilor externi cu lenea fiecăruia; cu miile de dificultăți și mizerii de toată natura, Ibrăileanu a izbutit să ție în vedere o revistă care a fost singurul nostru document de cultură arătat la tratativele de după primul război mondial. Pe cine din ciocoimea de pe atunci, l-ar fi interesat o tipăritură, care nu servea nici o fățărnicie? Ibrăileanu căuta să slujească exclusiv un ideal și o concepție a lui. Fitece slovă îi trecea pe subt ochi și uneori prin pana, elastică, primitoare a lucrului nou și catifelată, cum îi era și mîna. Singura revistă nesclerozată a fost a lui Ibrăileanu.

Nicidecum și niciodată n-a fost Ibrăileanu ajutat să facă din revistă o carte, în stare să stea alături de publicațiile streine. Preocupată de exploatarea zăcămintelor, de comerț și industrii bancare și disprețuind mintea și harul, la toate gradele ei de inteligență și prostie, cercurile conducătoare nu au priceput în ce destrăbălare a sufletului trăiesc ele, decît la Paris, în tratativele de pace, după războiul din 1916. Bucurîndu-se de prestigiul nemaiatins pînă atunci de nici o altă publicație, revista nu reprezinta, prin aspectul ei, gustul binecunoscut al geniului românesc și constituie o indicație rușinoasă a indiferenței față de cultură, termen uti-

lizat cu sens de către delegația maghiară la Versailles.

Erau la masa conferinței de pace toate delegațiile interesate, deci și cîte o delegație românească și ungară.

Se discutau drepturile celor două părți asupra Transilvaniei, ungurii pledînd că argumentul etnic nu e de-ajuns în discuția apartenenței Ardealului și că dreptul culturii trebuie să primeze. Delegația din Budapesta adusese în geamantane reviste și cărți elegante și luxoase, cu date de apariție continuă, veche. Un vraf impozant de volume se ridica în dreptul delegației maghiare... Ca încheiere a expunerii lui, prezidentul maghiar trase dintr-un geamantan și o revistă valacă: *Viața Românească*.

Iată cea mai importantă publicație din România. Ea nici nu apare în București ci tocmai la Iași, spuse delegatul. Uitați-vă în ce hal se înfățișează, examinați tiparul, hîrtia și comparați-o cu periodicele noastre. Delegatul maghiar a produs și cifre. Tiraj: două mii cinci sute exemplare. Abonați: două mii, din care nu plătește nici unul și abonații se presupune că sînt intelectuali și oameni aleși.

Prezidentul român Ion Brătianu trebuia să dea un răspuns. Arogant, s-a sculat din fotoliu, nu a zis cîrc și a părăsit sala ședinței, trîntind ușa cu zgomot.

Istoria diplomatică va scri, probabil, că Brătianu și escorta lui de secretari, aflau de-abia la Paris semnificația cuvintelor cultură, literatură, știință etc. și eficacitatea lor. Întorși acasă, partidul liberal a fost pus pe foc să dea un impuls literaturii, dar cum toate problemele se dezlegau la tejgheaua liberală, familia însărcină cu ducerea la bun sfîrșit a chestiunii, pe cele două mari catedre de educație socială, Banca viticolă și Banca românească, proprietăți ale acelorași personaje care se văicăreau

că «ne-au luat-o ungurii înainte». Meschinizată, problema s-a scufundat în contabilitate. Costa prea scump. Dînd scriitorii de-o parte, doi noi exponenți de artă și cultură ieșiră din cutie, casierul și contabilul celor două institute de gîndire, experte în camătă și împrumuturi mie la sută.

Întîiul contact personal, deocamdată depărtat și pe nevăzute, cu *Viața Românească* și Ibrăileanu, l-am luat de la Geneva, într-o zi de mare strîmtoare, expediind niște manuscrise în versuri. Îmi sosea din țară mai toată presa literară și citisem pe coperta revistei, afirmarea nemaiauzită la noi pînă atunci, că manuscrisele publicate se plătesc. Fenomenul se petrecea întîia oară în gazetăriile din București conduse de samsari și escroci cu calificarea de «publiciști», obișnuiți, ca și mai tîrziu, să ceară insistent un manuscris și să uite să-l plătească. În același timp, într-o atmosferă de hoție patriotică, șantajele și veniturile speciilor politice creșteau monstruos.

Ibrăileanu nu mi-a răspuns în Switzera, ci, după cîțiva ani, la o întîlnire, prin țară. Se opusese redacția la publicarea versurilor unui necunoscut, conform deprinderii îndătinate de a se respinge un începător, neprevăzut cu scrisoarea de recomandație a unui personaj literar, lins cum și unde trebuia. Dar Ibrăileanu păstrase versurile și le-a dat drumul la tipar, după ce «redactorii» își mai acordaseră urechea cu zbîrnîirea unui nume nou, cu literă *zed*, nemuzicală și care ieșea din portativ.

Om cu om, cu Ibrăileanu m-am cunoscut, într-adevăr, tîrziu, și simpatia reciprocă a fost emoționantă. M-am dus de mai multe ori la Iași, iar el dînd prin capitală, nu m-a ocolit niciodată. Am învățat să-i descopăr ripida de mătase, ascunsă în chivotul lui sufletesc și să i-o sărut cu evlavia unui diacon. Un intelect de nuanța Ibrăileanu, aș

putea să spui că nu am mai cunoscut niciodată și nicăierea.

Ca scriitor (dacă acest vocablu e tolerat) am o datorie veche și fără scadență la *Viața Românească*. Ea a contribuit la sentimentul de încredere în condei și, desigur, la circulația unui pseudonim, devenit un certificat.

La Iași, la revistă, mi-am făcut doi prieteni — prietenia nefiind un lucru de toate zilele. După prizonieria lui militară, cu Topîrceanu trebuia să înjghebăm o piesă de teatru hilară, *Papură-Vodă*, rămasă în proiect. Topîrceanu era mușcelean și de dragul lui Ibrăileanu s-a făcut moldovean, definitiv. Magul de la *Viața Românească* putea prin farmecul lui să modifice chiar linia unui destin.

Un alt prieten mi-a rămas de la revistă, Sevastos, însărcinat actualmente cu întocmirea experimentală a unei istorii literare, mi se pare, pe cei din urmă cincizeci de ani, aflată, iarăși mi se pare, la tipar. Prietenul Sevastos mi-a povestit, nu prea demult, o scenă comică, provocată de un amestecător în textul lui; poate că un Ionescu, un Niculescu sau Georgescu, nu-mi amintesc exact: între Popești e greu să te regăsești. Se vede că în amintirile lui despre Ibrăileanu, Sevastos aduce de cîteva ori vorba de aprecierile acestuia în ce privește pe subtiscălit. La susținerile elogioase, *citate* de autor, aținat în încredințările lui private, amestecătorul în scrisul altuia, a ținut să colaboreze neapărat cu Ibrăileanu, corectîndu-i bunele opinii literare, ștergînd și hotărînd că ele sînt « exagerate ». Asta vine cam ca și cum s-ar șterge numele de Faust al unui oarecare Goethe, motivîndu-se că piesa lui trebuia intitulată Costică.

Nu pot să uit recunoștința, intactă pentru Ibrăileanu și *Viața Românească*. Primul meu volum de versuri, *Cuvinte potrivite*, apărut de-abia la vîrsta

de patruzeci şi şapte de ani, a indispus foarte pe mai mulţi confraţi, întîmpinat cu o mare tăcere mîrîită. În confraternitatea literară, fierea confecţionează veninul din belşug şi pînă la gălbinare. Într-un număr al revistei am dat, pe atunci pe neaşteptate, de un articol de Bine-venit, semnat Mihail Ralea... Încă nu-l cunoscusem decît din auzite; băiat frumos, deştept ca naiba, plin de resurse, talente şi eleganţe unice. Viitorul profesor şi ambasador al României la Washington, mi-a dat atunci o bucurie, mărturisesc, nemaisimţită pînă atunci. Ba, în tainele inimii, mă văzui şi impertinent, zicîndu-mi că «dacă zice Ralea, trebuie să fie adevărat». Pînă a fi fost adunat în volum, eram numai insultat, dar fără să mi se micşoreze pofta de mîncare şi somnul (ştiam şi eu ceva), dar o insultă critică şi o înjurătură e obligatoriu să fie scrisă bine, şi erau scrise prost.

Pornisem să fac un medalion şi iată ce a ieşit... Îl rog pe cititor să ierte.

1956

LA FONTAINE

De la naștere trei sute treizeci și cinci de ani și de la moartea lui două sute șaizeci și unu... (Unu din cinci patru, șase din treisprezece șapte, doi din doi nimic, rămîne că fabulistul a trăit șaptezeci și patru de ani). Nu-mi venea să cred și m-am rugat de un profesor, la telefon, să verifice scăderea. Care din cele două cifre mari sînt sărbătorite? Trei sute treizeci și cinci? Două sute șaizeci și unu? Ar fi trebuit să întreb pe foarte simpaticii tineri atașați la Legație, din seara căderei Bastiliei, cînd s-a ciocnit românește, pe teritoriul galic din București, cu tradiționalul «Noroc» cea mai delicioasă șampanie franțuzească (dacă e permis de gramatică un supra-superlativ). Venise vorba numai despre cum s-ar zice la ridicarea paharelor spumegoase, «Noroc!» pe limba ministrului Pierre Francfort. *Bonne chance* e un noroc de succes, o urare de examen sau datul în cărți la ghicitoreasă. Șansa e numai o întîmplare norocoasă. Am căzut de acord cu *ces messieurs* să zicem, ca toată lumea la Paris, *á la votre*, și am datără cupele de șampanie pe gît. Gramatica oltenească permite acest *passé indéfini*...

Se poate sărbătorire cu fracții sau cu zecimale? Datele cu cinci sau cu unu la sfîrșit sînt cu coada tăfată, ca mopșii. Trei sute și trei sute cincizeci ar mai merge. Cifrele istorice și bancare ne-am obișnuit să fie rotunde. Numai pensionarii amenințați

de cîte un diagnostic cu scadența apropiată (la viitorul întîi) se grăbesc să mai profite cîte un an, doi, de un entuziasm cu lăutari și de un discurs demonstrativ, meritat de o activitate inexistentă.

Cred că cifrele au o mare importanță în existența organizată și regula lor e de venerat. Odată, în 1943, nedisciplinatul devenind neastîmpărat a scris pe neașteptate fabula *Baroane*, care l-a expediat la Tg. Jiu (o sută optzeci și trei km. de Văcărești). După cît aflasem, la Siguranță, Anglia îmi plătise articolul cu suma cochetă de cinci milioane de lei, cifra oficială a Ministerului de Interne, de pe atunci, pe cînd eu nu primisem, în mînă decît patru milioane! Nici pînă în ziua de azi nu știu cine mi-a mîncat un milion! Lipsa era serioasă, căci, ca să cumpăr două moșii și un castel cu lac în parc, după cum proiectaserăm în noaptea arestării, nu i s-a ajuns nevesti-mi opt sute șaptezeci și patru de mii de lei!... Orișicum, trei grame de cerneală, dintr-o sticlă de zece bani, erau plătite satisfăcător...

Ce sărbătorim la fabulistul francez? Pe una sau pe cinci? Mi se pare că sărbătorim, independent de aritmetică, pe La Fontaine, în eternitate și *en gros*, ceea ce nu-i rău deloc. Astăzi nu e sărbătorit un soroc, ci un exponent, indiferent de vîrste, de epoci și de date, al luptei de todeauna întru îmblînzirea omenirii. Simpaticul dregător al *Contemporanului* știind că l-am tradus, vorba ceea, pe La Fontaine în grai *roumain* și-a zis că aducerea lui aminte nu se împotrivește cu sumarul unei reviste literare și mi-a sugerat « o tabletă ».

La Fontaine e scriitorul care, într-o vreme cînd nu se putea vorbi de-a dreptul, s-a folosit de animale pentru a le spune celor sus-puși adevărul pe ocolite.

După grecul Esop, urît, pitic, cocoșat, vîndut prin bîlciurile de sclavi de către toți stăpînii care voiau să se scape de gura lui, pînă l-au și omorît,

că, de scris nu a ştiut nici să scrie cît a trăit, un Monsieur de La Fontaine, aristocrat, măcar prin funcţiuni dacă nu şi de pergamente, venea să compenseze viaţa de vită bătută a unui predecesor de peste două mii de ani. Se înţelege însă că fericirile unuia nu pot mîngîia pe cititor de aprigile nefericiri ale celuilalt.

Pamflet blajin şi satiră prin transparenţă, nici fabula nu e pe măsura condeiului orişicui. La mii de scriitori se numără de rasă bună, în categorie, cîţiva, un francez, un italian, un rus şi un idişist. Ghumeţii de calitate sînt mai mulţi, dar încă puţini faţă de masa triştilor şi descriptivilor. Din firea lui, omul apare în univers fotograf, cu sute de mii de ani înaintea obiectivului « Zeiss », ceea ce şi explică vasta întrebuinţare actuală a camerei negre: din cinci oameni civilizaţi, zece au cîte un aparat de instantanee, îndrăzneţi în adunări pînă la şi dincolo de indiscreţia tolerată. E primul stadiu al cunoaşterii de sine. Gîndirea vine numai apoi. Aci îşi face un loc, păstrat cu tenacitate, domnul de La Fontaine. Ne permitem să reproducem la urmă una din frumoasele lui fabule, în tîlmăcirea subscrisului. Ideea nu e, precum ştim, de la Esop şi ea spune, pe ocolite, un adevăr celor sus-puşi din vremea lui La Fontaine.

Nu se poate trece însă cu vederea o ediţie recentă a Fabulelor marelui francez, apărută la Geneva *(Editions du milieu du Monde :* ce sărăcăcioasă firmă de editură!) cu prefaţa unui bîrfitor fără calibru din criticaştrii clănţăi, care se ţin după scriitori cînd cu cădelniţa, cînd cu tifla, ca ucenicii de cizmărie, după muzica militară, trimişi să cumpere pap şi apucaţi, pe drum, de intuiţii de artă. Ca să conteste pe La Fontaine, prefaţatorul, un şoarece, probabil, de catedră, îi batjocoreşte şi simplul obraz de cetă-

țean, polemizînd cu el prin Gide, prin Taine, Sainte-Beuve și Giraudoux.

Dar să copiem:

URECHILE IEPURELUI

Rănit, odată, leul, de-o cornută,
Dădu porunca bine cunoscută,
Să fie izgonită, de îndată,
Orice făptură-ncornorată;
Să nu mai vadă-n codrul lui
Coarne și corn de-al nimănui.
Deci, capre, țapi, berbeci și oi,
Cerbi, căprioare și orice soi,
Ca toate vitele cornute,
Plecau grămadă, să se mute.
Un iepure, zărindu-și la lumină
Urechile de umbră, i se-anină
De sufletul lui mic o-ngrijorare:
Să nu cumva, așa, din întîmplare,
Pe negîndite, ori și pe gîndite,
Să i se ia urechile ciulite
Drept niște coarne, și, atunci,
Mai poți urechile să ți le-arunci?
Cu grija asta s-a și dus
La greiere, alături, și i-a spus:
— Îmi pare tare rău, vecine.
Venii să-ți spui că eu te las cu bine.
Îmi iau tot neamul și mă mut,
Că nu-i nici unul dintre noi mai ciut.
Mi-e teamă că urechile-au ajuns
Și ele coarne de împuns.
De-am fi știut la timp, ni le-am fi tuns.
Dar greierul, cu cap, ca-ntodeauna,
Răspunse, judecînd: — Păi, ce-i totuna?
Cornul e corn, urechea e ureche.
Așa v-ați pomenit din vremea veche.
Rămîi la vatră, liniștit,

Că nu doar singuri voi vi le-aţi croit.
— Lesne de zis, răspunse cel fricos.
Vor fi numite coarne! De prisos,
Că sînt urechi. Tot coarne ies!
Pot zice nu? N-ai înţeles
Că, dacă vorba vor să o răstoarne,
Nişte urechi ajung să-ţi fie coarne?

Bine de tine, prietene, încai,
Că nici urechi, nici coarne n-ai!

1956

MAXIM GORKI

Ivirea lui Gorki în literatură confirmă realitatea de todeauna, că geniul aparţine masiv poporului de jos, poporului dispreţuit, « prostimii » şi rareori minorităţilor aristocratice. Dealtfel, secretul nupţiilor impenetrabil dă loc la îndoială şi atunci cînd, suspectîndu-se boierul şi bănuită cucoana, iese dintr-o reşedinţă somptuoasă o personalitate afirmată.

La noi, toţi clasicii, afară poate de Vasile Alecsandri, au apărut din mulţime; de prisos să fie enumeraţi. Dar clasicismul cel mai autentic e al unui popor neştiutor de carte, autor al unui folclor, cum i se zice în jargon pejorativ, de un nivel încă nu prea depăşit, mi-aş permite să zic, de literatură cultă. Recitiţi unica *Mioriţa* din toată poezia « populară » universală şi ascultaţi versurile, adeseori uimitoare în calitate, cîntate la posturile de radioemisiune româneşti. De cîţiva ani încoace acest folclor ignorat, cu excepţia celui degenerat, ţigănesc, la chef, se afirmă de proporţii neaşteptate, graţie cercetărilor întreprinse în toată ţara, sat cu sat, cătun cu cătun.

Cine a văzut pe scenă *Azilul de noapte*, atît de bine jucat în Bucureşti încă de pe acum vreo douăzeci şi ceva de ani, are cheia originii literare şi biografice a marelui scriitor rus, pribeag printre declaşaţi, golani şi haimanale, cum pribeag a fost şi printre potentaţi. Gorki a răsărit din lumea sin-

ceră, dreaptă și simpatică a sărăcimii, a muncit și s-a străduit între nădejdi, decepții, descurajări și amărăciuni, rămas aninat cu sufletul de ea, pe care nu a trădat-o, ca alții, nici cînd, instalat în insula Capri, italiană, ajunsese la o celebritate de obicei îngîmfată. Dimpotrivă, el nu și-a întrerupt activitatea de răscolitor și răzvrătit, cu toate că și grav bolnav de pe urma polițiilor și închisorilor unei societăți în descompunere și lichidare. Societatea rusă putuse să dea spectacolul unei Curți împărătești, dominată de un călugăr vulgar și de femeile Palatului, căzute în transele unui misticism hipnotic de icoane și bisericism, depravat. Coroana țarului Romanovului Niculaie al doilea, pitit în spatele tronului, de care-i era frică, trecuse pe capul lui Rasputin, în schimbul potcapiului purtat de strigoiul împărătesc al Papei de la Neva, cum fusese poreclit stăpînul absent din împărăție.

Mai mult decît toți contemporanii lui de condei și călimară, Gorki a cunoscut mizeria în toată sordida ei expresie, rîndaș, spălător de vase pe un vapor, ucenic maltratat, slugă de copil. De-abia apucase să învețe slovele, care l-au pasionat și ajutat să citească la opaiț, în podul unei brutării, cărțile uneori copiate în manuscris și adesea interzise, ale autorilor mai norocoși, streini și ruși. Aceste slove nici nu bănuiau că au să fie mînate într-o zi pe drumuri de aur de către tînărul cititor desculț, izolat de oameni, ca să le descifreze aproape pe întuneric. Întunericul din ascunzișul de noapte al ghicitorului de semne tipărite sau schimonosite cu mîna altor însetați de carte, venea din pîcla de beznă neagră a întregii mari împărății.

Cînd a început să le miște din loc cu pipăitul penei lui, scufundată întîia oară în cerneală, literele, silabele, cuvintele l-au ascultat, ca pe un vechi și adînc mînuitor de sentimente, idei și credințe.

Pe dibuite, intuițiile și spontaneitățile noului scriitor pătrundeau în supremul înțeles al gîndirii. Se poate spune alegoric că personalitatea artistică a lui Maxim Gorki s-a zămislit din nimic... Imaginile lui au o puternicie, nemaiîntîlnită pînă la el nici la Balzac, nici la Flaubert, nici la Turgheniev, autorii lui preferați. «Mă simt, scria Gorki, ca o bucată de fier în cărbuni aprinși». Tăria unei astfel de rostiri frumoase, de proverb, exprimă în patru cuvinte starea de dogoare incendiară, mocnită, a poporului rus de dinaintea definitivei revoluții, care aștepta pe Lenin, prietenul cărturar și cititorul lui Gorki.

La început fusese Cuvîntul, zburînd singuratic peste apele clocotite, povestește Scriptura. Apoi s-a arătat Omul. După aceea au venit Regii, Profeții prevestitori ai timpurilor noi și, în sfîrșit, așteptatul Mesia. Mîntuitorul Rusiei, cel care a prăvălit lumină, a fost Lenin. El a transformat, sucindu-i orientarea brusc, ca un macaz, războiul militar în războiul civil; un om, un singur om.

Tineretul, pripit și lesne apatic are de învățat de la Gorki, pe lîngă valoarea cuvîntului și meșteșug, tenacitatea în atitudine și convingeri și optimismul, hotărît să nu cedeze oboselii, vrajbei și melancoliilor moleșitoare.

1956

GEORGE ENESCU

Aș fi socotit că incompetența muzicală îmi interzice să vorbesc de un compozitor de nivelul lui George Enescu, dincolo de cei patru pereți ai domiciliului meu. Cu toate acestea, m-am grăbit (aș putea să spui că m-am pripit) să răspund amabilei invitații a excelentului coleg de literatură, profesorul Alexandru Balaci. Am acceptat să-i prezint distinsului auditoriu o scurtă disertație dezarticulată, de cîteva minute, însușindu-mi primejdia diletantului, de a judeca strîmb și de a vorbi pe dos. M-aș considera numai pe jumătate vinovat, dacă, la urma urmei, nu și de tot...

Încerc totuși o consolare. Am ascultat vorbind cu stil, pe cîte un specialist muzicolog și compozitor și atît de abundent și de prisos, încît mi-am zis că și nepriceperea mea ar putea să obție, în mai scurt, același rezultat negativ. Atunci cînd încetează să mai farmece inima și urechea, muzica începe să fie o temă, o temă de tratat verbal și în scris, o știință, o estetică, o filozofie. Geniul este îndepărtat de scule și de chimvalele sunătoare, emoția dispare. Ori și ce fel de artă, sau stîrnește emoția sau nu e artă: poate fi o tehnică, o fabricație și atît. E singura îndreptățire a urzitorilor de dantele sonore, de cuvinte plastice și de culori topite. Savanteria ucide și emoția și arta. Limbajul convențional are darul să le usuce. Se apreciază sunetul după principii de inginerie, pictura după volume și suprafețe, iar

literatura, de pildă, după clasificările încremenite. Din abstracție în abstracție, critica *ex cathedra*, tot despicînd firul de păr în patru, trece esențialul într-o sferă algebrică de zecimale: zero, virgulă cinci, de necunoscute și logaritmi.

Cel care își permite aci să acuze grandilocvența, a practicat o viață întreagă medicina, în calitate, bineînțeles, de client. Pe la patul lui de cobai s-au perindat și devotamente, dar și fantezii și imaginații terapeutice, uneori grotești. S-au născut între flacoane și siringi polemici de la doctori la doctori, preoții în odăjdii albe ai lui Esculap, bolnavul participînd la ele cu auzul consternat. Controversele, hrănite cu o terminologie derivată din greacă, latină și franceză, se iveau cu intenția, parcă, de a rătăci un diagnostic și pe naivul de pacient. El rămînea în admirație căscată dinaintea unui esperanto și volapük. Adeseori, limba dedusă din Hipocrat făcea să scape cu fața curată cîte un conclav numeros de cardinali și papi deficitari, și rădăcinile argumentării păreau scufundate în teologie, cazuistică și talmud. Un medic, criticat pentru simpatia emanată de persoana lui, se limitase cu îndîrjire la chirurgia cerebrală cinci ore de muncă la cincizeci de grade căldură. Cotrobăind în creierul bolnavilor încă sănătoși, el avea la activul celebrității lui o sută douăzeci de morți în suta de pacienți. La o ciorovăială de medici pe un semicadavru, savantul elaborase următoarea vastă nerozie: anume, că pe el îl interesa știința și nu bolnavul. Adică, nu omul ci ficțiunea.

În muzică, în pictură, în literatură, înțelese de învățați și nu de artiști, se petrece același paradox. Interesează de pildă scripca dar nu ce iese din ea, scripca subiectivă, transpusă în dialect transcendent.

George Enescu a înțeles poziția artistului, cu degetele pe vioară. Printre pildele destinate să le

ridice copiilor moralul, ca snoava merelor putrede în contact cu merele sănătoase, învățătorul nostru din sat ne cita fabula lui Diogene, căruia i s-ar fi cerut odinioară de către vlădicii filozofiei contemporane cu el, definiția umbletului pe picioare. Rivalii lui de înțelepciune căutau să-l înfunde și să-l facă de rîs. Diogene ar fi ieșit tîrîș din paiele butiei în care locuia, s-ar fi sculat de jos, și-ar fi dus mîinile la spate și s-ar fi plimbat pur și simplu printre filozofi... Cîntă, maestre orator muzical, ca să vedem și noi ce poți și nu numai ce-ai învățat să știi! Ei bine, cînd maestrul orator este, cum se spune azi și muzician pe lîngă filozof, vioara lui scîrțîie ca o roată neunsă și pianul face tărăboi. El a găsit însă și pentru mediocritate cuvîntul necesar, virtuozitatea: scamatoria. La ce izvoare își adapă descălecătorul George Enescu zimbrii pădurilor lui din sălbăticie? *Rapsodia românească*, scrisă ca o replică superioară la *Rapsodia maghiară* a lui Liszt, vine din graiul cîntat al plugarului nostru, din graiul proștilor, maestre! Ea zguduie și halucinează pentru că rapsodul dintr-un cătun moldovenesc a căutat emoția, nu enciclopedia. Enescu e un creator, nu un saltimbanc de maxime și sentințe. Cum îl simt românii, l-au simțit toate neamurile și popoarele străbătute de el cu alăuta dedesubtul bărbiei...

Desigur că presa și cronicile muzicale, ajustate pe un manechin, au contribuit mult să evolueze, pînă la haos, stricta vocație a realizării către un fals științificist. Prin elucubrații sterile, de cabinet, menite să acopere golul și absența, s-a împăienjenit o atmosferă de aproximații dogmatice. Ele tind, în toate izbiturile de frumusețe să minimalizeze valoarea, în beneficiul teoriilor născocite de spiritul neputinței.

Preocupările minore despre *cum*, despre *de unde*, despre *încotro*, despre *deoarece*, despre *care va să*

zică, despre ceea ce ar fi gîndit în secret artistul aglomerează dinaintea expresiei de artă obstacole de neant. Problema adevărată nu are complicații și nu se poate escamota: este talent sau nu este talent? Talentul lui George Enescu a fost, cu smerenie și sfială, genial. Fireşte că noțiunea vagă, de talent, cam agasează; că nu poate fi cifrată în registre și organizată.

Permiteți-mi să reeditez o poveste adevărată. Repetată de alții, s-au inspirat din ea și cîteva tablouri, scoase la vedere de curînd la Expoziția de la Dalles. E regretabilă numai lipsa de calitate a uleiurilor expuse.

Aș dori să amintesc întîlnirea compozitorului Enescu dintr-o noapte, cu pictorul Luchian, care se numea pe sine zugrav. Vorbesc în cunoștință de cauză, pentru că am fost prieten cu marele zugrav. El zăcea de nouă ani, răstignit de paralizie, ca astăzi părintele Gala Galaction, înmormîntat de doi ani într-un coșciug de saltele. Îl vizitam aproape zilnic pe Luchian. Mintea îi rămăsese intactă și vioaie, cu transparențe și oglindiri de peste viață, mereu nouă, neașteptat de variată și neîntunecată, pînă în secunda morții. Îl vizitam în drumul către redacție.

Într-o dimineață, el nu a mai fost exuberant, ca de obicei. L-am găsit cu lacrimi. Nu era trist, era transportat, cutremurat. Eu îi ziceam lui: «Nene Ștefane». El îmi zicea mie: «Mă, Teo». «Mă Teo, mi-a spus în dimineața aceea, am avut azi-noapte o vizită, ca Lazăr... M-a făcut să plîng...» (Trebuie spus că locuința lui Luchian din strada Primăverii, cum se numea atunci, era, ca o biserică, zi și noapte, deschisă. Putea să intre în camera lui, din stînga unui vestibul, orișicine. Scînteia unei candele așternea, din părete, un văl diafan de ceață gălbuie peste lucruri. Avea pe

masă, proaspăt, în fiecare zi, un buchet de flori într-o ulcea țărănească, ultimele lui modele de pictură).

« Și ce să vezi, mă, Teo? Era, parcă, spre ziuă... Mi-a intrat o umbră în odaie, o umbră cu pelerină... A scos o vioară și mi-a cîntat... Nu știu ce mi-a cîntat, dar înviam cîte puțin la fiecare suspin de strună atinsă... Mi se părea că nu mai sînt bolnav și că nu mai eram nici eu... O plutire angelică mă ducea în nemărginire... Am vrut să strig de bucurie! Nu am putut. Mi se încleștase gura și mi-era glasul înecat... Și a ținut asta mult, poate că vreo două ceasuri... Cînd a tăcut vioara, streinul și-a ridicat pelerina mototolită de pe scaunul unde stai tu, și-a luat vioara subsuoară și mi-a șoptit: „Te rog să mă ierți, meștere Luchiene... Sînt George Enescu..." Și a plecat.

Ar fi vrut să-mi strîngă mîinile. Mi le-ar fi căutat prin așternut, dar nu mi le-a găsit, că nu mai am nici degete, nici mîini și nu mai știu pe unde mi le-am pierdut... »

1956

FRANÇOIS VILLON

Nu m-aș fi gîndit că aș putea să creionez vreodată o pagină întîi la versurile lui François Villon, publicate azi într-o versiune integrală.

Treaba asta intra mai repede în competința unui dascăl decît a unui odăiaș de literatură. Dar spiritul rector al edițurii și sensibilității lui neacaparate de pedagogia căreia îi aparține cu o catedră de universitate, mă obligă să-mi scriu iscălitura lîngă numele marelui meșter al poeziei franceze.

Și vechi, și clasic, și actual, relativ la un fel de a fi — cum s-ar zice, cu o vorbă urîtă, modern — marele poet a fost și un spărgător, și un hoț, și documentările regretabile spun că și un asasin. Personal nu mi-ar veni să cred că un ins care se gîndește suspinînd cum se topesc inefabilele « zăpezi de odinioară » poate sparge hotărît, cu încleștarea degetelor, și beregata unui stareț, și tezaurul Facultății de teologie din Paris.

Dar nărăvaș de condei și eu, pe de o parte, sînt, pe de altă parte, un fost client de temniță; și eu nu pentru alte spargeri, cred, decît de sentimente și principii, care nu erau măcar adevărate ca aurul tezaurului prădat, ci poleite pe dinafară, iar în miezul lor, de tinichea. În această dublă calitate de scrib și de pușcăriaș, am îngăimat și eu, într-o celulă, niște poreclite *Flori de mucigai* care mi-au dat, pe vremuri, o faimă spurcată. Așa că o simpatie

amplificată mă anină de fostul coleg, de acum cinci sute de ani, cetățean, bandit și poet.

În lumea închisorilor am cunoscut toate felurile de excroci, borfași, hoți de buzunare, scorțari, cuțitari și tîlhari odioși. Unii din ei, luați din mocirlele în care înotau și duși la vale, în Infern, aveau purități gingașe și cîte o candelă aprinsă în beciul unui suflet ticălos.

Un scelerat în lanțuri și ghiulele, puternic cît un zimbru, trîntea de pămînt dintr-o smuncitură zece gardieni deodată, puși să-i nituiască lanțurile rupte în opintire. L-am văzut mîngîind cu lacrimi un pui de vrabie căzut din streașina bisericii din penitenciar: ucisese și el, într-o mînăstire, o maică amăgită noaptea, la ușă, de plînsetul lui, imitat, de pisică.

Vinovații cu recidive și dosare, osîndiți prin cumul de crime la sute de ani de ocnă, creșteau la sîn șoareci cu pui, împărțind pîinea cu ei.

Un borfaș arestat, închis și condamnat de zeci de ori, a doua zi după cîte o ispășire, era înzestrat cu o candoare și un har de vioară genial, ispitit irezistibil în libertate de rufăria și hainele întinse pe o frînghie de curte.

Am văzut la închisoare ucigași din beție și dragoste, pocăiți, plîngîndu-și dramatic isprava, ca și criminali fără nici o vină.

Din amvonul justiției, cu tetravanghelul legilor deschis pe pupitru, viața se definește corectă ca un cerc de compas cu centrul la mijloc exact de echilibru și ca o linie de centimetri ideali. O morală severă se însărcinează să guverneze cugetul și mintea. Dar îi scapă simțirea nestăpînită și acel absurd elastic risipit în imboldurile necontrolate ale existenței ca un oxigen patologic, din care apar și icoanele frumoase, și bestialitatea, lumina țîșnită și bezna opacă. Domnii cazuiști, iezuiți care știu

tot ce se petrece și tace sus, și jos, mai încolo și mai încoace, s-au ocupat intens de aceste jite ascunse în țesătura eului meu și al dumitale. Trăită, viața fuge, descrie zigzaguri și curbe, de care insul nu e întodeauna informat și riguros răspunzător. Comis ori schițat cu gîndul, păcatul e paralel și cu duhovnicul, și cu legiuitorul; întrucît ar fi mai culpabil Villon decît magistratul mituit, decît cămătarul, decît patronul unei mine de cărbune muncită de robi în corpuri de fantomă?

Îți crapă obrazul de rușine, dar n-ai ce face. François e un mare poet. Că nu-l descifrezi în fiece chirilică personală, nu-i nimic; îi pipăi colțurile de arabesc, ca literelor de plumb pe întuneric, și dacă nu dai de semnul întreg și precis, și că se poate să confunzi cu degetul pe *o* cu *c* și pe *n* cu *r*, ele ies din aceeași substanță și din același aliaj topit. Indescifrabilul face mare parte din expresia sugerată. Paul Verlaine, un poet de circiumă ca și Villon, dar cu alte stricăciuni spumante, spunea parcă pe undeva, în arta lui poetică:

Car nous voulons la nuance encore,
Pas la couleur, rien que la nuance.

Despre substanță ce să mai vorbești? Ea umple îmbelșugată și debordă, de-abia ținută-n cercuri și doage. Unde ciocănești, butia geme de sevă. N-aș vrea să spui vorbă mare și proastă. Toți poeții, de manuscrisul cărora m-am silit să mă apropii, sînt poeți și mai mult poeți spoiți și decorați cu literatură. Cel mai om dintre poeți e pungașul din cartea de față, om pătimaș, om aiurit, om hărțuit, bătut, un lup de om. Funia spînzurătorii a trecut de mai multe ori, gata să-l înșface, și de mai multe ori l-a izbit nodul ei peste buze.

Mă simt obligat să închei cu creionul regretatului Gustave Lanson, obligat acestui profesor pentru că

a fost un mare profesor, dar și un mare receptacol de poezie:

»Sînetele lui [illegible] și ce cuprind ele ele ies din adîncul trăirii simțite a unui om în toată intima gingășie a inimii lui. Sînt sunetul unui biet suflet lovit de suferințe cumplite. În vocea lui cînd de paiață, cînd gemută, care-și spune păcatele și durerea, trece uneori plînsetul întregii omeniri, suspinul nostru de bieți oameni de treabă. Această haimana din veacul al XV-lea vorbește de noi, vorbește pentru noi, simțim, și acest lucru îl face mare«.

1956

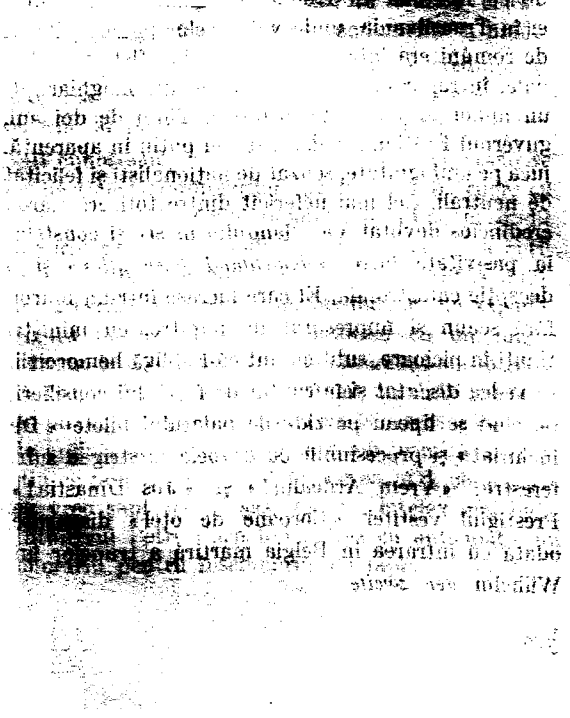

PETRE CARP

Pînă la 1916, în Europa, războită încă din 1914, România, surprinsă de evenimente, şovăise între politica regelui Carol I, dusă patruzeci de ani, şi tripla antantă, opusă triplei alianţe a puterilor centrale, Austro-Ungaria, Germania, Italia, o triplice quadruplă, socotind cu ţara noastră. Politica regală prezinta un grav neajuns. Fidelitatea faţă de ea însemna că România renunţă la drepturile ei în Transilvania, unde vatra celor patru milioane de români era întreţinută vie de însufleţirea naţională, în raporturile ei cu o minoritate maghiară de un milion şi jumătate locuitori. Timp de doi ani, guvernul Brătianu, nehotărît, cel puţin în aparenţă, juca pe ambiguitate, scuzat de naţionalişti şi felicitat de neutrali. Cel mai nefericit dintre toţi era Carol, credincios devotat Vaterlandului masiv şi constrîns la pasivitate între « *deutchland über alles* » şi o decepţie catastrofală. El care lucrase într-un biurou fără scaun şi împresurat de pupitre, cu miniştri ţinuţi în picioare, subt cuvînt că-l obligă hemoroizii, se vedea discutat şi înfruntat de foştii lui consilieri, pe cînd se lipeau pe zidurile palatului bilete « De închiriat » şi procesiunile cu drapele ce strigau subt ferestre: « Vrem Ardealul! » şi « Jos Dinastia! » Prestigiul vestitei « Coroane de oţel » dispăruse odată cu intrarea în Belgia martiră a trupelor lui Wilhelm *der zweite*.

Dar alte curente de opinie, făcînd abstracție de problema Ardealului, pe care teza conservatorului Aurel Popovici « Austria mare », o propunea dezlegată prin alipirea benevolă a României la împărăția habsburgilor și prin reducerea deci a populației ungare la o fracțiune, își întemeiau poziția de credință, convingere sau de abilitate pe puterea de neînvins exclusiv a reich-ului german. Diferențele și nuanțele vor trebui studiate deosebit. Evenimentul capital din epocă a fost la noi, deocamdată, sfărîmarea partidului conservator în cîteva tendințe, cînd în afinități reciproce și cînd antagoniste, mereu mai firimițat și dispărut pe todeauna, grație atît luptelor dintre șefii înmulțiți, cît și anahronismului inutilității lui. Mai rămîn din el, prin București, cîteva momîi de bronz, în pantaloni și redingotă, a cărora țeapănă gesticulare nu mai spune șofeurilor de automobil în trecere clacsonantă pe lîngă tinicheaua lor monumentală, nimic.

Însă, peste personaje, credințe, necredințe și acte sta nezdruncinat, fără soclu și statuie, un pustnic al politicii regatului, Petre Carp.

Îl cunoșteam de copil, din poarta unei căscioare de pe Calea Dorobanților, pe domnul bătrîior, cu geam la ochi, clasicul lui monoclu, înfipt ca un satelit în sprînceană. Cu mîinile într-un manșon, s-a oprit de cîteva ori dinaintea copilului lovit întîia dată, din greșeală, în căciulă, de un bulgăre de zăpadă. Figura nu i-a displăcut domnului cu un singur ochelar. M-a întrebat cum mă cheamă, i-am răspuns că Iancu. M-a întrebat dacă sînt cuminte și părîndu-mi-se că nu prea eram, am rîs. El a scos o « rublă » de argint, de cinci lei, pe care am primit-o fără să știu ce preț avea și ce să fac cu ea. Azi, cînd am și eu vreo șaptezeci și șase de ani, înțeleg mai bine. Intuitivul Petre Carp îmi plătea cu anticipație un onorariu pentru însemnările de față...

Carp jertfise și țara și Europa cultului teuton. Era un iunker oțărît și toată ființa lui tăioasă și dură, dar cu un intelect diamantin, montat în giuvaerul unui stil de expresie și de gîndire, de mare calitate. La întîlnirile *Convorbirilor literare*, tăișul umorului rece al acestui cărturar de rasă, făcea să sîngere polemica dintre confrați. Un portret al lui Take Ionescu, zugrăvit în atelierul Camerei, de palavre, în prezența modelului limbut întodeauna dar în ședința ciocnirii advocatului cu executorul lui, încremenit și mut, e de un artist. I l-am auzit portretul, la mitropolie: « Uitați-vă la el, invita Carp deputații. Construit numai în curbe moi, nasul, obrajii, fruntea, gura, umerii, totul în el fuge-n jos și dezertează... » Era începutul unui discurs de o frumusețe și precizie zguduitoare. Take Ionescu, un pseudo-Catilina, s-a ascuns și a plîns... Fugise, într-adevăr.

Dacă un om a fost vreodată, după o vorbă, dintr-o bucată, acela e Petre Carp, singurul bărbat politic nedomesticit de subtilul vulpoi de pe tron și *„la bête noire"* a regelui Carol și singurul care-l făcea să îngălbenească. Și zîmbetul lui ustura. Cînd își îndesa nițel monoclul, cu o ironie cu care-și pregătea discursul sau răspunsul, replica îi îngheța adversarului pe buze, la dogoarea glacială a unui verb de diavol erudit și necruțător în filipicele lui. Caracter total și nesuferit, acest om de stat fără plasament, putea să-i spuie adevărul crud, fără să clipească, regelui mai ales, în cea mai gotică limbă germană. Corect ca o arhitectură de catedrală, cinstit, și urînd de moarte negustoria liberală, multe din proiectele de derivare a bunului național, s-au prăbușit de el.

Ar trebui scrisă o carte densă asupra acestei unice figuri din politica noastră. În sarcasm și în profunzime, a fost un exemplar de om puțin întîlnit

în istoria adevărată. După vorba plugarilor, că orice pasăre pe limba ei piere, Petre Carp şi-a ţinut concepţiile pînă la moarte intacte, fără nici un compromis.

Nu trebuie uitat că marele boier şi-a împărţit ţăranilor moşia Ţibăneşti, înainte de toate acele făţărnicii sociale, care s-au numit în limbaj convenţional şi convenit, reformele agrare, şi cînd nici nu era vorba de ele. Boier-boier şi conservator-conservator, Petre Carp a fost, s-ar putea spune, pentru timpurile mai noi, totuşi, un precursor.

1957

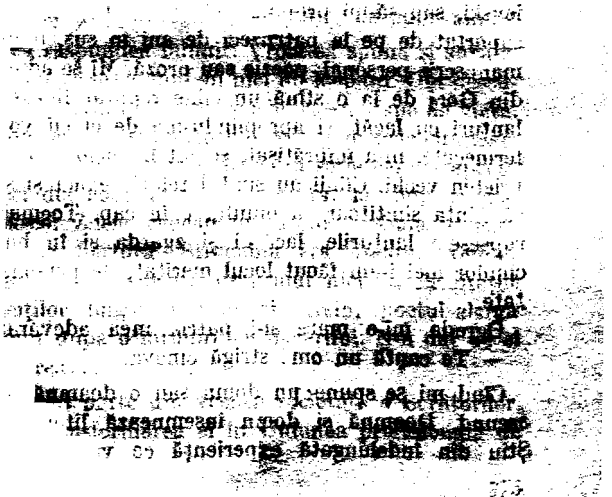

ION TH. ILEA

Prin toamna trecutului an începură sălbile și beteala să spînzure galbene prin pomii grădinii și urzeala ei să se deslîneze. Un văl transparent plutea prin golurile livezii: o melancolie care se cheamă ceață. Mi-era sufletul prins în zigzaguri de arabesc și mă mîngîiam de gloata punctelor de întrebare, ivite la încrucișări de ondulări și linii, ca niște mîhniri fără cauză imediată și de nehotărîre, stînd cu cîinii de vorbă, veniți să mă împresoare.

Era ceasul din zi, cînd încredințat că nu mă mai terorizează nici unul din vizitatorii curioși să afle dacă Balzac e mai mare sau mai mic decît Dostoievski, sau să-mi propuie lectura, cu neputință de suportat de pe la patruzeci de ani în sus, a unui manuscris personal, poezie sau proză. Mi se adusese din Gorj de la o stînă un cîine reputat fioros, în lanțuri cu lacăt, și apropiindu-mă de el cu vorbe fermecate, m-a îmbrățișat, sculat în picioare, ca un prieten vechi. Cîinii au simțul teluric exact și știu că ființa simțitoare a omului e în cap. Tocmai îi rupsesem lanțurile, lacătul și zgarda și în haita cîinilor mei i-am făcut locul meritat, de personalitate.

Ograda mi-e mare și-i patria mea adevărată.

— Te caută un om! strigă cineva.

Cînd mi se spune: un domn sau o doamnă, mă ascund. Doamnă și domn însemnează literatură. Știu din îndelungată experiență ce va să zică:

neant fardat și fum schimonosit. Însă un om ori o femeie e altceva. Omul e un nevoiaș trudit și femeia cu broboadă are nevoie măcar de o deslușire. Șezi colea și spune. Ia o țigare.

Omul dinspre seara aceea era cam de vîrsta deceptiilor majore. Cam negricios și îmbrăcat prost: ceea ce-mi trebuia. Am dat mîna cu el și i-am ținut-o strînsă pe a lui mai mult. Îi ajunsesem cu vîrful degetelor la încheietură și simțeam dincolo de rădăcina ei niște noduri.

— Ce-i asta? l-am întrebat.

Omul s-a rușinat.

— Să vă spui întîi cine sînt, mi-a răspuns. Ion Th. Ilea...

— Ilea, Ilea, Ilea... Nu scoteai dumneata odinioară o revistă *Eu și Europa?*

— Ba da.

— Și ce-i cu halul ăsta în care ai ajuns? Ai vreo mare stricăciune? Să mă ierți, nu vreau să te jignesc, cu toate că nu te-aș învinovăți pentru atîta lucru, de multe ori consolator, poate că bei...

— Nu.

— Da' ce sînt zgîrciurile astea de subt mînă?

Ilea răspundea mîhnit. Vroia să spună și șovăia. Nu-l mușcase de mușchi nici un leopard. Din descurajare, poetul își tăiase venele, ca să scape de viață. De obicei, această autochirurgie se încheie cu moartea. El a scăpat. Probabil că o soție care-l respectă și cei doi copii ai lor l-au ajutat la timp să mai trăiască. Zilele veneau în răspăr, trebuia în casă pîine și fiertură. Strachina era uscată. Nefiind înzestrat cu ușurința cerșitului nici cu facultățile fericiților lingăi, speriat și strein, poetul alerga chinuit după o întîlnire cu hazardul. N-a dat de el nicăierea...

Făcînd parte din vechea societate a Scriitorilor, după transformarea ei în Uniunea profesională de

azi, unul din secretarii ei, improvizat prin aventură, dintr-o aproximație de ceva ca un parcă scriitor a comis eroarea să-l elimine din asociație. Nu era prima eroare manevrată de cîte un prost fotogenic, parvenit la un grad social peste măsura minusculei lui capacități meschine, ajutat de o răscruce de epoci. Ca să-și hrănească familia, Ilea s-a dus cu manuscrisul în sîn, angajat să muncească într-o mină de cărbuni. În fundul pămîntului, la o mie de metri, fără să crîcnească, dedesubtul tuturor cimitirelor din lume, el s-a încleștat cu stînca și piatra, pînă ce a fost scos pe targă. Mai generoasă decît fosta camaraderie literară, direcția minei l-a pensionat și trimis la București să se caute de o boală, al cărei nume n-am căutat, din sfiială, să-l aflu, dar pe care îl ghicesc...

Schimbîndu-se între timpuri multe lucruri și oamenii, Ilea a fost reintegrat printr-o unanimitate umanitate de voturi ale conducerii în meseria și vocația de scriitor. Șaizeci de componenți ai comitetului literar.

Trebuie precizat că Ion Th. Ilea e un premergător. În plină eră a dictaturilor regale și militare, el a cutezat să strige și să recrimineze.

1957

VASILE TONEANU

Zilele trec și oamenii cu ele, ca niște mărgele cu scînteieri pe fir de ață și ca niște figurine topite de timp și toate se sting în oceanul veșniciei. Dar dacă zilele pier de tot și pierderea oamenilor succesivă te împrejmuie ca un gol definitiv, posteritatea aducerii aminte îți lasă putința să le rechemi fantomele cu condeiul.

Au trecut douăzeci și cinci de ani morți peste figura lui Vasile Toneanu, un mare actor. Păcat că dintr-un actor care a dat viață atîtor oameni de închipuire, adunați în cîteva scene semnificative, de o idee, nu rămîne decît o efigie de aer și o schemă în manuscrisul fostului cronicar de teatru.

Cei douăzeci și cinci de ani n-au izbutit să șteargă figura celui amintit celor ce nu l-au cunoscut. Îl văd în fața mea, la masa rotundă a cafenelei, prin care a trecut o întreagă generație, una din cele mai dăruite și felurit înzestrate. Acolo își sorbea cafeaua și Ștefan Luchian, al căruia mare hohot de rîs ca zgomotul cu vuiet al unei amfore sparte cutremura tăvile cu pahare.

Dacă trebuie să luăm teatrul pe generații, ca literatura pe oameni și să deosebim epocile pe niveluri, Vasile Toneanu face parte dintr-un șir de artiști, al cărora exponenți tot mai variați nu se poate afirma că au fost întrecuți. Poate că intră în judecată comparativă și subiectivismul lăsat de o tinerețe mai fierbinte, încă neclătinată de durată,

de îndoieli şi decepţii, în aşteptarea continuă de alte valori, mai mari.

Alături de Gusty, tatăl autentic al regiei în evoluţie permanentă, au crescut mai mulţi din artiştii, aplaudaţi acum pe scenele noastre şi poate că nivelul interpreţilor reputaţi e mai puţin ridicat la actorii dintre aproximativ cincizeci-şaizeci de ani decît al directorilor de scenă de aceleaşi vîrste. Nottara, Iancu Brezeanu, Belcot şi Vasile Toneanu, Niculescu-Buzău n-au corespondenţi (n-aş vrea să se înţeleagă imitatori) în teatrul actual, cu oricîtă bunăvoinţă te-ai aşeza pe strapontin — şi nu poate fi acuzat că le-ar fi răpit cinematograful susceptibil de alte afirmări, întrucît ecranul românesc încă dibuitor şi tributar minor al teatrului n-a putut să capete autoritate proprie, valabilă la orice meridian. Dealtfel, e o suferinţă de care pătimeşte toată cinematografia, într-o epocă de criză de subiecte, epuizate, cînd valoarea individuală a interpretului e obligată să domine lipsa de idei şi de creaţie regizorală. Literatura găsită gata făcută, i-a dat filmului tot ce-a putut. Inventivitatea stagnează. O literatură specific destinată filmului nu se arată: poate că e şi un deziderat, steril de vreme ce filmul, refuzînd singurul material adecuat, documentarul, cu infinite resurse, ţine morţiş să fie teatral (artistic, aşa-denumit) şi să imite teatrul şi să-l maimuţărească, adaptat la el. Numeroasele insistenţe că filmul trebuie să provoace un repertoriu deosebit şi să se inspire din împrejurări personale şi o inspiraţie proprie, sînt, poate, expresiile false ale unui vis irealizabil, cu toată că necesar şi firesc.

1958

LENIN

Pînă la sfîrşitul primului mare război mondial, tratativele de pace se obişnuiau, prin datină seculară, să fie începute, urmate şi încheiate între generali şi mareşali în uniformă. Casca discuta cu chipiul, centironul cu tresele de aur şi strălucitoarele decoraţii, stele şi cruci, între ele trîmbiţele, tobele, adunate în mare vicleim, glorificînd pe adversarii întîlniţi în teatrul final. Tratatele erau semnate cu mănuşa de fier.

Prin Decretul Păcii, dat de Lenin în noaptea de 7 spre 8 noiembrie 1917, lumea lua cunoştinţă de un spectacol nou. Aroganţa prusacă, în cisme şi pinteni, avea a se întîlni cu civilii revoluţionari. Bluza albastră înfrunta ceremonialul clasic şi vulturul cu două pliscuri. E răscrucea cîtorva sute şi sute de ani de înverşunări universale, consacrată de marea zguduire rusă. Limba timpului lua o direcţie neaşteptată şi de atunci încoace orologiul istoric bate alte ceasuri şi alte secunde.

Înconjurînd odată cu creionul silueta lui Lenin, rămasă în carnetul meu de buzunar, desenul afirma că Marea Revoluţie e opera lui Lenin. Mi s-a obiectat că revoluţia aparţinea poporului rus, ceea ce-i perfect adevărat. Un singur om nu putea să răstoarne o împărăţie milenară.

Dar tot atît de adevărat este că fără omul extraordinar poate că revoluţia nu izbutea şi ar mai fi tărăgănit. Pînă la Lenin, poporul rus trăise în aceleaşi condiţii de zbucium şi de răbdare. Ceea ce

de către unii și, mai mult pe franțuzește, se cheamă „minoritate activă" iar de către alții, și mai mult pe limba noastră, partidul, a pregătit revoluția și această minoritate a fost condusă de personalitatea lui Lenin.

În orice idee, sînt grade și temperaturi. Fierbinții, recii și căldicei pornesc laolaltă și se divid, însă, preferințele de todeauna ale popoarelor au așteptat extrema fierbinte, care izbutește orișicum. Lenin a fost incandescent. Zicala *Aut Caesar aut nihil* exprima la romani ambițiile unui personaj flămînd de parvenire. În materie de credință, însă, zicala are înțelesul just.

La Marx, stilul revoluționar a prevalat. Peste el, socialismul-democratic, căldicel, tolerant, concesiv, un compromis între ceea ce fusese și ceea ce ar putea să fie, dacă și dacă, a căzut. Atitudinea eroică hotărăște.

În opera revoluționară se disting două excepționale însușiri ale lui Lenin: aceea de a fi discernut momentul exact al revoluției și aceea de a fi putut să disocieze, în plină primejdie a țării lui, socialul de național. Mare strateg, el a transformat subit războiul împărăției în război revoluționar. Frontul și armatele împăratului au fost întoarse împotriva împăratului...

Sub aspect psihologic, omul, fiecare om, e dator să-și depășească lutul și, spiritualizat, să se realizeze.

Lenin s-a realizat în toată plenitudinea vastei lui individualități.

A trăi mediocru și brut nu e pe măsura omului frămîntat.

Cîți oameni în toată istoria omenirii au avut meritul să se realizeze ca Lenin, grandios în evenimente, decis în luptă, puternic în voință, genial în gîndire, mare scriitor și artist?

1958

II

În spațiul unei vîrste și în optzeci de ani de durată, ai fost contemporan, fără nici un alt merit decît al coexistenței, cu sumedenii de lume, șefi de stat și armate, oameni de știință și artă, împărați, regi, personaje decorative, înecate pe rînd în timp și-n uitare. Ce a mai rămas din cei mai mulți? Niște găoci de crisalidă, ca din omizi, dispăruți din memorie, ca numerele de telefon.

Stai cu creionul la pîndă, în bibliotecă și-n răspîntiile istoriei, de cîteva zeci de ani, ca să-ți alegi pentru consolările amărăciunilor tale prin înghesuiala profeților, ca la intrarea unui teatru sau cinematograf, un om, un om al tău, dacă se poate spune, ca nici unul altul, dintre cei mai mulți, tociți în bîlciul de mărfuri filozofice, ca monezile uzate: aveai trebuință de un suport moral.

Cîți nu ți-au trecut pe dinainte: sute de haine goale și împăiate, costume de bal, măști cu găuri în loc de ochi, redingote, uniforme, fără corp, umblînd singure, trase de-o sfoară, și scoase ca din cuierele unei magazii cu straie de împrumut și închiriere.

N-aș putea să mai determin secunda în care l-am ales întîi, prin simpatie violentă, pe Lenin. Acum cincizeci și cinci de ani cînd l-am zărit prin Elveția? Tinerii ruși, cu care prînzeam la fostele „Cuisines populaires" din Geneva, îl știau, respectat cu sfială.

Cu ani mulți înapoi, tot așa, într-o altă secundă, secundele veciei bătînd rar, îl zărisem pe Eminescu în București și i-am asociat înrudiți prin substanță.

Pe cînd se fabricau celebritățile curente, înjghebate din petice, rămășițe și crîmpeie, se ivea, crescînd în zare, personalitatea cu totul excepțională și nouă a lui Lenin.

El venea de departe, de peste toată lumea, de dincolo de fruntariile ideilor, concepțiilor și demagogiilor uzuale. E *singurul* om care numai într-o viață, într-o singură viață scurtă, s-a realizat imens și deplin, ca-n zeci de vieți consecutive, inteligența lui incomparabil genială sfărîmînd și timpul.

Cine spunea că Lenin ar fi murit?

E viu și prezent, în plină vastă desfășurare, între popoare, realizat mereu în continuitate, unic în fața mileniilor omenești, trăite fals.

1960

PROFESORUL PARHON

I

Cîtă vreme să fi trecut?...

Cînd ai intrat în secol de cîteva ori şi te îndrepţi către sfîrşitul lui, zecile de ani încep să-ţi pară egale şi calendarele se confundă. Zici acum douăzeci, acum patruzeci, ca şi cum ai zice miercuri sau ieri, sau aseară.

E mult de atunci...

Ducîndu-mi manuscrisul săptămînal la ziar, mă întîlneam, necunoscut, pe scara *Adevărului Literar*, cu silueta şi surîsul marelui savant. Îngustîndu-se treptele sucite între redacţiile suprapuse, el scoborînd, m-am oprit odată, frecat de cotul domnului simpatic, şi i-am zis « pardon »! El mi-a întins mîna şi a răspuns « Parhon ». Puteam să cred că aud o epigramă sau că se repetă scuza de politeţe. Dar se chema aşa şi n-aveam despre dînsul altă ştire, întîlnindu-l, decît că domnul de pe scară, de-o ţinută sobră, era un om tot mai proaspăt şi mai nou. Năravul mă făcea să-mi iau primele impresii de la cravata bine înnodată, de la nasturii încheiaţi la jiletcă pînă sus şi de la gulerul cămăşii. Al vizitatorului, în coincidenţă cu mine, era alb, alb, şi corectitudinea costumului lineară. Îmi displac mustele în cafea, boema lăbărţată, cocoloşala de cîrciumă şi otreapa batistei, scoasă din buzunar glomotoc.

Printre decenii, s-a publicat întîiul studiu de Endocrinologie din Europa al domnului salutat

pe scară. Profesorul Parhon descoperise un neașteptat univers, purtat de la Adam încoace și neștiut, în misterul labirintului biologic. El aducea învățătura că trupul nu e numai carne și oase. Așezate *pe unde nici nu bănuiai, organismul* tăinuiește niște izvoare de viață, care-l guvernează, orchestrate magistral. Încuiate ca niște lacăte ermetic, osteneala cercetătorilor următori rămînea să descopere activitatea fiecăruia în parte.

Pînă la Parhon, fiziologia s-a mulțumit cu existența singurei glande cerebrale. Noutatea stupefiantă a fost luată în glumă de medicii și belferii noștri, mîniați și de calitatea de român a profesorului, îndrăzneț să deschidă o cale nemaiînchipuită disciplinelor din laboratorii. Descoperirea a fost monumentală.

Astăzi, în toate țările globului Endocrinologia lui Parhon are un institut. Alături de Cuvier, de Champollion și de Pasteur, profesorul nostru stă în fruntea celor mai iluștri întemeitori din lume. De la Prometeu, omul luptă aprig, și cu puterile lui, și cu slăbiciunile lui, și cu semenii lui, ca să ajungă să se cunoască (Carrel: *L'homme, cet inconnu*) și să adune în mîinile lui cheile de aur ascunse.

L-am urmărit să-l cunosc pe profesor mai de aproape. Acest ctitor al științelor n-a avut și n-are nimic din personalitatea îngîmfată, șmecheră și arivistă, a demagogilor *științifici, echilibriști* pe sîrmă și clovni, care culeg din arenă frunzele de lauri ale învingătorilor, ca să-și decoreze cu ele chivăra și tichia.

Dacă simplicitatea și decența pot fi numite modestii, profesorul Constantin Parhon e tot atît de mare în modestie cît și în valoare esențială.

Spirit larg, adînc, intuitiv și multiplu, el îmbrățișează într-un rezultat sintetic, știința, poezia și frumusețile tuturor expresiilor de artă.

Cît despre omul lui omenesc, de o bunătate generoasă și milostivă, s-ar putea scri o carte de confruntări, comparații și amintiri, care nu pot încăpea în schița banală a unui medalion de ziar.

1958

II

Cu toate că mai proaspăt și mereu mai nou decî mulți din ucenicii lui mai tineri, sînt nevoit să-l divulg. Profesorul Parhon, ctitorul Endocrinologiei pentru toate școlile de medicină din cinci continente, a împlinit vîrsta de optzeci și cinci de ani, ai unei tinereți fără scadență.

L-aș ruga să mă ierte, dar după cincizeci de ani, de cînd l-am cunoscut cu sfiială, purtător, la șoldul curelei lui, al cheilor de aur, cu care descuia firidele, ferecate încă de la *Geneza* biblică, povestită de Moisi, cel care — zice-se — a stat de vorbă, pe Sinai, cu Dumnezeu, nu i-aș da nici treizeci și cinci — aproape vîrsta lui de atunci. Cu zîmbetul de floare candidă i-a strîns mîinile necunoscutului întîia oară, într-o redacție de ziar...

Cerîndu-mi azi, pînă-n ziuă, după o ațipire frămîntată, revista, un manuscris aniversar pentru ilustrul nostru contemporan, tocmai îmi pipăia niște pîrdalnice de artere, cu un aparat gradat medicul meu, prietenul meu de zile grele și nopți. Nu aș fi fost în stare să duc o propoziție simplă pînă la punct, mi-a tresărit însă juvenil sufletul, deodată... Adă creionul! e vorba de Parhon...

De cîte ori am avut prilejul să-l pomenesc la clubul universal de medicină cu firma pe latinește « Invidia Medicorum » am indispus cîte o seamă de confrați Hippocrați, cărora le-ar fi plăcut să-i șteargă numele de pe Tablele Legii, ca să și-l puie

în loc pe al lor. Mă bucur de noul prilej ce mi se dă...

Sînt vreo cîţiva ani, năravul de a mă prăvăli pe brînci în cîte o constelaţie a zodiacului sensibilităţilor ascunse, prin care marele Dascăl umblă cu cheile de la brîu pentru scormonirea vinovăţiilor naturii, m-a culcat într-un pat al spitalului, pus pe numele lui de hram, ca o capelă. Intuiţiile năzdrăvane ale călătorului dintre neguri dezlipesc sigiliile, silind natura să-şi mărturisească păcatele, misterele, dichisite, ca să nu-i simtă nici vîntul nici pămîntul meşteşugurile secrete — pe întuneric.

Am găsit în clinica Parhon o boare de răcoare, o adiere fragedă de cinste dulce, de bunăvoinţă discretă şi de bunătate, un surîs primăvăratec de poezie, răspîndit prin toate încăperile casei de sănătate, un ciripit de ecouri, venite din grădina lui de dantelă, în care cîntă pe o ramură perpetuu înflorită, o pasăre albastră...

Egală cu valoarea savantului, bunătatea omului întrece toată bunătatea. Miluieşte, iartă şi uită. Milostenia lui îţi înfierbîntă ochii în lacrima ce ţi se iveşte.

Perversitatea i-a dat multă vreme ocol şi l-a pîndit mascată, uneori cu nimb. El a primit şi lupta tîrîtoare şi a surîs blajin biruind cu surîsul, care-i spune: iartă-i că nu ştiu ce fac.

E adevărat şi altceva, că stîlpul de piatră nu poate fi zdruncinat cu udul şi că nu poţi muşca din stei fără să ţi se strepezească dinţii.

Fusese noapte... S-a luminat de ziuă.

1959

SCULPTORUL DIMITRIE PACIUREA

Nu e nevoie de înșirat datele, nici ale vieții, nici ale activității artistului, nici în ce privește valoarea lui, nici pentru documentarea Prezidiului Academiei. Posteritatea sculptorului ar rămîne întristată, iar Academia care-i cunoaște activitatea prin tot ce a văzut realizat de el, ar avea motive să se simtă jignită.

Eminescu nu a trăit paralel cu noi și nici membru, măcar *post-mortem* nu a fost, al Academiei. Ar fi aproape ridicul, vorbindu-se de el, să se înscrie între meritele poetului evenimentele minore, parcurse între naștere și moarte. Paciurea e Paciurea, după cum Eminescu-i Eminescu. Dacă desinăm în descrieri Ceahlăul, facem abstracție de fenomenele geologice care l-au ridicat în slavă, cît și de compoziția chimică a cremenei din masivul lui.

De asemeni, o critică estetică și de definiție a sculpturilor lui Paciurea, ar fi tot atît de agramată și de puerilă.

Problema e simplă și, e cazul să spunem, lapidară. Paciurea e o glorie românească. Paciurea și-a închis ochii în indiferența epocii lui. Paciurea nu a făcut parte din Academie. Paciurea a lăsat în urma lui o familie împovărată de greutăți materiale. Pentru Academie care a primit în sînul ei

personalităţi cu merite mai puţine, îi este o datorie naţională şi de onoare, să dea fantomei lui un fotoliu în aula ei. În conştiinţa noastră Paciurea e veşnic prezent.

Regret că n-am douăsprezece braţe, ca statuia lui Buda, ca să le înalţ vehement la alegerea lui.

28 iunie 1958

TRAIAN SĂVULESCU

Aş dori mult să umplu cadrul rotund al prezentei miniaturi cu schiţarea meritelor ştiinţifice ale profesorului prezident al Academiei. Dar nepriceperile iscălitului lasă pămîntului să-i aducă mulţămită că-l gîndeşte şi spicului de grîu că-l ascultă prin şoaptele cucuruzului din Bărăgan. Poezia şesurilor e imensă şi cărturarul lor se desfată să o mîngîie cu însufleţirile lui Virgiliu.

Caligraf al celor văzute şi simţite, l-am urmărit numai în linia lui de siluetă, de intelect şi sensibilitate, de nobil exemplar omenesc. Dacă lepădăm cuvîntul de vechile aderenţe medievale, moştenite de oligarhiile cametei şi vistieriei, şi-l scoatem pur din gunoaie şi putregai, am putea să înscrim în pergamentul valorilor omului nostru de ştiinţă titluri de mare aristocraţie.

Atitudinea în comportare, arhitectura graiului şi a gîndirii, elasticitatea personalităţii, distins şi nou în toate iniţiativele şi hotărîrile sale, fac din Traian Săvulescu o mare figură românească, pe care timpul o va păstra ca un model. El iese departe din perimetrul profesional, limitat de regulă la specialitate, şi *primus inter pares*, neobişnuit de înalt.

Mă tem că rezerva şi discreţia omului pe care încerc să-l schiţez în interiorul unui capac de ceasornic, să nu fie oarecum jignită de elogiul prea direct. Dar pana vrea şi trebuie să i te supui. Dau numai o derivare surîsului de plăcere cu care-l

întîmpin todeauna și satisfacției de a-l asculta vorbind frumos, în adunări de la catedra Academiei.

Fermecat, scribul se răzbună și el cum poate, presărîndu-i pe masa de lucru, la cei șaptezeci de ani de viață, cîteva petale de crăiță și frunze de măghiran.

Mă impresionează bunătatea inimii lui. Adevăratul om de știință, echivalent în duioșie cu artistul adevărat, e generos, milostiv și bun.

L-aș ruga să-mi ierte minusculul medalion. Ar fi trebuit un tablou, desfășurat în triptic.

1958

MEDICUL HAȚIEGANU

O doamnă voalată dă de un timp Academiei tîrcoale. O găsești prin unghere și dispare de cum ai ghicit-o. Trecerea ei printre cărturari lasă o dîră, drapelul negru, leneș în aer, spînzurat în balcon.

Doamna voalată e o admiratoare cultivată. Nici literele, nici științele nu-i sînt străine.

Uneori, nevăzută la ședințele publice, ocupă un loc alături de fotoliul unui preferat. Și fotoliul aceluia rămîne gol, gol pe vecie.

Preferatul a plecat, a plecat dus la brațul uscat, cu coatele osoase, al doamnei voalate. Unde s-a dus? Răspunsul ți-l aduce gazeta de dimineață. A mai murit un nemuritor...

Alteori, după discursuri, elogii și aplauze, la sfîrșitul unei comemorări, ieșind să-ți iei haina din cuier, te atingi la vestiar, lăsată lîngă a dumitale de mantaua doamnei nevăzute și ajungi acasă cu un miros, în mîneci, de pămînt stricat.

Dar doamna nu ia cu dînsa întodeauna un cărturar întreg. Întîi, îl mai răsfață, îl mai mîngîie asortată în straiele voluptuoasei Afrodita. I-a pus mîna pe inimă și l-a amorțit, pe buze și i-a luat gura, mintea, graiul și limba. Îl face și numele să și-l uite.

Se credea, pe vremuri, că un cărturar trăiește mai mult decît un prost de carte. Cărturarii fiind numai preoții, pe atunci, *Popa Venter* se folosea de o sănătate și de o lungime de viață prodigioase. Ce s-a

putut petrece cu noii cărturari, că nu mai țin peste o sută de ani?

Doamna voalată, cu două găoci în loc de ochi, și cu rînjetul colțat, ne-a răpit alaltăieri pe Iuliu Hațieganu.

Citești în ziare lista numeroaselor titluri științifice și didactice ale medicului defunct. Dacă ar fi să-i întemeiezi valoarea numai pe meritele de școală, nu te-ai alege mai cu nimic. Mai toți medicii păstrează prin sertare pergamentele unor studii de consemnat într-un necrolog. Hațieganu avea și altceva și era și altcineva, în vasta specialitate de medicină internă, decît medicii publicității mercantile, a fabricilor de medicamente, utilizate *az buche* după gradul de inteligență, de încăpățînare solidificată și de simț al răspunderii față de sfînta chemare și de om, cu consecințe în sănătatea bolnavilor, uneori catastrofale. (O pildă personală concludentă poate da și mai jos iscălitul.)

Hațieganu avea mai ales vocația și un har care în pictură, în poem și armonie a dat creatori și giganți.

Văzut și controlat continuu de el în timpul tratamentelor geneveze, întrutotul aprobate de judecățile lui, am stat adeseori de vorbă cu intelectul variat și subtil al regretatului mare profesor. Prin plecarea lui dintre vii, mie unuia, ca și altora, îmi lipsește criteriul de apel la un semn de nevoie. Un telefon la Cluj, o vizită a profesorului în capitală, preîntîmpinau o complicație și o amenințare. Pe cît de simplificată în stil, dar de o luciditate excepțională, vorbirea sigură și lapidară a savantului erau un reconfort.

Făcînd odată cu Hațieganu inventarul internișt ilor din țară și văzîndu-l că se apără din răsputeri

împotriva propriei sale reputații, pot zice europeană, la o întrebare mi-a răspuns cu cinstita modestie a capacității reale: « Poate că la Cluj aș fi și eu un bun internist, dar cel mai bun internist al vostru, al celor din București, e doctorul Lupu. Ține minte! ».

Am ținut minte.

1959

G. CĂLINESCU

Oamenii nu sînt chiar așa de răi cum îi arată o filosofie dezamăgită. După ce și-au făcut unii altora, mai nițeluși pe față, mai pe îndelete, mai oleacă de preferință pe furiș, toate neplăcerile și mizeriile cu putință și, cum se mai spune, s-au *lucrat* pe dedesubtul unui surîs distribuit ca o vapoare de lămîiță jur împrejur, la un soroc oarecare, ieșindu-și din temperament, se congratulează reciproc. De ziua nașterii, a cununiei și a hramului personal se cheltuiesc în formule și felicitări din care nu lipsește « sincere » intercalate în telegrame și scrisori. De ziua omului situat, urările inundă familia, nevasta, care poate pune o vorbă bună la o nevoie pe cîte undeva, frații, nepoții, soacra, descoperiți subit. Nu s-a spus că familia, biserica și armata sînt bazele Societății, scrisă cu cel mai mare *S*. Așa se spune de cînd omul alb, rasă superioară, s-a civilizat întru fericire.

Între vietățile de intelectualitate, între, desigur doamne și cărturari, cînd mai mult cînd mai puțin cărturari, s-au îndătinat festivitatea, discursul, ședințe comemorative, volumul omagial, ba mai gros, ba mai subțire, ba carte, ba broșură, ba articol, cu sau fără portret și autograf. Se pare că volumului de omagii îi stă bine să fie invers proporțional cu geniul creator de « opere » al personalității sărbătorite, nesupărată cîtuși de puțin de un exces de elogii abstracte.

Excesul în limba românească de țăran, se chema, pe vremuri, la culesul porumbului, arnăut (douăzeci de știuleți pe un cocean) căcălău, egal abundență. (Vezi Ceres în Mitologie.)

Omagiul mai are o caracteristică pozitivă, condiționat de vîrstă, de la cincizeci de ani în sus (un *sus* cu nuanțe mai probabile de *jos*), la șaizeci, la șaizeci și cinci, la șaptezeci, la optzeci de ani. (La mulți ani, ilustre, și prefacă-ți-se decenile centenii.)

Dedesubt semnatul a intrat în categorie la șaptezeci și nouă de asemenea ani. Pe cît îmbătrînește, laudele par mai meritate, tonsura cheliei totale începînd să intre în aureolă. Să te mai miri, după ce nu mai ești, că posteritatea, ca să nu ți se mai vadă nici părul poetic, nici gura știrbă, redusă la pușculiță și găoace de babă, te face, aoleu! de bronz.

Mă uit la prima pagină de fațadă a ziarului de literatură. Cîteva etaje, în fiecare fereastră un balcon și în fiece balcon cîte un autor lăudîndu-l pe celălalt, dintr-alt balcon și reciproc, ca niște buni vecini, injurioși bombănind pe scara de serviciu dar aruncîndu-și buchete din balcoanele de la fațadă: ca la o bătaie de flori la Nisa, unde are loc anual și un tir cu pușca, de porumbiei.

Îmi ies înainte atari bazaconii la împlinirea celor șaizeci de ani ai lui G. Călinescu, profesor la Universitate, academician, critic și autorul unui volum de literatură, de douăzeci de kg., scris dintr-un singur răsuflu într-o lună și jumătate, alternînd la săptămînalul prezent, între mizantropie și optimism.

Îmi arde să mă răzbun de un articol al criticului la șaptezeci și nouă de ani ai mei, la cei șaizeci ai lui și să-i spui cititorului și eu, ce și cine este acest Gheorghe Călinescu.

Vezi, trebuie să o iau de la un capăt mai de sus.

Pe vremea care l-a afirmat inedit și nou, critici erau mai puțini decît scriitori. Nu că meseria de a

te ține după cărți și autori cu cădelnița sau cu otrava ar fi mai grea decît a le comite, mai dificilă decît manufacturarea directă de cărți. Nu. Părerea că orice nepoet sau prozator cu seva deficitară, somnolentă sau apoasă, de zer, ascunde într-însul un viitor critic de specialitate, literară, muzicală și de pictură, e valabilă în toate anotimpurile vieții.

E probabil mai lesne să dai povețe de nene unchi tînăr babalîc și de țață mătușe, despre virtuți decît să le trăiești.

Nu tocmai asta aș fi avut de zis. Coincident cu debutul lui Călinescu se încercau la meșteșugul sfatului argumentat și al controlului de vameș sau fariseu mai mulți specialiști în pașapoarte și tarife, intrați în ring să boxeze cu versificatorii și pugiliștii frazei chibzuite, unii din ei în mare activitate de arhivă și manuscrise furate. Cel mai frămîntat și mai unanim prezent în vederea unui viitor dezmințit și ironic, mi-aduc aminte a fi fost un grefier de propoziții scheletice, uscate, dar făgăduind pe fațete o epocă volatilizată din nefericire la netimp. Totuși, pe altul trebuie să-l numesc: Vladimir Streinu, cu o geometrie a expresiei articulată la frînturi în unghiuri drepte, purta în cerneala lui și zburată în cercuri conturate precis cu compasul unui Pascal.

Pe platforma navei în plutire se adăoga un matroz curat, elegant și continuu egal cu sine, Tudor Vianu, care crește pe măsură ce alții șchioapătă de un tabes al spiritului înșelat de iluzii și de o țîfnă a trufiei iritate, purtată în vîrful unei tîrtiți vane.

Călinescu e un poet și un prozator de mare ținută. Dogoarea lui fierbinte merge, irumpe, bate departe. Fraza lui voluptoasă dansează din șoldurile de Salomee. Întodeauna prezent, proaspăt și nou în diametrale ritmic opuse atinse de săgeată.

1959

I. C. VISSARION

Morţii nu mor de tot. Ei umblă printre noi. Umbra lor, din ce în ce mai difuză, trăieşte, n-aş zice numai în aducere aminte. Adeseori, te întîlneşti cu ei, în figura lor de odinioară dacă i-ai cunoscut, şi-ţi zici: păi n-a murit Vasile? după cum, întîlnindu-te cu cîte unul în carne şi oase, te întrebi cum poate să mai trăiască, după furtuna unui război.

Într-adevăr, cîteodată ţi se pare că toată lumea e moartă, mirat că mai poate să învie cîte cineva, şi în confuzia dintre *parcă* şi *poate* se amestecă duşii de pe lume cu prezenţii.

Argeşul lui Vissarion aminteşte la ţară de gali: faţă trasă, ochi vineţi, mustaţă lungă fuior de porumb, roşcovan, ca în pictura lui Camil Ressu.

Am apucat în satele judeţului obiceiul fricii să nu se facă omul strigoi, din aceeaşi credinţă că nu mor oamenii de tot. Fiinţa strigoiului de om blestemat ca să nu mai putrezească, topită-n ceaţă, noaptea înţarcă vacile de lapte. Se arată în pătul, trece prin coşar unde, încolăcit în paie, doarme şi cîte un şarpe casnic, hrănit din ugerii subţi. Uneori, gospodarul găseşte şarpele strecurat să se încălzească subt perina urechii şi-i aude şi rumegarea vacii, ca un tictac de ceas. Atunci, îi spune ca stareţul Grigore, întemeietorul mînăstirii Cernica: « Du-te, tată, că acum am venit noi ». Ascultîndu-l, şarpele a plecat, lung de cincizeci de coţi şi s-a

cunoscut multă vreme pîrtia prin grîul, pe unde s-a dus.

Ca să nu se facă mortul strigoi, e dezgropat într-o noapte, după înmormîntare, i se smulge inima din piept, şi inima străpunsă de un cuţit e înfiptă în tinda casei vecinului.

În primul din ultimele două războaie, şeful Statului-major, generalul Cristescu, un mare strateg şi-a luat în tinereţe lumea-n cap, înspăimîntat de inima unui strigoi bătută-n stîlpul tindei unui unchi al lui, îngropat de cîteva zile. Cristescu era ţăran argeşan, ca şi Ion Vissarion, scriitorul din medalion.

În asemenea văzduh de spaime şi superstiţii a trăit şi el, alegîndu-se cu o seamă de credinţe, demult risipite, ca, de pildă, credinţa în vise şi retrăire. E un farmec al Dobrogei, e un farmec al Argeşului, neştiut.

Odată, Vissarion, tîlmaci de tot ce se petrece în somnul omului adormit, mi-a spus: « Mă, frate-miu, într-altă viaţă eu am fost popă... Să-ţi dau dovezi ». Şi mi-a dat dovezi egipţiene...

« Fugi de-acilea, vere, » i-am răspuns pe argeşeneşte.

Ciudat e Argeşul ca şi Gorjul, de care se apropie cumva, pe undeva în ciudăţeniile lui de pămînt sărac dar cutreierat de umbre. Te întîlneşti cu diavolul, cînd, la puţ în făptură de ţap, venit să se adape cu strigoiul din ciutura cumpenii, apăsată-n jos cu copita, cînd arătîndu-se prin livada de pruni, cînd cerşind la uşa bisericii colivă...

Vissarion a scris ţărăneşte. Dacă Ion Creangă înfăţişează din bojdeuca de la Humuleşti, în literatură, Moldova dinspre Agapia, Putna şi Bucovina, Vissarion strînge în scriptura lui glumele, sperieturile, tristeţile şi întunecimile satelor de şes din Argeş, ca în pictură învăţătorul Vîlsan din Miceşti, zugravul amărăciunilor de după ploaie din cătunele argeşene.

Nu trebuie uitat Vissarion, autorul *Privighetorii negre* și o inteligență frămîntată de probleme. El era și un scriitor original dar și un om de știință. A fost medicul de todeauna, cu sfatul, rădăcina și buruiana. Ar trebui bine cercetate manuscrisele lui, mai rămase încă, poate, la Costești, în acei Costești blestemați, în care preotul, arzîndu-i odăjdiile îmbrăcate, odată cu biserica plină și altarul, care luaseră foc, și-a dus pînă la capăt slujba, cu flăcările în spinare, mistuit în ele, dimpreună cu credincioșii. Se vor găsi cîteva născociri inginerești și cercetări de chimie în hîrțoagele lui și poate că statul va păstra bordeiul lui Vissarion ca o casă memorială. Vizitînd la Moscova casele Gorki, Cehov și Tolstoi, am găsit colțul de cismărie, în care lucra cu sula și ciocanul marele gînditor al Rusiei Mari și al Europei. Ultima pereche de cisme cu talpa moale, la care muncise, am pipăit-o cu o tresărire. I-am simțit pipăitul în cusătură.

În 1907 răscoalele țărănești au început, se știe, în două extremități ale țării, în Hodivoaia, din Vlașca și în Flămînzii moldoveni. Dar în Argeș, încă din mai vechi, mocnea în cuptoare mici, văpaia revoltei.

Pe lîngă demagogia de mai tîrziu a unui țărănism tîrgoveț cu cămașa pe dinafară din nădragii croiți la «Fain», în Argeș trăise multnedreptățitul Dobrescu-Argeș, întors din Belgia cu o diplomă de chimist și o *Gazeta țăranilor*, tipărită la o mașină, ca vai de lume, schiloadă, și scrisă de alt țăran, Văleanu, și de Vissarion, care în răscoale a și fost arestat instigator.

Nu trebuiesc uitate, cu nepăsarea noastră îndătinată, oamenii aleși fie și din mătrăgună, și faptele de viață și de cinstit și simplu adevăr.

1959

EMINESCU

Se împlinesc, deci, o sută zece ani de la naşterea celui mai tînăr dintre poeţi.

Te întrebi de-i adevărat că s-a născut şi el, ori de nu s-ar fi ivit, aproape mitologic, pe o furtună de tunete şi trăznete lungi, din talazăle mării, îndrăgostite de Joe, tatăl lui de drept.

Fără să i se cunoască origini şi «influenţe» nominale, fără unchii, mătuşile, cumnaţii şi verii literari, puricaţi de istoria critică, scormonitoare prin arhive şi oseminte, pana lui Eminescu vine din străbunia brazdelor zvîntate de sudoare şi lacrimi, şi a holdelor în răspăr.

Din orice scriitor fruntaş poate să iasă, telescopic, tub din tub, ţeavă din ţeavă, alt scriitor. Dintr-o veche păpuşe populară, rusească, de lemn, se scoate, sucind, succesiv, o întreagă generaţie de păpuşi descrescînde, pînă la ultima, cît o măslină. Pana lui Eminescu a dat din ea sumedenii de fulgi — pînă la scamă.

S-au publicat, în occident, chiar cursuri, în cîte douăzeci de lecţii numerotate, despre cum se poate confecţiona un autor, prin imitaţie raţionată şi plagiat diagonal. Îmbulzirea, din rafturile librăriei, a mărfurilor tipografice, demonstrează că metodele dau rezultate.

Chiar la noi, odinioară, un profesor de universitate a *scris* fără să prea ştie scri — ceea ce se cam întîmpla la dascălii cîte unei *specialităţi* ştiinţi-

fice — o «Ştiinţă a literaturii», graţie spiritului ştiinţific solemn, aproape veterinar, «pregătit» prin studii şi rumegare, să facă din tot ce te-ai aştepta mai puţin, o «Ştiinţă», şi să o confişte.

Dacă Biologia, Matematicile, Chimia sînt ştiinţe consacrate, de ce nu ar putea să devie ştiinţă, de pildă, şi o regulă de construcţie a lui «Carevasăzică»? Monsieur Jourdain şi-a dat seama, cu emoţie, de-abia pe la şaizeci de ani, că vorbind toată viaţa franţuzeşte, făcuse proză, rămînînd consternat ştiinţificeşte.

Autorul citatei «Ştiinţe a literaturii» era înzestrat, în *scris*, cu un dar al cacofoniei exemplar. Într-o singură frază de douăzeci de cuvinte izbutea să ciocnească, grămădite neîntrerupt, silabele *ca* şi *că* şi invers, aşa de mult, încît cititorul putea să se întrebe dacă ştiinţificul *scrie* sau face, mă rog, altăceva.

De vreme ce spiritul ştiinţific de specialitate nu se putea împăca, fără să explice inexplicabilul, profesorul se silea să bage în sinea cititorului ignorant, o lege codificată, a talentului şi a superlativului acestuia, încă neanalizat cum trebuie în cele vreo cîteva mii de ani de literatură de pînă la el. «Eu mai bine aş mai aştepta să afle Endocrinologia glanda, de la una din subsuorile omului de unde musteşte secreţia asta care-mi irită intelectul. Nu poate să fie decît o flegmă. Pînă atunci, ştiinţific, o contest şi elimin» — ar fi putut răspunde, strîngînd din măsele, vreun coleg oareşicare de niscaiva specialităţi.

Cu ce s-a ales, expermental, ştiinţificismul mesianicului novator? În cancelaria Facultăţii de litere, Nicolae Iorga i-a trîntit ştiinţificului călimara în cap, spoindu-l violet, de la chelie la barbişon.

Nu a fost şi Iorga om de ştiinţă? Ba încă şi cum! Însă, vezi, nu era ştiinţific... E o diferenţă, să mă ierţi. Ştiinţificul ar corespunde, pe fost plan

social, cu «alegătorul» din vremuri: cisme creţe cu scîrţîietori muzicale. În mahalaua lui, Nea Ghiţă era bărbat politic şi de stat, influent.

Ştiinţa, ca şi viaţa, e poezie: adevărata ştiinţă. Toţi marii şi mai puţinii oameni de ştiinţă şi descoperitorii au fost şi sînt poeţi. *Ştiinţa* şi *Ipoteza* lui Poincaré matematicianul, e poezie. Fărîma lui de poem *Les phosphènes* e un splendid sonet. Buffon e poet. *Entomologia* lui Fabre e poezie. Cercetătorul în halat, din laborator, e poet. E poet medicul intuitiv şi sintetic. Inginerul e un poet. Pavlov a fost un mare poet. Ştiinţificismul? Spălătura retortelor, eprubetelor şi capsulelor de experienţă. Merge la canal...

E-adevărat că descoperitorul secretelor literare, organizate ştiinţific, trecea drept cel mai erudit prostănac din colegialitatea universitară. Se întîmplă şi asta.

Superlativul însă e harul lui Eminescu, n-ai ce-i face, oricît ai fi ceva-cumva de ştiinţific. A mai umblat prin lume. Pe la Goethe, mare poet şi mare om de ştiinţă, pe la Beethoven, pe la Claude Bernard, pe la Dostoievski, pe la Pasteur, pe la Lenin (nu fac un repertoriu catalogat). Lumea s-a învăţat cu prezenţa superlativului între oameni şi-l distinge numaidecît, fără ciocul cocoşului ştiinţific, arborat la chivără şi pălărie. Întreabă pe plugar, întreabă baciul, întreabă lăcătuşul: ăia au de *aia*...

În ce mă priveşte, mi-am refugiat vocalele condeiului în Superlativ, ferindu-mă de litera *G* din dicţionar.

În literatura românească, Geniul e împărăţia lui Eminescu, fiul biografic al unui fost minuscul, obscur tîrgoveţ din Ipoteşti.

1960

PROFESORUL HORTOLOMEI

Circulă prin graiurile vorbite și scrise, unele nume care conțin în sine fără adaosul numelui de botez și fără nomenclatură, toată personalitatea intimă, socială și de profesie, a cîteunuia din ei.

Cine spunea pînă-n noaptea de 1 ianuarie 1961 « Hortolomei », înțelegea, ca atunci cînd ar fi spus vervenei lămîiță, fără să-i poată exprima și aroma sau clasificarea botanică, intrinsecul gustoasei și rafinatei la băut cu mirosul, al delicatei plante de grădină și parfumerie.

Hortolomei și-a închis ochii în minutul trecerii timpului, la miezul nopții în anul început. Mi s-ar fi povestit că tocmai închina cu mîna ridicată paharul, în sănătatea omului și a omenirii.

El a fost, după Ambroise Paré și Toma Ionescu, chirurgul eminent al epocii lui, dimpreună cu o pleiadă de tineri ucenici, în frunte cu profesorul Theodor Burghele.

Ca și doctorul Făgărășanu, mereu tînăr și actual, avea și Hortolomei acea supra-facultate a intuiției, care joacă în teritoriul medicinii rolul inspirației în muzică și poezie.

Nu-i pot scri decît cu acest crîmpei de tibișir pe piatra noului mormînt prezenta fărîmă de elogiu marelui șef de școală chirurgicală.

Cele mai simțite și mai oneste laude aduse unui om, sînt mi se pare, cele șoptite și pe care el nu le mai aude, risipite în ceață și vînt...

1961

ILYA EHRENBURG

Dacă şi ceasurile de grea cumpănă capătă, învechite, patină, cu atît mai mult strîngerea de mîini şi zîmbetul din trecut, al întîlnirilor neaşteptate, ajungînd amintire, înfrăgezesc.

Ilya Ehrenburg împlineşte vîrsta de şaptezeci de ani.

Prozatorul, poetul şi ziaristul sovietic venise în vizită la noi — cîţi ani pot să fie de atunci? cel puţin zece? ba mai mulţi. Ţinea o conferinţă în fosta casă Monteoru, moştenită de Lăscăruş Catargiu, azi « Casă a Scriitorilor ».

Public strălucit, intercalat în proaspăta democraţie. Smokinguri, domni, domnişori, domnişoare cucoane, şi un nesfîrşit şir de limuzine luxoase, de-a lungul străzii, denumită de biruitorii cametei naţional-liberale, calea Victoriei.

Protipendada, încă în viaţă, venise să asculte cam cum suna vocea Revoluţiei proletare, într-o societate pe cale de atrofie, şovăielnică în ceea ce o privea deaproape. Circula de curînd, ca un proverb, o convingere senină, emisă de latifundiarii din Caracal, unde altă formă de proverb spunea că se rupsese carul cu proşti:

— Nu-i nici o grije, sîntem şi noi socialişti, numai să ne rămîie moşiile, cum credem, intacte. N-avem nimic de zis. Dimpotrivă.

Prin copilărie, mă jucasem în casa Monteoru, care tocmai se dichisea pe dinlăuntru cu materia-

lele ştucaturii masivelor colonade, ca marmora lustruită, cum se văd.

Un puţ adînc de alimentare cu apa necanalizată, încăleca zidul din stradă, jumătate în curtea castelanului şi jumătate pe trotuar.

Cam pe alături, cu ghirlandă de lanţuri groase împrejur, se arăta casa prinţului Moruzzi, şi nu prea departe, într-altă curte de boier, alte lanţuri, acestea de picioare şi le tîra un vultur. Nefericitul mare zburător fusese precipitat din plutirea lui pe sus, cu puşca, pentru că lăsase să-i cadă din văzduh, pe blazonul iconografiat cu două capete şi pliscuri de acvile imperiale, găinaţul.

Mă ducea de braţ, prin salonul conferinţei, Nicu Cocea. El, bietul, a murit. Mai aud, intrînd, ovaţiile foştilor miniştri şi curteni, la cuvîntul oratorului *sang*. Ehrenburg vorbea franţuzeşte şi ei verificau că revoluţiile se fac într-adevăr cu sînge. *(C'est splendide, chérie!)* Cu sîngele altora, nu cu sîngele nostru... Ca-n 1907... Cîte rafinamente la elitele şi aristocraţiile astea! Suavele marchize, contese şi miliardare se îmbulzeau la porţile temniţei de execuţii din capitala Franţei ascultînd de dincoace de ziduri *(c'est épatant!)* scrîşnetul ghilotinei în oasele vertebrelor din ceafă, ale cîte unui osîndit la decapitare... Beţia sîngelui îşi mai păstra dreptul pierdut de a mai fi satisfăcută direct, în specia nouă a unei delicatese de dessert. Herodiadele în dantele, scoţînd din sînii cu *galbul* diafan, cîntaţi de paleta lui Watteau, batista parfumată, o treceau mototol ajutoarelor călăului-şef, pentru a fi tăvălită în sîngele asasinului sau inocentului executat. Marele gîde din tată-n fiu, pe generaţii, al justiţiei franceze, purta numele Deibler şi titlul oficial de «Monsieur de Paris»...

Cocea mă prezintă. Îl mai zărisem parcă pe conferenţiar în tinereţe, la Geneva?... Odată mi s-a

părut că da. Mai tîrziu m-am gîndit, că nu se putea, dar îmi rămăsese numele lui în ureche. Un accent dîrz al privirii, care văzuse multe, se reflecta şi-n pana lui elegantă, de stilist şi luptător.

Ehrenburg e un scriitor complet, nefăcînd parte din acei literaţi înghesuiţi într-un singur compartiment de literatură, cultivat ca o specialitate legumicolă exclusivă. Ehrenburg ştie să se bată triumfător şi cu cartea şi cu gazeta, inspirat să apere, să atace, să contemple şi să estompeze conturele reveriei.

Magistrului ponderei grele, inefabile şi infinitezimale, o cupă de cerneală şampanizată, întru sănătatea şi tinereţea măiestriei dumisale...

1961

VASILE PÂRVAN

Răsfoind eleganta revistă *la Roumanie d'aujourd'hui*, revăd în fotografie şi culori monumentala podea de mozaic, parcursă acum două mii şi cîteva sute de ani, de sandalele antichităţii eleno-romane. Descoperit la Constanţa, unde l-am văzut anul trecut, pe toată întinderea lui de o jumătate de pogon, aceeaşi revistă povesteşte descoperirea la Mangalia, mai recentă, a unui alt vechi document al trecutului nostru, un *papyrus*. El sta de douăzeci şi patru de veacuri în mîna unui schelet de fost potentat, înmormîntat într-o măgură stearpă, un *tumulus* de tipul piramidei de pămînt Adam-Klisi. Mai marii lumii de pe atunci puteau să se întristeze că o bucată de hîrtie şi o chitanţă durează mai mult decît efemera putere imperială.

Fără grija neobosită a Partidului Muncitoresc, creator de noi şi vaste monumente şi permanent activ în zmulgerea din neantul uitării a vestigiilor noastre ancestrale, comorile trecutului nostru, scoase mereu la lumină, puteau să mai zacă mult în aşternuturile mileniilor dobrogene. Luat în derîdere într-o epocă trîndavă de scepticism, singurul care îndrăznise să înfigă în ele un jalon timid, neajutat de nici o autoritate ştiinţifică sau administrativă, a fost Vasile Pârvan.

Iată că-mi trecu pe dinainte uscăţiva lui ascetică siluetă, în pelerină, întîlnită ultima oară, scoborînd cu gîndul dus, ca deobicei, treptele Universităţii, în timpul primului mare război. Căutătura

neașteptatului vizionar, era dăruită cu harul văzului interior, prin lespezile timpului pietrificat. Simțul ciudat al căutătorilor în piatra seacă de izvoare cu bagheta înfurcată, de alun, a fost la el un suprasimț, ai zice profetic. El a descuiat porțile ferecatele Sciției noastre Minore, cu simplicitatea și siguranța cu care-și deschidea, apăsînd ușor pe clanță, ușa odăii lui de veșnic student.

Genialul țăran, fiu al unui învățător de buchi, dintr-un cătun pierdut prin ținuturile mai de jos, depărtate de Ipotești, primise și el bătaia razei de luceafăr, oprită pe căminul părintesc al rapsodului Mihai, și căutată în răscolirea vîntului, de cei trei Magi din Răsărit, Baciul Mioriței, Meșterul Manole și Plugarul în cămașe albă.

Toată știința în toate specialitățile ei, e-o scară de trepte, succesiv înalte, care la cei mai înzestrați dintre aleși ajunge cu capătul de sus înțelepciunea care-i poezie. E-o poezie a matematicilor, a biologiei, a Științelor Naturale. Vasile Pârvan a fost un poet al istoriei și arheologiei și un mare poet, ca Buffon, Pavlov, Curie, Newton, Champollion Poincaré și Claude Bernard.

Pomenindu-l pe Pârvan acasă la el, nu trebuie uitat nici șeful muzeului ce-i poartă numele la Constanța, neostenitul cercetător al vieților de odinioară, Canarache.

Îmi aduc aminte cu atît mai multă emoție de el cu cît am stat împreună, în sîrmă ghimpată, la Tg. Jiu. Într-o noapte de iarnă, intuițiile lui fără greș, care au dus la descoperirea marelui Mozaic, presimțind o inspecție inopinată prin cabanele din lagăr, a trebuit să-mi arunc în foc notele adunate la închisoare... Dar intuițiile de arheolog ale colegului de temniță și presă, nu vor putea — vai! — niciodată să-mi descopere manuscrisele din cenușe...

1961

TAGORE

De ziua centenarului din 1961 al poetului Rabindranath Tagore, primesc cu emoţiile sfiielii sugestia colegială, să prezint slovele graiului nostru din Carpaţii Danubiani, printre comentariile festivităţii comemorative de la Calcutta.

E ca o întoarcere, în posteritate, a vizitei făcute, acum patruzeci şi trei de ani, României, de patriarhul literelor indiene. Ne-a despărţit un timp şi un deces, dar nu i-am uitat cuvîntul viu, că Viaţa şi Moartea sînt două gemene surori...

Prin vremea călătoriei prin lume, trecînd şi pe la noi, vînătorul de scîntei, sinteze şi simbole scria: «Alerg prin toate ţările pe care le colind, după Cerbul de Aur. Prieteni, puteţi rîde dacă vreţi de mine...»

Din versurile lui Tagore prietenii şi cititorii aflaseră însă încă mai demult, că Cercul luminilor supreme fusese prins, fără să-şi fi dat, poate, seama însuşi poetul, exigent cu sine, ca orice căutător de frumuseţi inaccesibile, cu conştiinţa neîntinată de vulgarele şi meschinele orgolii personale. Probabil că, din fuga lui după un ideal neatins, nu putea bănui, la răspîntiile îndoielilor şi mîhnirilor întîlnite, că n-ar fi ajuns nici cu umbra, măcar, a mîinilor întinse după strălucirile nălucii. Predestinarea Poeziei e să alerge şi să zboare neîntrerupt, de-a lungul pămîntului, prin zodiac şi constelaţii,

dînă la marginile de ceață și de întristări ale durate omenești.

Într-o limbă mai apropiată de cîmpia dintre orizonturile noastre, mi-am luat plăcuta sarcină să culeg, de prin lanurile de grîu și de printre porumburi, cîteva flori sălbatice, românești, de împletit în cununa lui Tagore. Cu frică, parcă, de nimbul ce-i încinge fruntea, în iconografia misterioaselor haruri și a marilor inspirați.

Harul lui Tagore are accentul antic, care deosebește publicitatea literară curentă de murmurul imnului adînc, multimilenar, al omenirii în perpetuă frămîntare, luptă și năzuință. Sunase el, acel accent profetic, pribeag, mai ales prin tărîmurile fierbinți ale lumii vechi, pe unde miracolul era normal și cotidian, aproape casnic, cutreierate de sfinți, de reverii și de revelații neașteptate. Pe acolo, aleșii, vorbeau, ochi în ochi, de-a dreptul cu Dumnezeu, ca Moisi. Lovind odată cu toiagul stînca, țîșnise din cremene, proaspăt, un izvor. Despicînd odinioară, tot el, Marea Roșie în două, cu o poruncă, și-a trecut pe albia uscată poporul, din pustietăți pe țărmul dimpotrivă. Din timpul prooroculuí Tablelor Legii, de pe Sinai, pînă la strămoșii lui Rabindranath, prin părțile acelea schilozii, paraliticii, orbii și nebunii se vindecau la un semn și un cuvînt.

Un epizod povestește, că, altădată, scos din niște «îndrăciți», cerșetori de milă și tămăduire, dintr-o văgăună, diavolul a fost aruncat într-o turmă de porci... Apa din căldări era prefăcută în vin, ca la nunta din Cana Galileii...

Nici o mirare! de vreme ce erau invitați și morții, ca fiica lui Iair, și, ca Lazăr, al cărui cadavru de trei zile, începuse să și miroasă în mormînt. Subiectivul imposibil devenea lucru concret și pipăit, la îndemîna fitecui simțea în el o vîlvătaie și o chemare... Pe atunci chemările veneau de sus, tocmai din

ceruri, unde zeii clasici, greci și latini, muriseră cu toții.

Regiunile de Miazănoapte, vinete și posomorîte, nu s-au bucurat de fericirile sufletești ale Sudului aprins și visător. Ele-și încleștau problemele obscure, dezlipite de mitologii, cu lanțurile grele, zmucite să fie rupte, ale asupririlor stăpînitoare. Mai tîrziu, verigile de fier încep să fie scuturate și în conștiința indiană, a castelor rajahale. Chiar în accentul profetic al lui Tagore vibrează cu milostenia și covîrșitoarea lui dragoste de oameni, dreptate și pace, un ecou de revendicări pămîntene. În patria lui, întîrziase categoria sclavilor, disprețuită. *Paria*, sufletele moarte, contemporane cu superlativele marei poezii...

Pe cînd Sudul mai era împărăția fabulosului din povești, nordul căpăta o conștiință socială.

Animat de sugestia primită și de reminiscența liricii poetului, consacrat profet, azi vreo șaizeci de ani, în Europa engleză, franceză și germană, care de-abia aflau de el, conaționalii lui știindu-l pe dinafară, am stat de vorbă cu condeiul meu, intimidat, în vîrstă, și el, de optzeci de ani... Literatura vechiului continent mai avusese pe atunci, după Homer, un scriitor al marelui accent, în personalitatea lui Tolstoi, anahoretul din Iasnaia Poliana.

De la ruși accentul trece la indieni.

— Ascultă, condeiule, i-am spus condeiului, te-ai simți tu în stare să faci o pomenire închinată poetului Rabindranath Tagore? Dacă m-aș conforma condițiilor sugerate, ar trebui să te silesc să te strecori în arhive și documente, și măsurîndu-ți îndatorirea cu vingalacul și centimetrul tipografic să-ți cer, nu o substanță, ci două mii de cuvinte... Nu-ți dau asemenea corvoadă de copist. Nu te

vreau nici academic nici profesoral. Nu e priceperea noastră, şi, în ce mă priveşte, m-aş lepăda bucuros de ea. Aş dori atît, să ne ducem în cămaşa noastră albă, ţărănească, încolo spre Soare-Răsare, ca nişte proşti, apucaţi de dorul de zări, şi să ne uităm în ele pînă-n fund. Plini de pămînt şi de sudoare să ne întoarcem cu capetele plecate în satul nostru, la oile noastre păscute pe tăpşanele verzi. Bagă de seamă, să nu stîrnim între Eufrat şi Gange şi mai departe, pulberea ţărînii pe unde au călcat colbul, desculţi, poeţii celor cîteva odiniori ale neamului omenesc, de la Adam cimpanzeul pînă la Pavel din Tars, în atîtea biblii, scripturi şi limbi, în cîte visează de zeci şi zeci de veacuri Asia, poeţi care cîntau credinţele monumentale şi ciopleau în Egipt granitul, într-o vreme fără oţel. Pe atunci, hîrtia noastră generoasă era o şuviţă din căptuşeala unei trestii sărace de papirus. Nu-i aşa?

— Nu înţeleg ce ai vrea să-ţi fac, mi-a răspuns condeiul.

— Adevărul e că nici eu nu prea ştiu. Şchiopătez, într-un haos parcă violet şi albastru, furnicat de briliante şi mărgăritare.

În muzee ai văzut expuse osemintele albe, articulate cu sîrmă, ale gigantismelor şi arătărilor naturii, succesiv defunctă şi renăscută. Ele străbăteau cîndva într-aripate, văzduhul sau nesfîrşitele pustietăţi.

Peste Iudeea marilor mîhniri şi a mesianicelor nădejdi plutind în asfinţit cocorii trandafirii şi galbeni, ibisul şi căprioarele au putut auzi, pe teorba cu patru strune, *Cîntarea Cîntărilor*, ritmată pentru o fecioară neagră, şi sonetele psalmilor lui David. Undeva, pustnicul uscat pe lespedea jertfei de sine, în asceza suferinţii voite, ghicea, în bătaia vîntului sterp, şoaptele lui Budha Sakia-Muni, întrerupte de cîte o şoaptă, trezită

din somn, a cîte unui Confucius îi devenire. Pe deasupra Indiei începuse să treacă gîndul înfiripat în cîntecele lui Tagore.

Popoarele profetice, dintre mările celui mai zguduit teritoriu de teologii și mereu de alte începuturi, sînt acoperite de baldachinul celest al nuanței indiene. Poporul poetului sărbătorit s-a putut spiritualiza pînă la tăgada trupului și a slăbiciunilor lui. El îi spune săgeții pornite din arc să se frîngă și să stea. Săgeata se frînge și cade. Îi zice spadei aproape înfipte, să nu rănească: spada se încovoaie. Îi zice sîngelui: oprește-te, și sîngele s-a oprit. Îi zice firmamentului: vino la mine. Soarele, Calea Laptelui, Luna se fac fantome și vin la el.

Prin grădina lui Tagore, care-și farmecă florile, aromele, albinele, fluturii și păsările cîntătoare și își fereşte pasul să nu dea peste furnică, totul fiind binecuvîntat și sacru, se plimba Dumnezeu... Tagore-i grădina. El e și pomul, și ramura, și mugurii, și frunza, și greierele și steaua păstorilor și plutașilor rătăciți în valuri. El e și orga furtunii. E noaptea, e țandăra de luceafăr, a luminii. Totul în tot... Poezie!

Poezia clipei, poezia trăirii, poezia muncii, poezia răbdării, poezia luptei, poezia păcii. Poezia uitării. Poezia iertării.

— Nu prea înțeleg ce-ai vrea să-ți fac, răspunde condeiul.

— Drept să-ți mărturisesc, sînt halucinat și confuz. Vreau și nu știu. Parcă visez și parcă mă deștept.

— Mi se pare că ai vrea ceva, cam ca un poem...

— Poate că da. Cel puțin deocamdată, o schiță de poem, dacă se poate.

Să vedem...

1961

CARAGIALE ŞI FIUL

M-am cunoscut cu amîndoi, aş putea spune, de aproape. Nu de ieri sau de alaltăieri, ci, nu te speria tinere cititor, acum vreo cincizeci şi şase de ani... Cu tatăl, la o expoziţie de pictură, iar cu fiul în casa unui diletant într-ale artelor, mai în vîrstă, la care prînzeam uneori şi destul de des, împreună.

Două naturi diametral opuse, unul bucuros, deschis ca o carte frumoasă şi surîzător, cu mîna caldă însă ca o mînuşă catifelată de panteră, cu unghiile retractile şi celălalt, fiul, pedant uneori, ca un teolog protestant şi de obicei fermecător de inteligent şi variat, autorul de mai tîrziu al *Crailor de Curtea veche*.

Dar şi două culturi deosebite. Pe cînd Ion Luca îşi alegea preferinţele din ambianţa trăită, Matei, cu o educaţie excesiv occidentală, cultivată prin streinătăţi îşi găsea satisfacţiile într-o ştiinţă bizară: heraldica fostelor aristocraţii defuncte. Blazoanele princiare cu componenţa şi semnificaţiile lor, nu aveau pentru el nici un secret. Îi plăcea iluzia că trăieşte într-un imperiu ideal de Ludovici şi Francisci, cu conţi, marchizi şi cancelari iluştri.

Participînd la un guvern cu portofoliul Lucrărilor publice, ministrul Alexandru Bădărău, acuzat în presă de concupiscenţă vicioasă, şi-a luat şef de cabinet pe Matei Caragiale, într-o fază nebănuită, intolerant, iritat şi dictatorial. Detestînd global pe miniştri, deputaţi, advocaţi şi ziarişti înscrişi pe

lista de audienţe, îi ţinea în anticameră şi la uşe pînă ce li se ura şi se lăsau păgubaşi. Nu s-ar putea să se afirme că fiul ar fi avut o admiraţie exagerată pentru literatura părintească; cred că dimpotrivă.

Matei făcea paradă cu dexteritatea lui culinară, supremă eleganţă, fălindu-se că el mănîncă un pui fript întreg, fără să-şi atingă friptura cu mîna, numai cu furculiţa şi cuţitul.

Odată, tatăl şi fiul prînzeau la generalul Manu, domiciliat în Calea Victoriei, lîngă strada ce-i poartă numele azi. Matei, luat de un subit elan istoric, s-a simţit obligat, din senin, să-şi povestească genealogia, dezvăluindu-i generalului originea imperială adevărată a familiei Caragiale, bizantină. Stupefiat, Caragiale cel mare îl aduse pe fiul, profund jignit, la realitate. « Bine, mă, i-a răspuns, tocmai aci ţi-ai găsit să te lauzi? Domnul general ştie că moş-tu a fost bucătar ».

Scena mi-a fost relatată după cîteva zile, de către un invitat la masa lui Manu. Nu m-aş îndoi de autenticitatea ei, astfel de lucruri neputînd să fie inventate. Singurul dubiu, necunoscînd biografia scriitorului, ar fi despre gradul de rudenie exact al bucătarului, moş, strămoş, unchi sau altceva. Mi-aş aduce aminte că parcă bucătarul ar fi slujit cîndva chiar în casa generalului, dar pe cît mi-aş aduce nu prea sigur aminte, nu se precizase dacă bucătarul nu fusese băgat cîndva chiar la familia Manu.

Ar putea, poate, să ne lămurească marele arhivar al criticii literare, confratele Şerban Cioculescu, care ştie multe şi încă altele şi mai multe.

1962

ION SAVA

Dacă o regulă firească a limbii se învoieşte cu shimbarea vorbită şi scrisă a unui adjectiv în substantiv (sau invers: rămîne de identificat cum zice grămăticul filolog, în care anume zace întîi rădăcina legănată pe două forme) sînt cazuri cînd e de acuzat slăbiciunea spiritului inventiv în găsirea cuvîntului absent fără derivaţii. În grăire, treacă, meargă, oamenii pot să se facă înţeleşi. Dar a scri e a gîndi nu din buze ci de mai sus: condeiul implică evoluţii în rafinament şi, Doamne iartă-mă, stil. El nu se mulţumeşte să înşire: zugrăveşte şi dă simburele concentrat, orice cuvînt ascunzînd în fondul lui un punct diamantin, iar practica lecturii face condeiul exigent. Parcă uneori asemenea treabă poartă numele de cultură...

Pe un cotor de carte, din raftul meu, se citeşte titlul *Du Vrai, du Beau* et *du Bien*. Autor: Victor Cousin (politic şi filozof). Trei substantive adjectivale, însărcinate a se complecta fiecare din ele cu celelalte două.

Dar e vorba de altceva, de Cineva, de Ion Sava, autor dramatic, regizor inovator, scenograf şi cu deosebire pictor.

Decedat de tînăr, nona lui foarte caracteristică variată individualitate a trebuit să fie răpusă de cel mai spurcat şi abject morb pămîntean.

Cît a trecut prin viaţă, l-am aplaudat, l-am cunoscut, solicitat, obsedat de toate muncile pentru

descoperirea adevărului personal în expresiile unei taine universale, denumită în vocabularul sărăciei verbale, artă. Grăbit parcă de o presimțire, că rîvna lui nu are să dureze pînă la un apogeu, el a lucrat de-a fuga, cu pensula, cu imaginația, cu reveria, cu penumbra, și cu pana unui talent așteptat să se rostească superlativ împrejurul și în interiorul vieții.

Din frumos, spiritul critic, mărginit la ceea ce este, în loc de ce ar fi trebuit să fie, a derivat *Frumosul* (franțuzescul *Le Beau* al lui Cousin și al tuturor comentariilor pe substanța lucrului realizat).

Frumosul lui Ion Sava nu se inspiră însă din vitrina «institutelor» de înfrumusețare și coafură «permanent», impusă de estetica picturii de tiraj, ideal rozaceu, parfumat și neted ca pielea perelor bergamote. Frumosul lui Sava îmbrățișa și urîtul, antipaticul, caricaturalul infirmităților, descoperite cîteodată de-abia în noaptea nunții, ascunse văzului «artistic» și fotografiei în culori. În toată opera lui, de la pictură și desen pînă la măștile de teatru, propuse de refulările lui amare, e suferință, chin, durere și milă. De la începutul carierii lui discrete dar afirmată violent, estetica lui Ion Sava m-a turburat, ca nemaiuitatul Crist al puternicului Grünewald, întîlnit în prima tinerețe la Colmar, un *Ecce Homo* care nu poate fi văzut în muzeul orașului fără o scrîșnire a sufletului întreg.

Odată, într-o seară, demult, Ion Sava mi-a citit vreo zece scurte piese de teatru, în totul admirabile și noi, care nu e permis să se piardă pentru literatura dramatică adevărată.

Aflu, fără să știu mai mult, că soția lui, prea distinsa Lidia Sava, păstrătoarea unui cult pentru artist emoționant, ca orice femeie, bănuiesc, demnă de numele unui ales și colaboratoarea lui de fiece

minut, îi pregătește un volum închinat activităților celui care a dat geniului românesc, prezent, continuu, de la Meșterul Manole încoace, o nouă dovadă de incontestabilă valoare.

E de dorit un singur lucru, ca monografia anunțată mai de mult și mult așteptată, să apară cît mai curînd.

1962

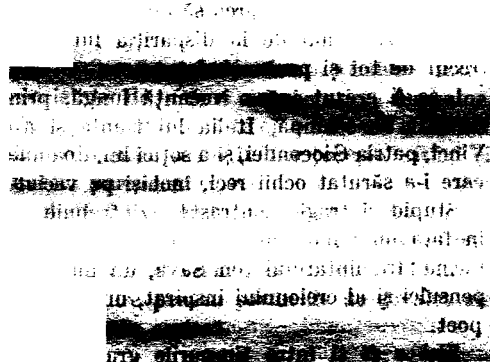

II

De cînd am stat ultima oară de vorbă cu el a trecut o vreme, au trecut mai multe vremi, a trecut o viaţă şi mi-e greu să mă deprind, nici după nouăsprezece ani de la dispariţia lui, că şi el a trecut de tot şi pentru todeauna.

L-aş fi crezut într-o vacanţă lungă, prin Italia lui atît de scumpă, Italia lui Dante şi a lui Da Vinci, patria Giocondei, şi a soţiei lui, doamna Lidia, care i-a sărutat ochii reci, închişi pe vecie.

Stupid şi tragic contrast! Azi trebuie să-l evoc în faţa unui mormînt. O vreme a trecut şi peste ţărîna frămîntatului Ion Sava, un mare talent al pensulei şi al creionului inspirat, un poet, un mare poet.

Zici *a fi* şi între timpurile gramaticale *este* şi *a fost* te încearcă un tremur şi un fior. Mai mult: Sava *fusese*.

Aducerile aminte acoperă oarecum golul absenţei cu ceaţa unei iluzii. Cîtă durere, cîtă tristeţe cînd amintirile vin să te înconjoare cu luminările aprinse, pe care şi pe ele, parcă le suflă vîntul şi le stinge!

În fiinţa lui Sava nu trăia un singur om, se armoniau mai mulţi, neliniştiţi unii de ceilalţi şi discutînd pe şoptite între ei, pictorul, regizorul, scriitorul, dramaturgul, poetul...

Mi-a citit într-un crepuscul de primăvară şase piese de teatru în cîte un act. Avea zece, încredinţat, mi se pare, că într-un singur act se consumă toată ipoteza şi fabula unei idei.

Piesele de teatru ale lui Ion Sava trebuiesc căutate, găsite, publicate și jucate, adevărate modele de substanță pentru dramaturgie.

Ion Sava inaugurează în artele noastre picturale o estetică nouă, estetica — dacă se poate spune — a formelor reputate urîte; a urîtului frumos... Ar fi de intercalat aci o întreagă filosofie a concepțiilor, aspectelor și aparențelor relative. Idealul picturii se limita, afară de boii lui Grigorescu, încă suspecți odoratului batistei de dantelă parfumată, la peizajele cu ceață ale lui Aricescu, iar în limbajul literar monden numai expresia liric-idilică și atmosfera de pastel, graiul poporului fiind socotit « vulgar ».

Ca să fie acceptat adjectivul « bălos » într-o aleasă societate de nasuri aristocratice, feminine, scandalizate, mi-aduc aminte că odinioară a trebuit să pledez legitimitatea lui în franțuzește, citînd și cîțiva autori parizieni.

Volumul de față, venit poate puțin prea tîrziu, constituie totuși un eveniment în limpezirea tot mai multă a problemelor variate de estetică, un document de orientare pentru șovăielile de șevalet ale unui începător de carieră.

iunie 1963

STUDENTUL EMINESCU

Pentru români, Viena unde trăiește o Colonie cu o Parohie românească, nu e Austro-Ungaria de odinioară, nici imperiul habsburgic — fostul nod gordian din Europa Centrală al politicii internaționale și punctul de încrucișare al firelor vizibile cît și ascunse ale vechii diplomații continentale. Metropola muzicii, a valsului și a spumelor și dantelelor sonore mereu actuale și proaspete, descoperite de Strauss, fusese primul lor Paris. Artele, moda și gustul vienez, cu mărfurile-i de lux, cu îmbrăcăminte fină și croială aleasă, determinau o mare cultură. Împărăția de caracter absolutist prin literatura politicii și cancelarii, a unui teritoriu internațional compus din disparate, valabil numai în meditații era dezmințită întodeauna de toate încercările de universalizare pe un tipar impus.

Românii îi păstrează Vienei sentimentul unei recunoștințe, în spirit deosebit. Viena din veacul trecut i-a dat geniului național românesc un pupitru în Universitatea și bibliotecile ei, în persoana lui Mihai Eminescu, Făt-Frumosul cîntecelor noastre. Unele laturi ale personalității marelui nostru poet s-au descifrat, probabil mai clar, la Viena, între bucovinenii noștri, veniți acolo la carte adîncită. Trei ani trăiți în Viena n-au însemnat puțin în, aș zice, formarea conștiinței de sine a unei vocații profetice. Ar putea cineva să afirme că fără atmo

sfera vieneză fructificarea poeziei autorului *Scrisorilor* ar fi fost aceeași, că fără această ospitalitate ar fi fost Viena tot atît de iubită de români și că emoția cu care o vizităm azi arată că i-ar fi fost tot atît de complex delicată?

Românii trăitori la Viena au ținut să glorifice anul acesta sărbătorește amintirea genialului Cîntăreț.

Vienezii de azi nu prea aveau într-altfel cum să-l cunoască pe poetul nostru, ci ei pot urmări umbra lui prin oraș, dacă li s-ar aminti că el a locuit în străzile și azi actuale și localurile lui de întîlnire cu prietenii vienezi și bucovineni, adunați la discuții tinerești entuziaste și controverse. Să nu le mai precizăm pe nume, după ghidul cu care călătorul pleacă să cunoască orașele, monumentele și muzeele prin frumusețile seculare și să asculte ritmul civilizațiilor succesive și prezente în pasul cînd greoi și cînd ușor și dansat al omenirii în veșnică frămîntare.

1964

POMPILIU CONSTANTINESCU

Numele i se mai aude ca prin adiere.

Încă o dată, între atîţia morţi în şir, sînt silit să repet verbul la perfectul compus (Pompiliu era profesor) a murit. Ce vorbă, pe cîte întretăieri şi dimensiuni de viaţă! A murit demult, iarăşi un cuvînt fără margini!

Cînd ai trăit mult, demultul pare uneori că ar fi fost ieri şi aseară şi semnînd cîte un necrolog şi prea multe, rămîi cu impresii de cioclu. Pîlpîie în condei panaşul calului funebru şi cîte un fulg negru îi împiedică limba.

Pe Pompiliu, căruia în viaţă îi spuneam întîlnindu-l «Domnule Constantinescu», cu politeţea de etichetă, l-am ştiut şi apoi l-am cunoscut în toate frăgezimile lui de aspecte şi de gîndire — şi de scriitor. Ultima oară i-am strîns cinstita lui mînă — iarăşi demult, foarte demult şi parcă în ajun, la mare, pe un dîmb al Mării Negre.

Nu mi se părea neagră marea în ziua ceea, dinaintea surîsului de copil filozof şi de fecioară a frumosului aproape adolescent, cu obrajii inefabil de rumeni, de o rumeneală care nu mi se părea că avea să-l trădeze...

Surîsul lui îl însoţea întodeauna, din buze, din suflet şi în scris, neobişnuit în întreaga lui meserie de critică literară. Criticul — ce vorbă urîtă şi ea, era poet nu arhivar sau jude-ajutor. Nici o suspectă bombastică sau solemnă pedanterie în caligrafia

spiritualității lui, nici una! Cred că la catedra profesiei sale s-a comportat ca lîngă un iconostas, miruind frunțile școlarilor, blajin, prieten și frate în tinerețea lui clară, cu tineretul căruia îi explica textele clasicilor noștri.

Ceea ce îl deosibea de criticismul savant și oarecum vulgar, era o apartenență — vremelnic, vai! — egală cu a cerului cît și a pămîntului de-abia gustat în fructele grădinii.

M-aș simți anacronic, inoportun și jignitor să-i dedic, în loc de-o acuarelă, un așa numit limbaj, studiu, de care aș fi neputincios și ofensat. Poezie la poezie, medalionul în culoare gingașe și eternă nu poate avea o destinație didactică. Aș ruga demnitatea aristocratic morală a doamnei soției lui să-l desprindă de-aci și să-l așeze pe masa de lucru la călimară, a nemaiuitatului bun și delicat camarad de trăire laolaltă și în intelect, masă păstrată fără îndoială intactă, altar al unei frumoase căsnicii.

1965

VALERIU ANANIA

Decembrie 1900...

Mînăstire. Lespezi de marmură cu turle și cruci. Noapte metalică albă, albă de necrezut. După utrenia de iarnă, din paraclis. De ger cumplit plesnesc cu scîntei de zgomot, ţurţurii de gheaţă. Arătările negre cu camilavcă se risipesc pe la chilii... Unele zic «blagosloveşte!» Celelalte răspund: «Domnul!»

M-am încrucişat cu umbra roşcovană, de şiac, a schivnicului Meftodie, uscată, infirmă pe cîrje, sărind prin zăpadă ca un ţap în trei picioare. Schivnicia e o treaptă aspră a cinului, de totală abstracţie, premergătoare pustniciei, elita apropiată de îngeri, conştientă de meritele-i superlative, apărate ca un drept senioriał de proprietate castelană.

La semnele exterioare ale monahului de rînd, schivnicul adaugă un atribut al ierarhiei singurătăţii, perimanul. E un petic negru de postav pătrat, purtat cu două băieri trecute prin subsuori, în spinare, şi ascuns între dulamă şi rasă. Două ciolane încrucişate dedesubtul unei hîrci, exprimă simbolul lepădării de sine şi de toate. «Patimile Domnului Iisus Hristos le port eu», spune inscripţia scrisă cu mătase de acul tinerelor maici.

De-abia venit în obşte, de cîteva zile răstitul şi aţîţatul părinte mă recunoaşte de la «trapeză», unde fraţii se ospătează din străchini, cu lingura de lemn, la cîteva rînduri de mese, lungi şi înguste,

cu ciorbă de peşte sau bulgur, ascultînd citania din *Vieţile Sfinţilor*, foşti şi ei, în vremurile lor, speriaţi şi fugăriţi de viaţă şi căinţe.

Toaca făcea înconjurul bisericii, bătută cu ciocanul de lemn din mîinile îngheţate ale diaconului Iakint, un artist al broderiei de sunete mate, de-a lungul doagei de frasin, ţinută de mijloc. Bătăile scurte, pe ritm egal, silabisit mărunt, sînt, din timp în timp, trezite de un răspuns ciocănit mai tare, ca finalul versurilor la rimă.

Nu-mi lepădasem încă haina de tîrgoveţ, şi mînuşile de lînă îmi degerau parcă degetele şi mai mult.

— Blagosloveşte, părinte!

— Domnul să ne blagoslovească pe toţi! răspunde schivnicul cu un accent de pilă, spart într-o gingie de sticlă. Mie să-mi zici: Cuvioase.

— Bine, Prea-Cuvioase! răspund. În limbajul ierarhic şi de ritual *prea* însemnează *foarte* şi *excelenţă*.

— Şi nici prea-cuvioase n-ai să-mi mai zici. Prea-cuvioşii sînt arhimandriţii Chesarie, Ioil, Ezechiel şi toţi ceilalţi trîntori ai chinoviei. Ai înţeles?

— Am înţeles...

— Te văd cam nepriceput. Nu ştii că noi am venit aici să ne pedepsim? Coconaşul are şi mînuşi, zise schivnicul, ca vorbind cu duhurile nevăzute.

Făcînd un pas anevoios de întoarcere, prin saltelele de zăpadă, schivnicul mă opreşte din nou.

— Mai vream să te întreb ceva. Ce cauţi, domnişorule, la mînăstire? Cum ai venit fără să ştii mai întîi pravila *noastră?*

Eram înfruntat. Comentariile ar fi fost prea lungi şi nici răspunsul prescurtat n-a folosit.

— Vreau să învăţ să scriu, am răspuns.

— Cum, nici nu ştii măcar să scrii? Văd că-ţi dă mustaţa...

— Vreau să învăţ a scri pe *dedesubt*.

Schivnicul făcu o cruce de uimire, ca atunci cînd se apropie de patul ieromonahilor Satana, în fustanelă de balerină, depărtîndu-se scîrbit şi murmurînd, cu capul de cîteva ori întors.

Într-adevăr, umblam să învăţ să scriu.

Începusem, cam fără voia mea, ca şi mai tîrziu, să mă văd chiar publicat, dar, la tipar, manuscrisul îmi era schimbat, fără să fi fost mai bun decît smîngălitura mea. Într-o bună zi, am răsturnat un scaun undeva şi am trîntit o uşe. Mă simţisem murdărit la minte. Orişicum, îmi ziceam, nu mă plac nici la peniţă, nici la tipar. Trebuie neapărat să învăţ. Trebuia să mă caut şi să mă aflu. Trebuia să afle şi cugetul meu de ce sînt şi de ce nu sînt în stare. Neliniştea venea de departe...

Pentru asemenea căutare aveam nevoie de o încăpere sigură, de o mare tăcere şi de un blid de fiertură. *Acasă* nu le aveam şi, dus mereu pe gînduri, treceam drept un neisprăvit. Nici uceniciile variate, din timpul vacanţelor de şcoală, nici lecţiile zise meditaţii, pentru care trebuia să învăţ cărţi peste puterile înţelegerii mele de dascăl-ţîrcovnic, nu împlineau pe anul întreg exigenţele iritate şi injurioase ale găzduirii. Uneori, pierdut în cine ştie ce întortocheli bucherisite, apucîndu-mă noaptea, gazda-mi sufla în lampă şi mi-o stingea în mijlocul unui boschet de măceş care începea să-mbobocească-n mine. «Gazul» era puţin şi fitilul scump. În casa unde sălăşluiam familia *trăia* cu doi lei pe săptămînă. Plîngeam pe întuneric.

Mulţumită Primatului Iosif Gheorghian, la care printr-o inspiraţie spontană şi necontrolată m-am dus să cer adăpost şi care, aproape octogenar, a putut să aibă prospeţimea să mă înţeleagă mai mult decît m-aş fi aşteptat, mînăstirea mi-a dat tot ce-mi lipsise şi, pe deasupra, un sentiment inefabil al tradiţiei, prezentă în fiece lucru: trăiam în

sutele și miile de ani. Nu trebuie uitat că Iosif Gheorghian, căruia îi sînt pe toată viața și în toate felurile recunoscător (îl zăresc și azi, la vîrsta mea, care-i a lui cel de atunci, trecînd uneori pe lîngă scaunul meu, prin odaie, și uitîndu-mi-se peste umăr la ce mai descifrez), a fost un scriitor erudit. El e autorul singurei traduceri bune a romanului *Le Juif errant*, de Eugène Sue, *Jidovul rătăcitor*, publicat cu chirilicele epocii.

Mai tîrziu, mutat din mînăstire la mitropolie, am scos clandestin, dimpreună cu mult regretatul meu prieten poetul V. Demetrius, prima revistă de caracter nou, *Linia Dreaptă*, în care am apărut cu numele meu literar actual. Iosif știa, citea revista pe furiș, surîdea și nu dezaproba. Era vremea interzicerii chiar a lecturii ziarelor, pentru salariații instituțiilor oficiale, necum a unei colaborări, condeiul fiind reputat odios.

Ascultător al poruncilor primite de la mitropolie, starețul Vissarion, care era peltic, mi-a dat o locuință confortabilă, nu totuși fără să se simtă stingherit de un ochi care confruntă ștatele de plată cu anumite realități. Pe de o parte circula zvonul că aș fi fost un copil din flori al înalt Prea Sfințitului (care a murit fecior), ceea ce n-ar fi supărat prea mult, dat fiindcă părințania răzleață nu era ceva nou în episcopat. Pe de alta, supăra erezia că presupusul tată-meu mă destina, la nouăsprezece ani, rangului de arhiereu. Treceam de arivist. Ca să se răzbune, starețul mi-a declarat o dată, prezentîndu-mă la binecuvîntarea liturgică, dimineața, că după cum simțise el, nu-i nimic de capul meu, și că n-o să ajung nimic. El mă voise și cîntăreț în strană și n-aveam glas.

Intuițiile nu l-au înșelat. N-am ajuns, într-adevăr, vai de mine, nici vlădică, nici magistrat, nici colonel...

La mînăstire am citit în limba veche a bisericii graiul cu adevărat românesc şi aş bănui că fără cărţile mînăstirii aş fi lucrat mai prost decît lucrez. Slovele vechi mai dăduseră literelor noastre cîteva pene. Ar fi de-ajuns de citat, afară de Dositei, Varlaam şi Antim Ivireanul, Anton Pann şi Creangă.

Autorul *Mioriţei* e poetul Valeriu Anania. Nu ştiu cîte trepte a trecut peste vîrsta de patruzeci de ani. Oricum puţine. El stăpîneşte versul şi limba magistral şi măestriile lui cresc înalt, sporite de un talent desfăşurat în sus. Nimeni nu l-a aşteptat să vie şi el a venit, de unde, de ne-unde, aşa cum s-a ivit zvîcnind, din fulgere şi piatră, fără să fie pus, printre şoimi şi piscuri, bradul la tulpina căruia se înşiră şi notele de creion acestea. Mă uit peste o sută de văi şi ceruri şi închid manuscrisul poetului, împăcat.

Nepoftiţii aceştia, noii descălecători ai ţinutului zimbrilor, sînt în ce priveşte literatura primejdioşi. Ei anulează rînduri întregi de înscăunaţi. De obicei, instinctul de conservare grupa antagonismele împotriva lor, fiecare trufie ferindu-şi statuia de cocă să nu se încovoaie. Anania se arată într-alte vremi, cînd pulberea stîrnită de telegarii lui nu mai opreşte ochii să vadă. Că poetul rămîne incomod, e natural. E pismuit, l-am auzit clevetit şi o să fie, poate pe ici pe colo contestat. Atît mai rău şi atît mai bine.

Îl cunosc şi-l preţuiesc, nu de azi. Îi citesc de ani de zile versurile, cu emoţie şi bucurie. Nu e un scriitor grăbit. În literatura poeziei e nou, ca o efigie de aur, scoasă din pămîntul oltenesc.

În 1943, din Lagărul Tîrgul-Jiului i-am trimis prin poştă o îmbrăţişare, cu îndoiala că ar fi putut să ajungă pînă la el. Gîndeam în privinţa evenimentelor la fel. Poetul sălăşluia, prin apropiere, la schitul Polovraci. Îmbrăţişarea nu l-a găsit la schit. Poate că-l izolaseră autorităţile pe undeva,

pentru penitență. Spiritul lui trebuie să fi fost suspect de atitudini. Dar starețul schitului, un călugăr cu sensibilități, în loc să o denunțe, i-a păstrat scrisoarea celui absent vîrîtă în foile Evangheliei, pe altar.

Mioriţa nu-i un poem de la o zi la alta şi de la o săptămînă la alta. Încă destul de tînăr, autorul ei se învecineşte cu clasicul adevărat. Cît priveşte repertoriul, teatrul românesc a cîştigat, cu *Mioriţa*, la întîlnirea ciobanilor cu universitarii, opera de valoare literară ce-i lipsea.

1958 — 1965
Bucureşti — Geneva

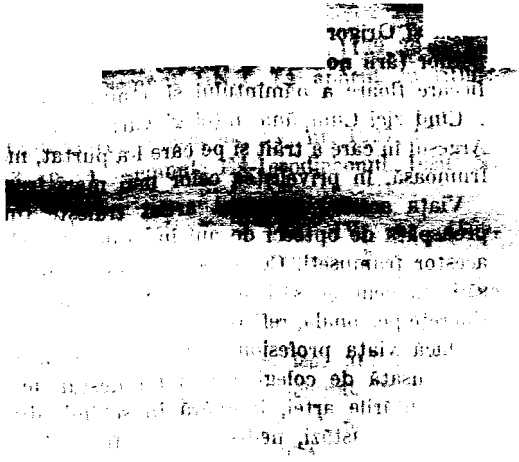

SCHWEITZER-CUMPĂNA

Împărecherea celor două cuvinte din numele Schweitzer-Cumpăna, unește două țări, una a lui Wilhelm Tell și cealaltă a lui Mihai Viteazul.

Dar numele cel mai îndrăgit de el a rămas în pictură Cumpăna, acest mare pictor iubind peste toate filiațiile lui peisajul românesc dus la o expresie *supremă*.

Ca și Grigorescu, cîntărețul cu pensula al priveliștilor țării noastre, el iubește fiecare fir de iarbă, fiecare floare a pămîntului și a muncii românești.

Cînd zici Cumpăna, înțelegi vatra românească și Argeșul în care a trăit și pe care l-a purtat, mărturie frumoasă, în priveliștea celor mai mari frumuseți.

Viața acestui adevărat artist trăiește tînără și proaspătă de optzeci de ani în mijlocul exclusiv a acestor frumuseți. Ce urare mai adevărată trebuie să-i aducem și să-i dorim decît o neîntreruptă tinerețe personală, reflectată zi cu zi în picturile lui?

Dacă viața profesională nu i-a fost întodeauna compensată de colegialitatea nu destul de atentă la așteptările artei, îl apără în schimb dragostea noastră de astăzi, nediscutată și fierbinte.

1966

NOTE BIBLIOGRAFICE

PIMEN AL MOLDOVEI: *Facla*, an. II, nr. 24, 11 iunie 1911, p. 404, semnat Ierodiaconul Iosif N. Theodorescu, fost diacon în Mitropolia Ungro-Vlahiei din București. (A apărut cu titlul: *Mitropolitul Pimen al Moldovei.*)

G. DIMITRIU: *Rampa*, an. I, nr. 99, 18 februarie 1912, p. 1, semnat T. (A apărut cu titlul: *Un sculptor de talent... necunoscut.*)

VIRGIL ARION: *Seara*, an. IV, nr. 1179, 30 aprilie 1913, p. 1, semnat I.N.T. (A apărut cu titlul: *Virgil Arion e om de stat.*)

ION CORNOIU: *Seara*, an. IV, nr. 1227, 17 iunie 1913, p. 1, semnat Ex-Ierodiaconul Iosif N. Theodorescu.

ION KALINDERU: *Seara*, an. IV, nr. 1406, 13 decembrie 1913, p. 1, semnat T.

TAKE IONESCU: *Cronica*, an. I, nr. 9, 12 aprilie 1915, p. 158—160, semnat T.

ION I. C. BRĂTIANU: *Cronica*, an. I, nr. 12, 3 mai 1915, p. 218—220, semnat T.

ION LAHOVARY: *Cronica*, an. I, nr. 19, 21 iunie 1915, p. 358—359, semnat T.A.

N. FILIPESCU: *Cronica*, an. I, nr. 20, 28 iunie 1915, p. 378, semnat T. (A apărut cu titlul: *În sfîrșit.*)

PIANISTUL DUMITRU DIMITRIU: *Cronica*, an. I, nr. 26, 9 august 1915, p. 510—511, sem-

nat T.A. (Reprodus în volumul *Tablete de cronicar*, E.S.P.L.A., 1960, p. 319—321.)

DOCTORUL BOTESCU: *Cronica*, an. I, nr. 30, 6 septembrie 1915, p. 587—588, semnat T.A.

ALEXANDRU MARGHILOMAN: *Cronica*, an. I, nr. 35, 11 octombrie 1915, p. 678—679, semnat T.

BĂDĂRĂU ŞI TAKE IONESCU: *Cronica*, an. I, nr. 35, 11 octombrie 1915, p. 679—680, semnat Ion. (A apărut cu titlul: *Domnii Bădărău şi Take Ionescu.*)

«VINTILĂ»: *Cronica*, an. I, nr. 46, 26 decembrie 1915, p. 870—871, semnat T.

V. G. MORŢUN: *Cronica*, an. II, nr. 72, 26 iunie 1916, p. 306—307, semnat T.A.

DOCTORUL PUŢUREANU: *Cugetul românesc*, an. I, nr. 1, februarie 1922, p. 41—44, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Cazul doctorului Puţureanu.*)

ALEXANDRU CIURCU: *Cugetul românesc*, an. I, nr. 2, martie 1922, p. 147, semnat T.A.

DUILIU ZAMFIRESCU: *Cugetul românesc*, an. I, nr. 5, iunie 1922, p. 443, semnat T.A.

TAKE IONESCU: *Cugetul românesc*, an. I, nr. 5, iunie 1922, p. 444, semnat T.A.

COLONELUL N. M. CONDIESCU: *Cugetul românesc*, an. I, nr. 5, iunie 1922, p. 473—474, semnat T.A. (A apărut cu titlul: *Un scriitor nou: colonelul N. M. Condiescu.*)

ANTON PANN: *Contimporanul*, an. II, nr. 30, 10 februarie 1923, p. 3, semnat Tudor Arghezi.

SARAH BERNHARDT: *Naţiunea*, nr. 17, 29 martie 1923, p. 1, nesemnat.

II: Naţiunea, nr. 20, 1 aprilie 1923, p, 2, nesemnat. (A apărut cu titlul: *Cuvinte despre Sarah Bernhardt.*)

C. CARANFIL: *Naţiunea*, an. XI, nr. 2675, 20 mai 1923, p. 1. semnat A.

CIOTORI: *Rampa*, an. III, nr. 2451, 25 decembrie

1925, p. 3, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Un propagandist.*)

KREISLER: *Scrisul românesc*, an. I, nr. 2, decembrie 1927, p. 69—71, semnat T. Arghezi. (A apărut la rubrica: *Scrisori din București.*)

TANCRED: *Bilete de Papagal*, nr. 2, 3 februarie 1928, p. 3—4, nesemnat.

N. TITULESCU: *Bilete de Papagal*, nr. 25, 1 martie 1928, p. 1, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Precupețul.*)

OTILIA CAZIMIR: *Rampa*, an. XIII, nr. 3035, 5 martie 1928, p. 1, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *O literatură nouă.*)

DOCTORUL SINGER: *Bilete de Papagal*, nr. 80, 9 mai 1928, p. 1—2, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Doctorul Singer, medicul copiilor.*)

II: *Bilete de Papagal*, nr 100, 3 iunie 1928, semnat T.A. (A apărut cu titlul: *În amintirea doctorului Singer, o frunză...*)

TITUS ENACOVICI: *Bilete de Papagal*, nr. 96, 30 mai 1928, p. 2, semnat T.A.

PARFUMIERUL COTY: *Bilete de Papagal*, nr. 103, 7 iunie 1928, p. 3, semnat B. de P.

PROFESORUL NICULAE MINOVICI: *Bilete de Papagal*, nr. 237, 10 noiembrie 1928, p. 1—2, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Un drac și jumătate: profesorul Niculae Minovici.*)

DOCTORUL GHELERTER: *Bilete de Papagal*, nr. 248, 23 noiembrie 1928, p. 1—2, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Iubirea de oameni: doctorul Ghelerter.*)

GRIGORE IUNIAN: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 301, 28 ianuarie 1929, p. 1—2, semnat T.A.

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 303, 31 ianuarie 1929, p. 1—2, semnat T. Arghezi.

C. ARGETOIANU: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 305, 2 februarie 1929, p. 1—2, semnat T. Arghezi.

SALOMON ROSENTAL: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 320, 20 februarie 1929, p. 1—2, semnat T. Arghezi.

C. STERE: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 332, 6 martie 1929, p. 1—2, semnat T. Arghezi.

DUNĂRE GREAVU: *Ramuri*, an. XXIII, nr. 5, mai 1929, p. 175, semnat T. Arghezi.

LEON DONICI: *Ramuri*, an. XXIII, nr. 6—7, iunie—iulie 1929, p. 210, semnat T. Arghezi.

TUDOR MĂINESCU: *Ramuri*, an. XXIII, nr. 10—11, octombrie—noiembrie 1929, p. 305, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Tudor Măinescu: O picătură de parfum.*)

LEO BACHELIN: *Facla*, an. IX, nr. 340, 4 aprilie 1930, p. 1, semnat T. Arghezi.

N. IORGA ŞI C. STERE: *Facla*, an. IX, nr. 345, 10 aprilie 1930, p. 1, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Două vieţi paralele.*)

ION MARIN SADOVEANU: *Bilete de Papagal*, an. III, nr. 473, 7 septembrie 1930, p. 4, semnat T.A.

LENY CALLER: *Bilete de Papagal*, an. III, nr. 473, 7 septembrie 1930, p. 6, semnat Cocò.

IOSIF NĂDEJDE: *Bilete de Papagal*, an. III, nr. 476, 28 septembrie, 1930, p. 9, semnat T.A.

PARAŞUTISTUL BRĂTESCU: *Adevărul literar şi artistic*, an. X, nr. 551, 28 iunie 1931, p. 1, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *O foarte tristă poveste.*)

GEORGE METAXA D'ORO: *Adevărul literar şi artistic*, an. X, nr. 572, 22 noiembrie 1931, p. 5, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Un mort.*)

C. ARGETOIANU: *Secolul*, an. I, nr. 1, 14 februarie 1932, p. 1, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Omul cu ţigarea.*)

ISTRATE MICESCU: *Secolul*, an. I, nr. 7, 27 martie 1932, p. 1, semnat T. Arghezi.

GRIGORE IUNIAN: *Secolul*, an. I, nr. 9, 10 aprilie 1932, p. 1, semnat T. Arghezi.

VICTOR FILOTTI: *Adevărul literar și artistic*, an. XI, nr. 615, 18 septembrie 1932, p. 3, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Tabletă cu medalion.*)

ALEXANDRU CONSTANTINESCU: *Adevărul literar și artistic*, an. XI, nr. 618, 9 octombrie 1932, p. 5, semnat T. Arghezi.

SPIRU HARET: *Progresul social*, an. I, nr. 11—12, 20 decembrie 1932, p. 102—103, semnat T. Arghezi.

CONSTANTIN STERE: *Adevărul literar și artistic*, an. XI, nr. 629, 25 decembrie 1932, p. 3, semnat T. Arghezi.

JEAN BART: *Dimineața*, an. 29, nr. 9472, 14 mai 1933, p. 3, semnat T. Arghezi.

IULIU MANIU: *Progresul social*, an. II, nr. 5, 20 mai 1933, p. 368—369, semnat T. Arghezi.

HENRY FORD: *Adevărul literar și artistic*, an. XII, nr. 659, 23 iulie 1933, p. 1—2, semnat Tudor Arghezi.

PROFETUL GANDHI: *Adevărul literar și artistic*, an. XII, nr. 664, 27 august 1933, p. 3, semnat T. Arghezi.

DOCTORUL PUȚUREANU: *Progresul social*, an. II, nr. 9, 20 septembrie 1933, p. 621—622, semnat T. Arghezi.

DOBRESCU-ARGEȘ: *Dimineața*, an. 29, nr. 9625, 14 octombrie 1933, p. 1, semnat T. Arghezi.

VIRGIL MADGEARU: *Progresul social*, an. II, nr. 10, 20 octombrie 1933, p. 689—691, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Dictatorul.*)

TUDOR VLADIMIRESCU: *Conferință-radio*, 8 decembrie 1933. (A fost publicat în Luceafărul, an. XXV, nr. 16 (1041), 17 aprilie 1982, p. 1—3, semnat Tudor Arghezi.)

PROFESORUL ION CANTACUZINO: *Conferință-radio*, 19 ianuarie 1934. Text inedit.

DOCTORUL ISTRATI: *Conferință-radio*, 17 februarie 1934. Text inedit.

II: Conferință-radio, 1 martie 1934. Text inedit.

DUMITRU MICESCU: *Adevărul literar și artistic*, an. XIII, nr. 689, 18 februarie 1934, p. 3, semnat T. Arghezi.

DOCTORUL URBEANU: *Adevărul literar și artistic*, an. XIII, nr. 709, 8 iulie 1934, p. 3, semnat T. Arghezi.

VASILE PÂRVAN: *Conferință-radio*, 16 ianuarie 1936. Text inedit.

RUDYARD KIPLING: *Conferință-radio*, 19 ianuarie 1936. Text inedit.

ROMAN CIOROGARIU: *Conferință-radio*, 23 ianuarie 1936. Text inedit.

ION CARAGIALE: *Conferință-radio*, 29 ianuarie 1936. (A fost publicat în *Luceafărul*, an. XXV, nr. 14 (1039), 3 aprilie 1982, p. 1 și 9, semnat Tudor Arghezi.)

PREZIDENTUL MASSARIK: *Bilete de Papagal*, nr. 14, vol. I, 1937, p. 264, semnat T.A.

TEODOR CORNEL *Bilete de Papagal*, nr. 17, vol. I, 1937, p. 324—326, nesemnat. (A apărut cu titlul: *Glorie cu preț fix.*)

DOMENICO CASELLI: *Bilete de Papagal*, nr. 19, vol. I, 1937, p. 372—373, nesemnat.

D. D. PĂTRĂȘCANU: *Popularul*, an. I, nr. 18, 5 noiembrie 1937, p. 5, semnat T. Arghezi.

LUCIA DEMETRIUS: *Bilete de Papagal*, nr. 32, vol. IV, 1938, p. 625—626, semnat T.A.

OCTAVIAN GOGA: *Facla*, an. XXVIII, nr. 2173, 22 mai 1938, p. 1, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: Octavian Goga și scriitorul român.)

ZIMNICEANCA: *Viața românească*, an. XXX, nr. 6, iunie 1938, p. 18, semnat T. Arghezi. (Reprodus

în revista *Manuscriptum*, an. X, nr. 1 (34), 1979, p. 16—17.)

POETUL G. TUTOVEANU: *Păstorul Tutovei*, an. 5, nr. 8—9—10, octombrie, noiembrie, decembrie, 1942, p. 418, semnat T. Arghezi.

CAZIMIR BELCOT: *Almanahul teatrului românesc*, 1943, p. 23—24, semnat Tudor Arghezi.

JORJ DIAMANDY: *Informația zilei*, an. III, nr. 471, 22 aprilie 1943, p. 1, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Caporalismul*. A fost reprodus în volumul *Bilete de Papagal*, Editura Casa Școalelor, 1946, p. 29—31.)

DOMNULE LOVINESCU: *Informația zilei*, an. III, nr. 501, 29 mai 1943, p. 1, semnat T. Arghezi. (A fost reprodus în volumul *Bilete de Papagal*, Editura Casa Școalelor, p. 81—83 și în revista *Manuscriptum*, an. XII, nr. 4 (45), 1981, p. 36.)

INSTITUTORUL SCRIPCĂ: *Informația zilei*, an. III, nr. 522, 20 iunie 1943, p. 1, semnat T. Arghezi. (A fost reprodus în volumul *Bilete de Papagal*, Editura Casa Școalelor, 1946, p. 112—114.)

FELIX: *Informația zilei*, an. III, nr. 550, 19 iulie 1943, p. 1, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: Parastas. A fost reprodus în volumul *Bilete de Papagal*, Editura Casa Școalelor, 1946, p. 173—176.)

E. LOVINESCU: *Vremea*, an. XV, nr. 717, 26 septembrie 1943, p. 12, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Vieți paralele*.)

ION FRIMU: *Bilete de Papagal*, an. XVI, nr. 1, 16 decembrie 1944, p. 1, semnat T.A.

ȘTEFAN VOITEC: *Bilete de Papagal*, an. XVI, nr. 2, 17 decembrie 1944, p. 1, semnat T.A.

TEODORESCU-BRANIȘTE: *Bilete de Papagal*, an. XVI, nr. 3, 18 decembrie 1944, p. 1, semnat T.A.

TOM: *Bilete de Papagal*, an. XVI, nr. 5, 21 decembrie 1944, p. 1, semnat T.A.

TRAIAN CONSTANTINESCU: *Adevărul, vremii.* an. 60, nr. 16.568, 22 mai 1946, p. 1, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Evenimente.*)

DOCTORUL GRIGORIU-ARGEŞ: *Adevărul*, an. 60, nr. 16.585, 13 iunie 1946, p. 1—2, semnat T. Arghezi.

DOCTORUL BAGDASAR: *Adevărul*, an. 60, nr. 16.616, 19 iulie 1946, p. 1—2, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Obsesia.*)

JAURÈS: *Adevărul*, an. 60, nr. 16.628, 2 august 1946, p. 1, semnat T. Arghezi.

VÎLSAN ŞI VISSARION: *Adevărul*, an. 60, nr. 16.648, 27 august 1946, p. 2, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Doi ţărani de mare talent.*)

VIRGIL TREBONIU: *Adevărul*, an. 60, nr. 16.661, 11 septembrie 1946, p. 1, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Un poet şi un mormînt.*)

FISCHER-GALAŢI: *Adevărul*, an. 60, nr. 16.725, 24 noiembrie 1946, p. 1—2, semnat T. Arghezi. II: *Adevărul*, an. 60, nr. 16.727, 27 noiembrie 1946, p. 1, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Nu, nu a murit!*)

ION CALOVIA: *Adevărul*, an. 61, nr. 16.780, 5 februarie 1947, p. 1, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Un artist în suferinţă.*)

EMIL BOTTA: *Adevărul*, an. 61, nr. 16.839, 17 aprilie 1947, p. 1, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Un poet despre care se tace.*)

ION IONESCU: *Adevărul*, an. 61, nr. 16.881, 11 iunie 1947, p. 1, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Un chirurg.*)

DOCTORUL ŞTEFAN PIERSIC: *Adevărul*, an. 61, nr. 16.885, 15 iunie 1947, p. 1—2, semnat T. Arghezi.

DOCTORUL MIHAI BĂCESCU: *Adevărul*, an. 61, nr. 16.891, 22 iunie 1947, p. 1—2, semnat T. Arghezi.

FRANCISC RAINER: *Adevărul*, an. 61, nr. 16.950, 31 august 1947, p. 1, semnat T. Arghezi.

DEM. DOBRESCU: *Adevărul*, an. 61, nr. 16.961, 13 septembrie 1947, p. 1—2, semnat T. Arghezi.

DOCTORUL CIOCÎLTEU: datat 9 februarie 1947. Text inedit.

FRANÇOIS RABELAIS: *Conferință-radio*, aprilie 1953. Text inedit.

«VIAȚA ROMÂNEASCĂ»: *Viața românească*, an. IX, nr. 3, martie 1956, p. 17—19, semnat T. Arghezi (A apărut cu titlul: *Medalion.*)

LA FONTAINE: *Contemporanul*, nr. 29 (511), 20 iulie 1956, p. 1—2, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Un prilej: La Fontaine.* A fost reprodus în volumul *Lume veche, lume nouă*, Editura Tineretului 1958, p. 244—247.)

MAXIM GORKI: *Călăuza bibliotecarului*, an. IX, nr. 6, iunie 1956, p. 9—10, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Douăzeci de ani de la moartea lui Maxim Gorki.*)

GEORGE ENESCU: *Steaua*, an. VII, nr. 7 (77), iulie 1956, p. 9—11, semnat Tudor Arghezi. (Cuvînt rostit la Casa Universității din București, în mai 1956.)

FRANÇOIS VILLON: Prefață la volumul *Balade și alte poeme*, în traducerea lui Dan Botta, E.S.P.L.A., 1956. (A fost reprodusă în volumul *Lume veche, lume nouă*, Editura Tineretului 1958, p. 225—258; în volumul *Tablete de cronicar*, E.S.P.L.A., 1960, p. 166—170 și în volumul *Versuri și proze*, Editura Tineretului 1960, p. 283—286.)

PETRE CARP: datat ianuarie 1957. Text inedit.

ION TH. ILEA: Prefață la volumul *Pasul meu peste ani* al lui Ion Th. Ilea, E.S.P.L.A., 1957, p. 5—7, semnat Tudor Arghezi.

VASILE TONEANU: datat 20 martie 1958. Publicat în revista *Manuscriptum*, an. X, nr. 1 (34), 1979, p. 16—17, semnat Tudor Arghezi.

LENIN: *Contemporanul*, nr. 15 (601), 18 aprilie 1958, p. 1, semnat Tudor Arghezi. (Reprodus în volumul *Versuri și proze*, Editura Tineretului 1960, p. 322—323.)

II: *Gazeta literară*, an. VII, nr. 17 (706), 22 aprilie 1960, p. 1, semnat Tudor Arghezi.

PROFESORUL PARHON: *Contemporanul*, nr. 16 (602), 25 aprilie 1958, p. 1, semnat Tudor Arghezi.

II: *Contemporanul*, nr. 43 (681), 30 octombrie 1959, p. 1, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Savant și om.*)

SCULPTORUL DIMITRIE PACIUREA: datat 28 iunie 1958. Cuvînt ținut la Academia R.S.R.

TRAIAN SĂVULESCU: datat 9 iulie 1958. Cuvînt ținut la Academia R.S.R.

MEDICUL HAȚIEGANU: *Contemporanul*, nr. 34 (674), 11 septembrie 1959, p. 1, semnat Tudor Arghezi.

G. CĂLINESCU: datat 1959. Publicat în revista *Convorbiri literare*, nr. 5 (125), mai 1980, p. 3, semnat Tudor Arghezi.

I. C. VISSARION: datat 1959. Text inedit.

EMINESCU: *Luceafărul*, an. III, nr. 2 (37), 15 iunie 1960, p. 1, semnat Tudor Arghezi (A apărut cu titlul: *Tabletă.*)

PROFESORUL HORTOLOMEI: *Contemporanul*, nr. 2 (744), 13 ianuarie 1961, p. 1, semnat Tudor Arghezi.

ILYA EHRENBURG: *Contemporanul*, nr. 5 (747), 3 februarie 1961, p. 1, semnat Tudor Arghezi.

(A apărut cu titlul: *Are 70 de ani Ilya Ehrenburg?*)

VASILE PÂRVAN: *Tribuna*, an. V, nr. 29 (232), 20 iulie 1961, p. 1, semnat Tudor Arghezi.

TAGORE: *Indian literature*, vol. 4, 1961, New-Delhi, p. 13 , semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Skeleton poem.* A fost reprodus în *Viața românească*, an. XXII, nr. 7, iulie 1969, p. 6—8).

CARAGIALE ŞI FIUL: *Iaşul literar*, an. XIII, nr. 6, iunie 1962, p. 5—6, semnat Tudor Arghezi.

ION SAVA: *Gazeta literară*, an. IX, nr. 47 (454), 22 noiembrie 1962, p. 1, semnat Tudor Arghezi. II: Datat iunie 1963. Prefață la monografia *Ion Sava* de Petru Comarnescu, Editura Meridiane, 1966, p. 5—6, semnat Tudor Arghezi.

STUDENTUL EMINESCU: *Contemporanul*, nr. 43 (941), 23 octombrie 1964, p. 1, semnat Tudor Arghezi. (Reprodus după *Caietul comemorativ bilingv, cu prilejul comemorării a 75 de ani de la moartea lui Mihai Eminescu*, Editura Coloniei române din Austria, Viena, 1964, p. 4. (A apărut cu titlul: *Eminescu student.*)

POMPILIU CONSTANTINESCU: *Secolul 20*, nr. 7—8, p. 21—22, semnat Tudor Arghezi.

VALERIU ANANIA: datat 1965. Prefață la volumul *Mioriţa* al lui Valeriu Anania, E.P.L., 1966, p. 5-10, semnat Tudor Arghezi.

SCHWEITZER—CUMPĂNA: *Argeş*, an. I, nr. 3, august 1966, p. 14, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Medalion.*)

Mitzura Arghezi

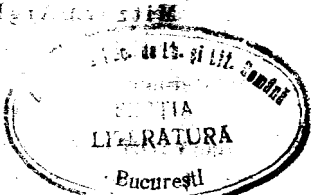
LITERATURA
București

CUPRINS

Pimen al Moldovei	7
G. Dimitriu	10
Virgil Arion	14
Ion Cornoiu	16
Ion Kalinderu	19
Take Ionescu	22
Ion I. C. Brătianu	27
Ion Lahovary	31
N. Filipescu	33
Pianistul Dumitru Dimitriu	35
Doctorul Botescu	38
Alexandru Marghiloman	41
Bădărău și Take Ionescu	43
« Vintilă »	46
V. G. Morțun	49
Doctorul Puțureanu	52
Alexandru Ciurcu	57
Duiliu Zamfirescu	59
Take Ionescu	61
Colonelul N. M. Condiescu	63
Anton Pann	65
Sarah Bernhardt	69
II	71
C. Caranfil	73
Ciotori	75
Kreisler	77
Tancred	79
N. Titulescu	83
Otilia Cazimir	85
Doctorul Singer	88
II	90
Titus Enacovici	92

Parfumierul Coty 93
Profesorul Niculae Minovici 95
Doctorul Ghelerter 100
Grigore Iunian 104
Al. Tzigara-Samurcaș 107
C. Argetoianu 111
Salomon Rosental 114
C. Stere 118
Dunăre Greavu 123
Leon Donici 125
Tudor Măinescu 127
Lèo Bachelin 129
N. Iorga și C. Stere 132
Ion Marin Sadoveanu 135
Leny Caller 136
Iosif Nădejde 138
Paraşutistul Brătescu 140
George Metaxa d'Oro 145
C. Argetoianu 149
Istrate Micescu 152
Grigore Iunian 156
Victor Filotti 160
Alexandru Constantinescu 165
Spiru Haret 169
Constantin Stere 171
Jean Bart 177
Iuliu Maniu 180
Henry Ford 183
Profetul Gandhi 190
Doctorul Puțureanu 192
Dobrescu-Argeș 195
Virgil Madgearu 197
Tudor Vladimirescu 203
Profesorul Ion Cantacuzino 209
Doctorul Istrati 217
II 224
Dumitru Micescu 231

Doctorul Urbeanu 233
Vasile Pârvan 237
Rudyard Kipling 239
Roman Ciorogariu 241
Ion Caragiale 243
Prezidentul Massarik 245
Teodor Cornel 246
Domenico Caselli 249
D. D. Pătrășcanu 251
Lucia Demetrius 254
Octavian Goga 257
Zimniceanca 259
Poetul G. Tutoveanu 261
Cazimir Belcot 263
Jorj Diamandy 267
Domnule Lovinescu 270
Institutorul Scripcă 273
Felix 276
E. Lovinescu 279
Ion Frimu 282
Ștefan Voitec 283
Teodorescu-Branişte 284
Tom 286
Traian Constantinescu 288
Doctorul Grigoriu-Argeș 290
Doctorul Bagdasar 293
Jaurès 296
Vilsan și Vissarion 299
Virgil Treboniu 303
Fischer-Galați 306
II 309
Ion Calovia 311
Emil Botta 313
Ion Ionescu 316
Doctorul Ștefan Piersic 318
Doctorul Mihai Băcescu 321
Francisc Rainer 324

Dem. Dobrescu 326
Doctorul Ciocîlteu 328
François Rabelais 330
« Viața Românească » 347
La Fontaine 353
Maxim Gorki 358
George Enescu 361
François Villon 366
Petre Carp 370
Ion Th. Ilea 374
Vasile Toneanu 377
Lenin 379
II 381
Profesorul Parhon 383
II 386
Sculptorul Dimitrie Paciurea 388
Traian Săvulescu 390
Medicul Hațieganu 392
G. Călinescu 395
I. C. Vissarion 398
Eminescu 401
Profesorul Hortolomei 404
Ilya Ehrenburg 405
Vasile Pârvan 408
Tagore 410
Caragiale și fiul 415
Ion Sava 417
II 420
Studentul Eminescu 422
Pompiliu Constantinescu 424
Valeriu Anania 426
Schweitzer-Cumpăna 432
Note bibliografice 433

Lector TRAIAN RADU; Tehnoredactor: ION GHICA
Bun de tipar: 04.02. 83 Coli ed. 16,83 Coli tipar 14
Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918" București

EDITURA UNIVERSALA
SECȚIA LITERATURA
București